प्रकाशकः

नागार्जुन नगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

बागमती प्रदेश

हरिसिद्धि, सीतापाइला, काठमाडौं

स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम (कक्षा १–८)

हाम्रो नागार्जुन

स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम

कक्षा १-८

प्रकाशकः

नागार्जुन नगरपालिका

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

बागमती प्रदेश

हरिसिद्धि, सीतापाइला, काठमाडौं

हाम्रो नागार्जुन

स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम

कक्षा १–८

(संशोधन २०८३)

नागार्जुन नगरपालिका

नगरकार्यपालिकाको कार्यालय

वागमती प्रदेश

हरिसिद्धि, सीतापाइला, काठमाडौं

पाठ्यक्रम निर्माण/संशोधन सल्लाहकार एवम् सुझाव समिति

१) श्री सुशिला अधिकारी, का.बा. नगर प्रमुख, नागार्जुन नगरपालिका
२) श्री गणेश प्रसाद अर्याल, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, नागार्जुन नगरपालिका
३) श्री केशव थापा संयोजक, सामाजिक विकास समिति, नागार्जुन नगरपालिका
३) श्री कृष्णबहादुर कुँवर, शिक्षा शाखा प्रमुख, नागार्जुन नगरपालिका
४) श्री भावना सुवेदी, शाखा अधिकृत, नागार्जुन नगरपालिका
५) श्री विकास खत्री, शाखा अधिकृत, नागार्जुन नगरपालिका
६) श्री वासुदेव घिमिरे
७) श्री शिवराम गिरी

पाठ्यक्रम संशोधन कार्यदल

१) श्री सुन्दर पन्त, (संयोजक)
२) डा. उत्तम खनाल
३) श्री सुन्दरराज पुरी
४) श्री सन्तोषबाबु पौडेल
५) श्री विना खड्का
६) श्री सविना धिताल
७) श्री संगीता तिमिल्सिना

विषयवस्तु सम्पादन

श्री सुन्दर पन्त
डा.उत्तम खनाल

भाषिक संरचना संयोजन

श्री सविना धिताल

विषयवस्तु व्यवस्थापन

श्री सन्तोषबाबु पौडेल

प्रथम संस्करण : २०७९
संशोधन संस्करण : २०८३

प्रकाशक:

नागार्जुन नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
बागमती प्रदेश
हरिसिद्धि, सीतापाइला, काठमाडौं ।

भनाइ

शिक्षा मानव जीवनको अभिन्न अंग हो । कुनै पनि देश, समाज विकासको आधारभूत पक्ष नै शिक्षामा लगानी र शिक्षाको विकास हो । विश्वमा आज धनी, सम्पन्न, शक्तिशाली मानिएका राष्ट्रहरुको पृष्ठभूमि अध्ययन गर्दा त्यहाँको मेरुदण्ड भनेको नै सीपयुक्त शिक्षित जनशक्ति रहेको कुरा स्पष्ट नै छ । त्यसकारण हाम्रो देश नेपालमा पनि संविधानमा नै शिक्षालाई आधारभूत तहको अधिकारको रुपमा उल्लेख गरिएको छ । आजको २१औं शताब्दीको विश्वमा बढ्दो प्रतिस्पर्धात्मक बजारमा अब्बल ठहरिन विद्यार्थीहरुले स्थानीयदेखि विश्वव्यापी विषयवस्तुहरुमा ज्ञान, सीप हासिल गरी व्यवहारमा लागू गर्न सक्नुपर्दछ । त्यसकारण स्थानीय परिवेश, रहनसहन, प्राकृतिक, धार्मिक तथा सांस्कृतिक स्रोतसाधनहरुको पहिचान गरी त्यसको महत्वलाई नबुझिकन शिक्षाको उद्देश्य पूरा हुन सक्दैन् र तिनीहरूको दिगो संरक्षण पनि हुन सक्दैन् । आजको आवश्यकतालाई हृदयङ्गम गर्दै नागार्जुन नगरपालिकाले स्थानीय आवश्यकताका विषयवस्तुहरुलाई समेटेर स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम **"हाम्रो नागार्जुन कक्षा १-८, २०७९"** निर्माण गरी नगरपालिका क्षेत्रभित्रका सम्पूर्ण विद्यालयहरूमा लागू भैसकेको छ । उक्त पाठ्यक्रममा देखिएका केही नपुग विषयवस्तु थपघट गरी यसलाई अझ व्यवस्थित बनाउन कार्यदल गठन गरी सो मार्फत संशोधित पाठ्यक्रम २०८३ जारी गरिएको हो ।

इचङ्गुनारायण मन्दिर, ह्वाइट गुम्बा, शिवपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्जका साथै विभिन्न महत्वपूर्ण शैक्षिक, धार्मिक, सांस्कृतिक केन्द्रहरु रहेको बहुजातिय, बहुभाषिक संस्कृति भएको यस नगरपालिकाको पहिचानलाई औपचारिक शिक्षामा विद्यालय तहमा उजागर गरिएकोले यो पाठ्यक्रम महत्वपूर्ण रहेको छ । यसका लागि स्थानीय स्तरमा व्यक्ति, समुदाय र सरोकारवाला निकायहरुसँग समन्वय र सहकार्य गरी स्थानीय सम्पदाको महत्वलाई शिक्षाको मूलधारमा ल्याउन गरिएको प्रयास एउटा नमूनाको रुपमा नै लिन सकिन्छ । यस पाठ्यक्रमले आधारभूत तहमा (कक्षा १-८) अध्ययनरत विद्यार्थी लगायत स्थानीय समुदायलाई समेत आफ्नो प्राकृतिक, धार्मिक, सांस्कृतिक, ऐतिहासिक तथा भाषिक सम्पदाहरुको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्दै भविष्यमा आईपर्न सक्ने प्रकोप र विपद्का असरहरु न्यूनीकरण गर्न समेत अभिप्रेरित गर्नेछ भन्ने मैले विश्वास राखेको छु । स्थानीय पेशा, प्रविधि तथा सम्पदाको आवश्यकता र महत्वलाई बुझेर यस पाठ्यक्रमको लेखन तथा सम्पादनमा संयोजन र सहयोग कार्यदललाई हार्दिक धन्यबाद ज्ञापन गर्दछु । यसैगरी विद्यालयका प्र.अ., शिक्षक, वडाध्यक्षहरू, स्थानीय शिक्षाविद्, शिक्षाप्रेमी महानुभावहरूले आ-आफ्नो क्षेत्रबाट पुऱ्याउनु भएको सहयोगप्रति आभार प्रकट गर्दछु । यस पाठ्यक्रम निर्माणको सुरुवाती चरणबाट अन्त्यसम्म सहभागी भइ गहन अध्ययन गरी सुझाव दिनुभएकोमा पाठ्यक्रम विकास केन्द्रका विषय विज्ञहरुप्रति पनि कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

अन्त्यमा यस पाठ्यक्रमको प्रभावकारिता अझ बढाउनकोलागि कुनै कमी कमजोरी रहन गएमा विज्ञ वर्गको सुझाव सहित आगामी दिनमा संशोधन गरिदै लगिने वाचा गर्दछु । यसका साथै यो पाठ्यक्रम यस नगरपालिका र जिल्ला कै महत्वपूर्ण दस्तावेजका रुपमा रहने विश्वासका साथ प्रभावकारी कार्यान्वयनको कामना गर्दछु ।

सुशिला अधिकारी
का.बा. नगर प्रमुख
नागार्जुन नगरपालिका, काठमाडौं

विषयसूची

विषयवस्तु	पेज नं.
१. परिचय	१
२. पाठ्यक्रम निर्माण गर्दा अवलम्बन गरेका सिद्धान्त र प्रक्रिया	४
३. स्थानीय पाठ्यक्रमको आवश्यकता र औचित्यता	५
४. विषय क्षेत्र छनोट	५
५. तहगत सक्षमता	६
६. कक्षागत सक्षमता	९
७. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम	२६
८. विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	३१
९. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियाका लागि केही मार्गदर्शन	१४३
१०. विद्यार्थी मूल्याङ्कन	१४५
११. शिक्षण सिकाइका लागि माध्यम भाषाको छनौट	१५०
१२. पाठ्यक्रम मूल्याङ्कन परिमार्जन र सुधार	१५०
१३. विशिष्टीकरण तालिका	१५१
१४. कार्यसञ्चयिका वा पोर्टफोलियो	१५५

१. परिचय

१.१ पृष्ठभूमिः

हाम्रो देश नेपाल भौगोलिक, धार्मिक एवम् सांस्कृतिक, जातीय, भाषिक विविधताले भरिपूर्ण देश हो । भौगोलिक अवस्था, जातीय तथा सांस्कृतिक विविधतासँगै मानिसहरुका आवश्यकता र चाहनाहरु पनि फरक फरक किसिमका रहेका छन् । यसरी फरक पृष्ठभूमिका ठाउँहरुकालागि पाठ्यक्रम लगायत पठनपाठनको अभ्यास पनि फरक हुन सक्छन् । त्यसकारण आजको युगमा विद्यालय तहमा केन्द्रबाट तयार गरी पठनपाठन हुँदै आएका पाठ्यक्रमले मात्र विद्यार्थीहरूलाई आवश्यक ज्ञान, सीप र व्यवहारका सम्पूर्ण सक्षमताहरू प्रदान गर्न सक्दैन भन्ने कुरालाई आत्मसात गरी स्थानीय पाठ्यक्रमको अवधारणा अघि सारिएको हो ।

साधारण अर्थमा स्थानीय स्तरमा भएका विद्यार्थी तथा स्थानीय समुदायको सर्वाङ्गीण विकासमा महत्त्ववपूर्ण हुन सक्ने विषयवस्तुहरू समावेश गरी विद्यालयमा नियमित पठनपाठन गर्ने अभिप्रायले तयार गरिएको शैक्षणिक सामग्री नै स्थानीय पाठ्यक्रम हो। स्थानीय पाठ्यक्रमले स्थानीय क्षेत्रका प्राथमिकतामा रहेका विषयवस्तुहरूलाई समेटी तिनीहरूलाई विद्यालयको नियमित कार्यक्रम अनुरूप कक्षाकोठामा पुऱ्याउने काम गर्दछ । यसमा विशेष गरी स्थानीय स्तरका प्राकृतिक, सांस्कृतिक, भाषिक एवम् ऐतिहासिक सम्पदाहरुका साथै स्थानीय परम्परागत पेसा, व्यवसाय, विपद् व्यवस्थापन, असल नागरिक तथा व्यवहार परिवर्तन आदि सँग सम्बन्धित विषयवस्तुहरू समावेश गरेर स्थानीय विद्यालयहरुमा लागू गर्न सकिन्छ ।

१.२ स्थानीय पाठ्यक्रमको सम्बन्धमा भएको व्यवस्थाः

स्थानीय पाठ्यक्रमको अवधारणालाई हेर्ने हो भने नेपालमा वि.सं. २०२८ को शिक्षा ऐनबाट नै केही न केही रुपमा अगाडि बढाएको भएता पनि त्यसको मर्म अनुसार कार्यान्वयन भएको देखिदैन् । बदलिँदो समयक्रमसँगै स्थानीय विषयवस्तुहरुको महत्त्व समेत बढ्दै गएकाले तिनीहरुलाई लागू गर्नुपर्छ भन्ने मान्यता विकास छ। यसका साथै अन्य देशहरुमा समेत स्थानीय विषयवस्तुका पाठ्यक्रमहरु पठनपाठन हुँदै आएको अवस्थामा नेपालमा समेत विभिन्न दस्तावेजमा स्थानीय पाठ्यक्रमलाई नीतिगत रुपमा समावेश गरिएको छ। नेपाल लगायत अन्य मुलुकमा स्थानीय पाठ्यक्रम सम्बन्धी भएका व्यवस्थाहरु निम्नानुसार रहेका छन् ।

नेपालको संविधानः

नेपालको संविधान (२०७२) को भाग ३ मा मौलिक हकको व्यवस्था अन्तर्गत धारा ३२ मा भाषा तथा संस्कृतिको हकको व्यवस्था गरिएको छ। यसको उपधारा (२)मा प्रत्येक व्यक्ति र समुदायलाई आफ्नो समुदायको सांस्कृतिक जीवनमा सहभागी हुन पाउने हक हुने छ भन्ने उल्लेख गरिएको छ। त्यसैगरी उपधारा (३) मा नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई आफ्नो भाषा, लिपि, संस्कृति, सांस्कृतिक सभ्यता र सम्पदाको संवर्धन र संरक्षण गर्ने हक हुने छ भन्ने प्रावधान रहेको छ । अतः यसको व्यवहारिक कार्यान्वयनका लागि स्थानीय पाठ्यक्रम मार्फत समाजमा रहेका भाषा, लिपि, संस्कृति, सांस्कृतिक सभ्यता र सम्पदालाई जगेर्ना गर्ने प्रकृतिको ज्ञान, सिप र प्रविधि विद्यार्थीलाई दिनु जरुरी छ। यसका लागि स्थानीय पाठ्यक्रमको विकास र कार्यान्वयन नै एक महत्त्ववपूर्ण माध्यम हुन सक्छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११ (ज) (४) मा मातृभाषामा शिक्षा दिने विद्यालयको अनुमति, अनुगमन तथा नियमनसम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ। त्यसैगरी उक्त ऐनको दफा ११ (ज) (१८) मा स्थानीय स्तरको शैक्षिक ज्ञान, सिप र प्रविधिको संरक्षण, प्रवर्धन र स्तरीकरण गर्ने कुरा उल्लेख गरिएकाले स्थानीय विषयवस्तुमा आधारित पाठ्यक्रमको महत्त्व रहेको छ भन्ने बुझ्न सकिन्छ ।

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप २०७६

नेपाल सरकारद्वारा जारी गरिएको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ मा स्थानीय पाठ्यक्रमका लागि कक्षा १–३ मा साप्ताहिक पाठ्यभार ५ अर्थात वार्षिक १६० घण्टा र कक्षा ४–८ मा यसका लागि ४ पाठ्यभार अर्थात वार्षिक १२८ घण्टा रहनेछ भनी व्यवस्था गरिएको छ । उक्त प्रारूपमा स्थानीय पाठ्यक्रम सम्बन्धमा निम्नलिखित कुरा उल्लेख गरिएको छ :

(क) स्थानीय आवश्यकताको पहिचानमा स्थानीय तहमा पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक विकास गरिने छ ।

(ख) राष्ट्रिय पाठ्यक्रमको ढाँचाका आधारमा पाठ्यक्रमको स्थानीय तहमा अनुकूलन गरी स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक विकास गरिने छ ।

(ग) स्थानीय पाठ्यक्रममा आवश्यकतानुसार विषयवस्तुहरू परिमार्जन तथा सिकाइ उपलब्धिको मापन गर्ने कार्य स्थानीय तहबाट गरिने छ ।

(घ) स्थानीय आवश्यकतामा आधारित पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्दा बालकेन्द्रित, स्थानीय आवश्यकतामुखी हुने गरी लचकता प्रदान गरिने छ ।

(ङ) राष्ट्रिय पाठ्यक्रमको संरचनाभित्र रही स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयनका लागि प्राविधिक तथा व्यवस्थापकीय रूपमा स्थानीय तहलाई सक्षम र जिम्मेवार बनाइने छ ।

(च) स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयन, विद्यालयको वार्षिक कार्यक्रम, कक्षाकोठाको व्यवस्थापन तथा शैक्षणिक विधिका सम्बन्धमा विद्यालयले निर्णय लिने छ ।

(छ) स्थानीय पाठ्यक्रमको स्वीकृति प्रदेश वा स्थानीय तहमा रहने पाठ्यक्रमसम्बद्ध संरचनाबाट हुने छ ।

आधारभूत तह (कक्षा १-३) को पाठ्यक्रम, २०७६

पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको एकीकृत पाठ्यक्रम योजना २०७६ अनुसार आधारभूत तहमा पाठयक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्दा निम्नलिखित पक्षहरू समावेश गरिने छ :

(क) स्थानीय विषयअन्तर्गत मातृभाषा, स्थानीय ज्ञान, सिप र प्रविधिमा आधारित विषयसँग सम्बन्धित क्रियाकलाप पर्ने छन् । स्थानीय विषयअन्तर्गत मातृभाषा वा स्थानीय विषय समावेश गर्नुपर्ने छ । सिर्जनात्मक सिप विकाससम्बन्धी क्रियाकलापलाई अन्य विषय क्षेत्रका क्रियाकलापहरूसँग पनि सम्बन्धित गराउनुपर्ने छ। स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री विद्यालयले स्थानीय विज्ञ, अभिभावक तथा स्थानीय तहको सहयोग र समन्वयमा विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने छ । संस्कृत, गुरुकुल, गुम्बा/विहार, मदरसा, किराँत मुन्धुमजस्ता परम्परागत शिक्षा पद्धतिका हकमा नेपाली र सामाजिक विषयबाहेक अन्य विषयहरू परम्परागत शिक्षा पद्धतिअनुसार अनुकूलन र विकास गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

(ख) संस्कृत तथा परम्परागत शिक्षाको प्रारम्भिक शिक्षा (कक्षा १-३) लाई एकीकृत सिद्धान्तअनुरूप साधारण शिक्षाकै समकक्षी शिक्षा प्रदान गरिने छ । यस शिक्षामा मातृभाषाका सट्टामा सम्बन्धित भाषा (संस्कृत रचना, भोट भाषा, अरेबिक र उर्दू भाषा, किराँत लिम्बू भाषा आदि) का पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री कार्यान्वयन गरिने छ ।

(ग) कक्षा १–३ को कूल पाठ्यभार २६ पाठ्यघण्टा मध्ये ५ पाठ्यभारको मातृभाषा/स्थानीय विषय समावेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यसप्रकार स्थानीय पाठ्यक्रमका लागि वार्षिक १६० कार्यघण्टा छुट्याइएको छ भने यस्तो पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन विद्यालयहरूको समेत सहभागितामा स्थानीय तहले नै गर्नुपर्नेछ ।

स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन मार्गदर्शन, २०७६

नेपाल सरकार, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र सानोठिमी भक्तपुरद्वारा २०७६ सालमा तयार पारिएको स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन मार्गदर्शन २०७६ (मातृभाषा सहित) समेतले राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप २०७६लाई आधार मानेर स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम निर्माण र लागू सम्बन्धी मार्गदर्शन प्रदान गरेको छ। जसमा स्थानीय सरकारको अगुवाइमा स्थानीय विद्यालय तथा सरोकारवालाहरुको सहभागितामा स्थानीय आवश्यकताका विषयवस्तुहरु समेटी स्थानीय पाठ्यक्रम विकास गरी लागू गर्न सकिन्छ ।

अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास

नेपालमा मात्र नभई विश्वका धेरै मुलुकमा विद्यालय तहको शैक्षिक गतिविधि सञ्चालन स्थानीय सरकार मार्फत हुँदै आएको पाइन्छ । जसमा विद्यालय स्तरमा स्थानीय पाठ्यक्रमको निर्माण तथा कार्यान्वयन पनि एक महत्त्वपूर्ण अंगको रुपमा अंगालेको पाइन्छ । विशेष गरी युरोपियन मुलुक नर्वे, फिनल्याण्ड लगायतका देशहरुमा विद्यालयहरुले आ-आफ्नै आवश्यकताका आधारमा स्थानमा आधारित पाठ्यक्रमहरु निर्माण गरी लागू गर्दै आएका छन् । यी देशका पाठ्यक्रमहरु विषय क्षेत्रमा आधारित रहेर बनाइएका छन् । स्थानीय आवश्यकता र महत्त्वका आधारमा स्थानीय प्रविधि र सीपलाई जोड दिई प्रयोगात्मक शिक्षालाई प्रर्वधन गर्ने कार्यमा स्थानीय विषयवस्तुका पाठ्यक्रमहरु समेत महत्त्वपूर्ण हुँदै आएका छन् । कतिपय विद्यालयहरुले व्यवसायिक शिक्षा र आर्थिक क्रियाकलापसँग जोडेर पनि पठनपाठन गरिरहेका छन् । जसबाट स्थानीय सांस्कृतिक धरोहर संरक्षण, स्थानीय ज्ञान, सीपको प्रवर्धन हुनका साथै विद्यार्थीहरुमार्फत विद्यालयहरुमा आर्थिक क्रियाकलापहरु संचालन गर्न समेत सहयोग भइरहेको हुन्छ ।

एसियाली देशहरु जापान, चीन, थाइल्याण्ड, फिलिपिन्स लगायतका देशहरुमा पनि स्थानीय आवश्यकताका आधारमा विद्यालयहरुले आफ्नै पाठ्यक्रम बनाएर लागू गर्ने गरेका छन् । यी देशहरुमा पनि स्थानीय संस्कृति, प्रविधि र सीपको प्रवर्द्धन गरी आर्थिक क्रियाकलापसँग जोड्ने तरिकाले पाठ्यक्रमको योजना गरी कार्यान्वयन गर्ने गरेको पाइन्छ । विशेष

गरी थाइल्याण्डको स्थानीय पाठ्यक्रमको विकास क्रमलाई हेर्ने हो भने ९० को दशकबाट नै समुदायसँग सम्बन्धित ज्ञानलाई उजागर गर्नुपर्छ भन्ने कुरालाई आत्मसात गरी राष्ट्रिय शिक्षा ऐनमा स्थानीय विषयवस्तुमा आधारित पाठ्यक्रमको कुरालाई समावेश गरिएको पाइन्छ। त्यसपछिका दिनहरुमा स्थानीय ज्ञानको रुपमा आधारित स्थानीय संस्कृति, प्रविधि, सीप र ज्ञानलाई उजागर गर्दै आर्थिक क्रियाकलापसँग समेत जोडेर आधारभूत तह विद्यालय शिक्षामा ३० प्रतिशतसम्म स्थानीय विषयवस्तुहरु पठनपाठन हुने गरेको छ। यसरी लागू गरिने स्थानीय विषयको पाठ्यक्रमले विद्यार्थीहरुलाई आफ्नो क्षेत्रको प्रकृति, संस्कृति, परम्परागत प्रविधि, सीपको उपयोग, संरक्षण र प्रवर्धन गर्न प्रेरित गर्नुका साथै आर्थिक क्रियाकलापमा समेत सहयोग पुऱ्याइरहेको पाइन्छ।

विश्वव्यापी रुपमै स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका उदाहरणहरु अध्ययन अवलोकन गर्ने हो भने सबैजसो देशहरुमा ठाउँ र आवश्यकता अनुसार स्थानीय ज्ञानमा आधारित स्थानीय प्रकृति, संस्कृति, भाषा, परम्परागत सीप र प्रविधिलाई नै उजागर गर्ने गरी पाठ्यक्रमहरु निर्माण गरी लागू गर्ने गरेको पाइन्छ। जसबाट विद्यार्थीहरुमा स्थानीय प्रविधिमा आधारित सीपको विकासमा सहयोग पुग्नका साथै स्थानीय धरोहरहरुको प्रवर्धन र संरक्षणमा समेत महत्त्वपूर्ण योगदान रहन्छ।

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ ले विद्यालय शिक्षालाई आधारभूत र माध्यमिक गरी दुई तहमा बाँडेको छ। आधारभूत तहको कक्षा १ मा प्रवेश गर्नु पूर्व १ वर्षको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको व्यवस्था हुने छ। विद्यालय शिक्षाको संरचनामा कक्षा १ देखि ८ सम्म गरी आठ वर्ष अवधिको आधारभूत शिक्षा र कक्षा ९ देखि १२ सम्मको चार वर्ष अवधिको माध्यमिक शिक्षा कायम गरिएको छ। माध्यमिक शिक्षा साधारण, प्राविधिक तथा व्यावसायिक र परम्परागत गरी तीन धारको हुने छ। माध्यमिक शिक्षाको प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारतर्फ थप एक वर्ष अवधिको व्यावहारिक अभ्यास समेटिएको छ। सिकारुको उमेर, सिकाइ क्षमतास्तर तथा बाल मनोविज्ञान समेतलाई आधार मानी विद्यालय शिक्षाको तहगत तथा कक्षागत संरचना निम्नानुसार निर्धारण गरिएको छ।

विद्यालयको तह	**कक्षा**	**उमेर समुह**	**सिकाइ क्षमता स्तर**
प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा	४ वर्ष	
आधारभूत	१-३	५ देखि ७ वर्ष	१
	४-५	८ देखि ९ वर्ष	२
	६-८	१० देखि १२ वर्ष	३
माध्यमिक	९-१०	१३ देखि १४ वर्ष	४
	११-१२	१५ देखि १६ वर्ष	५

१.४ विद्यालय शिक्षाको पाठयक्रम संरचनाः

आधारभूत तह कक्षा १–३

क्र.स.	**विषय सम्बन्धी क्रियाकलाप**	**पाठ्यघण्टा**	**वार्षिक कार्यघण्टा**
१.	भाषिक सीप विकाससम्बन्धी क्रियाकलाप (नेपाली)	५	१६०
२.	भाषिक सीप विकाससम्बन्धी क्रियाकलाप (अङ्ग्रेजी)	४	१२८
३.	गणितीय सीप विकाससम्बन्धी क्रियाकलाप	४	१२८
४.	विज्ञान, स्वास्थ्य र शारीरिक शिक्षासम्बन्धी क्रियाकलाप	४	१२८
५.	सामाजिक अध्ययन, चारित्रिक विकास तथा सिर्जनात्मक कलासम्बन्धी क्रियाकलाप	४	१२८
६.	मातृभाषिक सीप/स्थानीय विषयवस्तुसम्बन्धी क्रियाकलाप	५	१६०
जम्मा		२६	८३२

पठनपाठन सञ्चालनका लागि उपयोग भएको ३२ घण्टाको समयावधिलाई १ पाठ्यघण्टा मानिएको छ।

आधारभूत तह कक्षा ४–५

क्र.स.	**विषय**	**पाठ्यघण्टा**	**वार्षिक कार्यघण्टा**
१.	नेपाली	५	१६०
२.	अङ्ग्रेजी	५	१६०
३.	गणित	५	१६०
४.	विज्ञान तथा प्रविधि	५	१६०
५.	सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा	५	१६०
६.	स्वास्थ्य, शरीरिक तथा सृजनात्मक कला	३	९६
७.	मातृभाषा/स्थानीय विषय	४	१२८
जम्मा		३२	१०२४

आधारभूत तह कक्षा ६–८

क्र.स.	विषय				
	साधारण	संस्कृत शिक्षा गुरुकुल, वेद विद्याश्रम शिक्षा	गोन्पा तथा विहार मदर्सा शिक्षा	पाठ्यघण्टा	वार्षिक कार्यघण्टा
१.	नेपाली	नेपाली	नेपाली	५	१६०
२.	अङ्ग्रेजी	अङ्ग्रेजी वा संस्कृत रचना	अङ्ग्रेजी	५	१६०
३.	गणित	गणित	गणित	५	१६०
४.	विज्ञान तथा प्रविधि	विज्ञान तथा प्रविधि वा संस्कृत व्याकरण	विज्ञान तथा प्रविधि	५	१६०
५.	सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा	सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा वा कर्मकाण्ड	सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा	५	१६०
६.	स्वास्थ्य, शारीरिक शिक्षा (सृजनात्मक कला सहित)	संस्कृत भाषा	स्थानीय विषय वा बौद्ध शिक्षा वा सम्भोटा व्याकरण वा अन्य वा आचार शिक्षा (दिनियात) वा कुरान (अरेबिक)	३	९६
७.	मातृभाषा/स्थानीय विषय वा संस्कृत भाषा	वेद वा नीति शास्त्र	भोटभाषा वा पाली भाषा वा संस्कृत वा अन्य भाषा वा उर्दू भाषा	४	१२८
जम्मा				३२	१०२४

२. पाठ्यक्रम निर्माण गर्दा अवलम्बन गरेका सिद्धान्त र प्रक्रियाः

स्थानीय पाठ्यक्रमको विकासका क्रममा विद्यार्थीका लागि स्थानीय आवश्यकता र सन्दर्भमा आधारित विषयवस्तु समावेश गरिनुपर्दछ भन्ने मान्यताका आधारमा पाठ्यक्रमको सैद्धान्तिक अवधारणालाई आत्मसात गर्नुपर्दछ । त्यसकारण स्थानमा आधारित शिक्षाको सिद्धान्तले स्थानीय वातावरण तथा स्थानीय जनजीवनको संरक्षणका लागि समुदायलाई सचेत र सक्रिय बनाउन स्थानीय ज्ञानलाई विद्यार्थी सामु फरक ढङ्गले राख्न स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण हुनुपर्दछ भन्ने कुरामा जोड दिन्छ । त्यस्तै सामाजिक पुनः संरचनावादी सिद्धान्तले पाठ्यक्रम निर्माणमा सामाजिक आवश्यकता, सामाजिक मुद्दा, सामयिक विचार र भविष्यपरक आशा उल्लेख गर्नुपर्ने कुरामा जोड दिन्छ ।

सर्वाङ्गीण बालविकासको अवधारणालाई विचार गरी बालकेन्द्रित सिकाइ सिद्धान्तमा आधारित भई विकास गरिएको यो पाठ्यक्रमले मूलतः स्थानीय स्तरमा आधारित शिक्षा, सामाजिक पुनसंरचनावादी सिद्धान्त तथा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ मा उल्लेख गरिएका सिद्धान्तहरूलाई नै पाठ्यक्रम विकासका सिद्धान्तका रूपमा लिएको छ । अन्तरविषयक तथा बहुविषयक विषयक्षेत्रमा आधारित भई एकीकृत सिद्धान्तअनुसार पाठ्यक्रमको संरचना तयार गरिएको छ भने जीवनोपयोगी तथा व्यवहारकुशल सीपहरूसमेत एकीकृत गरिएको छ । यो पाठ्यक्रम विकास गर्दा नेपालका सामाजिक, सांस्कृतिक तथा भाषिक लगायतका विविधतालाई समावेश गरिनुका साथै स्थानीय आवश्यकतामा आधारित ढाँचा अवलम्बन गरिएको छ । यस पाठ्यक्रममा नेपाली मूल्य र मान्यता तथा ज्ञानको प्रतिनिधित्वका साथै विद्यार्थीको सहभागिता, कार्य तथा खोजलाई जोड दिइएको छ । पाठ्यक्रमलाई सक्षमतामा आधारित बनाउन तहगत (कक्षा १-३, कक्षा ४-५, कक्षा ६-८) सक्षमताहरू पहिचान गरिएको छ ।

विश्वव्यापी रुपमा रहेका मान्यता तथा नेपालमा भएका नीतिगत व्यवस्थाहरुका आधारमा नै काठमाडौं जिल्ला, नागार्जुन नगरपालिका अन्तरगतका विद्यालयहरूका लागि यो स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरिएको हो । नगरपालिकाका प्रमुख सहित नगर कार्यपालिकाका सदस्यहरू, विद्यालयका शिक्षक शिक्षिकाहरू, स्थानीय बुद्धिजीवी तथा संघसंस्थाहरूको उपस्थितिमा आयोजना गरिएको चरणबद्ध कार्यशालामा विद्यालयहरूमा कक्षा १ देखि ८ सम्मको स्थानीय विषयका लागि यसै क्षेत्रको प्राकृतिक, ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक, आर्थिक र सामाजिक मूल्य, मान्यता, सकरात्मक व्यवहार, प्रकोप विपद् तथा योग व्यायामको बारेमा आधारभूत तहका बालबालिकाहरूलाई परिचित गराउन महत्त्वपूर्ण रहेको निष्कर्ष निकालिएको थियो । त्यसै अनुरूप स्थानीय विषय विज्ञहरू तथा मुख्य सरोकारवालाहरूको चरणवद्धरुपमा लेखन, छलफल र अन्तरक्रियाबाट **समृद्ध नागार्जुनको आधार, पर्यटन सहितको पूर्वाधार** भन्ने नगरपालिकाको नारालाई समेत प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने

कार्यमा सहयोगी होस् भन्ने हेतुले यो पाठ्यक्रमको निर्माण गरिएको हो । यो पाठ्यक्रम शैक्षिक सत्र २०८० देखि कक्षा १-८ सम्म लागू भएको छ ।

३. स्थानीय पाठ्यक्रमको आवश्यकता र औचित्यता:

नेपालको विद्यालय शिक्षाका लागि नेपाल सरकार पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा निर्माण गरिएको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप २०७६ स्वीकृत भई विद्यालयहरुमा चरणबद्ध रुपमा लागू हुने क्रममा रहेको छ । उक्त पाठ्यक्रम ढाँचामा भएको व्यवस्था अनुसार कक्षा १-३ सम्ममा पाँचओटा विषय (गणित, नेपाली, अङ्ग्रेजी, हाम्रो सेरोफेरो र स्थानीय विषय) राख्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ। त्यसैगरी कक्षा ४-८ मा पनि स्थानीय भाषा वा स्थानीय प्रविधिमा आधारित विषयवस्तु वा स्थानीय आवश्यकताको विषयवस्तुको पाठ्यक्रम निर्माण गरी लागू गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ। राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप २०७६ अनुसार स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम वा मातृभाषामध्ये एक विषय छनोट गरी स्थानीय तहबाट पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ ।

बालबालिकाको सिकाइको क्रम आफ्नो घर र आफ्नो वरिपरिको वातावरणबाट नै प्रारम्भ हुने गर्दछ । त्यसका लागि बालबालिकाहरूले आफ्नो ठाउँ तथा समुदायको पहिचान गर्ने वातावरणको विकास गर्नुपर्दछ । बालबालिकाहरुलाई स्थानीय क्षेत्रमा भएका प्राकृतिक, ऐतिहासिक सम्पदाहरू र आर्थिक क्रियाकलापहरूबारे जानकारी गराउनु आजको आवश्यकता हो । यसका साथै स्थानीय मूल्य, मान्यता, धर्म, परम्परा, संस्कृति, स्रोतसामग्रीको संरक्षण, संवर्धन, परिचालन र विकास गर्नका लागि मार्गनिर्देश गर्ने र स्थानीय तहको क्षमता विकासमार्फत राज्यको आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक र राजनीतिक क्षेत्रमा आवश्यक पर्ने सक्षम, सचेत र इमानदार नागरिक तयार गर्नका लागि स्थानीय पाठ्यक्रम अपरिहार्य भएको छ । राष्ट्रिय स्तरमा निर्माण गरिने पाठ्यक्रम सबै सरोकारवालाको संलग्नताको सम्भावना रहँदैन । यसले स्थानीय तहको भाषा, संस्कृति, ज्ञान र सिपलाई पूर्ण रूपले समेट्न सम्भव पनि हुँदैन । त्यसैले स्थानीय तहमा भएका भाषा तथा संस्कृतिको जगेर्ना गर्न स्थानीय तहको ज्ञान, सीप, प्रविधि र उत्पादनलाई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा जोड्ने ज्ञान र सीपको विकास गरी आत्मनिर्भर, उत्पादनमुखी, जीवनोपयोगी, व्यावहारिक र दक्ष जनशक्ति तयार गर्नका लागि स्थानीय पाठ्यक्रमको आवश्यकता पर्दछ ।

हरेक स्थानीय तहको आ-आफ्नै विशिष्ट पहिचान, भौगोलिक, धार्मिक एवम् सांस्कृतिक, जातीय, भाषिक विविधता हुन्छ । केन्द्रीय तहमा तयार गरिने पाठ्यक्रमले मात्र विद्यार्थीहरूलाई दैनिक जीवनमा आवश्यक पर्ने ज्ञान, सीप, आचरण र व्यवहारका सम्पूर्ण सक्षमताहरू प्रदान गर्न नसक्ने भएकाले स्थानीय परिवेश अनुसारको ज्ञान र सीप आर्जन गर्नका लागि स्थानीय विज्ञ कै सहभागितामा पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्न आवश्यक भएकाले र संवैधानिक तथा नीतिगत रूपमा भएको प्रावधानलाई कार्यान्वयन गर्नु प्रत्येक स्थानीय तहको कर्तव्य भएको हुनाले नागार्जुन नगरपालिकाले यो स्थानीय पाठ्यक्रम तयार गरेको हो । स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनको औचित्यलाई निम्न बुँदाहरूमा अझ स्पष्ट पार्न सकिन्छ :

क) स्थानीय भौगोलिक, जातीय, लैङ्गिक, भाषिक, सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक, धार्मिक तथा प्राकृतिक विविधतालाई सम्बोधन गर्न ।
ख) स्थानीय स्तरका व्यवसाय, पेशाएवम् रोजगारलाई सम्बोधन गर्दै अन्तर्राष्ट्रिय रोजगारीतर्फ उन्मुख, उत्पादनमुखी र सीपयुक्त नागरिक तयार गरी नेपाली कला, सौन्दर्यको संरक्षण तथा संवर्धन गर्न ।
ग) स्थानीय तहका कला, संस्कृति, परम्परा, पर्यटकीय क्षेत्र, सीप, भाषा आदिको संरक्षण र संवर्धन गर्न ।
घ) स्थानीय तहका परम्परागत पेसा, व्यवसाय र प्रविधिलाई संरक्षण, संवर्धन र विकास गर्न सहयोग पुऱ्याउन ।
ङ) स्थानीय स्रोत र साधनको अधिकतम परिचालन गर्न ।
च) सभ्य र सुसंस्कृत समाजको निर्माणमा सहयोग गर्न ।
छ) स्थानीय खेलकुद, योग, व्यायाम र सन्तुलित भोजनको सीप विकास गर्न ।

४. विषय क्षेत्र छनौट:

क) नागार्जुन नगरपालिकाको भौगोलिक, ऐतिहासिक परिचय र नगरपालिकाको संरचना तथा नगरपालिकाले प्रदान गर्ने सेवासुविधाहरु ।
ख) स्थानीय वातावरणमा पाइने वनस्पति, जडीबुटी र पशुपंक्षीहरू, प्रदूषण, फोहोरमैला व्यवस्थापन, उर्जा, खनिज, जलवायु परिवर्तन ।
ग) यस क्षेत्रको सेरोफेरोमा रहेका नदीनाला, ताल, पोखरी, जलस्रोत प्रदूषण तथा जलस्रोतको संरक्षण ।
घ) स्थानीय क्षेत्रमा हुन सक्ने भूकम्प, बाढी, पहिरो, आगजनी, चट्याङ, हुरी, बतास र सडक दुर्घटना ।
ङ) स्थानीयस्तरमा प्रचलित भाषा, चाडपर्व, मेलाजात्रा, धर्मसंस्कृति, रीतिरिवाज र भेषभूषा, परम्परागत सामग्रीहरू ।

च)	यस क्षेत्रमा रहेका मठ, मन्दिर, गुम्बा, चर्च, मस्जिद र अन्य धार्मिक सम्पदाहरू ।

छ)	स्थानीय सामाजिक मूल्य मान्यता र सकरात्मक व्यवहार ।

ज)	स्थानीय क्षेत्रमा प्रचलित परम्परागत पेसा, व्यवसाय, उद्योगधन्दा तथा आयआर्जनका क्रियाकलापहरू (पशुपालन, खेतीपाती, जडीबुटी खेती, हस्तकला, होटल व्यवसाय, उद्योग, पर्यटन आदि) ।

झ)	स्थानीय क्षेत्रमा परम्परागत रुपमा खेलिने खेल, योग व्यायामहरू र सन्तुलित भोजन ।

ञ)	कम्प्युटर शिक्षा, अनलाइन शिक्षा, कृतिम बुद्धिमता (AI), लर्निङ्ग म्यानेजमेन्ट (LMS), साइवर सुरक्षा, डिजिटल सुरक्षा तथा सूचना सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी ज्ञान, सीप र व्यवहार ।

५. तहगत सक्षमताः

पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको प्रावधान अनुसार नेपालमा विद्यालयको तहगत संरचनालाई बाल विकास केन्द्रदेखि कक्षा १२ सम्म गरी जम्मा ५ तह रहेको छ। यसै आधारमा पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले पाठ्यक्रमहरु समेत विकास गरी चरणबद्धरुपमा लागू गरिरहेको छ। जसमा सानो कक्षा (कक्षा १-३)मा एकीकृत पाठ्यक्रमको निर्माण गरी चरणबद्धरुपमा लागू भई रहेको छ। जुन पाठ्यक्रमको अध्ययन अध्यापनबाट विद्यार्थीहरुको सिकाइ उपलब्धी क्षमता कुन तहमा जाँच्न वा मूल्याङ्न गर्न सकिन्छ भन्ने कुरा समेत स्पस्ट गर्न सकिन्छ ।

हाल विकास भएका पाठ्यक्रमहरु सक्षमतामा आधारित भई विकास भएका हुनाले पाठ्यक्रमको लागू पश्चात सहजीकरणका विभिन्न विधि र रणनीतिहरुको प्रयोग गर्न सकिन्छ। जसबाट विद्यार्थीहरुको मूल्याङ्कन गर्दा उनीहरुको बुझाइ तथा ज्ञानको तह र विद्यार्थीहरुको व्यवहारिक परिवर्तनलाई समेत मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ। त्यसैले यो स्थानीय विषयको पाठ्यक्रम समेत सक्षमतामा आधारित भई विकास गरिएको हो। यो पाठ्यक्रमको अध्ययन पश्चात विद्यार्थीहरु निम्न कुराहरु गर्न सक्षम हुनेछन् ।

कक्षा १-३ को सक्षमताः

यस स्थानीय विषयको अध्ययन पश्चात कक्षा १ देखि ३ सम्मका विद्यार्थीहरुले निम्नलिखित सक्षमता हासिल गर्नेछन् :

- आफू बसेको ठाउँ, टोल, वडा र नगरपालिकाको पहिचान
- स्थानीय क्षेत्रमा पाइने बोटबिरुवा र जीवजन्तुको पहिचान, उपयोग र संरक्षणमा सहभागिता
- स्थानीय क्षेत्रमा भएका जलस्रोतको पहिचान र उपयोग
- व्यक्तिगत सरसफाइ र वातावरणीय सरसफाइको सीप
- प्रकोप तथा दुर्घटना र विपद्को पहिचान र सावधानी
- स्थानीय धार्मिक, ऐतिहासिक तथा पर्यटकीय स्थलको पहिचान र संरक्षण
- स्थानीय बाजा, जातजाति, भाषा र भेषभूषाको पहिचान र सम्मान
- आफ्नो मातृभाषा र स्थानीय भाषाको पहिचान गर्न सक्ने
- भाषा प्रयोग गर्दा नम्र र सम्मानजनक व्यवहार गर्न सक्ने
- भाषा र भेषले संस्कृति झल्कन्छ भन्ने बुझ्न सक्ने
- स्थानीय चाडपर्वमा सहभागिता
- चाडपर्व कहिले र किन मनाइन्छ भन्ने बुझ्न सक्ने
- आफ्नो परिवारमा मनाउने चाडपर्वका बारेमा बताउन सक्ने
- चाडपर्वका समयमा हुने सकारात्मक व्यवहार अपनाउन सक्ने
- मेलमिलाप, आदर-सत्कार, सहयोग, सम्मान, पारिवारिक मेलमिलाप जस्ता सामाजिक सीपको विकास
- घर, विद्यालय र समुदायमा शिष्ट व्यवहार गर्न सक्ने
- सबै व्यक्तिप्रति सम्मानजनक व्यवहार गर्ने
- राम्रो बोल्ने र सुन्ने बानी विकास गर्ने
- शिक्षक, अभिभावक र साथीप्रति राम्रो व्यवहार देखाउन सक्ने
- स्थानीय कृषि तथा व्यापार व्यवसायको महत्त्वबोध
- स्थानीय प्रविधिमा आधारित उद्योग- व्यवसायको पहिचान र महत्त्वबोध
- स्थानीय क्षेत्रमा खेलिने खेलहरुको अभ्यास र खेल सामग्रीहरुको उचित प्रयोग
- योग ध्यानको प्रारम्भिक अभ्यास

- स्थानीय क्षेत्रमा भएका तथा संघसंस्था तथा समाज सेवा सम्बन्धित ज्ञान
- स्थानीय क्षेत्रमा भएका भाषा तथा स्थानीय भाषाको शब्दकोष सम्बन्धित ज्ञान

कक्षा ४-५ को सक्षमताः

यस स्थानीय विषयको अध्ययन पश्चात कक्षा ४ र ५ का विद्यार्थीहरुले निम्नलिखित सक्षमता हासिल गर्नेछन् :

- आफ्नो नगरपालिका र छिमेकी नगरपालिका/गाउँपालिकाको पहिचान
- नगरपालिका क्षेत्रको भू-बनोटको (वनजंगल, खेतीयोग्य, भू-सतह) पहिचान
- स्थानीय क्षेत्रमा पाइने औषधिजन्य बोटबिरुवाको पहिचान, उपयोग र संरक्षणमा सहभागिता
- स्थानीय वन तथा वरपर पाइने चरा लगायत वन्यजन्तुको संरक्षणमा सहभागिता
- नगरपालिका क्षेत्रभित्र भएका पानीका मुहान, सिमसार क्षेत्रको पहिचान, उपयोग, महत्त्वबोध र संरक्षणमा सहभागिता
- वातावरणीय प्रदुषण, त्यसको असर पहिचान र आफ्नो विद्यालय, घर, टोलमा फोहोर व्यवस्थापन सम्बन्धी सीप
- भूक्षय, बाढी, पहिरो, डुबान, आगलागी, चट्याङ, भूकम्प जस्ता प्रकोप तथा सडक दुर्घटनाले ल्याउन सक्ने विपद्को पहिचान, सावधानी तथा सुरक्षाका उपायहरुको अवलम्बन
- स्थानीय धार्मिक, ऐतिहासिक तथा पर्यटकीय स्थलहरुः इचङ्गुनारायण, नागार्जुन, जामाचो, रानीवन, हसनटार गुम्बा जस्ता क्षेत्रहरुको पहिचान, महत्त्व बोध र संरक्षणमा सहभागिता
- स्थानीय जातजातिको भाषा, भेषभूषा, संस्कृतिको महत्त्वबोध र सम्मान
- विभिन्न जातजातिको भाषा र संस्कृतिप्रति सम्मान भाव देखाउन सक्ने
- आफ्नै समुदायका विविधताहरु पहिचान गर्न सक्ने
- सबै जाति समान हुन् भन्ने भावना विकास गर्न सक्ने
- मगर जातिको भाषा, संस्कृति, परम्परा, सामाजिक जीवन र रहन सहन बुझ्न सक्ने
- विविधतामा एकता र सामाजिक सद्भावको महत्त्व बुझ्ने
- स्थानीय मेलाजात्रा, चाडपर्वको महत्त्वबोध र सहभागिता
- आफ्नो समुदायका संस्कृति र परम्परालाई संरक्षण गर्ने भावना विकास गर्ने
- सन्तुलित खानाको आवश्यकता बुझ्ने
- स्वास्थ्य राम्रो राख्न सन्तुलित खानाको भूमिका बुझ्ने
- स्थानीय जातजातिहरुले पाहुना तथा मान्यजनलाई गर्ने आदर सत्कारको अनुसरण
- पारिवारिक अनुशासन र सकारात्मक सोच
- स्थानीय सामाजिक संघसस्था तथा व्यक्तिको समुदायमा योगदानको महत्त्वबोध र अनुसरण
- स्थानीय क्षेत्रमा गरिने कृषि (तरकारी, कौशी खेती तथा अन्नखेती) बाली लगाउने सीप
- स्थानीय उत्पादनको बजारीकरणको महत्त्वबोध
- स्थानीय प्रविधिमा आधारित उद्योग- व्यवसायको पहिचान, महत्त्वबोध र माटोका केही सामान बनाउने सीप
- स्थानीय क्षेत्रमा परम्परागत रुपमा खेलिने खेलहरुको पहिचान, महत्त्वबोध र अभ्यास
- प्राकृतिक र पत्रु खानाको पहिचान र खाना खाने सहि तरिकाको सीप
- स्थानीय क्षेत्रमा भएका तथा संघसंस्था तथा समाज सेवा सम्बन्धित ज्ञान
- स्थानीय क्षेत्रमा भएका भाषा तथा स्थानीय भाषाको शब्दकोष सम्बन्धित ज्ञान
- कम्प्युटर शिक्षा सम्बन्धित ज्ञान

कक्षा ६-८ को सक्षमताः

यस स्थानीय विषयको अध्ययन पश्चात कक्षा ६ देखि ८ सम्मका विद्यार्थीहरुले निम्नलिखित सक्षमता हासिल गर्नेछन् :

- नगरपालिकाको भौगोलिक, राजनैतिक, जातिगत संरचनाको पहिचान र नगरपालिकाको नक्सा बनाउने सीप
- नगरपालिकाले प्रदान गर्ने सेवा सुविधाहरुको उपभोग
- स्थानीय क्षेत्रमा भएका वनहरुको उपयोग, व्यवस्थापन र संरक्षणमा सहभागिता

- स्थानीय वनमा पाइने चरा लगायत वन्यजन्तुको संरक्षणमा सहभागिता र वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रणमा सहयोग
- नगरपालिका क्षेत्रभित्र भएका सिमसार क्षेत्रको महत्त्वबोध, उपयोग र संरक्षणमा सहभागिता
- स्थानीय क्षेत्रमा खानेपानीको अवस्था पहिचान र पानी शुद्धिकरणका स्थानीय उयायहरुको उपयोग
- स्थानीय क्षेत्रको जलस्रोत तथा खनिज पदार्थहरुको संरक्षणका सीपहरु र सहभागिता
- वातावरणीय प्रदुषण न्यूनीकरण र फोहोर व्यवस्थापन सम्बन्धी सीप
- स्थानीय क्षेत्रमा प्रकोपले ल्याउन सक्ने विपद्को असरबाट सावधानी र सुरक्षाका उपायहरुको अवलम्बन
- विद्यालय तथा टोलमा प्रकोप/विपद् व्यवस्थापन योजना निर्माणमा सहभागिता
- स्थानीय धार्मिक ऐतिहासिक तथा पर्यटकीय स्थलहरु (मन्दिर, गुम्बा, बिहार, चर्च, मस्जिद)हरुको पहिचान, महत्त्व बोध
- स्थानीय धार्मिक, ऐतिहासिक तथा पर्यटकीय क्षेत्रहरुको संरक्षण र व्यवस्थापनमा समुदाय र स्थानीय सरकारलाई सहयोग
- स्थानीय जातजाति (मगर, नेवार, तामाङ, गुरुङ, सन्यासी लगायतका जातजाति) को भाषा, संस्कृति, भेषभूषाको महत्त्वबोध, सम्मान र संरक्षण
- स्थानीय मेलाजात्रा दशैं, तिहार, ल्होसार, बुद्ध जयन्ती, सिटी नःख, योमरी पुन्ही, गाईजात्रा, माघी, भूमे पूजा, क्रिसमस, इद जस्ता चाडपर्वमा सहभागीता, धर्म संस्कृतिको सम्मान र संरक्षण
- स्थानीय सामाजिक तथा धार्मिक सहिष्णुता कायम गर्न सहयोग
- विभिन्न जातजातिका चाडपर्वप्रति सम्मान गर्ने भावना विकास गर्ने
- आफ्ना अनुभव वा देखेका चाडपर्वका बारेमा बोल्न वा सुनाउन सक्ने
- दैनिक जीवनका कामहरु आफैं गर्न सक्ने
- अध्ययन, गृहकार्य, समूह कार्य आफैं आत्मविश्वासका साथ निर्णय लिई गर्न सक्ने
- सीप विकासमा रुची देखाउने
- मितव्ययिता अपनाउन सक्ने
- मेहनत, अनुशासन र आत्मनिर्भर जीवनशैली अप्नाउने
- स्थानीय प्रविधिमा आधारित काठ, बाँस, माटोका सामान निर्माण गर्ने सीप तथा परम्परागत प्रविधिमा आधारित सामग्रीको उपयोग
- स्थानीय सामाजिक व्यक्तिको योगदानको अनुसरण
- स्थानीय सामाजिक संघसस्था (रेडक्रस, स्काउट, बाल क्लव आदि) हरुको महत्त्वबोध र सामाजिक कार्यहरुमा सहभागिता
- सामाजिक कुरीति, कुलत र दुर्व्यसनीको असर पहिचान र त्यसबाट बच्ने उपायहरुको अनुसरण
- स्थानीय क्षेत्रमा गरिने कृषि (माछा, बंगुरपालन, फलफूल खेती, पुष्पखेती, जडिबुटी) कार्यहरु सम्बन्धी सीप
- स्थानीय उत्पादनको प्रवर्द्धन र बजारीकरण सम्बन्धी सीप
- पर्यटनसँग सम्बन्धित व्यवसायको महत्त्वबोध गरी होम स्टे सञ्चालन गर्न
- दैनिक जीवनमा योग ध्यानको महत्त्वबोध गरी अभ्यास
- सन्तुलित र प्राकृतिक भोजनको महत्त्वबोध गरी सन्तुलित भोजनको अभ्यास स्थानीय साहित्य तथा साहित्यकारहरु सम्बन्धित ज्ञान
- अनलाइन शिक्षा तथा सुरक्षा शिक्षा सम्बन्धित ज्ञान

६. कक्षागत सक्षमता :

कक्षा १–३

क्र.स.	क्षेत्र	विषयवस्तु	कक्षा १	कक्षा २	कक्षा ३
१	नागार्जुन नगरपालिकाको परिचय	नगरपालिकाको भूगोल, राजनैतिक, धार्मिक र सांस्कृतिक परिचय	• आफ्नो नगरपालिका तथा बसोबास गर्ने स्थानको नाम, अवस्था र विशेषता पहिचान गर्न सक्ने । • आफ्नो टोल/बस्तीको भौगोलिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक वातावरणको वर्णन गर्न सक्ने । • समुदायमा रहेको सरसफाइको अवस्थाबारे अवलोकन गरी जानकारी प्रस्तुत गर्न सक्ने । • व्यक्तिगत तथा सामुदायिक सरसफाइमा सहभागी हुने बानीको विकास गर्न सक्ने । • स्थानीय वातावरणप्रति रुची देखाउन सक्ने ।	• आफ्नो नगरपालिकामा रहेका भाषा, धर्म तथा सांस्कृतिक स्थलहरूको पहिचान र परिचय दिन सक्ने । • आफ्नो टोल/बस्तीमा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिको परिचय दिन सक्ने । • जातीय तथा सांस्कृतिक विविधताको सम्मान गर्ने व्यवहार विकास गर्न सक्ने । • समुदायमा रहेका विभिन्न पेशातथा व्यवसायको पहिचान गर्न सक्ने । • समुदायमा आपसी सहयोग, सहिष्णुता र सद्भाव कायम गर्ने व्यवहार विकास गर्न सक्ने ।	• नागार्जुन नगरपालिकाको भौगोलिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक पक्षको परिचय प्रस्तुत गर्न सक्ने । • वडा नं. १ र २ को भौगोलिक अवस्थिति तथा सिमाना पहिचान गर्न सक्ने । • वडा नं. १ र २ को प्राकृतिक तथा भौगोलिक विशेषताबारे वर्णन गर्न सक्ने । • सम्बन्धित वडामा रहेका धार्मिक तथा सांस्कृतिक स्थलहरूको परिचय दिन सक्ने । • धार्मिक तथा सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षणको आवश्यकता व्याख्या गर्न सक्ने । • स्थानीय भूगोल, संस्कृति र परम्पराको महत्त्व बुझ्न सक्ने । • स्थानीय समुदायप्रति अपनत्व, सम्मान र जिम्मेवारीबोध विकास गर्न सक्ने । • वडा स्तरका सामाजिक, सांस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधताको सम्मान गर्ने व्यवहार विकास गर्न सक्ने ।
२	जैविक विविधता	स्थानीय बोटबिरुवा र जीवनजन्तु	• बोटबिरुवा चिन्ने, नाम भन्ने र संरक्षणप्रति रुचि राख्ने । • बोटबिरुवाको सामान्य उपयोग बताउन सक्ने । • घरपालुवा र जंगली जनावर छुट्याउने, नाम भन्ने ।	• बोटबिरुवाको प्रकार वर्गिकरण गर्ने, रोप्ने र हेरचाह गर्ने । • बोटबिरुवाको उपयोग र महत्त्वबारे सामान्य जानकारी दिन सक्ने । • घरपालुवा जनावरको बासस्थान र उपयोग बताउने ।	• वनस्पतिको महत्त्व, उपयोगिता र संरक्षणका उपाय बताउने । • स्थानीय बोटबिरुवाको परिचय र विशेषता वर्णन गर्न सक्ने । • जंगली जनावर र घरपालुवा जनावरको महत्त्व र संरक्षणको आवश्यकता बताउने ।
३	वातावरण संरक्षण	जलस्रोत र फोहोरमैला व्यवस्थापन	• पानीको प्रयोग, सफा र फोहोर पानी छुट्याउने ।	• पानीको स्रोत चिन्ने, फोहोर छुट्याउने, सरसफाइ-स्वास्थ्य सम्बन्ध बुझ्ने ।	• आफ्नो वरपरका पानीका स्रोतको अवस्था पहिचान गरी त्यसको संरक्षण र फोहोर व्यवस्थापन अभ्यास गर्ने ।
४	प्रकोप र विपद्	प्राकृतिक र मानव निर्मित प्रकोप	• स्थानीय क्षेत्रमा हुन सक्ने विभिन्न प्राकृतिक प्रकोपहरूको पहिचान गर्न सक्ने ।	• स्थानीय क्षेत्रमा हुनसक्ने विभिन्न प्रकोपहरूको पहिचान गर्न सक्ने । • हावा हुरी, चट्याङ, आगलागी तथा ग्यास	• स्थानीय क्षेत्रमा हुने सडक दुर्घटनाका मुख्य कारणहरूको पहिचान गर्न सक्ने । • सडक दुर्घटनाबाट बच्न अपनाउनुपर्ने सुरक्षा

क्र.स.	क्षेत्र	विषयवस्तु	कक्षा १	कक्षा २	कक्षा ३
			● भूकम्प, बाढी, पहिरो, डुबान तथा ज्वालामुखी बिस्फोटनका बारेमा जानकारी दिन सक्ने । ● प्रकोपको समयमा अपनाउनुपर्ने सुरक्षा उपायहरू बताउन सक्ने ।	सिलिन्डर बिस्फोटबाट बच्न अपनाउनु पर्ने सुरक्षा उपायहरू बताउन सक्ने । ● आगलागी तथा ग्यास सिलिन्डर सम्बन्धी दुर्घटनामा अपनाउनुपर्ने सावधानीहरू प्रयोग गर्न सक्ने । ● आपत्कालीन अवस्थामा प्रयोग हुने महत्त्वपूर्ण फोन नम्बरहरूको जानकारी दिन सक्ने ।	उपायहरू बताउन सक्ने । ● ट्राफिक नियम तथा सडक सुरक्षासम्बन्धी व्यवहार प्रयोग गर्न सक्ने । ● विभिन्न ट्राफिक चिह्नहरूको पहिचान गरी तिनको अर्थ बुझाउन सक्ने । ● पैदल यात्री तथा सवारी चालकले पालन गर्नुपर्ने नियमहरूको पहिचान गर्न सक्ने ।
५	धार्मिक ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थल	स्थानीय धार्मिक ऐतिहासिक र पर्यटकीय स्थलको परिचय	● आफ्नो ठाउँका धार्मिक स्थलको नाम भन्न । ● सबै धर्मका मानिसहरु मिलेर बस्ने भावनाको विकास गर्ने । ● रमाइला पार्कहरुको परिचय दिन सक्ने । ● वरपरको पार्कको नाम भन्ने र आफ्नो स्थान चिन्न सक्ने ।	● मठ, मन्दिर, गुम्बा आदि चिन्न सक्ने । ● आफ्नो वरिपरिको धार्मिक सम्पदाको परिचय दिन सक्ने । ● धार्मिक स्थलका महत्त्व बताउन सक्ने । ● मेलापर्व र जात्राबारे सामान्य जानकारी दिन सक्ने । ● धार्मिक सम्पदाको संरक्षण गर्नुपर्ने कुरा बुझ्ने । ● आफ्नो वरपरका पर्यटकीय ठाउँको नाम भन्न सक्ने । ● सार्वजनिक स्थल सफा राख्ने बानीको विकास गर्ने ।	● स्थानीय धार्मिक तथा सांस्कृतिक सम्पदाको परिचय दिन सक्ने । ● इचङ्गुनारायण, हलचोक आकाश भैरव र जामाचोको महत्त्व बताउन सक्ने । ● धिमे नेवारी बाजाको पहिचान गर्न सक्ने । ● धार्मिक तथा सांस्कृतिक सम्पदा प्रति सम्मान गर्ने बानीको विकास गर्ने । ● स्युचाटारका प्रमुख पर्यटकीय स्थलहरुको परिचय दिन सक्ने । ● सहिद स्मृति पार्क, कमल पोखरी र खेल मैदानको महत्त्व बताउन सक्ने । ● पर्यटकीय स्थलको संरक्षण गर्नुका साथै यसको आवश्यकताको बोध गर्ने ।
६	हाम्रो भाषा, भेषभूषा र संस्कृति	स्थानीय संस्कृति, जातजाति, भाषा, भेषभूषा र विभिन्न चाडपर्व	● आफ्नो टोल/बस्तीमा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिको नाम भन्न सक्ने । ● विभिन्न जातजातिको पोशाक र भेषभूषा चिन्न सक्ने ।	● आफ्नो जातजातिको परम्परागत भेषभूषा र संस्कृतिको परिचय दिन सक्ने । ● स्थानीय जातजाति र संस्कृतिको महत्त्व बुझ्न सक्ने । ● विभिन्न जातजातिको भाषा र संस्कृतिप्रति सम्मान गर्ने बानी विकास गर्न सक्ने ।	● स्थानीय जातजातिको भेषभूषा र संस्कृतिको परिचय दिन सक्ने । ● जातजाति र भेषभूषाप्रति सम्मान र सहिष्णुताको भावना विकास गर्न सक्ने ।
			● स्थानीय तहमा मनाइने प्रमुख चाडपर्वहरुको नाम भन्न सक्ने ।	● विभिन्न जातजातिको चाडपर्व मनाउने तरिका भन्न ।	● चाडपर्वको सामाजिक र सांस्कृतिक महत्त्व बुझ्न सक्ने ।
७	हाम्रा आनीबानी तथा शिष्टाचार	हाम्रा असल तथा खराब आनीबानी र शिष्टाचार	● असल र खराब आनीबानी छुट्याउन सक्ने । ● आफ्ना सबै कामहरु समय मै गर्ने र कर्तव्य पालना गर्ने बानी विकास	● सामाजिक आनीबानी र शिष्टाचारको महत्त्व बुझ्न सक्ने । ● सार्वजनिक स्थानमा सुरक्षित र सकारात्मक व्यवहार देखाउन सक्ने ।	● असल जीवनशैली अपनाउनु पर्ने कारण र उपायहरू व्याख्या गर्न सक्ने । ● समाज र परिवारमा प्रचलित असल आनीबानी र शिष्टाचारको अभ्यास गर्न सक्ने ।

क्र.स.	क्षेत्र	विषयवस्तु	कक्षा १	कक्षा २	कक्षा ३
			गर्न सक्ने ।	● समाजमा भेदभाव नगरि सहयोगी व्यवहार देखाउन सक्ने ।	● सभ्य, अनुशासित र नैतिक मूल्य आत्मसाथ गर्ने बानी विकास गर्न सक्ने ।
८	हाम्रो पेशा तथा व्यवसाय	परिवारको पेशा	● आफ्नो परिवारका सदस्यहरुको पेशा बताउन सक्ने । ● डाक्टर, शिक्षक, वकिल, पुलिस र सैनिकको पहिचान गर्न । ● प्रत्येक पेशासँग सम्बन्धित वस्तु तथा सामग्रीहरूको नाम बताउन । ● विभिन्न पेशाको काम, जिम्मेवारी र समाजमा तिनको महत्त्व भन्न । ● चित्र, वस्तु वा अभिनयको माध्यमबाट पेशाको चिनारी गर्न ।	● स्थानीय समुदायमा प्रचलित विभिन्न पेशा तथा कामहरूको पहिचान गर्न सक्ने । ● बिरामी जाँच्ने (डाक्टर/स्वास्थ्यकर्मी), पढाउने (शिक्षक), पसलमा सामान बेच्ने (व्यापारी), खेतमा काम गर्ने (किसान) र पशुपालन गर्ने व्यक्तिको काम वर्णन गर्न । ● प्रत्येक कामसँग सम्बन्धित उपकरण तथा सामग्रीहरूको नाम बताउन । ● श्रमप्रति सम्मान गर्ने सकारात्मक व्यवहार विकास गर्न । ● दैनिक जीवनमा विभिन्न पेशाका व्यक्तिहरूबाट प्राप्त सेवाको महत्त्व बुझ्न ।	● विभिन्न पेशाको परिचय र महत्त्व व्याख्या गर्न सक्ने । ● स्थानीय स्तरमा गरिने कृषि पेसाहरू (कुखुरा पालन, कौसी खेती, गड्यौला पालन) को पहिचान गर्न । ● कौसी खेतीको महत्त्व र घरको छत वा सानो ठाउँमा तरकारी उत्पादन गर्ने तरिका वर्णन गर्न । ● गड्यौला पालनको उपयुक्त प्रक्रिया र जैविक मल उत्पादनमा यसको उपयोगिता बोध गर्न । ● कृषि पेशाबाट स्वरोजगार तथा आयआर्जनका अवसरहरू पहिचान गर्न । ● स्थानीय स्रोतसाधनको उपयोग गरी उत्पादनमूलक कार्य गर्ने सीप विकास गर्न ।
		पेशा व्यवसायको पहिचान	● कृषि, पशुपालन, नोकरी तथा पसल सम्बन्धी कामहरूको पहिचान गर्न । ● प्रत्येक काममा प्रयोग हुने वस्तु तथा सामग्रीहरूको नाम बताउन । ● वस्तु तथा सामग्रीहरूको प्रयोग र उपयोगिता वर्णन गर्न । ● कामअनुसार आवश्यक साधनको सही प्रयोग गर्न । ● विभिन्न पेशा तथा कामहरूको सामाजिक महत्त्व व्याख्या गर्न । ● श्रम, उत्पादनमूलक कार्य र पेशाप्रति सकारात्मक व्यवहार विकास गर्न ।	● समाजमा गरिने पेशा तथा कामहरूको पहिचान गर्न । ● बिरामी जाँच्ने, पढाउने, सामान बेच्ने, खेती गर्ने र देशको सुरक्षा दिने कामको महत्त्व बताउन । ● कामअनुसार आवश्यक सीप, सामग्री र जिम्मेवारीहरूको छनौट गर्न । ● आफ्नो रुचि र क्षमता अनुसार उपयुक्त पेशा छनौट गर्ने सोच विकास गर्न । ● समाजमा विभिन्न पेशाको योगदान भन्न । ● श्रम र सेवामूलक कार्यप्रति सकारात्मक धारणा विकास गर्न ।	● परम्परागत र आधुनिक सीपमा आधारित कामहरूको पहिचान गर्न । ● डोका-डाला बुन्ने, आरनमा फलाम पिट्ने, खुकुरी, खुर्पा, हँसिया बनाउने जस्ता परम्परागत सीपहरूको महत्त्व बताउन । ● छालाको जुत्ता बनाउने, रेडियो-टिभी मर्मत गर्ने र कपाल काट्ने जस्ता आधुनिक तथा सेवामूलक सीपहरूको परिचय दिन । ● सीपमा आधारित व्यवसायबाट रोजगारी र आयआर्जनका अवसरहरू पहिचान गर्न । ● स्थानीय सीप, कला र परम्पराको संरक्षण गर्ने बानी विकास गर्न । ● श्रम, सीप र उद्यमशीलताको महत्त्व बुझि आत्मनिर्भर बन्ने व्यवहार विकास गर्न ।
९	स्थानीय खेल, योग र सन्तुलित भोजन	स्थानीय खेलहरु, योग व्यायाम र सन्तुलित भोजन	● स्थानीय स्तरमा खेलिने विभिन्न खेलहरूको नाम पहिचान गर्न सक्ने । ● स्थानीय खेलहरूको नियम तथा अभ्यास प्रदर्शन गर्न सक्ने । ● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने	● स्थानीय स्तरमा खेलिने विभिन्न खेलहरूको परिचय दिन सक्ने । ● स्थानीय खेलहरूको आधारभूत नियम तथा अभ्यास प्रदर्शन गर्न सक्ने । ● खेलकुदको शारीरिक, मानसिक तथा	● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने विभिन्न खानाका प्रकारहरूको परिचय दिन सक्ने । ● स्थानीय खानाका स्रोत तथा पोषण सम्बन्धी महत्त्व बताउन सक्ने । ● स्वस्थ तथा सन्तुलित खानाको आवश्यकता बुझ्न

क्र.स.	क्षेत्र	विषयवस्तु	कक्षा १	कक्षा २	कक्षा ३
			परम्परागत खानाका प्रकारहरूको परिचय दिन सक्ने । ● स्थानीय खानाको पोषण तथा सांस्कृतिक महत्त्व बताउन सक्ने ।	सामाजिक महत्त्व बताउन सक्ने । ● योग व्यायामका प्रारम्भिक अभ्यासहरू सही तरिकाले गर्न सक्ने । ● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने परम्परागत खानाका प्रकारहरूको परिचय दिन सक्ने । ● स्थानीय खानाको पोषण तथा सांस्कृतिक महत्त्व बुझ्न सक्ने ।	सक्ने । ● योग ध्यान अन्तर्गत श्वासप्रश्वासका आधारभूत अभ्यासहरू सही तरिकाले गर्न सक्ने । ● श्वासप्रश्वास अभ्यासको शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्यमा पर्ने प्रभाव बताउन सक्ने । ● स्थानीय स्तरमा खेलिने भाले जुधाइ तथा अन्य स्थानीय खेलहरूको परिचय दिन सक्ने ।
१०	स्थानीय सघं संस्था तथा समाज सेवा	स्थानीय सघं संस्था तथा समाज सेवा	● स्थानीय क्षेत्रमा रहेका विभिन्न संघसंस्थाहरूको परिचय दिन सक्ने । ● संघसंस्थाहरूले गर्ने सामाजिक सेवाका कार्यहरूको बताउन सक्ने । ● समाज सेवाको महत्त्व तथा आवश्यकता बुझ्न सक्ने । ● समुदाय विकासमा संघसंस्थाहरूको भूमिका पहिचान गर्न सक्ने । ● सहयोग, सहकार्य र सामाजिक उत्तरदायित्वको भावना विकास गर्न सक्ने । ● समाजप्रति सकारात्मक, जिम्मेवार र सेवामुखी व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने ।	● स्थानीय क्षेत्रमा रहेका विभिन्न संघसंस्थाहरूको परिचय दिन सक्ने । ● विभिन्न संघसंस्थाहरूले गर्ने सामाजिक सेवाका कार्यहरू बताउन सक्ने । ● समाज सेवाको महत्त्व तथा आवश्यकता बुझ्न सक्ने । ● समुदाय विकासमा संघसंस्थाहरूको भूमिका पहिचान गर्न सक्ने । ● सहयोग, सहकार्य र सामाजिक उत्तरदायित्वको भावना विकास गर्न सक्ने ।	● स्थानीय क्षेत्रमा रहेका विभिन्न संघसंस्थाहरूको परिचय दिन सक्ने । ● स्थानीय संघसंस्थाहरूले गर्ने सामाजिक सेवाका कार्यहरू बताउन सक्ने । ● समाज सेवाको महत्त्व तथा आवश्यकता बुझ्न सक्ने। ● समुदाय विकासमा संघसंस्थाहरूको भूमिका पहिचान गर्न सक्ने । ● सामाजिक सेवामूलक कार्यहरूमा सहभागी हुने रुचि विकास गर्न सक्ने । ● सहयोग, सहकार्य र सामाजिक उत्तरदायित्वको भावना विकास गर्न सक्ने । ● समाजप्रति सकारात्मक, जिम्मेवार र सेवामुखी व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने ।
११	स्थानीय भाषा	स्थानीय भाषा	● स्थानीय क्षेत्रमा बोलिने विभिन्न भाषाहरूको परिचय दिन सक्ने। ● स्थानीय भाषाको महत्त्व तथा विशेषता बताउन सक्ने। ● स्थानीय भाषामा प्रयोग हुने सामान्य शब्दहरूको अर्थ बुझ्न र प्रयोग गर्न सक्ने । ● भाषिक विविधताको सम्मान गर्दै सकारात्मक सामाजिक व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने ।	● स्थानीय क्षेत्रमा बोलिने विभिन्न भाषाहरूको परिचय दिन सक्ने । ● स्थानीय भाषाको महत्त्व तथा विशेषता बताउन सक्ने । ● स्थानीय भाषामा प्रयोग हुने सामान्य शब्दहरूको अर्थ बुझ्न र प्रयोग गर्न सक्ने । ● भाषिक विविधताको सम्मान गर्दै सकारात्मक सामाजिक व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने ।	● आफ्नो समुदायमा बोलिने विभिन्न भाषाहरूको परिचय दिन सक्ने । ● स्थानीय भाषाको महत्त्व तथा विशेषता बताउन सक्ने । ● स्थानीय भाषामा प्रयोग हुने सामान्य शब्दहरूको अर्थ बुझ्न र प्रयोग गर्न सक्ने । ● स्थानीय भाषाका शब्दहरू सङ्कलन गर्न सक्ने । ● स्थानीय भाषिक विविधताको सम्मान गर्दै सकारात्मक सामाजिक व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने ।

कक्षा ४–५

क्र.स.	क्षेत्र	विषयवस्तु	कक्षा ४	कक्षा ५
१.	नागार्जुन नगरपालिकाको परिचय	नगरपालिकाको भूगोल, राजनैतिक विभाजन र धार्मिक,सांस्कृतिक परिचय	● वडा नं. ३ र ४ को भौगोलिक तथा सामाजिक परिचय दिन सक्ने । ● वडा नं. ३ र ४ मा रहेका धार्मिक तथा सांस्कृतिक स्थलहरूको पहिचान गर्न सक्ने । ● वडा नं. ३ र ४ मा बसोबास गर्ने मानिसहरूको विभिन्न पेशातथा व्यवसायको परिचय दिन सक्ने । ● समुदायमा सहकार्य, सद्भाव र सामाजिक उत्तरदायित्वको भावना विकास गर्न सक्ने ।	● वडा नं. ५ र ६ को भू-बनोट तथा भौगोलिक विशेषताहरूको परिचय दिन सक्ने । ● वडा नं. ५ र ६ को चार सिमाना पहिचान गरी वर्णन गर्न सक्ने । ● सम्बन्धित वडामा रहेका धार्मिक तथा सांस्कृतिक सम्पदाहरूको परिचय दिन सक्ने । ● वडा नं. ५ र ६ मा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिको पहिचान गर्न सक्ने । ● जातीय तथा सांस्कृतिक विविधताको महत्त्व व्याख्या गर्न सक्ने । ● स्थानीय संस्कृति, परम्परा तथा धार्मिक सम्पदाप्रति सम्मान गर्ने व्यवहार विकास गर्न सक्ने । ● समुदायमा सहअस्तित्व, सद्भाव र सामाजिक एकताको भावना विकास गर्न सक्ने ।
२	जैविक विविधता	स्थानीय बोटबिरुवा	● जडिबुटी चिन्ने, औषधीय उपयोग व्याख्या गर्ने, संरक्षण गर्ने । ● स्थानीय जडीबुटीको नाम भन्ने ।	● स्थानीय स्तरमा पाइने जडीबुटीको उपयोग, महत्त्व, संरक्षण गर्ने । ● जडीबुटी संकलनबाट पुग्ने फाइदा र महत्व भन्ने ।
		स्थानीय जीवजन्तु	● वन्यजन्तुको बासस्थान, महत्त्व र संरक्षण आवश्यकता बुझ्ने । ● वन्यजन्तु लोप हुने कारण भन्ने ।	● जीवजन्तुको परिचय दिन, महत्त्व र संरक्षणका उपाय भन्न । ● जीवजन्तुको वासस्थानमा पर्ने प्रभाव बताउन सक्ने ।
३	वातावरण संरक्षण	जलस्रोत र फोहोरमैला व्यवस्थापन	● पानीको महत्त्व, प्रदूषण र फोहोरमैलाबाट पर्ने असर र व्यवस्थापनको अभ्यास गर्ने । ● पानीको स्रोत संरक्षण	● प्रदूषणका कारण-असर बुझ्ने, समाधान र आफ्नो भूमिका देखाउने । ● प्रदुषण रहित समाज निर्माणमा स्थानीय समुदाय र सरकारको भूमिका ।
४	प्रकोप/विपद् व्यवस्थापन	प्रकोप/विपद्को पहिचान	● स्थानीय क्षेत्रमा हुनसक्ने भूकम्प, आगलागी तथा हुरी बतास जस्ता प्रकोपहरूको पहिचान गर्न सक्ने । ● भूकम्प, आगलागी तथा हुरी बतासका मुख्य कारणहरू व्याख्या गर्न सक्ने । ● दिइएका प्रकोपबाट हुने मानविय, सामाजिक तथा वातावरणीय असरहरू बताउन सक्ने । ● प्रकोपबाट बच्न अपनाउनुपर्ने सुरक्षा तथा रोकथामका उपायहरू प्रयोग गर्न सक्ने । ● आपत्कालीन अवस्थामा अपनाउनु पर्ने सावधानी तथा सुरक्षित व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने ।	● स्थानीय क्षेत्रमा हुनसक्ने भूक्षय, बाढी तथा पहिरो जस्ता प्रकोपहरूको पहिचान गर्न सक्ने । ● भूक्षय, बाढी तथा पहिरोका मुख्य कारणहरू व्याख्या गर्न सक्ने । ● यस्ता प्रकोपबाट हुने मानविय, सामाजिक तथा वातावरणीय असरहरू बताउन सक्ने । ● भूक्षय, बाढी तथा पहिरोबाट बच्न अपनाउनुपर्ने रोकथाम तथा सुरक्षा उपायहरू प्रयोग गर्न सक्ने । ● विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा समुदाय सुरक्षामा सहयोगी भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने । ● प्राकृतिक प्रकोपप्रति सचेत, जिम्मेवार र सुरक्षित व्यवहार विकास

क्र.स.	क्षेत्र	विषयवस्तु	कक्षा ४	कक्षा ५
			● विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा समुदाय सुरक्षामा सहयोगी भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने । ● प्राकृतिक तथा मानवीय प्रकोपप्रति सचेत, जिम्मेवार र सुरक्षित व्यवहार विकास गर्न सक्ने ।	गर्न सक्ने ।
५	धार्मिक ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थल	स्थानीय धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलको परिचय	● हाम्रा धार्मिक स्थलहरूको पहिचान, चिनारी, सम्मान र सहभागिता । ● पर्यटकीय स्थलको जानकारी र महत्त्वको बोध । ● स्थानीय सम्पदाको संरक्षण र प्रयोगको बोध ।	● ह्वाइट गुम्बा (सेतो गुम्बा) र पचली भैरवको साथै आफ्नो वरपरको मठ, मन्दिर, गुम्बा, चर्च, मस्जिदको जानकारी र परिचय । ● स्थानीय स्तरमा रहेको ऐतिहासिक, धार्मिक स्थलको स्थापना मिति र महत्त्वको जानकारी । ● राष्ट्रिय निकुन्ज भित्र रहेका धार्मिक स्थलको चिनारी र महत्त्व बोध । ● स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रको संरक्षण र सम्बर्द्धन ।
		स्थानीय पर्यटकीय स्थल र क्रियाकलाप	● आफ्नो वरपर भएका पर्यटकीय स्थानको जानकारी र पर्यटकलाई आदार र सम्मान भावको बोध । ● धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलहरूको चिनारी र उपयोग । ● पदयात्रा र साहसिक यात्राको महत्त्व प्रबर्द्धन र संरक्षण तथा उपयोग । ● होमस्टे, स्थानीय पर्यटन प्रति रुचि राख्ने र संरक्षण प्रचारमा सहभागि हुने बानी विकास ।	● रानीवन क्षेत्रको परिचय । ● रानीवनको प्राकृतिक सम्पदाको दिगो उपयोग तथा संरक्षणको आवश्यकताको बोध । ● पदयात्रा र होम स्टेको महत्त्व तथा आय आर्जनको स्रोत । ● स्थानीय स्तरमा रहेका अन्य पर्यटकीय क्षेत्रको जानकारी, जिज्ञासा र उपयोग ।
६	हाम्रो भाषा, भेषभूषा र संस्कृति	विभिन्न जातजातिका विशेषता र भेषभूषा	● स्थानीय जातजातिको भेषभूषा, भाषा र संस्कृतिको पहिचान गर्न सक्ने । ● स्थानीय विभिन्न जातजातिको परम्परागत भेषभूषा चिन्ने र वर्णन गर्न सक्ने । ● भेषभूषा, भाषा,संस्कृति र रहनसहन बीचकोसम्बन्ध बुझ्न सक्ने । ● सांस्कृतिक विविधताको महत्त्व बुझ्न र सद्भाव तथा सम्मान गर्ने व्यवहार विकास गर्न सक्ने ।	● विभिन्न भाषा, भेषभूषा र सांस्कृतिक विविधताको परिचय दिन सक्ने । ● आफ्नो समुदायको भाषा, भेषभूषा र संस्कृतिका विशेषताहरू भन्न र भिन्नताहरु छुट्याउन सक्ने । ● विभिन्न भाषा र संस्कृतिप्रति सम्मान र सहिष्णुता देखाउन सक्ने । ● सांस्कृतिक सम्पदा संरक्षणको आवश्यकता व्याख्या गर्न सक्ने । ● विविधतामा एकता र सामाजिक सद्भावको महत्त्व बुझ्न सक्ने । ● आफ्नो भाषा, भेषभूषा र संस्कृतिको संरक्षण गर्न सकारात्मक भूमिका खेल्न सक्ने ।
		स्थानीय चाडपर्व, रितीरिवाज र संस्कार	● स्थानीय विभिन्न जातजातिको परम्परागत भेषभूषा, खानापान र चाडपर्वको परिचय दिन सक्ने । ● आफ्नो समुदायमा मनाइने स्थानीय चाडपर्वहरुको नाम, समय र महत्त्व बताउन सक्ने । ● चाडपर्व, रीतिरिवाज र संस्कारसँग सम्बन्धीत परम्परा र अभ्यासहरु वर्णन गर्न सक्ने । ● स्थानीय संस्कृति संरक्षणको महत्त्व बुझ्न सक्ने ।	● स्थानीय चाडपर्व, रीतिरिवाज र संस्कारको परिचय र महत्त्व स्पष्ट गर्न सक्ने । ● आफ्नो समुदायमा प्रचलित प्रमुख चाडपर्वहरूको नाम, समय र विशेषता बताउन सक्ने । ● जन्म, विवाह, मृत्यु आदि सम्बन्धी संस्कारहरू पहिचान र वर्णन गर्न सक्ने । ● स्थानीय रीतिरिवाज र संस्कारले समाजमा पार्ने प्रभाव बुझ्न सक्ने ।

क्र.स.	क्षेत्र	विषयवस्तु	कक्षा ४	कक्षा ५
			● राम्रो परम्परा र कुरीतिबीच फरक छुट्ट्याउन सक्ने । ● सामाजिक सद्भाव, सहिष्णुता र एकताको महत्त्व बुझ्न सक्ने ।	● विभिन्न समुदायका चाडपर्व, रीतिरिवाज र संस्कारबीच समानता र भिन्नता छुट्याउन सक्ने । ● राम्रो परम्परा र कुरीतिबीच फरक छुट्याउन सक्ने । ● स्थानीय समुदायका परम्पराप्रति सम्मान र सहिष्णुता देखाउन सक्ने ।
७	हाम्रा आनीबानी तथा शिष्टाचार	स्वस्थ, ताजा खानेकुरा र असल जीवन जीउने तरिका	● स्वस्थ जीवनशैली अपनाउन आवश्यक आनीबानी र शिष्टाचारको पहिचान गर्न सक्ने । ● संस्कार र परिवारका परम्परागतका असल आनीबानीहरूको पालना गर्ने बानी विकास गर्न सक्ने । ● समाजमा सकारात्मक व्यवहार प्रदर्शन गरी अनुकरणीय जीवनशैली अपनाउन सक्ने ।	● स्वस्थ, ताजा खाना खाने र नियमित व्यायाम गर्ने बानीको महत्त्व बुझ्न सक्ने । ● समाजमा प्रचलित असल आनीबानी र राम्रो शिष्टाचार प्रदर्शन गर्न सक्ने । ● नैतिक मूल्य, कानुन र सामाजिक मानमर्यादा अनुसार व्यवहार गर्ने बानी विकास गर्न सक्ने ।
८	हाम्रो पेशा तथा व्यवसाय	उद्यमशीलताको विकास	● स्थानीय क्षेत्रमा गरिने व्यवसायिक कामहरूको पहिचान गर्न । ● कौसीमा तरकारी खेतीको अवधारणा र यसको उपयोगिता व्याख्या गर्न । ● सानो स्थान र कम लगानीमा तरकारी उत्पादन गरी आयआर्जन गर्न सकिने उपाय बताउन । ● सानो कपडा कारखाना सञ्चालनको आधारभूत प्रक्रिया र त्यसबाट रोजगारी सिर्जना हुने तरिका वर्णन गर्न । ● स्थानीय स्रोतसाधन प्रयोग गरी उद्यमशीलता विकास गर्ने सीप हासिल गर्न । ● घरेलु तथा साना उद्योगबाट आत्मनिर्भर बन्न सकिने महत्त्व बुझाउन । ● उत्पादन, बजार र रोजगारीबीचको सम्बन्ध बुझी व्यवहारिक जीवनमा प्रयोग गर्न । ● स्थानीय स्तरका साना व्यवसायमार्फत आर्थिक विकासमा योगदान दिने सकारात्मक सोच विकास गर्न ।	● स्थानीय क्षेत्रमा गरिने कृषि, पशुपालन र काष्ठकार्य सम्बन्धी व्यवसायहरूको पहिचान गर्न । ● कुखुरा पालन, गाई-भैँसी पालन र गड्यौला (कम्पोस्ट) पालनबाट हुने रोजगारी र आयआर्जनको महत्त्व बताउन । ● तरकारी खेतीमार्फत आत्मनिर्भरता र व्यवसायिक उत्पादनको अवधारणा बुझाउन । ● काठबाट बन्ने फर्निचर तथा घरेलु उपकरणहरूको निर्माण प्रक्रिया र उपयोगिता वर्णन गर्न । ● कृषि तथा पशुपालनमा आधारित व्यवसायबाट स्थानीय रोजगारी सिर्जना हुने तरिका व्याख्या गर्न । ● स्थानीय स्रोतसाधनको सदुपयोग गरी उत्पादनमूलक कार्य गर्ने सीप विकास गर्न । ● कृषि, पशुपालन र काष्ठ कार्यलाई जोडेर उद्यमशीलता र आत्मनिर्भरता विकास गर्ने व्यवहार देखाउन । ● स्थानीय उत्पादनलाई बजारसँग जोडेर आर्थिक विकासमा योगदान दिने सकारात्मक सोच विकास गर्न ।
		स्थानीय स्तरमा गर्ने परम्परागत सीपमा आधारित कामको महत्त्व	● परम्परागत सीपमा आधारित स्थानीय कामहरूको पहिचान गर्न । ● पराल, खोस्टा, बाँस तथा छालाबाट बनाइने सामग्रीहरूको नामाकरण गर्न । ● बाँस तथा चोयाबाट बनाइने डोको, डाला, टोकरी, नाम्लो आदि सामग्रीहरूको उपयोगिता बताउन । ● पराल र खोस्टाबाट बनाइने सुकुल, गुन्द्री, चटाई आदि	● टनेल तरकारी खेती, च्याउ खेती, गाईपालन तथा अन्य पशुपालन व्यवसायहरूको पहिचान गर्न । ● टनेल प्रविधिबाट तरकारी उत्पादन गर्ने आधारभूत प्रक्रिया र यसको फाइदा बताउन । ● च्याउ खेतीको महत्त्व, उत्पादन प्रक्रिया र पोषणीय मूल्य व्याख्या गर्न । ● गाईपालन तथा पशुपालनबाट प्राप्त उत्पादनहरू (दूध, दही, घिउ,

क्र.स.	क्षेत्र	विषयवस्तु	कक्षा ४	कक्षा ५
			सामग्रीहरूको महत्त्व वर्णन गर्न । ● छाला तथा प्राकृतिक स्रोतबाट बनाइने सामग्रीहरूको प्रयोग र सांस्कृतिक महत्त्व व्याख्या गर्न । ● स्थानीय स्रोतसाधनको सदुपयोग गरी परम्परागत सीप संरक्षण गर्ने व्यवहार विकास गर्न । ● परम्परागत हस्तकलालाई रोजगारी र आयआर्जनसँग जोड्न । ● स्थानीय उत्पादन र सीपप्रति सम्मान तथा संरक्षणको भावना विकास गर्न ।	मल आदि) को उपयोगिता बताउन । ● कृषि तथा पशुपालन व्यवसायबाट स्वरोजगार सिर्जना हुने तरिका बुझाउन । ● स्थानीय स्रोतसाधन प्रयोग गरी आयआर्जन गर्ने सीप विकास गर्न । ● व्यवसायिक कृषि र पशुपालनलाई आत्मनिर्भरता तथा आर्थिक विकाससँग जोड्न । ● श्रम, उद्यमशीलता र उत्पादनमूलक कार्यप्रति सकारात्मक धारणा विकास गर्न ।
९	स्थानीय खेल, योग र सन्तुलित भोजन	स्थानीय खेलहरु, योग व्यायाम र सन्तुलित भोजन	● सन्तुलित भोजनको अर्थ तथा महत्त्व व्याख्या गर्न सक्न । ● पोसिला खानेकुराका विभिन्न प्रकारहरूको पहिचान गर्न सक्ने । ● शरीरलाई आवश्यक पर्ने पोषक तत्वहरूको परिचय दिन सक्ने । ● स्वस्थ जीवनका लागि सन्तुलित भोजनको आवश्यकता बुझ्न सक्ने । ● स्थानीय रूपमा पाइने पोसिला खानेकुराहरूको प्रयोग गर्न सक्ने । ● अस्वस्थकर खानाको असरबारे जानकारी दिन सक्ने । ● स्वस्थ खानपान तथा सरसफाइसम्बन्धी सकारात्मक व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने ।	● प्राकृतिक तथा पत्रु (जङ्क) खानाको परिचय दिन सक्ने । ● स्वस्थ तथा अस्वस्थकर खानाबीचको भिन्नता छुट्याउन सक्ने । ● सही तरिकाले खाना तथा पानी खाने बानीको महत्त्व व्याख्या गर्न सक्ने । ● व्यक्तिगत स्वास्थ्य तथा सरसफाइसम्बन्धी सही व्यवहार अपनाउन सक्ने । ● स्थानीय स्तरमा प्रचलित शारीरिक व्यायामका अभ्यासहरूको परिचय दिन सक्ने । ● नियमित व्यायामको शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्यमा पर्ने सकारात्मक प्रभाव बताउन सक्ने । ● स्वस्थ खानपान, सरसफाइ तथा व्यायामप्रति सकारात्मक र अनुशासित व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने ।
१०	स्थानीय सघंसस्था तथा समाज सेवा	स्थानीय सघंसंस्था तथा समाज सेवा	● समाजसेवाको अर्थ तथा महत्त्व व्याख्या गर्न सक्ने । ● रक्तदान, कपडा बैंक, मुट्ठीदान तथा अङ्गदानजस्ता सेवामूलक कार्यहरूको परिचय दिन सक्ने । ● सामाजिक संस्थाहरूले समुदायमा गर्ने योगदानको पहिचान गर्न सक्ने । ● मानव सेवा तथा सहयोगको भावना विकास गर्न सक्ने । ● सेवामूलक कार्यहरूमा सहभागी हुने सकारात्मक सोच विकास गर्न सक्ने । ● समाजमा सहकार्य, सहानुभूति र परोपकारको व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने । ● सामाजिक उत्तरदायित्व तथा मानवतावादी भावना विकास गर्न सक्ने ।	● मानव सेवा आश्रमको परिचय तथा स्थापना सम्बन्धी जानकारी दिन सक्ने । ● मानव सेवा आश्रमका संस्थापक तथा यसको विकासक्रमको बारेमा व्याख्या गर्न सक्ने । ● आश्रमले समाजमा गर्दै आएका सेवामूलक कार्यहरूको परिचय दिन सक्ने । ● मानव सेवा तथा परोपकारको महत्त्व बुझ्न सक्ने । ● असहाय, अशक्त तथा सहयोग आवश्यक भएका व्यक्तिहरूप्रति सहानुभूति र सम्मानको भावना विकास गर्न सक्ने । ● सामाजिक सेवामूलक कार्यहरूमा सहभागी हुने सकारात्मक सोच विकास गर्न सक्ने । ● मानवतावादी, सहयोगी तथा जिम्मेवार सामाजिक व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने ।

क्र.स.	क्षेत्र	विषयवस्तु	कक्षा ४	कक्षा ५
११	स्थानीय भाषा	स्थानीय भाषा	• स्थानीय क्षेत्रमा बोलिने विभिन्न भाषाहरूको पहिचान गर्न सक्ने । • स्थानीय भाषाको महत्त्व तथा विशेषताबारे व्याख्या गर्न सक्ने । • स्थानीय भाषामा प्रयोग हुने सामान्य शब्दहरूको अर्थ बुझ्न र प्रयोग गर्न सक्ने । • स्थानीय भाषाका शब्दहरू सङ्कलन गरी सरल शब्दकोष तयार गर्न सक्ने । • भाषिक विविधताको सम्मान गर्ने व्यवहार विकास गर्न सक्ने। • स्थानीय भाषा, संस्कृति तथा परम्पराको संरक्षणप्रति सकारात्मक भावना विकास गर्न सक्ने ।	• स्थानीय क्षेत्रमा बोलिने विभिन्न भाषाहरूको पहिचान गर्न सक्ने । • स्थानीय भाषाको महत्त्व तथा विशेषताबारे व्याख्या गर्न सक्ने । • स्थानीय भाषामा प्रयोग हुने सामान्य शब्दहरूको अर्थ बुझ्न र प्रयोग गर्न सक्ने । • स्थानीय भाषाका शब्दहरू सङ्कलन गरी सरल शब्दकोष तयार गर्न सक्ने । • भाषिक विविधताको सम्मान गर्ने व्यवहार विकास गर्न सक्ने। • स्थानीय भाषा, संस्कृति तथा परम्पराको संरक्षणप्रति सकारात्मक भावना विकास गर्न सक्ने ।
१२	कम्प्युटर शिक्षा	कम्प्युटर शिक्षा	• कम्प्युटरको विकासक्रम बारे सामान्य जानकारी दिन सक्ने । • कम्प्युटरको परिचय तथा यसको महत्त्व व्याख्या गर्न सक्ने । • विभिन्न क्षेत्रमा कम्प्युटरको प्रयोगको पहिचान गर्न सक्ने । • कम्प्युटरले गर्ने मुख्य कार्यहरू (इनपुट, प्रक्रिया, भण्डारण र आउटपुट) बताउन सक्ने । • दैनिक जीवनमा कम्प्युटरको उपयोगिता बुझ्न सक्ने । • कम्प्युटरको सही तथा सुरक्षित प्रयोग गर्ने बानी विकास गर्न सक्ने । • सूचना तथा प्रविधिप्रति सकारात्मक र जिम्मेवार व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने ।	• कम्प्युटर प्रणालीको परिचय तथा यसको संरचना व्याख्या गर्न सक्ने । • कम्प्युटर हार्डवेयरका मुख्य भागहरूको पहिचान गर्न सक्ने। • हार्डवेयर उपकरणहरूको कार्य बताउन सक्ने । • कम्प्युटर सफ्टवेयरको परिचय तथा प्रकारहरू छुट्याउन सक्ने । • प्रणाली सफ्टवेयर र अनुप्रयोग सफ्टवेयरबीचको भिन्नता व्याख्या गर्न सक्ने । • कम्प्युटर प्रणालीको सही तथा सुरक्षित प्रयोग गर्न सक्ने । • सूचना तथा सञ्चार प्रविधिप्रति सकारात्मक र जिम्मेवार व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने ।

कक्षा ६–८

क्र.स.	क्षेत्र	विषयवस्तु	कक्षा ६	कक्षा ७	कक्षा ८
१	नागार्जुन नगरपालिकाको परिचय	नगरपालिकाको भूगोल, राजनैतिक विभाजन र धार्मिक,सांस्कृतिक परिचय	• वडा नं. ७ र ८ को भू-वनोट तथा चार सिमाना पहिचान गर्न सक्ने । • सम्बन्धित वडामा रहेका धार्मिक तथा सांस्कृतिक सम्पदाहरूको परिचय दिन सक्ने । • वडा नं. ७ र ८ को शैक्षिक अवस्थाबारे जानकारी दिन सक्ने । • स्थानीय तहले प्रदान गर्ने विभिन्न सेवा सुविधाहरूको पहिचान गर्न सक्ने ।	• वडा नं. ९ र १० को भौगोलिक अवस्था तथा चार सिमाना पहिचान गर्न सक्ने । • सम्बन्धित वडामा रहेका धार्मिक तथा सांस्कृतिक सम्पदाहरूको परिचय दिन सक्ने । • वडा नं. ९ र १० मा बसोबास गर्ने मानिसहरूको सामाजिक तथा सांस्कृतिक पहिचान बताउन सक्ने । • स्थानीय स्तरमा प्रचलित पेशा तथा	• आफ्नो नगरपालिकाको भौगोलिक अवस्था, सिमानाको परिचय दिन सक्ने । • नगरपालिकाले प्रदान गर्ने विभिन्न सेवा सुविधाहरूको पहिचान गर्न सक्ने । • नगरसभाको संरचना तथा कार्यबारे सामान्य जानकारी दिन सक्ने । • नगरकार्यपालिकाको भूमिका तथा जिम्मेवारी व्याख्या गर्न सक्ने । • न्यायिक समितिको परिचय तथा

क्र.स.	क्षेत्र	विषयवस्तु	कक्षा ६	कक्षा ७	कक्षा ८
			● वडाबाट प्राप्त हुने सेवा सुविधाको महत्त्व व्याख्या गर्न सक्ने । ● स्थानीय संस्कृति, शिक्षा तथा सार्वजनिक सेवाप्रति सकारात्मक दृष्टिकोण विकास गर्न सक्ने । ● समुदायप्रति जिम्मेवार, सहयोगी तथा सचेत नागरिकको व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने ।	व्यवसायहरूको परिचय दिन सक्ने । ● स्थानीय संस्कृति, परम्परा तथा पेशाप्रति सम्मान गर्ने व्यवहार विकास गर्न सक्ने । ● समुदायमा सहकार्य, सद्भाव र सामाजिक उत्तरदायित्वको भावना विकास गर्न सक्ने ।	कार्यक्षेत्रबारे जानकारी दिन सक्ने । ● स्थानीय सरकारको महत्त्व तथा नागरिकप्रतिको जिम्मेवारी बुझ्न सक्ने । ● जिम्मेवार, सचेत तथा सहभागितामूलक नागरिक व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने ।
२	जैविक विविधता	स्थानीय बोटबिरुवा	● सामुदायिक वनको अवधारणा, प्रकार र महत्त्व व्याख्या गर्ने । ● वन व्यवस्थापनमा स्थानीय सहभागिताको भूमिका पहिचान गर्ने । ● वनका प्रकारहरु भन्न सक्ने ।	● वन संरक्षणमा समुदाय र सरकारको भूमिका तुलना गर्ने । ● वन संरक्षणमा सहकार्यको महत्त्व विश्लेषण गर्ने । ● सामुदायिक संरक्षणका उपाय प्रस्ताव गर्ने । ● निजी वन र सामुदायिक वनको भिन्नता बताउन सक्ने ।	● निकुञ्जको महत्त्व विश्लेषण गर्ने । ● वन संरक्षणमा स्थानीय निकाय र स्थानीय समुदायको भूमिका मूल्याङ्कन गर्ने । ● वन जंगल दिगो संरक्षणका उपाय प्रस्ताव गर्ने । ● वन जगलबाट स्थानीय स्तरमा पुग्ने फाइदा र महत्व पहिचान गर्ने ।
		स्थानीय जीवजन्तु	● ऐन डाँडाको ऐतिहासिक ,भौगोलिक र पर्यावरणीय परिचय दिन सक्ने । ● वन्यजन्तुको अवस्था पहिचान गर्ने । ● जीवजन्तु संरक्षणका उपायहरू व्याख्या गर्ने । ● स्थानीय जीवजन्तुको महत्व सहित संरक्षणका उपाय भन्न ।	● वन्यजन्तुको पारिस्थितिक भूमिका र महत्त्व व्याख्या गर्ने । ● वातावरण सन्तुलन बिग्रँदा पर्ने असर विश्लेषण गर्ने । ● वातावरण संरक्षणको आवश्यकता पुष्टि गर्ने । ● वातावरण र जीव विचको सम्बन्ध तथा महत्व बोध गर्न ।	● वन्यजन्तु अपराधका प्रकार पहिचान गर्ने । ● वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रणका कानुनी व्यवस्थाहरू व्याख्या गर्ने । ● वन्यजन्तु अपराधबारे समुदायमा सचेतना विकास । ● वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रणमा स्थानीय सरकराको भूमिका भन्न ।
३	वातावरण संरक्षण	जलस्रोत र फोहोरमैला व्यवस्थापन	● नगर क्षेत्रभित्र खानेपानीको अवस्था तथा पानीका स्रोत पहिचान गर्ने । ● पानी शुद्धीकरणका तरिका व्याख्या गर्ने । ● पानीको स्रोत र महत्त्व बताउने । ● 3R प्लस (Reduce, Reuse, Recycle) वर्णन गर्ने । ● पानी व्यवस्थापनमा स्थानीय सरकारको दायित्व बोध गर्न ।	● भू-जलको महत्त्व व्याख्या गर्ने । ● प्रदूषणका प्रकार, कारण र असर विश्लेषण गर्ने । ● प्रदुषण न्युनिकरणका उपाय भन्ने । ● फोहोरमैला व्यवस्थापनका वर्तमान तरिकाको मूल्याङ्कन गर्ने । ● कम्पोस्ट मल बनाउने तरिका बताउने । ● मल बनाउने प्रक्रिया समुदायमा प्रयोग र लागू गर्ने ।	● पानी आपूर्तिको अवस्था विष्लेषण गर्ने । ● जलवायु परिवर्तनका कारण र असर विश्लेषण गर्ने । ● जलवायु परिवर्तन कम गर्ने उपाय जान्ने । ● फोहोर व्यवस्थापन र जल संरक्षणबीचको सम्बन्ध व्याख्या गर्ने । ● जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणका उपाय खोजी गर्दै प्रयोग गर्ने आधार भन्न । ● वतावरणीय प्रभावले पारेको असरलाई कम गर्ने उपाय भन्न ।

क्र.स.	क्षेत्र	विषयवस्तु	कक्षा ६	कक्षा ७	कक्षा ८
४	प्रकोप र विपद्	प्रकोप/विपद्को व्यवस्थापन	● नगरपालिका क्षेत्रमा हुन सक्ने विभिन्न प्रकोपहरूको पहिचान गर्न सक्ने । ● भूकम्प, बाढी, पहिरो, आगलागी तथा सडक दुर्घटनाका कारणहरू व्याख्या गर्न सक्ने । ● यस्ता प्रकोपबाट हुने मानविय, सामाजिक तथा आर्थिक असरहरू बताउन सक्ने । ● प्रकोपबाट बच्न अपनाउनुपर्ने जोखिम न्यूनीकरणका उपायहरू प्रयोग गर्न सक्ने । ● आपत्कालीन अवस्थामा अपनाउनुपर्ने सुरक्षा तथा व्यवस्थापनसम्बन्धी व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने । ● समुदाय स्तरमा विपद् व्यवस्थापन तथा सहयोगी भूमिकामा सहभागी हुन सक्ने । ● सुरक्षित, सचेत तथा जिम्मेवार नागरिक व्यवहार विकास गर्न सक्ने ।	● स्थानीय क्षेत्रमा हुन सक्ने प्रकोप तथा विपद्का प्रकारहरूको पहिचान गर्न सक्ने । ● प्रकोप तथा विपद् व्यवस्थापनको आवश्यकता तथा महत्त्व व्याख्या गर्न सक्ने । ● विद्यालय स्तरमा विपद् व्यवस्थापन योजना निर्माणका आधारभूत पक्षहरू बताउन सक्ने । ● विपद् व्यवस्थापनसम्बन्धी योजना कार्यान्वयनमा विद्यालयको भूमिका पहिचान गर्न सक्ने । ● विपद्को समयमा नेपाली सेना, प्रहरी तथा नेपाल रेडक्रस सोसाइटीको भूमिका व्याख्या गर्न सक्ने । ● विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा उद्धार कार्यमा सहयोगी व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने । ● सुरक्षित, जिम्मेवार तथा सहकार्यात्मक सामाजिक व्यवहार विकास गर्न सक्ने ।	● स्थानीय क्षेत्रमा हुन सक्ने प्रकोप तथा विपद्का प्रकारहरूको पहिचान गर्न सक्ने । ● प्रकोप तथा विपद् व्यवस्थापनको आवश्यकता तथा महत्त्व व्याख्या गर्न सक्ने । ● विद्यालयस्तरमा विपद् व्यवस्थापन योजना निर्माणका आधारभूत पक्षहरू बताउन सक्ने । ● विपद् व्यवस्थापनसम्बन्धी योजना कार्यान्वयनमा विद्यालयको भूमिका पहिचान गर्न सक्ने । ● विपद्को समयमा नेपाली सेना, प्रहरी तथा नेपाल रेडक्रस सोसाइटीको भूमिका व्याख्या गर्न सक्ने । ● विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा उद्धार कार्यमा सहयोगी व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने । ● सुरक्षित, जिम्मेवार तथा सहकार्यात्मक सामाजिक व्यवहार विकास गर्न सक्ने ।
५	धार्मिक ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थल	स्थानीय धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलको परिचय	● स्थानीय तहमा भएका विभिन्न पार्क सँगै गणेशमान सिंह स्मृति पार्क र स्विजरल्यान्ड पार्कको परिचय, महत्त्व संरक्षण र उपयोगको बोध । ● पार्कको सरसफाइ र विकासमा समाजको भूमिकाको बोध । ● स्थानीय पर्यटन प्रति रुचिको विकास गर्ने । ● पर्यटन र समाज विकासमा स्थानीय सरकारको भूमिका ।	● आस्थाका धरोहर बद्रि नारायण धाम र तारकेश्वर महादेव मन्दिरको परिच बोध गर्न । ● आध्यात्मिक विकासमा धामको उद्देश्य र महत्त्वको बोध । ● स्थानीय तहमा रहेका विभिन्न धाम मठ मन्दिर, गुम्बा, चर्च, मस्जिद को सकारात्मक प्रभाव र सम्मान । ● धार्मिक सहिष्णुता, सद्भावको विकास र कामको सम्मान ।	● पदयात्राको अनुभव र जानकारी । ● पदयात्राको क्रममा जामाचो लगायत राष्ट्रिय निकुञ्ज वरपरको पर्यावरणको जानकारी । ● स्थानीय स्तरमा रहेका पर्यटकीय क्षेत्रलाई प्रमुख पर्यटकीय गन्तव्यको रुपमा विकास तथा संरक्षण गर्न समाजको भूमिकाको बोध । ● स्थानीय आयआर्जनको स्रोत बनाउन र त्यसको विकासमा नगरपालिकाको भूमिका । ● निकुञ्ज क्षेत्रभित्र प्रवेशमा सावधानी र सचेतना मूलक जानकारीको बोध गर्न ।
		स्थानीय पर्यटकीय स्थल र क्रियाकलाप	● हसन्टार गुम्बा, पञ्चकन्या मन्दिर र कोडु भगवती मन्दिरको परिचय । ● स्थानीय तहको धार्मिक स्थलहरूको विशेषता र महत्त्वको बोध ।	● कामको सम्मान, आदर, सत्कार तथा मितव्ययिता र सामान्य आर्थिक क्रियाकलापको महत्त्व बोध । ● पर्यटक, होमस्टे र पर्यटनको महत्त्व तथा	● इचङ्गु नारायण उत्पत्ति महत्त्व र विशेषता पहिचान र ज्ञानकारी बांध ● मन्दिरको धार्मिक ऐतिहासिक महत्त्वसँगै विभिन्न मेला पर्वको महत्त्व

क्र.स.	क्षेत्र	विषयवस्तु	कक्षा ६	कक्षा ७	कक्षा ८
			● धार्मिक तथा सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षणको आवश्यकता बोध । ● स्थानीय धार्मिक स्थल प्रति सम्मान, जिज्ञासा र जानकारी ।	सञ्चालन र प्रवर्द्धनमा टेवा । ● स्थानीय ग्रामीण क्षेत्रको जीवन स्तर उकास्न पर्यटन व्यवसायको भूमिका भन्न । ● विभिन्न स्थानीय स्तरका सामग्री, संस्कृती र खाने कुराको प्रचार-प्रसार ।	● स्थानीय तहमा रहेका मठ मन्दिर को संरक्षण, सरसफाई मा जिम्मेवारी बोध ● मन्दिर संरक्षण समितिको चयन र जानकारी विभिन्न देवि देवताको महत्त्व विशेषताको जानकारी
६	हाम्रो भाषा, भेषभूषा र संस्कृति	नगरपालिका क्षेत्रमा रहेका विभिन्न जातजाति, तिनका भाषा, संस्कृति संरक्षण र यसका विशेषता	● नगरपालिका क्षेत्रमा रहेका विभिन्न जातजातिको भेषभूषा, भाषा र संस्कृतिको विशेषता व्याख्या गर्न सक्ने । ● सांस्कृतिक विविधताको महत्त्व बुझ्न र सम्मान गर्ने व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने । ● स्थानीय जातजातिको भेषभूषा र भाषा संरक्षणमा आफ्नो भूमिका पहिचान गर्न सक्ने ।	● स्थानीय जातजातिको भाषा र संस्कृतिको समाजमा रहेको महत्त्व विश्लेषण गर्न सक्ने । ● विभिन्न जातजातिको भेषभूषा र सांस्कृतिक पहिचानको संरक्षणमा सक्रिय भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने । ● सांस्कृतिक विविधताको सम्मान गर्दै सामाजिक सद्भावको भावना विकास गर्न सक्ने ।	● नगरपालिका क्षेत्रमा रहेका विभिन्न जातजातिको भेषभूषा, भाषा र संस्कृतिको संरक्षण र प्रवर्द्धनको आवश्यकता बुझ्न सक्ने । ● भाषिक र सांस्कृतिक विविधतालाई नेपाली राष्ट्रिय पहिचानको आधारका रूपमा बुझ्न सक्ने । ● संस्कृति संरक्षणमा जनसहभागिताको भूमिका विश्लेषण गर्ने सकारात्मक व्यवहार विकास गर्न सक्ने ।
		हाम्रा चाडपर्व, तिनको महत्त्व र सहिष्णुता	● स्थानीय तहमा मनाइने विभिन्न जातजातिको चाडपर्व रीतिरिवाजको पहिचान गर्न सक्ने । ● चाडपर्वको सामाजिक र सांस्कृतिक महत्त्व व्याख्या गर्न सक्ने । ● विभिन्न जातजातिको चाडपर्वप्रति सम्मान गर्ने सहिष्णुताको व्यवहार विकास गर्न सक्ने ।	● स्थानीय जातजातिको चाडपर्व, रीतिरिवाज र संस्कारको सामाजिक र सांस्कृतिक महत्त्व विश्लेषण गर्न सक्ने । ● चाडपर्वको अवसरमा सद्भाव र सहिष्णुताको प्रवर्द्धनमा भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने । ● परम्परागत चाडपर्व र आधुनिक समाजमा यसको महत्त्व सम्बन्धी विचार प्रस्तुत गर्न सक्ने ।	● स्थानीय जातजातिको चाडपर्व रीतिरिवाज र संस्कारको संरक्षण र प्रवर्द्धनको आवश्यकता बुझ्न सक्ने । ● चाडपर्वको माध्यमबाट जातजाति बीच सद्भाव र सहिष्णुताको प्रवर्द्धन हुने तरिका विश्लेषण गर्न सक्ने । ● परम्परागत सांस्कृतिक परम्परा र आधुनिक समाजको बीचको सम्बन्ध बुझ्ने सकारात्मक दृष्टिकोण विकास गर्न सक्ने ।
७	हाम्रा आनीबानी तथा शिष्टाचार	सामाजिक कुरीति,कुलत तथा दुर्व्यसनी र स्वावलम्बनको आवश्यकता	● सामाजिक कुरीति र कुलतहरूको पहिचान गरी तिनीहरूको समाजमा पर्ने असर विश्लेषण गर्न सक्ने । ● दुर्व्यसनी र नराम्रा बानीका कारण र प्रभाव व्याख्या गर्ने र सकारात्मक व्यवहार विकास गर्न सक्ने । ● स्वावलम्बनको विकास गर्न, असल जीवनशैलीको आवश्यकता बुझी आत्मनिर्भर बन्ने तथा असल व्यवहार विकास गर्न सक्ने ।	● सामाजिक कुरीति,असल नैतिक मूल्य मान्यताको पहिचान गर्न सक्ने । ● दुर्व्यसनी र सामाजिक असामञ्जस्यताबाट बच्ने उपायहरू विश्लेषण गरी व्यक्तिगत व्यवहारमा लागू गर्न सक्ने । ● स्वावलम्बी र उत्तरदायी नागरिकको रूपमा सकारात्मक सामाजिक व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने ।	● सामाजिक कुरीति, कुलत र सामाजिक मूल्यहरूको विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्न सक्ने । ● दुर्व्यसनी तथा असामाजिक व्यवहारका कारण र असरहरूको विश्लेषण गर्न सक्ने । ● स्वावलम्बी जीवनशैली तथा सकारात्मक सामाजिक प्रभावकोलागि उत्तरदायी नागरिक व्यवहार विकास गर्न सक्ने ।

क्र.स.	क्षेत्र	विषयवस्तु	कक्षा ६	कक्षा ७	कक्षा ८
८	हाम्रो पेसा तथा व्यवसाय	स्थानीय उत्पादन, कला र सीप	● नगरपालिका क्षेत्रमा पाइने स्थानीय उत्पादनहरू (कृषिजन्य, पशुजन्य तथा सीपमा आधारित) पहिचान गर्न । ● खाद्यवाली, तरकारी, दाल (चना), गुन्द्रुक, चुकअमिलो जस्ता स्थानीय कृषिजन्य उत्पादनहरूको सूची बनाउन । ● दूध, दही, घिउ, अण्डा, मासु जस्ता पशुजन्य उत्पादनहरूको महत्त्व बताउन । ● बाँस र चोयाबाट बन्ने डोको, टोकरी, नाम्लो जस्ता सीपमा आधारित सामग्रीहरूको प्रयोग वर्णन गर्न । ● स्थानीय उत्पादनको उपयोग र संरक्षणको महत्त्व बुझी व्यवहारमा लागू गर्न । ● स्थानीय स्रोतसाधन प्रयोग गरेर आत्मनिर्भर बन्ने सोच विकास गर्ने ।	● पुर्खादेखि चलिआएका सीपमा आधारित कार्यहरू (मूर्तिकला, धातुकला, काष्ठकला, शिल्पकला) पहिचान गर्न सक्ने । ● स्थानीय रूपमा प्रयोग हुने सीप (सुकुल बनाउने, डोका-डाला, नाम्ला, घुम, गुन्द्री आदि) को प्रयोग र महत्त्व बताउन । ● माटो र निर्माणसँग सम्बन्धित सीप (तेलिया ईट्टा बनाउने, चुनढुङ्गा पोल्ने) बारे सामान्य ज्ञान प्राप्त गर्ने । ● परम्परागत संगीतसँग सम्बन्धित सीप (मादल, ढ्याङ्गो बनाउने) को सांस्कृतिक महत्त्व व्याख्या गर्न । ● स्थानीय सीपमा आधारित व्यवसायको पहिचान गरी यसको आर्थिक महत्त्व बुझ्न । ● परम्परागत सीप संरक्षण गरी आत्मनिर्भर जीवनशैली अपनाउने सकारात्मक धारणा विकास गर्न । ● स्थानीय स्रोतसाधन प्रयोग गरी उत्पादन गर्ने सीपको उपयोग गर्न ।	● रोजगारी सिर्जना र आयमूलक कार्यहरू (चामल तथा पिठो पिस्ने, अचार बनाउने, जडीबुटी संकलन, सक्खर-चाकु बनाउने, तेल तथा उखु पेल्ने आदि) को पहिचान गर्न । ● यी स्थानीय पेशा तथा व्यवसायहरूको आर्थिक महत्त्व बुझाउन । ● घरेलु तथा स्थानीय स्रोतसाधन प्रयोग गरी आयआर्जन गर्न सकिने उपायहरू बताउन । ● स्वरोजगारका अवसरहरू पहिचान गरी आत्मनिर्भर बन्ने सोच विकास गर्न । ● स्थानीय उत्पादनलाई प्रशोधन गरी बजार योग्य वस्तु बनाउन सकिने प्रक्रिया बुझ्न । ● परम्परागत तथा आधुनिक सीप प्रयोग गरी साना व्यवसाय सञ्चालन गर्ने आधारभूत ज्ञान प्राप्त गर्न । ● समुदायमा उपलब्ध स्रोतको सदुपयोग गर्दै उद्यमशीलता विकास गर्ने व्यवहार देखाउन ।
		व्यवसायिक कार्य र अतिथि सत्कार	● कुखुरा पालनको अवधारणा र यसको महत्त्व बताउन । ● कुखुराका मुख्य प्रजातिहरू (लेयर्स, ब्रोयलर र स्थानीय कुखुरा) पहिचान गर्न । ● प्रत्येक प्रजातिको विशेषता र प्रयोग (अण्डा, मासु) व्याख्या गर्न । ● कुखुराबाट प्राप्त हुने उत्पादनहरू (अण्डा, मासु, मल आदि) सूचीबद्ध गर्न । ● कुखुरा पालनका आर्थिक, पोषणीय र सामाजिक फाइदाहरू वर्णन गर्न । ● कुखुरा पालन व्यवसायको महत्त्व बुझी स्वरोजगारतर्फ प्रेरित हुने व्यवहार विकास गर्न । ● स्थानीय स्रोत प्रयोग गरी कुखुरा	● फूल खेती (फ्लोरिकल्चर) को अवधारणा र यसको व्यवसायिक महत्त्व बताउन । ● फूल खेतीबाट हुने आयआर्जनका अवसरहरू पहिचान गर्न । ● स्थानीय स्तरमा फूल खेती गर्ने आधारभूत प्रक्रिया (रोपाइँ, स्याहार, बजार व्यवस्थापन) वर्णन गर्न । ● आफ्ना आसपासका धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलहरू (छापेचौर, ह्वाइट गुम्बा, भिमसेनस्थान, रानीवन, ईचङ्गुनारायण, जामाचो, गणेशमान पार्क, तारकेश्वर, हसन्टार गुम्बा आदि) को पहिचान गर्न । ● ती धार्मिक-पर्यटकीय स्थलहरूको सांस्कृतिक, धार्मिक र पर्यावरणीय महत्त्व व्याख्या गर्न ।	● स्थानीय सहकारीको अवधारणा र यसको उद्देश्य बताउन । ● सहकारीले रोजगारी सिर्जना र आर्थिक विकासमा पुऱ्याउने योगदान व्याख्या गर्न । ● स्थानीय क्षेत्रमा रहेका पर्यटकीय गन्तव्यहरूको पहिचान गर्न । ● पर्यटक आगमनबाट हुने रोजगारीका अवसरहरू (गाइड, होटल, यातायात, हस्तकला आदि) वर्णन गर्न । ● आतिथ्य सत्कारको महत्त्व बुझी पर्यटकप्रति सकारात्मक व्यवहार देखाउन । ● स्थानीय परिकारहरूको पहिचान गरी तिनको सांस्कृतिक र आर्थिक महत्त्व बताउन । ● स्थानीय परिकारमार्फत पर्यटन प्रवर्द्धन र आयआर्जनको सम्बन्ध बुझ्न ।

क्र.स.	क्षेत्र	विषयवस्तु	कक्षा ६	कक्षा ७	कक्षा ८
			पालनलाई आयआर्जनको माध्यमका रूपमा प्रयोग गर्न ।	● स्थानीय पदमार्ग (ट्रेकिङ रुट) को पहिचान गरी पर्यटन विकाससँग यसको सम्बन्ध बुझ्न । ● पर्यटन र फूल खेतीलाई स्थानीय अर्थतन्त्र र रोजगारी सिर्जनासँग जोड्न । ● आफ्नो समुदायका प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण गर्ने सकारात्मक धारणा विकास गर्न ।	● सहकारी, पर्यटन र स्थानीय परिकारलाई जोडेर आत्मनिर्भर अर्थतन्त्रको अवधारणा विकास गर्न ।
९	स्थानीय खेल, योग र सन्तुलित भोजन	स्थानीय खेल, योग, व्यायाम र सन्तुलित भोजन	● प्राणीहरूको आहारका प्रकारहरूको पहिचान गर्न सक्ने । ● मांसाहारी, शाकाहारी तथा सर्वहारी प्राणीहरूको परिचय दिन सक्ने । ● विभिन्न प्राणीहरूको खानपानका विशेषताहरू छुट्याउन सक्ने । ● हिताहार, मिताहार र ऋताहारको अर्थ तथा महत्त्व व्याख्या गर्न सक्ने । ● स्वस्थ जीवनका लागि सन्तुलित तथा उचित खानपानको आवश्यकता बुझ्न सक्ने । ● स्वस्थ भोजन तथा जीवनशैली अपनाउने बानी विकास गर्न सक्ने । ● स्वास्थ्य, पोषण तथा सरसफाइप्रति सकारात्मक र जिम्मेवार व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने ।	● सन्तुलित भोजनको अर्थ तथा यसको स्वास्थ्यमा पर्ने सकारात्मक प्रभाव व्याख्या गर्न सक्ने । ● शरीरलाई आवश्यक पर्ने पोषक तत्वहरूको परिचय दिन सक्ने । ● स्थानीय स्तरमा उत्पादित खानामा पाइने पोषक तत्वहरूको पहिचान गर्न सक्ने । ● खानाको सही उपयोग तथा पोषणको महत्त्व बुझ्न सक्ने । ● स्वच्छ तथा सुरक्षित पिउने पानीको आवश्यकता व्याख्या गर्न सक्ने । ● स्वास्थ्य संरक्षणका लागि उचित खानपान तथा पानी प्रयोग गर्ने बानी विकास गर्न सक्ने । ● स्वस्थ जीवनशैली, सरसफाइ तथा पोषणप्रति सकारात्मक व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने ।	● विभिन्न योगासनहरूको नाम तथा परिचय दिन सक्ने । ● चक्रासन, सेतुबन्ध आसन, मर्कटासन, कट्टी उत्तानासन, मकरासन, भुजङ्गासन तथा धनुरासनको सही अभ्यास गर्न सक्ने । ● योगासनहरूको शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्यमा पर्ने सकारात्मक प्रभाव व्याख्या गर्न सक्ने । ● योग अभ्यास गर्दा अपनाउनुपर्ने सावधानीहरू बताउन सक्ने । ● नियमित योग अभ्यासको महत्त्व बुझ्न सक्ने । ● स्वस्थ जीवनशैली तथा अनुशासित व्यवहार विकास गर्न सक्ने । ● शारीरिक तन्दुरुस्ती, मानसिक शान्ति तथा स्वास्थ्यप्रति सकारात्मक व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने ।
		स्थानीय खेल, योग, व्यायाम र सन्तुलित भोजन	● मन्त्र ध्यान, बोधि ध्यान तथा प्राणायाम ध्यानको परिचय दिन सक्ने । ● कपालभाती, अनुलोम विलोम, भस्त्रिका तथा भ्रामरी प्राणायामको सही अभ्यास गर्न सक्ने । ● ध्यान तथा प्राणायामको शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्यमा पर्ने सकारात्मक प्रभाव व्याख्या गर्न सक्ने । ● योग, ध्यान तथा प्राणायाम अभ्यास गर्दा अपनाउनुपर्ने सावधानीहरू	● चक्र साधनाको परिचय तथा महत्त्व व्याख्या गर्न सक्ने । ● मूलाधार, स्वाधिष्ठान, मणिपुर, अनाहत, विशुद्धि, आज्ञा तथा सहस्रार चक्रहरूको परिचय दिन सक्ने । ● विभिन्न चक्रहरूको स्थान तथा तिनको कार्यसम्बन्धी सामान्य जानकारी दिन सक्ने । ● चक्र साधनासम्बन्धी आधारभूत अभ्यासहरू गर्न सक्ने ।	● स्थानीय क्षेत्रमा रहेका योग तथा ध्यान केन्द्रहरूको परिचय दिन सक्ने । ● योग तथा ध्यान केन्द्रहरूले सञ्चालन गर्ने विभिन्न गतिविधिहरूको जानकारी दिन सक्ने । ● योग, ध्यान तथा स्वास्थ्यसम्बन्धी कार्यक्रमहरूको महत्त्व व्याख्या गर्न सक्ने । ● योग तथा ध्यान अभ्यासले शारीरिक, मानसिक तथा भावनात्मक स्वास्थ्यमा पार्ने सकारात्मक प्रभाव बुझ्न सक्ने ।

क्र.स.	क्षेत्र	विषयवस्तु	कक्षा ६	कक्षा ७	कक्षा ८
			बताउन सक्ने । ● नियमित ध्यान तथा प्राणायामको महत्त्व बुझ्न सक्ने । ● मानसिक शान्ति, आत्मअनुशासन तथा स्वस्थ जीवनशैली विकास गर्न सक्ने । ● स्वास्थ्य, एकाग्रता तथा सकारात्मक सोचप्रति जिम्मेवार व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने ।	● चक्र साधनाले शारीरिक, मानसिक तथा आध्यात्मिक स्वास्थ्यमा पार्ने प्रभाव बुझ्न सक्ने । ● ध्यान, एकाग्रता तथा आत्मअनुशासन विकास गर्न सक्ने । ● स्वस्थ, सकारात्मक तथा अनुशासित जीवनशैलीप्रति जिम्मेवार व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने ।	● समुदायमा स्वास्थ्य सचेतना तथा सकारात्मक जीवनशैली प्रवर्द्धनमा योग केन्द्रहरूको भूमिका पहिचान गर्न सक्ने । ● योग, ध्यान तथा अनुशासनप्रति सकारात्मक सोच विकास गर्न सक्ने । ● स्वस्थ, शान्त तथा जिम्मेवार सामाजिक व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने ।
१०	स्थानीय साहित्य तथा साहित्यकारहरु	स्थानीय साहित्य तथा साहित्यकारहरु	● नागार्जुन बस्तीसम्बन्धी कविताको भाव तथा आशय बुझ्न सक्ने । ● कवितामा उल्लेख भएका धार्मिक, सांस्कृतिक तथा ऐतिहासिक स्थलहरूको परिचय दिन सक्ने । ● इचङ्गुनारायण मन्दिर, पचली भैरव मन्दिर, गुम्बा, भीमढुङ्गा तथा कालु पाण्डे सालिकको महत्त्व व्याख्या गर्न सक्ने । ● स्थानीय इतिहास, संस्कृति तथा सम्पदाप्रति सम्मानको भावना विकास गर्न सक्ने । ● कविता वाचन तथा प्रस्तुतीकरण गर्न सक्ने । ● स्थानीय कला, संस्कृति तथा साहित्यप्रति रुचि विकास गर्न सक्ने । ● आफ्नो स्थानीय सम्पदा संरक्षण तथा प्रवर्द्धनप्रति सकारात्मक व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने ।	● "नागार्जुन महिमा" कविताको भाव तथा आशय बुझ्न सक्ने । ● कवितामा उल्लेख भएका धार्मिक, सांस्कृतिक तथा प्राकृतिक सम्पदाहरूको परिचय दिन सक्ने । ● बाइस दिव्य धारा, नागार्जुन तपोभूमि, इचङ्गुनारायण धाम तथा नागार्जुन दरबारको महत्त्व व्याख्या गर्न सक्ने । ● मठ मन्दिर, गुम्बा, धारा, कुवा तथा पाटी पौवाजस्ता सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षणको आवश्यकता बुझ्न सक्ने । ● स्थानीय पशुपंक्षी तथा प्राकृतिक वातावरणप्रति सकारात्मक सोच विकास गर्न सक्ने । ● कविता वाचन तथा प्रस्तुतीकरण गर्न सक्ने । ● स्थानीय कला, संस्कृति, इतिहास तथा प्राकृतिक सम्पदाप्रति सम्मान र संरक्षणको भावना विकास गर्न सक्ने ।	● "नागार्जुनको संस्कृति" कविताको भाव तथा आशय बुझ्न सक्ने । ● नागार्जुन क्षेत्रमा मनाइने विभिन्न चाडपर्वहरूको परिचय दिन सक्ने । ● विभिन्न जातजातिका चाडपर्व, भेषभूषा तथा संस्कारहरूको महत्त्व व्याख्या गर्न सक्ने । ● सांस्कृतिक विविधताको सम्मान गर्ने भावना विकास गर्न सक्ने । ● स्थानीय संस्कृति, परम्परा तथा संस्कारहरूको संरक्षणको आवश्यकता बुझ्न सक्ने । ● कविता वाचन तथा प्रस्तुतीकरण गर्न सक्ने । ● कला, संस्कृति तथा सामाजिक सद्भावप्रति सकारात्मक व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने ।
		स्थानीय साहित्य तथा साहित्यकारहरु	● नागार्जुनका साहित्यकारहरु मध्ये कुनै दुई साहित्यकारहरुको परिचय दिन सक्ने । ● साहित्यकारहरूको जीवनी तथा साहित्यिक योगदानबारे जानकारी दिन सक्ने । ● उनीहरूका प्रमुख कृतिहरूको परिचय तथा महत्त्व व्याख्या गर्न सक्ने । ● स्थानीय साहित्य, भाषा तथा संस्कृतिप्रति	● नागार्जुनका साहित्यकारहरु मध्ये कुनै दुई साहित्यकारहरुको परिचय दिन सक्ने । ● साहित्यकारहरूको जीवनी तथा साहित्यिक योगदानबारे जानकारी दिन सक्ने । ● उनीहरूका प्रमुख कृतिहरूको परिचय तथा महत्त्व व्याख्या गर्न सक्ने । ● स्थानीय साहित्य, भाषा तथा संस्कृतिप्रति	● नागार्जुन क्षेत्रका साहित्यकार श्रीप्रसाद घिमिरे (एस. पि. आसा) र बमबहादुर थापा (जिताली) को परिचय दिन सक्ने । ● साहित्यकारहरूको जीवनी तथा साहित्यिक योगदानबारे जानकारी दिन सक्ने । ● उनीहरूका प्रमुख कृतिहरूको परिचय तथा महत्त्व व्याख्या गर्न सक्ने । ● स्थानीय साहित्य, भाषा तथा संस्कृतिप्रति रुचि

क्र.स.	क्षेत्र	विषयवस्तु	कक्षा ६	कक्षा ७	कक्षा ८
			रुचि विकास गर्न सक्ने । ● साहित्यकारहरूको योगदानप्रति सम्मानको भावना विकास गर्न सक्ने । ● साहित्य वाचन, लेखन तथा प्रस्तुतीकरण गर्न सक्ने । ● स्थानीय साहित्यिक सम्पदाको संरक्षण तथा प्रवर्द्धनप्रति सकारात्मक व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने ।	रुचि विकास गर्न सक्ने । ● साहित्यकारहरूको योगदानप्रति सम्मानको भावना विकास गर्न सक्ने । ● साहित्य वाचन, लेखन तथा प्रस्तुतीकरण गर्न सक्ने । ● स्थानीय साहित्यिक सम्पदाको संरक्षण तथा प्रवर्द्धनप्रति सकारात्मक व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने ।	विकास गर्न सक्ने । ● साहित्यकारहरूको योगदानप्रति सम्मानको भावना विकास गर्न सक्ने । ● साहित्य वाचन, लेखन तथा प्रस्तुतीकरण गर्न सक्ने। ● स्थानीय साहित्यिक सम्पदाको संरक्षण तथा प्रवर्द्धनप्रति सकारात्मक व्यवहार प्रदर्शन गर्न सक्ने ।
११	अनलाइन शिक्षा	अनलाइन शिक्षा	● इन्टरनेटको परिचय दिन र यसको आवश्यकता स्पष्ट गर्न । ● इन्टरनेटका फाइदा र बेफाइदाहरू छुट्याई व्याख्या गर्न । ● वाइफाइको अर्थ, प्रयोग र महत्त्व बताउन । ● वेबसाइटको परिचय दिई उदाहरण प्रस्तुत गर्न । ● सर्च इन्जिनको प्रयोग गरी आवश्यक सूचना खोज्न । ● ब्राउजर प्रयोग गरी वेबसाइट खोल्न तथा प्रयोग गर्न । ● सर्च इन्जिन र ब्राउजरबीचका भिन्नताहरू तुलना गर्न । ● सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सुरक्षित, प्रभावकारी र जिम्मेवार प्रयोग गर्न ।	● साइबर अपराधको परिचय दिई यसको प्रभाव व्याख्या गर्न सक्ने । ● साइबर बुलिङ, ह्याकिङ, फिसिङ र साइबर जासुसीका अर्थ तथा उदाहरण स्पष्ट गर्न सक्ने । ● इन्टरनेट प्रयोग गर्दा हुने विभिन्न साइबर जोखिमहरू पहिचान गर्न सक्ने । ● अनलाइन सुरक्षाका उपायहरू अपनाउन सक्ने । ● फायरवाल र एन्टिभाइरसको कार्य तथा महत्त्व बताउन सक्ने । बलियो पासवर्ड निर्माण गर्ने तरिका प्रयोग गर्न सक्ने । ● ओटिपीको प्रयोग र यसको सुरक्षा महत्त्व स्पष्ट गर्न सक्ने । ● व्यक्तिगत सूचना तथा डिजिटल उपकरणको सुरक्षित र जिम्मेवार प्रयोग गर्न सक्ने । ● साइबर अपराधबाट बच्न आवश्यक सावधानी अपनाउन सक्ने । ● सुरक्षित डिजिटल नागरिकको रूपमा व्यवहार गर्न सक्ने ।	● आर्टिफिसियल इन्टेलिजेन्सको परिचय तथा अवधारणा स्पष्ट गर्न । ● आर्टिफिसियल इन्टेलिजेन्सका विभिन्न क्षेत्रहरू पहिचान गर्न । ● आर्टिफिसियल इन्टेलिजेन्सको फाइदा तथा बेफाइदाहरू विश्लेषण गर्न । ● दैनिक जीवनमा आर्टिफिसियल इन्टेलिजेन्सको प्रयोगका उदाहरण प्रस्तुत गर्न । ● डिजिटल फुटप्रिन्टको अर्थ र यसको प्रभाव व्याख्या गर्न । ● डिजिटल आरोग्यता सम्बन्धी सचेत व्यवहार अपनाउन । ● सुरक्षित र जिम्मेवार डिजिटल व्यवहार प्रदर्शन गर्न । ● नेपालमा साइबर अपराध सम्बन्धी कानुनी व्यवस्थाको सामान्य जानकारी दिन । ● नेपाल प्रहरी साइबर ब्यूरोको कार्य तथा सेवाबारे जानकारी दिन ।
१२	नागार्जुन नगरपालिका चिनारी	नागार्जुनको परिचर्चा र नगरपालिका नामाकरण	● विदेशी पाहुनाप्रति आदर, सम्मान र आतिथ्यता प्रदर्शन गर्न । ● होमस्टे, खाना-बस्न, पदयात्रा, स्थानीय संस्कृति तथा मठमन्दिर भ्रमण सम्बन्धी सेवाको महत्त्व व्याख्या गर्न ।	● नागार्जुन क्षेत्रका धार्मिक, सांस्कृतिक, पर्यटकीय तथा ऐतिहासिक स्थलहरूको परिचय दिन । ● विभिन्न स्थलहरूको महत्त्व र विशेषता वर्णन गर्न ।	● नागार्जुन क्षेत्रको नामाकरण कसरी भयो भन्ने बारे जानकारी दिन । ● नागार्जुनसँग सम्बन्धित ऐतिहासिक तथ्य र प्रमाणहरू पहिचान गरी व्याख्या गर्न । ● नागार्जुन र जामाचो बीचको धार्मिक तथा

क्र.स.	क्षेत्र	विषयवस्तु	कक्षा ६	कक्षा ७	कक्षा ८
			● नेपालको कला, संस्कृति, परम्परा र सभ्यताको सकारात्मक परिचय गराउन । ● पर्यटन व्यवसाय गर्दा इमानदार, जिम्मेवार र सभ्य व्यवहार गर्न । ● विदेशी पाहुनासँग शिष्ट र सहयोगी व्यवहार गर्न । ● देशको इज्जत र प्रतिष्ठा कायम राख्ने व्यवहार अपनाउन । ● विदेशी पाहुनालाई ठग्ने, गलत सूचना दिने वा अनुचित शुल्क लिने जस्ता घृणित कार्यको विरोध गर्न । ● स्वच्छ, सुरक्षित र मित्रवत् पर्यटन वातावरण निर्माणमा सहयोग गर्न ।	● डायरी लेखन शैली प्रयोग गरी स्थानीय स्थलहरूको अनुभव प्रस्तुत गर्न । ● संवादमार्फत एक ठाउँको जानकारी अर्को ठाउँमा आदान-प्रदान गर्न । ● स्थानीय भाषा, संस्कृति तथा परम्पराको सम्मान गर्दै प्रभावकारी संवाद गर्न । ● नागार्जुन क्षेत्रको पर्यटन, संस्कृति र इतिहासप्रति सकारात्मक धारणा विकास गर्न । ● ऐतिहासिक तथा धार्मिक सम्पदाको संरक्षणको आवश्यकता व्याख्या गर्न । ● समूहकार्य, प्रस्तुतीकरण तथा संवाद सीप विकास गर्न । ● स्थानीय सम्पदा तथा पर्यटकीय स्थलहरूको प्रचार-प्रसार गर्न । ● आफ्नो क्षेत्रप्रति गौरवबोध र जिम्मेवारीको भावना विकास गर्न ।	सांस्कृतिक सम्बन्ध स्पष्ट गर्न । ● नागार्जुन क्षेत्रको ऐतिहासिक, धार्मिक र पर्यटकीय महत्त्व वर्णन गर्न । ● स्थानीय किंवदन्ती, जनविश्वास र ऐतिहासिक स्रोतहरू बीचको भिन्नता बुझ्न । ● नागार्जुन क्षेत्रलाई अध्ययन तथा अनुसन्धानको दृष्टिले मूल्याङ्कन गर्न । ● नागार्जुन र जामाचो क्षेत्रलाई संरक्षण गर्नुपर्ने कारणहरू व्याख्या गर्न । ● आजको समयमा नागार्जुनको महत्त्व (पर्यटन, संस्कृति र वातावरण) बारे आफ्ना विचार प्रस्तुत गर्न । ● स्थानीय सम्पदा संरक्षणप्रति सकारात्मक दृष्टिकोण विकास गर्न । ● समूह छलफल र प्रस्तुतीकरणमार्फत प्रभावकारी संवाद सीप विकास गर्न ।
१३	सुरक्षा शिक्षा	सुरक्षा शिक्षाको परिचय, उद्देश्य, महत्त्व र प्रकार	● सुरक्षा शिक्षाको अर्थ र यसको महत्त्व स्पष्ट गर्न । ● विभिन्न प्रकारका सुरक्षा जोखिमहरू (सडक, घर, विद्यालय, खेलमैदान र समुदाय) पहिचान गर्न । ● सडक सुरक्षा नियमहरू पालना गर्न र सुरक्षित यात्रा व्यवहार अपनाउन । ● आकस्मिक घटना (भवितव्य) हुँदा अपनाउनुपर्ने प्राथमिक सुरक्षात्मक कदमहरू बताउन । ● घर, आँगन र विद्यालय परिसरमा सुरक्षित व्यवहार प्रदर्शन गर्न । ● खेलमैदानमा हुने दुर्घटना रोक्न आवश्यक सावधानीहरू अपनाउन । ● चोरी, डकैती र लुटपाट जस्ता अपराधका जोखिमहरू पहिचान गरी सचेत रहन । ● समुदायमा सुरक्षा कायम गर्न व्यक्तिगत	● सुरक्षा र आत्मरक्षाको अर्थ तथा महत्त्व स्पष्ट गर्न । ● आगलागी (आगो) बाट बच्ने उपायहरू र आपत्कालीन अवस्थामा अपनाउनुपर्ने कदमहरू बताउन । ● सडक सुरक्षाका नियमहरू पालना गरी सुरक्षित यात्रा गर्न । ● पैदलयात्रीका रूपमा सुरक्षित व्यवहार प्रदर्शन गर्न । ● खेलमैदानमा हुने दुर्घटनाबाट बच्न आवश्यक सावधानी अपनाउन । ● विद्यालय बस प्रयोग गर्दा सुरक्षित आचरण र नियम पालन गर्न । ● अपरिचित व्यक्तिसँग व्यवहार गर्दा अपनाउनुपर्ने सुरक्षा उपायहरू बताउन । ● साइबर बुलिङ्गको अर्थ बुझी त्यसबाट जोगिने उपायहरू अपनाउन ।	● सुरक्षा शिक्षाको परिचय दिन तथा यसको अर्थ स्पष्ट गर्न । ● सुरक्षा शिक्षाको उद्देश्य र महत्त्व व्याख्या गर्न । ● विभिन्न प्रकारका सुरक्षा (भौतिक, सामाजिक, भावनात्मक/व्यक्तिगत, दुरुपयोग विरुद्ध, साइबर सुरक्षा) पहिचान गर्न । ● विभिन्न प्रकारका सुरक्षाका उदाहरणहरू दिन । विद्यालयमा सुरक्षित वातावरण कायम गर्न आवश्यक नियम तथा आचरणहरू बताउन । ● विद्यालयमा हुन सक्ने जोखिमहरू पहिचान गरी रोकथामका उपायहरू अपनाउन । ● व्यक्तिगत तथा सामूहिक रूपमा सुरक्षा व्यवहार प्रदर्शन गर्न । ● साइबर सुरक्षा सम्बन्धी आधारभूत सावधानीहरू अपनाउन ।

क्र.स.	क्षेत्र	विषयवस्तु	कक्षा ६	कक्षा ७	कक्षा ८
			तथा सामूहिक भूमिका व्याख्या गर्न । ● सुरक्षाका विभिन्न उपायहरू (सावधानी, नियम पालन, सतर्कता) व्यवहारमा लागू गर्न । ● सुरक्षित वातावरण निर्माणमा जिम्मेवार नागरिकको भूमिका निर्वाह गर्न । ● आपतकालीन अवस्थामा सहयोग माग्ने र सही निकायमा जानकारी दिने सीप विकास गर्न ।	● साइबर सुरक्षा र सुरक्षित इन्टरनेट प्रयोगबारे सचेत हुन । ● विशेष सुरक्षाका अवस्था (आपत्काल, दुर्घटना, जोखिम) मा सही निर्णय लिन । ● व्यक्तिगत सुरक्षा तथा आत्मरक्षा सम्बन्धी जिम्मेवार व्यवहार विकास गर्न । ● सुरक्षित जीवनशैली अपनाउँदै आफू र अरूको सुरक्षा सुनिश्चित गर्न ।	● दुरुपयोग बाट बच्न आवश्यक जानकारी र उपायहरू बुझ्न । ● सुरक्षित, जिम्मेवार र सचेत विद्यार्थीको रूपमा व्यवहार गर्न । ● लैङ्गिक हिंसा, दुर्व्यवहार तथा शोषणबाट बच्ने उपायहरु अपनाउन सक्ने ।

७. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

कक्षा १–३

क्र.स.	क्षेत्र	विषयवस्तु	कक्षा १	कक्षा २	कक्षा ३
१	नागार्जुन नगरपालिकाको परिचय	नगरपालिकाको भूगोल, राजनैतिक, धार्मिक र सांस्कृतिक परिचय	● नगरपालिकाको नाम र आफू बसोबास गर्ने ठाउँको परिचय ● आफ्नो टोल, बस्तीको वातावरण र सरसफाइको अवस्था	● नगरपालिकाको धार्मिक, सांस्कृतिक ठाउँको परिचय ● आफ्नो टोल बस्तीमा भएका जात जातिको परिचय ● आफ्नो टोल बस्तीका मानिसको पेसा, व्यवसाय परिचय	● नगरपालिकाको सिमाना वडा नं. १,२ को परिचय ● वडा नं. १,२ को भूगोल, धार्मिक सांस्कृतिक परिचय ● स्थानीय टोलवस्तीका मानिसले गर्ने कामको परिचय
२	जैविक विविधता	स्थानीय बोटबिरुवा	● स्थानीय स्तरमा पाइने बोटबिरुवा (तुलसी, अम्बा, केरा आदि)	● स्थानीय स्तरमा पाइने तरकारीबाली, अन्न र फलफूल (रुख, झाडी र घाँस)	● बोटबिरुवाको महत्त्व र उपयोगिता
		स्थानीय जीवजन्तु	● घरपालुवा जनावर	● घरपालुवा जनावरको महत्त्व,	● वन्यजन्तु र चराहरुको नाम
३	वातावरण संरक्षण	जलस्रोत र फोहोरमैला व्यवस्थापन	● पानीका स्रोत र सरसफाइ	● पानीको महत्त्व र सरसफाइ	● स्थानीय पानीको स्रोतको परिचय र फोहोरमैला व्यवस्थापन
४	प्रकोप र विपद्	प्राकृतिक र मानव निर्मित प्रकोप	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका तथा हुनसक्ने प्रकोप (भुकम्प, ज्वालामुखी विस्फोटन, बाढि,पहिरो र डुबान)	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका तथा हुनसक्ने प्रकोप (हावाहुरी, चटयाङ, आगलागी, आपत्कालीन फोन नम्बर र ग्यास सिलिन्डर बिस्फोट)	● स्थानीय क्षेत्रमा सडक दुर्घटना (कारणहरु, असरहरु, बच्ने उपायहरु, ट्राफिक वा सडक नियमहरू र ट्राफिक चिह्नहरू)
५	धार्मिक ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थल	स्थानीय धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलको परिचय	● नगरपालिकाभित्रका धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलहरुको नाम (मन्दिर, गुम्बा, मस्जिद)	● धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलको नाम र ठाउँ(इचङ्गुनारायण, भीमसेन, तारकेश्वर, सेतो गुम्बा, डाँडा गाउँ, आकाश भैरव)	● धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलको महत्त्व (आकाश भैरव मन्दिर हल्चोक, इचङ्गुनारायण मन्दिर इचङ्गुनारायण, कल्पेश्वर महादेव मन्दिर, जामाचो गुम्बा), धिमे बाजा र इन्द्र जात्रा
		स्थानीय पर्यटकीय स्थल र	● स्थानीय पर्यटकीय स्थलको परिचय	● स्थानीय स्थलको प्राकृतिक पर्यटकीय तथा	● सहिद पार्क र आसपासका पर्यटकीय क्षेत्रहरुको

क्र.स.	क्षेत्र	विषयवस्तु	कक्षा १	कक्षा २	कक्षा ३
		क्रियाकलाप	(गणेशमान सिंह स्मृति पार्क, रानीवन पार्क, स्विजरल्यान्ड पार्क, शिवपुरी राष्ट्रिय निकुञ्ज)	धार्मिक क्षेत्रको महत्त्व (विभिन्न पार्क,गुम्बा, मन्दिर र निकुञ्ज)	परिचय र महत्त्व (सहिद स्मृति पार्क , कमल पोखरी, फुटसल कोर्ट, तेक्वान्दो डोजाङ, पर्यटकीय गन्तव्य)
६	हाम्रो भाषा, भेषभूषा र संस्कृति	स्थानीय विभिन्न जातजाति, भाषा र भेषभूषा,विभिन्न संस्कृति	● स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने जातजातिको नाम (नेवार, तामाङ, गुरुङ, मगर, ब्राह्मण, क्षेत्री)	● स्थानीय विभिन्न जातजातीले बोल्ने विभिन्न भाषा, धर्म, संस्कार, संस्कृतिको पहिचान	● स्थानीय विभिन्न जातजाति, भाषा, भेषभूषाको पहिचान, महत्त्व र संरक्षण
		स्थानीय विभिन्न चाडपर्व	● स्थानीय क्षेत्रमा मनाइने विभिन्न चाडपर्वहरु (दसैं, तिहार, ल्होसार, माघी)	● स्थानीय क्षेत्रमा मनाइने विभिन्न चाडपर्वहरुको परिचय तथा महत्त्व	● स्थानीय विभिन्न जातजातीको चाडपर्व,मेला, जात्रा आदिमा बजाइने बाजाहरु (धिमे, सनाही, डम्फु, सारङ्गी, बाँसुरी)
७	हाम्रा आनीबानी तथा शिष्टाचार	हाम्रा असल तथा खराब आनीबानी र शिष्टाचार	● हाम्रा असल बानी (सफा सुग्घर हुने, समयमा काम गर्ने, मिठो बोल्ने, ज्ञानी हुने, सत्य बोल्ने)	● शिष्टाचार भित्रका कुरा जान्नु (नमस्कार गर्नु, नम्र भएर बोल्नु, सहयोग गर्नु, पालो पर्खनु , माफ माग्नु, धन्यवाद दिनु)	● सफा र फोहोरबाट हुने फाइदा र बेफाइदा बुझ्नु, वातावरण सन्तुलित राख्न गर्नु पर्ने उपायहरु बुझ्नु)
८	हाम्रो पेसा तथा व्यवसाय	परिवारको पेसा	● डाक्टर, शिक्षक, वकील पुलिस, सैनिकको चिनारी	● बिरामी जाँच्ने, पढाउने, पसलमा सामान बेच्ने, खेतमा काम गर्ने र पशुपालन गर्ने कामको जानकारी	● स्थानीय स्तरमा गर्ने कृषि पेशाअन्तरगत कुखुरा पालन, कौसी खेती, गड्यौला पालन सम्बन्धी कामको जानकारी दिने
		पेशाव्यवसायको पहिचान	● कृषि, पशुपालन, नोकरी, पसल सम्बन्धी काम	● बिरामी जाँच्ने, विद्यालयमा पढाउने, पसलमा दैनिक उपभोग्य सामान बेच्ने, खेतबारीमा काम गर्ने र देशको सुरक्षा दिने जस्ता कामको छनौट	● परम्परागत र आधुनिक सीपमा आधारित काम (डोकाडाला बुन्ने, आरनमा फलाम पिट्ने र खुकुरी, खुर्पा, हँसिया बनाउने, छालाको जुत्ता बनाउने, रेडियो टिभी मर्मत गर्ने, कपाल काट्ने) व्यवसायको महत्त्व
९	स्थानीय खेल, योग र सन्तुलित भोजन	स्थानीय खेलहरु, योग व्यायाम र सन्तुलित भोजन	● स्थानीय स्तरमा खेलिने खेलहरुको नाम र अभ्यास (कुनै २ वटा खेल) ● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने खानाको परिचय	● स्थानीय स्तरमा खेलिने खेलहरुको परिचय र अभ्यास (कुनै २ वटा खेल) ● योग व्यायामको प्रारम्भिक अभ्यास ● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने खानाको परिचय	● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने खानाको परिचय र स्रोतहरु ● योग ध्यान अन्तरगत श्वासप्रश्वासको अभ्यास ● स्थानीय स्तरमा खेलिने भाले जुधाइ खेल तथा अन्य स्थानीय खेलको अभ्यास
१०	स्थानीय संघसंस्था तथा समाज सेवा	स्थानीय संघसंस्था तथा समाज सेवा	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका तथा संघसंस्था तथा समाज सेवा	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका तथा संघसंस्था तथा समाज सेवा	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका तथा संघसंस्था तथा समाज सेवा
११	स्थानीय भाषा	स्थानीय भाषा	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका भाषा तथा स्थानीय भाषाको शब्दकोष	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका भाषा तथा स्थानीय भाषाको शब्दकोष	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका भाषा तथा स्थानीय भाषाको शब्दकोष

कक्षा ४–५

क्र.स.	क्षेत्र	विषयवस्तु	कक्षा ४	कक्षा ५
१	नागार्जुन नगरपालिकाको परिचय	नगरपालिकाको भूगोल, राजनैतिक विभाजन र धार्मिक, सांस्कृतिक परिचय	● नगरपालिका वडा नं. ३ र ४ को परिचय ● वडा नं.३ र ४ को धार्मिक सांस्कृतिक परिचय ● वडा नं. ३ र ४ मा बसोबास गर्ने मानिसको पेसा, व्यवसाय	● नगरपालिका वडा नं. ५ र ६ को भू-बनोट परिचय ● नगरपालिका वडा नं.५,६ को चार सिमाना धार्मिक, सांस्कृतिक जातजाति परिचय,
२	जैविक विविधता	स्थानिय बोटबिरुवा	● स्थानीय स्तरमा पाईने जडीबुटीहरु (सयपत्री, निम, घिउकुमारी आदि)	● स्थानीय स्तरमा पाइने जडीबुटीहरुको महत्त्व (घोडताप्रे, बोझो, तितेपाती, पुदिना आदि)
		स्थानीय जीवजन्तु	● स्थानीय वनमा पाइने वन्यजन्तुहरु	● स्थानीय जीवजन्तु र चराचुरुङ्गीहरुको महत्त्व
३	वातावरण संरक्षण	जलस्रोत र फोहोरमैला व्यवस्थापन	● पानीको महत्त्व र फोहोरमैला,स्थानीय स्रोतमा भएका प्रदुषण	● स्थानीय पानीको स्रोतको प्रदुषण र फोहोरमैला व्यवस्थापनमा हाम्रो भूमिका
४	प्रकोप/विपद् व्यवस्थापन	प्रकोप/विपद्को पहिचान	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका तथा हुनसक्ने भूकम्प, आगलागी र हुरीबतास (कारणहरु, असरहरु, रोकथामका उपायहरु)	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका तथा हुनसक्ने भूक्षय, बाढी र पहिरो (कारणहरु, असरहरु, रोकथामका उपायहरु)
५	धार्मिक ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थल	स्थानीय धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलको परिचय	● नागार्जुन जामाचो, बर्बल डाँडा मन्दिर र बद्रीनारायण धामको ऐतिहासिक परिचय(धार्मिक तथा पर्यटकीय महत्त्व)	● सेतो गुम्बा, पचली भैरव मन्दिर (स्थापना र महत्त्व)
		स्थानीय पर्यटकीय स्थल र क्रियाकलाप	● साहसिक पदयात्रा, धार्मिक पर्यटक, पदयात्री पर्यटक, होमस्टे, छापेचउर)	● रानीवन क्षेत्रलगायत वरपरका पर्यटकीय स्थलहरूको परिचय र महत्त्व
६	हाम्रो भाषा, भेषभूषा र संस्कृति	विभिन्न जातजातिका विशेषता र भेषभूषा	● स्थानीय तहमा बस्ने विभिन्न जातजाति(ब्राहमण, क्षेत्री, नेवार, तामाङ, मगर) तिनका भाषा र संस्कृति	● मगर जाति, तिनका संस्कार संस्कृति र विशेषता
		स्थानीय चाडपर्व, रितीरिवाज र संस्कार	● स्थानीय विभिन्न जातजातिले मनाउने ल्होसार (तमु ल्होसार, सोनाम ल्होसार, ग्याल्बो ल्होसार)	● स्थानीय विभिन्न जातजातिले मनाउने चाडपर्वहरु (माघी पर्व, भूमे पूजा, मारुनी नाच), नागार्जुनमा लाग्ने मेला
७	हाम्रा आनीबानी तथा शिष्टाचार	स्वस्थ, ताजा खानेकुरा र असल जीवन जीउने तरिका	● स्वस्थ र अस्वस्थ खाने कुराको पहिचान, फाइदा र बेफाइदा	● असल आनी बानी, असल आचरण, असल जीवन शैली
८	हाम्रो पेशातथा व्यवसाय	उद्यमशीलताको विकास	● स्थानीय क्षेत्रमा गरिने व्यवसायिक काम जस्तै (कौसीमा तरकारी खेती गर्ने, सानो लगानीमा कपडा कारखाना संचालन गरी रोजगारी दिने)	● स्थानीय क्षेत्रमा गरिने कृषि, पशुपालन तथा काष्टकार्यबाट रोजगार (कुखुरा, गाईभैसी, गड्यौला पालन र तरकारी खेती, काठबाट बनाइने फर्निचरका उपकरणहरु)
		स्थानीय स्तरमा गर्ने परम्परागत सीपमा आधारित कामको महत्त्व	● परम्परागत सीपमा आधारित स्थानीय स्तरमा गर्ने काम (पराल, खोस्टा, बाँस तथा छालाबाट बनाइने सामग्रीहरुको) पहिचान सहित नामाकरण गर्ने	● टडेल तरकारी खेती, च्याउ खेती, गाईपालन तथा पशुपालनको व्यवसायिक महत्त्वबाट सिर्जना हुने स्वरोजगार
९	स्थानीय खेल, योग र सन्तुलित भोजन	स्थानीय खेलहरु, योग व्यायाम र सन्तुलित भोजन	● सन्तुलित भोजन र पोसिला खानेकुराको परिचय ● स्थानीय रुपमा छनौट गरिने भोजन	● प्राकृतिक र पत्रु खानाको परिचय ● खाना तथा पानी खाने सहि तरिका ● शारीरिक व्यायामका लागि स्थानीय स्तरमा प्रचलित अभ्यास

क्र.स.	क्षेत्र	विषयवस्तु	कक्षा ४	कक्षा ५
१०	स्थानीय संघसंस्था तथा समाज सेवा	स्थानीय संघसंस्था तथा समाज सेवा	● समाज सेवा, रक्तदान, कपडा बैंक, सामाजिक संस्थाहरू, मुट्ठीदान, अङ्गदान	● मानव सेवा आश्रमको परिचय, विकास, संस्थापक र संस्थाका कार्यहरु
११	स्थानीय भाषा	स्थानीय भाषा	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका भाषा तथा स्थानीय भाषाको शब्दकोष	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका भाषा तथा स्थानीय भाषाको शब्दकोष
१२	कम्प्युटर शिक्षा	कम्प्युटर शिक्षा	● कम्प्युटरको विकासक्रम, प्रयोग र कार्यहरु	● कम्प्युटरमा हार्डवेयर र सफ्टवेयर प्रणाली

कक्षा ६–८

क्र.स.	क्षेत्र	विषयवस्तु	कक्षा ६	कक्षा ७	कक्षा ८
१	नागार्जुन नगरपालिकाको परिचय	नगरपालिकाको भूगोल, राजनैतिक विभाजन र धार्मिक,सांस्कृतिक परिचय	● नगरपालिका वडा नं. ७ , ८ को भू-बनोट, चार सिमाना ● धार्मिक, सांस्कृतिक परिचय, शैक्षिक अवस्था ● वडाले दिने सेवा सुविधा	● नगरपालिकाको वडा नं. ९ र १० को भूगोल, चार सिमाना, धार्मिक सांस्कृतिक परिचय ● वडा वासीको पहिचान, पेसा, व्यवसाय	● नगरपालिकाको भूगोल, सिमाना, परिचय ● नगरपालिकाले दिने सेवा सुविधाहरु ● नगरसभा, नगरकार्यपालिका, न्यायिक समिति परिचय
२	जैविक विविधता	स्थानीय बोटबिरुवा	● स्थानीय वन तथा व्यवस्थापन	● वन संरक्षणमा स्थानीय समुदाय र सरकारको भूमिका	● शिवपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्जको महत्त्व र संरक्षणमा स्थानीयको भूमिका
		स्थानीय जीवजन्तु	● ऐनडाँडाको परिचय र वन्यजन्तु संरक्षण	● पारिस्थितीकीय प्रणाली सन्तुलनमा वन्यजन्तुको महत्त्व	● वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण र कानुनी व्यवस्था
३	वातावरण संरक्षण	जलस्रोत र फोहोरमैला व्यवस्थापन	● नगरपालिका क्षेत्रका पानीका स्रोत,पानी शुद्धिकरण गर्ने तरिका, फोहोरमैला व्यवस्थापन (3R)	● जमिनमुनिको पानी,आकासे पानी,वातावरण प्रदुषण र फोहोरमैला व्यवस्थापन तथा कम्पोष्ट मल	● जल, फोहोरमैला व्यवस्थापन र जलवायू परिवर्तन
४	प्रकोप र विपद्	प्रकोप/विपद्को व्यवस्थापन	● नगरपालिका क्षेत्रमा हुन सक्ने प्रकोप, भूकम्प, बाढी पहिरो, आगलागी र सडक दुर्घटना आदिको जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका उपायहरू	● स्थानीय क्षेत्रमा प्रकोप तथा विपद् व्यवस्थापन, प्रकोप तथा विपद् व्यवस्थापनमा विद्यालयमा योजना निर्माण र कार्यान्वयन, विद्यालय, नेपाली सेना, प्रहरी र नेपाल रेडक्स सोसाइटीको भूमिका	● विपद् व्यवस्थापन, विपद् व्यवस्थापन चक्र, स्थानीय क्षेत्रमा प्रकोप तथा विपद् व्यवस्थापनको योजना निर्माण र कार्यान्वयनमा नगरपालिकाको भूमिका वा स्थानीय तहमा विपद् व्यवस्थापन, यसका समस्याहरु, नीति तथा कार्यक्रमहरु र सहयोगहरु
५	धार्मिक ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थल	स्थानीय धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलको परिचय	● गणेशमान सिंह स्मृति पार्क र स्विजरल्यान्ड पार्कको परिचय, क्षेत्रफल र महत्त्व	● बद्रीनारायण धाम र ताकेश्वर महादेवको परिचय र महत्त्व ● धामको उद्देश्य, भौतिक संरचना, समुदायमा पर्ने प्रभाव	● भीमढुङ्गा, रानीवन, थाप्ले, छापे चउरलगायतका पर्यटकीय क्षेत्रहरूको परिचय र महत्त्व (क्षेत्रफल र उचाइ)
		स्थानीय पर्यटकीय स्थल र क्रियाकलाप	● हसनटार गुम्बा, पञ्चकन्या मन्दिर, कौडु भगवती मन्दिरको परिचय र महत्त्व	● पर्यटक,पर्यटन व्यवसायको परिचय र महत्त्व (नागेश्वर कटेज होमस्टे, अतिथि सत्कार)	● इचङ्गुनारायण मन्दिरको धार्मिक तथा ऐतिहासिक परिचय र महत्त्व
६		नगरपालिका क्षेत्रमा रहेका	● नगरपालिका क्षेत्रमा रहेका नेवार	● नगरपालिका क्षेत्रमा रहेका तामाङ जाति,	● नगरपालिका क्षेत्रमा रहेका विभिन्न जातीय र

क्र.स.	क्षेत्र	विषयवस्तु	कक्षा ६	कक्षा ७	कक्षा ८
	हाम्रो भाषा, भेषभूषा र संस्कृति	विभिन्न जातजाति, तिनका भाषा, संस्कृति संरक्षण र यसका विशेषता	जाति, तिनका भाषा, संस्कार, सामाजिक मूल्य र मान्यता	तिनका भाषा, संकार, सामाजिक मूल्य र मान्यता	धार्मिक संरचना, भाषा तथा यसका संरक्षणका उपायहरु
		हाम्रा चाडपर्व, तिनको महत्त्व र सहिष्णुता	• नेवार जातिका पर्व (सकिमना पुन्हि, पञ्चदान पर्व, गुँला पर्व, सिथि नखः) र हलचोक आकास भैरव १२ वर्ष मेला	• नगरपालिका क्षेत्रमा हुने मेला, जात्रा, पर्वको धार्मिक तथा सामाजिक महत्त्व र तिनको संरक्षण	• नगरपालिका क्षेत्रमा मनाइने विभिन्न चाड(दसैं, तिहार, बुद्ध जयन्ती, इद, क्रिस्मस) र तिनको धार्मिक तथा सांस्कृतिक विशेषता
७	हाम्रा आनीबानी तथा शिष्टाचार	सामाजिक कुरीति,कुलत तथा दुर्व्यसनी र स्वावलम्बनको आवश्यकता	• समाजमा विद्यमान कुरीति र कुप्रथाको पहिचान, समाजलाई सभ्य, शिष्ट र मर्यादित बनाउने तरिका	• कुलत तथा लागूपदार्थको अर्थ, पहिचान, फाइदा, बेफाइदा र यसबाट बच्ने उपायहरु	• स्वावलम्बनको परिभाषा, यसबाट हुने फाइदा, बेफाइदा र यसको आवश्यकता
८	हाम्रो पेसा तथा व्यवसाय	स्थानीय उत्पादन, कला र सीप	• नगरपालिका क्षेत्रमा हुने स्थानीय उत्पादन (कृषिजन्य, पशुजन्य तथा सीपमा आधारित उत्पादन) जस्तैः खाद्यवाली, तरकारी, चुकअमिलो, चाना, गुन्द्रुक, बाँस तथा चोयाबाट बन्ने सामग्रीहरु	• पुर्खाको सीपमा आधारित कार्यहरु (मूर्तिकला, धातुकला, काष्ठकला, शिल्पकला) स्थानीय सीपमा आधारित कार्य (सुकुल बुन्ने, डोका डाला, नाम्ला, घुम, गुन्द्री) तेलिया ईट्टा बनाउने, चुनढुङ्गा पोल्ने, मादल, ढ्याङ्गो बनाउने सीप सहितको व्यवसाय	• रोजगारी सिर्जना र आयमूलक कार्यहरु (चामल तथा पिठो पिस्ने, अचार बनाउने, जडीबुटी संकलन, सक्खर चाकु बनाउने, तेल तथा उखु पेल्ने) जस्ता पेशाव्यवसाय संचालन गरी स्वरोजगारी हुने
		व्यवसायिक कार्य र अतिथि सत्कार	• कुखुरा पालन, यसका मुख्य प्रजाति, उत्पादन, फाइदा र महत्त्व	• फूल खेती र यसको व्यवसाय, हाम्रा धार्मिक पर्यटकिय स्थलहरु (छापेचौर, ह्वाईट गुम्बा, भिमसेनस्थान, रानीवन, ईचंगुनाराण, जामाचो, गणेशमानपार्क, तारकेश्वर, हसन्टार गुम्बा) र पदमार्ग	• स्थानीय सहकारी र रोजगारी सिर्जना, पर्यटकिय गन्तव्यका क्षेत्रहरु र आतिथ्य सत्कारमा स्थानीय परिकार
९	स्थानीय खेल, योग र सन्तुलित भोजन	स्थानीय खेल, योग, व्यायाम र सन्तुलित भोजन	• प्राणीका आहार, मांसाहारी, शाकाहारी, सर्वहारीको परिचय • हिताहार, मिताहार र ऋताहारको परिचय	• सन्तुतिल भोजनले स्वास्थ्यमा पार्ने सकरात्मक प्रभाव • खानाको उपयोग तथा स्थानीय स्तरमा उत्पादित खानामा पाइने तत्वहरु र पिउने पानीको प्रयोग	• स्थानीय क्षेत्रमा गरिने योग अन्तरगत चक्रासन, सेतुबन्ध आसन, मर्कटासन, कट्टी उत्तानासन, मकरासन, भुजङ्गासन र धनुरासनको परिचय र अभ्यास
		स्थानीय खेल, योग, व्यायाम र सन्तुलित भोजन	• स्थानीय क्षेत्रमा गरिने योग अर्न्तगत ध्यान (मन्त्र ध्यान, बोधि ध्यान, प्राणयाम ध्यान र प्राणयाम) (कपालभाती, अनुलोम विलोम, भस्त्रिका, भ्रामरी) को परिचय र अभ्यास	• स्थानीय क्षेत्रमा गरिने चक्र साधना अर्न्तगत मूलाधार चक्र, स्वाधिष्ठान चक्र, मणिपुर चक्र, अनाहद चक्र, बिशुद्धि चक्र, आज्ञा चक्र र सहस्रार चक्रको परिचय र अभ्यास	• स्थानीय क्षेत्रमा भएका योग तथा ध्यान केन्द्रको परिचय र सञ्चालित गतिविधिहरू
१०	स्थानीय साहित्य तथा साहित्यकारहरु	स्थानीय साहित्य तथा साहित्यकारहरु	• कविता : नागार्जुन बस्ति (इचङ्गुनारायण मन्दिर, पचली भैरव मन्दिर, गुम्बा, भीमढुङ्गा, कालु पाण्डे सालिक....)	• कविता : नागार्जुन महिमा (बाइस दिव्य धारा, नागार्जुन तपोभूमि, इचङ्गुनारायण धाम, नागार्जुन दरबार, मठ मन्दिर, गुम्बा, धारा, कुवा, पाटि पौवा, पशुपंक्षि ....)	• कविता : नागार्जुनको संस्कृती (नागार्जुनका चाड पर्व, विभिन्न जातजातिका चाड पर्व नागार्जुनका भेषभूषा, संस्कारहरु........)

क्र.स.	क्षेत्र	विषयवस्तु	कक्षा ६	कक्षा ७	कक्षा ८
		स्थानीय साहित्य तथा साहित्यकारहरु	• नागार्जुनका साहित्यकारहरु मध्ये कुनै दुई साहित्यकारहरुको परिचय, जीवनी र कृतिहरु	• नागार्जुनका साहित्यकारहरु मध्ये कुनै दुई साहित्यकारहरुको परिचय, जीवनी र कृतिहरु	• नागार्जुनका साहित्यकारहरु श्रीप्रसाद घिमिरे (एस. पि. आसा) र बमबहादुर थापा (जिताली)को परिचय, जीवनी र कृतिहरु
११	अनलाइन शिक्षा	अनलाइन शिक्षा	• इन्टरनेट, वाइफाइ, वेवसाइट, सर्च इन्जिन र ब्राउजर र यसका फाइदा बेफाइदा • सर्च इन्जिन र ब्राउजर बिचका भिन्नता	• साइबर अपराध, साइबर बुलिङ, ह्याकिङ, फिसिङ, साइबर जासुसी र अनलाइन सुरक्षा	• आर्टिफिसियल इन्टेलिजेन्स, डिजिटल फुटप्रिन्ट, डिजिटल आरोग्यता र नेपालमा साइबर अपराध सम्बन्धी कानुनी व्यवस्था • नेपाल प्रहरी साइबर व्यूरोको जानकारी
१२	नागार्जुन नगरपालिका चिनारी	नागार्जुनको परिचर्चा र नगरपालिका नामाकरण	• विदेसी पाहुनालाई (होमस्टे, खाना र बस्न, पदयात्रा, स्थानीय संस्कृति, मठमन्दिर घुमाउने) जस्ता सेवा सत्कार, विदेसीलाई ठग्ने घृणित कामलाई निरुत्साहन गर्ने	• नागार्जुनको डायरी मार्फत वर्णन (धार्मिक, सांस्कृतिक, पर्यटकिय र ऐतिहासिक) संवाद मार्फत एक ठाउँको जानकारी अर्को ठाउँमा आदान प्रदान	• नागार्जुनको नामाकरण, यसको तथ्य र ऐतिहासिक प्रमाण
१३	सुरक्षा शिक्षा	सुरक्षा शिक्षाको परिचय, उद्देश्य, महत्त्व, प्रकार	• सुरक्षा शिक्षा (सचेतना, सडक सुरक्षा, भवितव्य, घर आँगन, खेलमैदान, चोरी, डकैती, लुटपाट, विद्यालय, समुदाय सुरक्षा), उपायहरु	• सुरक्षा र आत्मरक्षा (आगो, सडक, पैदलयात्री, खेलमैदान, विद्यालय बस, अपरिचित व्यक्ति साइबर बुलिङ्ग, विशेष सुरक्षा) को जानकारी	• सुरक्षा शिक्षा (परिचय, उद्देश्य र महत्त्व) सुरक्षाको प्रकार (भौतिक, सामाजिक, भावनात्मक वा व्यक्तिगत, दुरुपयोग विरुद्ध, साइबर सुरक्षा) विद्यालयमा अप्नाउने सुरक्षा सम्बन्धी जानकारी दिने

८. विषयवस्तुको विस्तृतीकरण

कक्षा १

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
१	नागार्जुन नगरपालिकाको परिचय	नगरपालिकाको भूगोल, राजनैतिक, धार्मिक र सांस्कृतिक परिचय	• नगरपालिकाको नाम र आफू बसोबास गर्ने ठाउँको परिचय • आफ्नो टोल बस्तीको वातावरण र सरसफाइको अवस्था	• नगरपालिकाको आफू बसेको ठाउँको परिचय दिन • आफ्नो टोल, बस्तीको सरसफाइको अवस्था बताउन	• आफ्नो नगरपालिकाको टोल, बस्तीको ठेगाना • आफ्नो टोल बस्तीको सरसफाइ, वातावरणको अवस्था	• विद्यार्थीलाई नगरपालिकाको नाम, टोल बस्तीको नाम बताइदिने । • नगरपालिकाको नक्सा देखाउने सिमाना चिनाउने • टोल, छिमेकका सरसफाइका अवस्था बताउने	• नगरपालिकाको नक्सा • स्थानीय बाटो, घाटोको नक्सा • सरसफाइ सम्बन्धी चित्रहरु	• नगरपालिकाको नाम सोध्ने • टोल बस्तीको नाम सोध्ने • टोल छिमेकमा सरसफाइको अवस्था सोध्ने र सिकाइ अवस्थाको मूल्याङ्कन गर्ने • पोर्टफोलियो मूल्याङ्कन	१५

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
२	जैविक विविधता	● स्थानीय बोटबिरुवा	● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने बोटबिरुवा (घर, आँगन र बारीमा लगाइने बोटबिरुवा तुलसीको बोट,अम्बाको बोट,केराको बोट आदि)	● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने बोटबिरुवा जस्तै तुलसी, अम्बा, केरा जस्ता बोटबिरुवाका नाम भन्न	● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने बोटबिरुवा तुलसी, अम्बा, केरा र अन्य फलफूल,अन्न, तरकारी, घाँसपात, जडीबुटीका बिरुवा (आदि) बिरुवा रोप्ने ठाउँ,	● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने बोटबिरुवाको नाम भन्न लगाउने, ● फोटो वा वास्तविक बिरुवाको बोट, पात,फल देखाउने, ● कक्षाबाहिर बोटबिरुवा अवलोकन गराउने र पहिचान गर्न लगाउने ● मन पर्ने बोटबिरुवाको चित्र कोर्न लगाउने, सानो भाँडोमा बिरुवा लगाइ अभ्यास गराउने ।	● तुलसी, केरा, अम्बाको वास्तविक बिरुवा वा चित्र, पात, फल वा बिउः,बोटबिरुवा लगाउन ● भाँडो,भिडियो, पुस्तक,	● अवलोकन,मौखिक प्रश्नोत्तर ● चित्र बनाउन, ● सहभागिता (बोट रोप्ने काममा) ● पोर्टफोलियो मूल्याङ्कन ● चित्रकला भिडियो देखाई प्रश्नोत्तर गराउने	१८
		● स्थानीय जीवजन्तु	● हाम्रा वरपर पाइने जनावरहरु	● घरपालुवा जनावर (गाई, कुकुर, बिरालो) अन्य घरपालुवा जनावरको नाम भन्न र चिन्न सक्ने, ● घर पालुवा र जंगली जनावर छुट्याउन सक्ने	● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने घरपालुवा जनावर (गाई, कुकुर, बिरालो) ● अन्य घरपालुवा जनावर र जंगली जनावरहरु	● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने जनावरको फोटो देखाई नाम भन्न लगाउने जस्तै :- गाई, कुकुर, बिरालो, बाघ, भालु, बाँदर आदि । ● आफ्नो घरमा पालिएका जनावरको नाम भन्न लगाउने, ● विद्यालय नजिकै घर वा कृषि फर्म वा चिडियाखानामा लगेर जनावरको पहिचान गराउने, ● जनावरका आवाज नक्कल गराउने खेल खेलाउने । ● मन पर्ने जनावरको चित्र बनाउन लगाउने,	● गाई, कुकुर र बिरालोको चित्र,जनावरहरु, ●जनावरका नमुना, भिडियो,पुस्तक,रङ, कागज	● अवलोकन भ्रमण गराई जीव जनावरको नाम भन्न र चिन्न लगाउने) ● फोटो र नमूना देखाई प्रश्नोत्तर गर्ने, ● विभिन्न जनावरका आवाज निकाल्न लगाउने ।	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
३	वातावरण संरक्षण	● जलस्रोत र फोहोरमैला व्यवस्थापन	● पानीका स्रोत र सरसफाइ	● पानीका विभिन्न स्रोत चिन्न र नाम भन्न ● आफ्नो घर वरपर भएका पानीका स्रोतको नाम भन्न, ● फोहोर कहाँ फाल्ने र कहाँ नफाल्ने भन्न, ● आफ्नो वरपरको वातावरण जस्तै कक्षाकोठा,घर सफा राख्न, ● जथाभावी फोहोर नफाल्ने बानीको विकास गर्न,	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका पानीका स्रोत, सरसफाइ, (घर आँगन, ईनार,धारा) ● सरसफ सामाग्री - झाडु,डस्टबिन,फोहो र उठाउने भाँडो)	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका पानीका स्रोत जस्तै :- धारा, इनार, चापाकल, खोलोको चित्र देखाई नाम भन्न लगाउने , ● आफ्नो घरमा पानी आउने स्रोतको नाम भन्न लगाउने ● जथाभावी फोहोर नफाल्ने , डस्टबिनमा फोहोर फाल्ने बानीको विकास गर्ने, ●सरसफाइका काम जस्तै, कक्षाकोठा, घर आँगन सफा गर्न लगाउने, ●सरसफाइका सामाग्रीका चित्र बनाउन लगाउने ,	● चित्र, श्रव्यदृश्य सामग्री, ● विभिन्न प्रकारका चित्र, पोस्टर र वृत्तचित्र	● पानीका स्रोतको चित्र देखाएर नाम भन्न लगाउने , ● चित्र बनाउन लगाउने, ● सरसफाइका सामाग्रीका चित्र चिन्न लगाउने, ● दैनिक सरसफाइका क्रियाकलापमा सहभागी भएको अवलोकन गर्ने ● सरसफाइ गर्नुका कारणहरु सोध्ने	१२
४	प्रकोप र विपद्	● प्राकृतिक र मानव निर्मित प्रकोप	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका तथा हुनसक्ने प्रकोप (भुकम्प, ज्वालामुखी विस्फोटन, बाढि,पहिरो र डुबान)	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका तथा हुनसक्ने प्रकोप (भुकम्प, ज्वालामुखी विस्फोटन, बाढि,पहिरो र डुबान) पहिचान गरी नाम बताउन	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका तथा हुनसक्ने प्रकोप (भुकम्प, ज्वालामुखी विस्फोटन, बाढि,पहिरो र डुबान) लगायतको नाम	● विभिन्न पत्रपत्रिकाहरू तथा पोष्टरहरूमा प्रकाशित भएका प्रकोप (भुकम्प, ज्वालामुखी विस्फोटन, बाढि,पहिरो र डुबान) लगायतका चित्रहरू प्रर्दशन गर्ने र चिनाउने । ● विद्यार्थीहरूलाई विद्यालय नजिकैको पहिरो वा नदी कटान वा डुबान क्षेत्रको अवलोकन गराउने ।	● प्रकोप, विपद तथा दुर्घटना सम्बन्धी फोटो, चित्रहरु ● श्रव्य दृक्ष्य सामग्री	● फोटोहरू देखाइ प्रकोपका नामहरू भन्न लगाउने । ● विपद्का नाम सम्बन्धित फोटोहरू सित जोडा मिलाउन लगाउने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरू गर्ने ।	१५

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						प्रकोप सम्बन्धी भिडियो देखाउने ।			
५	धार्मिक/ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थल	● स्थानीय धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलको परिचय	● नगरपालिका भित्रका धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलहरुको नाम (मन्दिर, गुम्बा, मस्जिद)	● नगरपालिका भित्रका धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलहरु चिन्न र नाम बताउन	● नगरपालिका भित्रका धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलहरुको नाम (मठमन्दिर, गुम्बा, बिहार, चर्च, मस्जिद पाटीपौवा)	● नगरपालिका क्षेत्रभित्र भएका मठमन्दिर, गुम्बा, चर्च, मस्जिदको फोटो देखाइ चिनाउने र नाम भन्न लगाउने । ● विद्यालय नजिकको मठमन्दिर, गुम्बा, चर्च, पाटीपौवा, मस्जिदको अवलोकन भ्रमण गराइ तिनीहरुको नाम बताई परिचय दिने । जस्तैः हसनटार गुम्बा, पञ्चकन्या मन्दिर,कौडु भगवती मन्दिर र भुवनेश्वरी मन्दिर आदि ।	● स्थानीय धार्मिक, साँस्कृतिक, ऐतिहासिक ठाउँहरुको फोटो, त्यस सम्बन्धी ब्रोसर ● श्रव्यदृष्य भिडियो, डकुमेन्ट्री आदि	● आफ्नो घर वरपर रहेको मन्दिर तथा धार्मिक स्थलको नाम बताउन लगाउने । ● फोटो देखाइ विभिन्न ठाउँहरु चिन्न लगाउने । ● चित्रमा रंग भर्न लगाउने ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरु गरी त्यसका आधारमा मूल्याङ्कन गर्ने ।	१८
		● स्थानीय पर्यटकीय स्थल र क्रियाकलाप	● स्थानीय पर्यटकीय स्थलको परिचय (गणेशमान सिंह स्मृति पार्क, रानीवन पार्क, स्विजरल्यान्ड पार्क, शिवपुरी राष्ट्रिय निकुञ्ज)	● नगरपालिका क्षेत्रभित्र भएका प्राकृतिक पर्यटकीय ठाउँहरुको पहिचान गर्न र नाम बताउन (गणेशमान सिंह स्मृति पार्क, रानीवन पार्क, स्विजरल्यान्ड पार्क, शिवपुरी राष्ट्रिय निकुञ्ज)	● नगरपालिका क्षेत्रभित्र भएका पर्यटकीय ठाउँहरुको नाम जस्तैः रानीवन, भिमढुंगा, स्वीजरल्याण्ड पार्क आदि	● स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रहरूको नाम र चित्र संकलन गरी प्रदर्शन गर्ने र ठाउँ चिनाइ दिने । जस्तैः रानीवन नगरपालिकाको उत्तर पश्चिम दिशामा तारकेश्वर नगरपालिकासँगको सिमानामा अवस्थित छ । ● विद्यालय नजिकको पर्यटकीय ठाउँको अवलोकन भ्रमण गराइ त्यसको बारेमा छोटो परिचय दिने ।	● स्थानीय पर्यटकीय ठाउँहरुको फाटो, त्यस सम्बन्धी ब्रोसर श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु, भिडियो, डकुमेन्ट्री आदि	● चित्र देखाइ कुन पर्यटकीय क्षेत्रको नाम हो भनि सोध्ने । ● आफ्नो घर र विद्यालय नजिकको पर्यटकीय ठाउँको नाम सोध्ने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्नोत्तर गर्ने ।	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
६	हाम्रो भाषा, भेषभूषा, संस्कृति	स्थानीय जातजाति, भाषा, भेषभूषा र संस्कृति	● स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने जातजातीको भाषा, भेषभूषा र संस्कृति	● स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातीको नाम , बोल्ने भाषा र भेषभूषा तथा संस्कृति बताउन	● स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजाति (नेवार, मगर, गुरुङ, ब्राहमण, क्षेत्री, तामाङ, विश्वकर्मा, परियार) आदिको सूची बनाउन	● विद्यार्थीहरुलाई आफ्नो र कक्षामा भएका साथीहरुको नाम थर भन्न लगाउने । ● विद्यार्थीहरूलाई स्थानीय जातजातिको नाम र उनीहरुले बोल्ने भाषाको चार्ट प्रस्तुत गर्ने । ● विभिन्न जातजातिको भाषा, भेषभूषा संस्कृति सम्बन्धी भिडियो प्रस्तुत गर्ने ।	● विभिन्न स्थानीय जातजातिको सूची । ● स्थानीय विभिन्न जातजातिको भाषा, भेषभूषा र संस्कृति सम्बन्धी भिडियो, पम्पलेट, ब्रोसर ● स्थानीय विभिन्न जातजातिको भेषभूषा सहितको फोटो	● फोटोहरू देखाइ विभिन्न जातजातिको नामहरू भन्न लगाउने । ● फोटो देखाइ भेषभूषा चिन्न लगाउने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरू गर्ने । ● कक्षाका आफ्ना साथीहरुको नाम, थर लेख्न लगाउने ।	१८
		स्थानीय चाडपर्वहरु	● स्थानीय क्षेत्रमा मनाइने चाडपर्वहरु	● स्थानीय क्षेत्रमा मनाइने चाडपर्वहरुको नाम बताउन र ती चाडपर्वहरुमा सहभागी हुन	● स्थानीय क्षेत्रमा मनाइने चाडपर्वहरुको नाम (दसैं, तिहार, माघी, छठ, ल्होसार, क्रिसमस, इद, बुद्ध जयन्ती) आदि	● स्थानीय क्षेत्रमा मनाइने चाडपर्वहरु(दसैं, तिहार, छठ, माघी, इद, ल्होसार, सकिमिला पुन्ही, गुँला, पञ्चदान, सिथी नखः) आदिको सूची प्रस्तुत गर्ने ● स्थानीय चाडपर्वमा गरिने क्रियाकलापका बारेमा विद्यार्थीहरुसँग छलफल गर्ने ● स्थानीय चाडपर्वहरु सम्बन्धी भिडियो, ब्रोसर तथा फोटो खोजी प्रस्तुत गर्ने ।	● चाडपर्व सम्बन्धी फोटो, चित्र, भिडियो तथा श्रव्यदृष्यका सामग्रीहरु	● आफ्नो गाउँ ठाउँमा मनाइने चाडपर्वहरुको नाम सोध्ने ● उक्त चाडमा आफ्नो घरमा के के गरिन्छ सोध्ने ● हरेक विद्यार्थीहरुलाई चाडपर्वहरु मनाउने तरिका सोध्ने ● कुन पर्व कहिले पर्छ ? सोध्ने	
७	हाम्रा आनीबानी तथा शिष्टाचार	हाम्रा असल आनीबानी र सामाजिक मूल्य मान्यता	● व्यक्तिगत सरसफाइ तथा असल आचरण	● आफ्नो शरीरका अंगहरुको सरसफाइ गरी असल बानीको विकास गर्न	● आफ्नो शरीरका अंगहरु (हात, मुख धुने, कपाल कोर्ने, नङ काट्ने) आदि असल आचरणको	● विद्यार्थीहरुलाई व्यक्तिगत सरसफाइका फोटो तथा भिडियोहरु देखाइ यसबाट हुने	● व्यक्तिगत सरसफाइका फोटो, पोष्टर तथा भिडियो देखाउने ।	● दैनिक विद्यार्थीहरुको व्यक्तिगत सरसफाइ हेर्ने ● असल आचरणका	१२

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
					विकास गर्ने	फाइदाहरु बताइ दिने । ● असल आचरका बारेमा बताइ दिने ।	● असल बानीले हुने फाइदाहरु झल्कने भिडियो देखाउने ।	बारेमा प्रश्नहरु सोध्ने ।	
८	हाम्रो पेशा तथा व्यवसाय	परिवारले गर्ने पेशा	● परिवारले गर्ने पेशा डाक्टर, शिक्षक, वकील पुलिस, सैनिकको चिनारी	● परिवारले गर्ने पेशा(डाक्टर, शिक्षक, वकील, पुलिस, सैनिक) को पहिचान गरी नाम बताउन	● परिवारमा गर्ने पेशाडाक्टर, शिक्षक, वकील पुलिस, सैनिक लगायतको नाम	● विभिन्न पत्रपत्रिकाहरू तथा पोष्टरहरूमा प्रकाशित भएका डाक्टर, शिक्षक, वकील पुलिस, सैनिक, नोकरी लगायतका चित्रहरू प्रदर्शन गर्ने र चिनाउने । ● विद्यार्थीहरूलाई विद्यालय नजिकै रहेको अस्पताल, पुलिस स्टेसन वा सरकारी कार्यालयको अवलोकन भ्रमण गराउने । ● पेशासम्बन्धी भिडियो देखाउने ।	● मानिसले गर्ने पेशासम्बन्धी फोटो, चित्रहरु ● श्रव्य दृष्यका सामग्रीहरु	● फोटोहरू देखाइ पेसाको नामहरू भन्न लगाउने । ● पेसाका नाम लेखिएका फोटोहरू देखाइ जोडा मिलाउन लगाउने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरू गर्ने । ● घरमा कसले के पेशा गर्नुहुन्छ भनेर सोध्ने ।	१८
		पेशा व्यवसायको पहिचान	● कृषि, पशुपालन, होटल, पसल, व्यापार सम्बन्धी काम	● नागार्जुन नगरपालिका भित्र भएका कृषि, पशुपालन, होटल, व्यापार, पसल सम्बन्धी कामको पहिचान गरी नाम बताउन	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका तथा हुनसक्ने कृषि, पशुपालन, पसल, व्यापार, नोकरी, लगायतको नाम	● विभिन्न पत्रपत्रिका तथा पोष्टरहरूमा प्रकाशित कृषि, पशुपालन, व्यापार पसल लगायतका चित्रहरू प्रदर्शन गर्ने र चिनाउने । ● विद्यार्थीहरूलाई विद्यालय नजिकै रहेको पसल, होटल, खाजाघर, कृषि फर्मको अवलोकन	कृषि, पशुपालन, होटल, पसल, व्यापार सम्बन्धी फोटो, चित्रहरु र श्रव्य दृष्यका सामग्रीहरु	● फोटोहरू देखाइ कसले के पेशाव्यवसाय गरेको छ नाम भन्न लगाउने । ● घर परिवारमा कसले के के काम गर्नुहुन्छ सोध्ने र काम भन्न लगाउने ।	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						गराउने । ● विभिन्न पेशा व्यवसाय सम्बन्धी भिडियो, वृत्तचित्र देखाउने ।			
९	स्थानीय खेलकुद, योग र सन्तुलित भोजन	स्थानीय खेलहरु, योग व्यायाम र सन्तुलित भोजन	● स्थानीय स्तरमा खेलिने खेलहरुको नाम र अभ्यास (कुनै २ वटा खेल) ● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने खानाको परिचय	● स्थानीय स्तरमा खेलिने खेलहरुको नाम बताउन र खेल अभ्यास गर्न ● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने खानाको परिचय दिन	● स्थानीय स्तरमा खेलिने खेलहरुको परिचय र अभ्यास (रुमाल लुकाई र थपडी) ● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने खानाको परिचय	● स्थानीय स्तरमा बालबालिकाहरुले खेल्ने खेलहरुको नाम बताइ दिने । ● रुमाल लुकाइ र थपडी खेल सम्बन्धीका क्रियाकलापहरु विद्यार्थीहरुलाई सिकाउने र अभ्यास गराउने । ● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने खानाको नाम बताइ दिने वा परिचय दिने ।	● स्थानीय स्तरमा खेलिने खेलहरुको सूचीको चार्ट ● रुमाल लुकाइ र थपडी सम्बन्धी व्याख्या गरिएका पोस्टर, ब्रोसर, लेख रचना आदि । ● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने खाना सम्बन्धी चित्र, फोटो, भिडियो, वृत्तचित्र	● विद्यार्थीहरुले घर तथा विद्यालयमा खेल्ने गरेका खेलहरुको नाम सोध्ने । ● चित्रबाट कुन खेल खेलिरहेको छ चिन्न लगाउने । ● स्थानीय खेलहरु खेल्न लगाइ सीपको मूल्याङ्कन गर्ने । ● विद्यार्थीहरुले घर तथा विद्यालयमा खाइने खानाहरुको नाम सोध्ने । ● चित्रबाट खानेकुरा चिन्न लगाउने ।	१४
१०	स्थानीय संघसंस्था तथा समाज सेवा	स्थानीय क्षेत्रमा भएका संघसंस्था तथा समाज सेवा	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका संघसंस्था तथा समाज सेवा	स्थानीय क्षेत्रमा भएका संघसंस्था तथा समाज सेवाका क्षेत्रको पहिचान गरी नाम र कार्य बताउन	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका संघसंस्था तथा समाज सेवाका क्षेत्रको नाम र कार्य	● विभिन्न पत्रपत्रिकाहरू तथा पोष्टरहरूमा प्रकाशित भएका स्थानीय क्षेत्रमा भएका संघसंस्था तथा समाज सेवाका क्षेत्रको चित्रहरू प्रर्दशन गर्ने र चिनाउने । ● विद्यार्थीहरूलाई विद्यालय नजिकैको संघसंस्था तथा समाज सेवाका क्षेत्रको	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका संघसंस्था तथा समाज सेवाका क्षेत्र सम्बन्धी फोटो, चित्रहरु ● श्रव्य दृक्ष्य सामग्री	● फोटोहरू देखाइ संघसंस्था तथा समाज सेवाका क्षेत्रका नामहरू भन्न लगाउने । ● संघसंस्था तथा समाज सेवाका क्षेत्रको नाम सम्बन्धित फोटोहरू सित जोडा मिलाउन लगाउने । ● बहुबैकल्पिक	१०

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						अवलोकन गराउने । सो सम्बन्धी भिडियो देखाउने ।		प्रश्नहरू गर्ने ।	
११	स्थानीय भाषा	स्थानीय भाषा	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका भाषा तथा स्थानीय भाषाको शब्दकोष	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका भाषाको पहिचान गर्न ● स्थानीय भाषाको शब्द अर्थ बताउन	● स्थानीय क्षेत्रमा बोलिने भाषा तथा स्थानीय भाषाको शब्दकोक्ष अर्थ भन्न	● स्थानीय भाषाका बारेमा आवश्यकता अनुसार शिक्षकले तयार पारी विद्यार्थी माझ छलफल गराउने	● आफु बस्ने समुदायमा बोल्ने अन्य भाषा शिक्षकले तयार गर्ने र आपसमा अन्तरक्रिया गराउने	● आवश्यकता अनुसार शिक्षकले तयार गर्ने	१०

कक्षा २

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
१	नागार्जुन नगरपालिकाको परिचय	● नगरपालिकाको धार्मिक, सांस्कृतिक अवस्था ● आफ्नो टोल बस्तीमा बसोवास गर्ने मानिसको पहिचान, व्यवसाय	● नगरपालिकाको धार्मिक, सांस्कृतिक अवस्था ● आफ्नो टोल बस्तीमा बसोबास गर्ने मानिसका पेशा व्यवसायको परिचय	● नगरपालिकाको धार्मिक, सांस्कृतिक अवस्था बताउन ● आफ्नो टोल बस्तीमा बसोवास गर्ने मानिसको पहिचान पेशा व्यवसाय बारे बताउन	● नगरपालिकाको धार्मिक, सांस्कृतिक अवस्था ● टोल बस्तीमा बसोवास गर्ने मानिसको पहिचान पेशा व्यवसाय	● नगरपालिकाको धार्मिक, सांस्कृतिक नक्सा, चित्र देखाइ बताइ दिने ● धार्मिक, सांस्कृतिक क्षेत्रको प्रश्नोत्तर गर्ने ● टोल बस्तीका मानिसको पेशा व्यवसाय प्रश्नोत्तर गर्ने	● नगरपालिकाको धार्मिक, सांस्कृतिक झल्कने नक्सा ● टोल, बस्तीका फोटाहरु	● धार्मिक, सांस्कृतिक ठाउँको नाम सोध्ने ● पेशा, व्यवसायका सम्बन्धमा प्रश्न सोध्ने ● टोल, बस्तीका मानिसका पहिचान सम्बन्धी प्रश्न सोध्ने ● पोर्टफोलियो मूल्याङ्कन	१५
२		● स्थानीय बोटबिरुवा	● घर वरपर पाइने बोटबिरुवा (तरकारीबाली, अन्न र फलफूल) ● वन जंगलमा पाइने बिरुवा, बिरुवाका विभिन्न प्रकार (रुख, झाडी र घाँस ● बिरुवाको महत्त्व	● घर वरपर पाइने बोटबिरुवाको नाम भन्न ● बोटबिरुवालाई तीन भागमा (रुख,झाडी र झारपात)	● घर वरपर पाइने बोटबिरुवा (तरकारीबाली, अन्न र फलफूल, जडीबुटी) ● वनजंगलमा पाइने बिरुवा ,	● घर वरपर पाइने बोटबिरुवा (फलफूल,अन्न, तरकारी, घाँसपात, जडीबुटी आदि) के के छन् ?	● पाठ्यपुस्तकका चित्र, ● बोटबिरुवा (फलफूल,अन्न, तरकारी, घाँसपात, जडीबुटी	● बोटबिरुवाको नाम भन्न लगाउने ● वर्गिकरण गर्न लगाउने, ● पहिचान गर्न लगाउने, ● चित्र बनाउन	१८

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
	जैविक विविधता			छुट्याउन , ● बोटबिरुवाको महत्त्व भन्न ।	● बोटबिरुवाको महत्त्व (खाना, हावा, औषधी, छाँया, हरियाली आदि)	चिनाउने, ● विद्यालय वरपर अध्ययन भ्रमण गराइ वर्गिकरण गर्न लगाउने, ● नाम भन्न लगाउने, ● मन पर्ने बिरुवाको चित्र बनाउन लगाउने,	आदिका चित्र , ● वास्तविक बिरुवाहरु, ● चित्र पत्ती, नाम पत्ती, ● बोटबिरुवाको किसिम छुट्याउने चार्ट, ● उपयोग र बनौट बारे भिडियो, रङ र कागज	लगाउने, ● पोर्टफोलियो मूल्याङ्कन	
		● स्थानीय जीवजन्तु	● घरपालुवा जनावरको महत्त्व,	● घरपालुवा जनावरको नाम र महत्त्व भन्न, ● जनावरको चित्र पहिचान गरी नाम लेख्न, ● जनावरलाई माया र स्याहार गर्ने तरीका भन्न ।	● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने घरपालुवा र जंगली जनावरहरु	● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने जनावरको फोटो देखाई नाम भन्न लगाउने जस्तै भैंसी,बाखा,खरायो आदि । ● विद्यालय नजिकै घर वा कृषि फर्ममा लगेर तिनीहरुबाट हुने फाइदा बताइ दिने । ● जनावरलाई स्याहार गर्ने तरीका जस्तै :– खाना र पानी दिने,सफा राख्ने , माया गर्ने आदि भनि दिने । ● मन पर्ने जनावरको चित्र बनाउन लगाउने ।	● जनावरका चित्र, ● वास्तविक जनावरहरु ● जनावरका नमुना, भिडियो, पुस्तक ● जनावरबाट हुने फाइदा झल्काउने चार्ट,रङ र कागज	● अवलोकन, नाम लेख्न र भन्न लगाउने ● फोटो र नमूना देखाइ तिनीहरुको उपयोगिताबारे प्रश्नोत्तर गर्ने, ● जनावरको आवाज, हिडाइ नक्कल गर्न लगाउने, ● चित्र बनाउन लगाउने, ● जनावरप्रति माया गरे नगरेको अवलोकन गर्ने, ● पोर्टफोलियो मूल्याङ्कन	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
३	वातावरण संरक्षण	• जलस्रोत र फोहोरमैला व्यवस्थापन	• पानीको स्रोत त्यसको आवश्यकता • फोहोर पानी र त्यसका असर • सरसफाइका उपाय	• आफ्नो घर वरपर भएका पानीका स्रोतको नाम लेख्न, उपयोगबारे भन्न र पानीको महत्त्व बताउन, • आफ्नो वरपरको कुहिने र नकुहिने फोहोर पहिचान गरेर वातावरण सफा राख्न	• पानीको स्रोत (नदी, धारा, ईनार, पोखरी आदि) • पानीको आवश्यकता (पिउन, पकाउन,धुन, सरसफाइ आदि) • फोहोर पानी र त्यसका असर • सरसफाइका उपाय, र दैनिक जीवनमा उपयोग • कुहिने र नकुहिने फोहोर	• आफ्नो घर वरपर भएका पानीका स्रोतको अवलोकन गराइ दैनिक जीवनमा पानीको महत्त्वको बताउन लगाउने, • चित्रद्वारा पानीका विभिन्न स्रोत चिनाउने र सरसफाइको महत्व • पानी बचाउने तरिका बताइ दिने • विद्यालयको क्यान्टिन वा घरबाट निस्कने फोहोरको सूची बनाउन लगाउने • कुहिने, नकुहिने फोहोरको पहिचान गर्न लगाउने • विद्यालय परिसर सरसफाइ कार्यक्रम गराउने	• पानीका स्रोत र विभिन्न उपयोग सहितको चित्र, पम्पलेट, चार्ट पेपर, भिडियो, पाठ्यपुस्तक, श्रव्यदृश्य सामाग्री,	• पानीको उपयोग बारे सोध्ने • कक्षाकोठा, क्यान्टिन र घरबाट निस्कने फोहोरको सूची बनाउन लगाइ वर्गिकरण गर्न लगाउने • विद्यार्थी जवचार्ट बनाइ सो बमोजिम कक्षाकोठाको दैनिक व्यवहार अवलोकन गर्ने • प्रश्नोत्तर गर्ने • चित्र बनाउन लगाउने । • पोर्टफोलियो मूल्याङ्कन	१२
४	प्रकोप र विपद्	• प्राकृतिक र मानव निर्मित प्रकोप	• स्थानीय क्षेत्रमा भएका तथा हुनसक्ने प्रकोप (हावाहुरी, चटयाङ् , आगलागी, आपत्कालीन फोन नम्बर र ग्यास सिलिन्डर विस्फोट)	• स्थानीय क्षेत्रमा भएका तथा हुनसक्ने प्रकोप (हावाहुरी, चटयाङ्, आगलागी, आपत्कालीन फोन नम्बर र ग्यास	• स्थानीय क्षेत्रमा भएका तथा हुनसक्ने प्रकोप (हावाहुरी, चटयाङ्, आगलागी, आपत्कालीन फोन नम्बर र ग्यास	• स्थानीय क्षेत्रको भ्रमण गराइ त्यहाँ देखिएका प्रकोपहरूको सूची बनाउन लगाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	• प्रकोप, विपद तथा दुर्घटना सम्बन्धी फोटो, चित्रहरु • प्रकोप विपद्सँग श्रव्य दृष्य सामग्री	• आफ्नो घर टोलको वरिपरी भएका प्रकोपहरूको सूची बनाउन लगाउने । • फोटो मार्फत प्रकोपहरूको पहिचान गर्न लगाउने र	१५

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
				सिलिन्डर विस्फोट) पहिचान गरी सावधानी अपनाउन	सिलिन्डर विस्फोट) लगायतको असरहरु	● विभिन्न प्रकारका प्रकोपजन्य फोटोहरू देखाइ त्यसको असर र कारण बारे बताउने । ● प्रकोप सम्बन्धी भिडियो र त्यसबाट सुरक्षित रहने उपायहरु सिकाउने ।		त्यसका असरहरुबारे सोध्ने । ● पहिरो जान सक्ने कारणबारे प्रश्नोत्तर गर्ने । ● बहुवैकल्पिक प्रश्नहरू गर्ने	
५	धार्मिक ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थल	● स्थानीय धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलको परिचय	● धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलको नाम र ठाउँ (इचङ्गुनारायण, भीमसेन, तारकेश्वर, सेतो गुम्बा, डाँडा गाउँ, आकाश भैरव)	● नगरपालिका भित्रका धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलहरु महत्त्वबोध गरी बताउन (इचङ्गुनारायण, भीमसेन, तारकेश्वर, सेतो गुम्बा, डाँडा गाउँ, आकाश भैरव)	● नगरपालिका भित्रका धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलहरुको महत्त्व (मठमन्दिर, गुम्बा, बिहार, चर्च, मस्जिद पाटीपौवा)	● नगरपालिका क्षेत्रभित्र भएका मठमन्दिर, गुम्बा, चर्च, मस्जिदको फोटो देखाइ तिनीहरुको नाम भन्न लगाउने र त्यसको के महत्त्व छ भन्ने बारेमा छलफल गर्ने । ● विद्यालय नजिकको कुनै एक मठमन्दिर, गुम्बा, चर्च, पाटीपौवा, मस्जिदको अवलोकन भ्रमण गराइ महत्त्व सहित परिचय दिने । जस्तैः ह्वाइट गुम्बा, भैरव मन्दिर, हसनटार गुम्बा आदि ।	● स्थानीय धार्मिक, सांस्कृतिक, ऐतिहासिक ठाउँहरुको फोटो, त्यस सम्बन्धी ब्रोसर ● श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु, भिडियो, डकुमेन्ट्री आदि ● स्थानीय संस्कृति विद तथा इतिहास विद्	● आफ्नो घर वरपर रहेको मन्दिर तथा धार्मिक स्थलको नाम र महत्त्व बताउन लगाउने । ● फोटो देखाइ स्थानीय ऐतिहासिक, धार्मिक स्थल चिन्न लगाउने र त्यसको महत्त्व बताउन लगाउने । ● विद्यालय नजिकको कुनै एक धार्मिक वा ऐतिहासिक स्थलको चित्र बनाउन लगाइ छोटो परिचय लेख्न लगाउने ।	१८

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
		• स्थानीय पर्यटकीय स्थल र क्रियाकलाप	• स्थानीय स्थलको प्राकृतिक पर्यटकीय तथा धार्मिक क्षेत्रको महत्त्व (विभिन्न पार्क, गुम्बा, मन्दिर र निकुञ्ज)	• नगरपालिका भित्रका प्राकृतिक पर्यटकीय क्षेत्रहरुको महत्त्वबोध गरी प्रस्तुत गर्न (विभिन्न पार्क,गुम्बा, मन्दिर र निकुञ्ज)	• नगरपालिका क्षेत्रभित्र भएका पर्यटकीय ठाउँहरुको उपयोग र महत्त्व जस्तैः सहिद पार्क, पुष्पलाल पार्क, रानीवन, स्वीजरल्याण्ड पार्क आदि ।	• स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रहरूको नाम र चित्र संकलन गरी प्रदर्शन गर्ने ठाउँ चिनाइ दिने र त्यसको स्थानीय स्तरमा के महत्त्व छ, स्थानीय समुदायले कसरी उपयोग गरिरहेका छन् भन्ने बारेमा छलफल गरी निष्कर्ष दिने सहिद पार्कमा विभिन्न प्रजातिका बिरुवा छन् र त्यो ठाउँ सुन्दर छ, मानिसहरु त्यहाँ घुम्न जान्छन् । • विद्यालय नजिकको पर्यटकीय ठाउँको अवलोकन भ्रमण गराइ त्यसको बारेमा महत्त्व सहित छोटो परिचय दिने ।	• स्थानीय पर्यटकीय ठाउँहरुको फोटो, त्यस सम्बन्धी ब्रोसर • श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु, भिडियो, डकुमेन्ट्री आदि	• आफ्नो विद्यालय वा घर नजिक रहेका पर्यटकीय क्षेत्रहरूको सूची बनाइ महत्त्व बताउन लगाउने । • फोटो हेरेर ठाउँको पहिचान गर्न लगाउने । • घर वा विद्यालय नजिकको पर्यटकीय ठाउँको नक्सा बनाउन लगाउने ।	
		स्थानीय जातजाति, भाषा र भेषभूषा	• स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने जातजातीले बोल्ने भाषा र लगाउने भेषभूषा	• स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातीको नाम , बोल्ने भाषा र	• स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजाति (नेवार, मगर, गुरुङ, ब्राहमण, क्षेत्री,	• विद्यार्थीहरुलाई आफ्नो कक्षामा भएका साथीहरुको नाम थर भन्न लगाउने ।	• नागार्जुन नगरपालिकामा बसोबास गर्ने जातजातिको सूची ।	• फोटोहरू देखाइ विभिन्न जातजातिको नामहरू भन्न लगाउने । • फोटो देखाइ भेषभूषा	१८

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
६	हाम्रो भाषा, भेषभूषा, संस्कृति			भेषभूषा बताउन	तामाङ, विश्वकर्मा, परियार) आदिले बाल्ने भाषा र उनीहरुले लगाउने भेषभूषाहरु सम्बन्धी जानकारी	● विद्यार्थीहरूलाई स्थानीय जातजातीको नाम र उनीहरुले बोल्ने भाषाको चार्ट प्रस्तुत गर्ने । ● विभिन्न जातजातीको भाषा, भेषभूषा संस्कृति सम्बन्धी भिडियो प्रस्तुत गर्ने ।	● स्थानीय विभिन्न जातजातिको भाषा, भेषभूषा सम्बन्धी भिडियो, पम्पलेट, ब्रोसर ● स्थानीय विभिन्न जातजातीको भेषभूषा सहितको फोटो	चिन्न लगाउने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरू गर्ने । ● कक्षाका आफ्ना साथीहरुको नाम, थर लेख्न लगाउने ।	
		स्थानीय चाडपर्व	● नागार्जुन नगरपालिका भित्र बसोबास गर्ने मानिसहरुले मनाउने चाडपर्वहरुको परिचय	● स्थानीय क्षेत्रमा मनाइने चाडपर्वहरुको परिचय दिइ उक्त चाडपर्वहरुमा सहभागी हुन	● स्थानीय क्षेत्रमा मनाइने चाडपर्वहरुको नाम र उक्त चाडपर्वहरुमा गरिने क्रियाकलापहरुको छोटो जानकारी । दशैं, तिहार, ल्होसार, छठ, माघी, बुद्ध जयन्ती, क्रिसमस, इद सम्बन्धी चाडपर्वमा गरिने क्रियाकलाप भन्न	● स्थानीय क्षेत्रमा मनाइने चाडहरुको सूची प्रस्तुत गर्ने ● स्थानीय चाडपर्वमा गरिने क्रियाकलापहरुबारे छलफल गर्ने, जस्तैः दशैमा टिका लगाउने, तिहारमा देउसी भैलो खेल्ने, बुद्ध जयन्तीमा बुद्धको पूजाआजा गर्ने, क्रिसमसमा इसुको प्रार्थना गर्ने आदि । ● स्थानीय चाडपर्वमा गरिने क्रियाकलाप सम्बन्धी भिडियो, ब्रोसर, फोटो खोजी गरी प्रस्तुत गर्ने र चाडपर्वहरुमा	● विभिन्न चाडपर्व सम्बन्धी फोटो, चित्र तथा श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु ● स्थानीय चाडपर्वहरु सम्बन्धी जानकार व्यक्ति	● आफ्नो बस्ती वरिपरी मनाइने चाडहरुको नाम लेख्न लगाउने । ● स्थानीय चाडहरुमा आफ्नो घरमा के गरिन्छ बताउन लगाउने । ● फोटो देखाइ के गरिरहेको छ भनेर चिन्न लगाउने । ● चाडपर्वमा गरिने क्रियाकलापहरु सम्बन्धी अभिनय गर्न लगाउने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्न गर्ने ।	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						सहभागी हुन प्रेरित गर्ने ।			
७	हाम्रा आनीबानी तथा शिष्टाचार	हाम्रा शिष्टाचार तथा आदर–सत्कार	● गुरुहरु, परिवारका सदस्यहरु, साथी तथा इष्टमित्र र छरछिमेकीसँग आदर–सत्कार, सहयोग र मेलमिलाप	● गुरुहरु, परिवारका सदस्यहरु, साथीहरु, छिमेकी तथा आफू भन्दा सानासँग घुलमिल हुन र ठुलालाई आदर–सत्कार प्रकट गर्न	● गुरुहरु, परिवारका सदस्यहरु, साथीहरु, छिमेकी तथा आफूभन्दा सानासँग घुलमिल हुन र ठुलालाई आदर सत्कार प्रकट गर्न	● कक्षामा साथीहरु बिच एक आपसमा नमस्कार गर्दै परिचय गर्न लगाउने ● समूहमा मिलेर बस्न लगाउने ● आफूभन्दा ठूला दाइ, दिदीहरुलाई नाता लगाउन तथा नमस्कार गर्ने अभ्यास सिकाउने ● विद्यार्थीलाई आदर सत्कार गरी बोल्न सिकाउने ● ठूलालाई नमस्कार गर्नु, नम्र भएर बोल्नु, सहयोग गर्नु, पालो कुर्ने बानीको विकास गर्नु, धन्यवाद दिनु तथा गल्ती भए माफ माग्नु जस्ता कुराहरु सिकाउनु	● मानिसलाई नमस्कार गरेको, आदर–सत्कार गरेको, अरुलाई सहयोग गरेको, फोटो, भिडियो देखाउने । ● यस सम्बन्धी कथा, कविता, चित्र द्वारा प्रष्ट पार्ने ।	● नमस्कार गरी आफ्नो परिचय दिन लगाउने । ● आफ्नो घरमा भएका सदस्यहरूको नाता सहित वाक्य बनाउन लगाउने । ● चित्रहरू र शब्दहरूबिच जोडा मिलाउन लगाउने । ● दैनिक क्रियाकलापको अवलोकन गर्ने । ● आदरार्थी शब्द प्रयोगको अवस्था अवलोकन र पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने ।	१२
८	हाम्रो पेसा तथा व्यवसाय	परिवारको पेशा	● बिरामी जाँच्ने, पढाउने, पसलमा सामान बेच्ने, खेतबारीमा काम गर्ने र पशुपालन गर्ने कामको जानकारी	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका र हुनसक्ने पेशाजस्तै बिरामी जाँच्ने, विद्यालयमा पढाउने, पसलमा	● स्थानीय क्षेत्रमा गरिने पेशामध्ये बिरामी जाँच्ने, विद्यालयमा पढाउने, पसलमा दैनिक उपभोग्य सामान बेच्ने,	● स्थानीय विद्यालय, पसल, खेतबारीको भ्रमण गराइ त्यहाँ गर्ने कामको सूची बनाउन लगाइ	● परिवार र समुदायका मानिसले गर्दै आएका फरक प्रकृतिका पेशाझल्कने फोटो, चित्रहरु र	● आफ्नो घर टोलको वरिपरी भएका र गर्ने गरेका पेसाको नाम सहित सूची बनाउन लगाउने । ● फोटो मार्फत पेसाको पहिचान गर्न लगाई	१८

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
				दैनिक उपभोग्य सामान बेच्ने, खेतवारीमा काम गर्ने, देशको सुरक्षा दिने जस्ता कामको वारेमा जानकारी	खेतवारीमा काम गर्ने, देशको सुरक्षा दिने कामको बारेमा भन्न र महत्त्व बताउन	प्रस्तुत गर्ने । ● विभिन्न प्रकारका पेसाजन्य फोटोहरू देखाइ त्यसको महत्त्व बताउन लगाउने । ● पेशासम्बन्धी भिडियो देखाइ घर परिवारका सदस्यले के के काम गर्नुहुँदो रहेछ भन्न लगाउने ।	श्रव्य दृष्यका वस्तुहरु	त्यसको महत्वसोध्ने । ● मानिसले फरक फरक पेशारोज्नुको कारणबारे प्रश्नोत्तर गर्ने ।	
		पेशा व्यवसायको छनौट	● बिरामी जाँच्ने, विद्यालयमा पढाउने, पसलमा दैनिक उपभोग्य सामान बेच्ने, खेतवारीमा काम गर्ने र देशको सुरक्षा दिने जस्ता कामको छनौट	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका तथा हुनसक्ने पेशामध्ये बिरामी जाँच्ने, विद्यालयमा पढाउने, पसलमा दैनिक उपभोग्य सामान बेच्ने, खेतवारीमा काम गर्ने, देशको सुरक्षा दिने जस्ता कामको पहिचान गरी छनौट गर्न	● स्थानीय क्षेत्रमा गरिएका पेशामध्ये बिरामी जाँच्ने, विद्यालयमा पढाउने, पसलमा दैनिक उपभोग्य सामान बेच्ने, खेतवारीमा काम गर्ने, देशको सुरक्षा दिने लगायतका कामको छनौट गर्न र त्यसको फाइदा बताउन	● स्थानीय क्षेत्रमा रहेका विद्यालय, पसल, खाजाघर, खेतवारीको भ्रमण गरी त्यहाँ के के काम भएको रहेको त्यसको सूची बनाउन र प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● विभिन्न प्रकारका पेशाव्यवसाय जन्य कामको फोटोहरू देखाइ त्यसको छनौट गर्न लगाउने । ● पेशाव्यवसाय सम्बन्धी भिडियो देखाइ घर परिवार र छिमेकीले कुन कुन काम गरेका	● परिवार, छरछिमेक र समुदायका मानिसले गर्दै आएका फरक प्रकृतिका पेशाव्यवसाय झल्कने फोटो, चित्रहरु र श्रव्य दृष्यका वस्तुहरु	● आफ्नो घर, छिमेक र टोल वरिपरी भएका पेशाव्यवसायको नाम र काम बताउन लगाउने । ● फोटो र भिडियो मार्फत पेशाव्यवसायको पहिचान गर्न लगाउने र त्यसका फाइदाहरु सोध्ने ।	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						छन् र त्यसको फाइदा भन्न लगाउने ।			
९	स्थानीय खेलकुद, योग र सन्तुलित भोजन	स्थानीय खेलहरु, योग व्यायाम र सन्तुलित भोजन	● स्थानीय स्तरमा खेलिने खेलहरुको परिचय र अभ्यास (कुनै २ वटा खेल) ● योग व्यायामको प्रारम्भिक अभ्यास ● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने खानाको परिचय	● स्थानीय स्तरमा खेलिने खेलहरुको नाम सहित परिचय दिन र खेल अभ्यास गर्न ● योग व्यायामको प्रारम्भिक अभ्यास गर्न ● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने खानाको परिचय दिन	● स्थानीय स्तरमा खेलिने पी.टी. कवाज खेलको परिचय, खेल्ने तरिकाको वर्णन र खेल अभ्यास ● सामान्य योगको अभ्यास ● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने खानाको परिचय	● स्थानीय क्षेत्रमा खेलिने विभिन्न खेलहरुको सूची बनाइ प्रस्तुत गर्ने । ● पी.टी. कवाज खेल सम्बन्धी जानकारी र खेल्ने प्रक्रियाबारे वर्णन गरी खेल अभ्यास गराउने ● दौड सम्बन्धी परिचय, खेल्ने तरिकाबारे जानकारी गराइ खेल अभ्यास गराउने । ● सामान्य योग अभ्यासका भिडियो देखाउने र अभ्यास गराउने । ● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने खानाको नाम बताइ दिने वा परिचय दिने ।	● स्थानीय क्षेत्रमा खेलिने विभिन्न खेलहरुको सूची, ब्रोसर, फोटो ● पी.टी. कवाज खेल खेल्ने तरिकाबारे जानकारी चार्ट वा श्रव्यदृष्य सामग्री ● योग अभ्यास सम्बन्धी चित्र, फोटो, भिडीयो, बृत्तचित्र ● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने खाना सम्बन्धी चित्र, फोटो, भिडियो, बृत्तचित्र	● आफ्नो विद्यालय तथा गाउँघरमा खेलिने खेलहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● पी.टी. कवाज खेल खेल्ने तरिकाबारे वर्णन गर्न लगाउने । ● पी.टी. कवाज खेल खेल्ने अभ्यास गराइ विद्यार्थीहरुको प्रदशर्नीका आधारमा मूल्याङ्कन गर्ने ● सामान्य योग अभ्यास गराई अवलोकन गर्ने । ● विद्यार्थीहरुले घर तथा विद्यालयमा खाइने खानाहरुको नाम सोध्ने । ● चित्रबाट खानेकुरा चिन्न तथा प्रयोग पत्ता लगाउन लगाउने ।	१४
१०	स्थानीय संघसंस्था तथा समाज सेवा	स्थानीय क्षेत्रमा भएका संघसंस्था तथा समाज सेवा	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका संघसंस्था तथा समाज सेवा	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका संघसंस्था तथा समाज सेवाका क्षेत्रको पहिचान गरी नाम	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका संघसंस्था तथा समाज सेवाका क्षेत्रको नाम र कार्य	● विभिन्न पत्रपत्रिकाहरू तथा पोष्टरहरूमा प्रकाशित भएका स्थानीय क्षेत्रमा	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका संघसंस्था तथा समाज सेवाका क्षेत्र सम्बन्धी फोटो,	● फोटोहरू देखाइ संघसंस्था तथा समाज सेवाका क्षेत्रका नामहरू भन्न लगाउने ।	१०

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
				र कार्य बताउन		भएका संघसंस्था तथा समाज सेवाका क्षेत्रको चित्रहरू प्रर्दशन गर्ने र चिनाउने । ● विद्यार्थीहरूलाई विद्यालय नजिकैको संघसंस्था तथा समाज सेवाका क्षेत्रको अवलोकन गराउने । सो सम्बन्धी भिडियो देखाउने ।	चित्रहरु ● श्रव्य दृक्ष्य सामग्री	● संघसंस्था तथा समाज सेवाका क्षेत्रको नाम सम्बन्धित फोटोहरू सित जोडा मिलाउन लगाउने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरू गर्ने । ● छोटो उत्तर आउने प्रश्नहरू गर्ने । ● संघसंस्था तथा समाज सेवाका क्षेत्रका बारेमा छलफल गराउने ।	
११	स्थानीय भाषा	स्थानीय भाषा	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका भाषा तथा स्थानीय भाषाको शब्दकोष	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका भाषाको पहिचान गर्न ● स्थानीय भाषाको शब्द बताउन	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका भाषा तथा स्थानीय भाषाको शब्दकोष	● आवश्यकता अनुसार शिक्षकले तयार गर्ने	● आवश्यकता अनुसार शिक्षकले तयार गर्ने	● आवश्यकता अनुसार शिक्षकले तय गर्ने	१०

कक्षा ३

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
१	नागार्जुन नगरपालिकाको परिचय	● नगरपालिका वडा नं. १ र २ को परिचय ● वडा नं.१ र २ को भूगोल, सिमाना, टोल, वस्ती ● वडा नं.१ र २ को धार्मिक, सांस्कृतिक	● वडा नं.१ र २ को नक्सा ● वडा नं.१ र २ को चार सिमाना नक्सा ● वडा नं.१ र २ को धार्मिक, सांस्कृतिक जानकारी	● वडा नं.१ र २ को सामान्य परिचय दिन ● वडा नं. १ र २ को चार सिमाना बारे बताउन ● वडा नं १ र २ को धार्मिक,सांस्कृतिक,पेशा व्यवसायको परिचय दिन	● वडा नं.१ र २ को सामान्य परिचय, चार सिमाना ● वडा नं.१र २ को धार्मिक सांस्कृतिक अवस्था ● वडा नं.१ र २ मा बसोबास गर्ने मानिसका पेशा, व्यवसाय, शिक्षाको अवस्था	● वडा नं.१ र २ को चार सिमानाको नक्सा देखाइ दिने ● धार्मिक,सांस्कृतिक अवस्था चित्र सहित बताइदिने ● वडा बासिको पेशा, व्यवसाय शिक्षाका बारेमा बताइदिने	● वडा नं.१ र २ को चार सिमाना सहितको नक्सा ● धार्मिक, सांस्कृतिक अवस्थाको चित्र ● वडाको भूगोल, अवस्था बताउने चित्र	● वडाको चार सिमाना सहितको नक्सा बनाउन लगाउने ● धार्मिक, सांस्कृतिक प्रश्न निर्माण गरी प्रश्न सोध्ने ● वडा वासिको पेशा व्यवसायको	१५

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
		परिचय						प्रश्न निर्माण गरी सोध्ने ● पोर्टफोलियो मूल्याङ्कन	
२	जैविक विविधता	● स्थानीय बोटबिरुवा	● बोटबिरुवाको महत्त्व र उपयोगिता	● बोटबिरुवाको महत्त्व र उपयोगिता बताउन ।	● विभिन्न प्रकारका बोटबिरुवाको महत्त्व तथा उपयोगिता बारे जानकारी जस्तै :- गाँस,बास,कपास, शुद्ध हावा (अक्सिजन), छाँया, फलफूल, औषधी, बर्षा गराउने, माटो जोगाउन, वातावरण सन्तुलन राख्न आदि ● बोटबिरुवा नष्ठ भए हुने संकट (वातावरण असन्तुलन, हावा दुषित, गर्मी, जीवजन्तुको जीवन संकट) ● बोटबिरुवा रोप्ने, जोगाउने,संरक्षण गर्न प्रेरित गराउने कार्य ● पीपलको उपयोगिता - फलले पाचन शक्ति बढाउने, मुटु स्वस्थ गर्ने, रक्त शुद्ध गर्ने, जराले जाँत, गिजा, पिसाब, बाँझोपन सम्बन्धी रोग निको	● बोटबिरुवाको चित्र अवलोकन र छलफल, ● चित्र बनाउने अभ्यास, ● यसको महत्त्व र उपयोगिताबारे समुह छलफल र प्रस्तुति, ● फूल तथा बोटबिरुवा रोप्ने अभ्यास र त्यसका फाइदाहरु	● विभिन्न बोटबिरुवाको प्रयोग र महत्त्वको सूची, चित्र, ● पात,जरा,फूल, फल ● पीपलको उपयोगिताको चार्ट ● वन र वातावरण सम्बन्धी श्रव्यदृश्य सामाग्री	● विभिन्न बोटबिरुवाको प्रयोग र महत्त्वको सूची बनाउन लगाउने ● बिरुवाका विभिन्न भागहरुको उपयोग बारे प्रस्तुत गर्ने ● चित्र बनाउन लगाउने ● प्रश्नोत्तर गर्ने ● बिरुवा रोप्ने र जोगाउने बारे व्यवहार अवलोकन गर्ने	१८

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
					पार्ने, बोकाले मधुमेह, लुतो, पखाला, रक्तश्राप निको गर्ने, पातले दम, छाला रोग, तनाव कम गर्न मद्धत गर्ने) ●सबै खालका बिरुवामा औषधीय गुण हुने तर फरक फरक फाइदा हुने कुरा भनि दिने ।				
		● स्थानीय जीवजन्तु	● जंगली जनावर र चराहरुको नाम	● जंगली जनावर र चराहरुको नाम भन्न ● चराहरुको पहिचान र सूची बनाउन,	● स्थानीय वनमा पाइने वन्यजन्तु र चराहरुको नाम सहित उनीहरुको बासस्थान ● प्रकृतिको सन्तुलन कायम राख्न ● गर्नु पर्ने काम (वातावरण सन्तुलन जस्तै सर्पले मुसा मारेर, चराले किरा खाएर बाली जोगाउछ, प्रकुतिका जीव एकअर्कामा निर्भर छन,चराले बिउः फैलाएर बोटबिरुवा जोगाउँछ आदि)	● स्थानीय वन तथा वरपर पाइने वन्यजन्तुहरुको सूची बनाउन लगाउने ● चित्र निर्माण गरी नाम लेख्न लगाउने तथा प्रस्तुत गर्न लगाउने जस्तैः-स्याल, फ्याउरो,काग,मयूर आदि । ● विद्यार्थीलाई आफ्नो घर वरपर पाइने जनावरको नाम लेखि तिनीहरुबाट के फाइदा हुन्छ र किन संरक्षण गर्नु पर्छ भनेर अनुभव आदान प्रदान गर्न लगाउने ● चराको आवाज नक्कल गर्ने गतिविधि गराउने ।	● जंगली जनावर र चराका चित्र, चार्ट, भिडियो ● जंगली जनावर र चरा सम्बन्धी) भिडियो ● चराको आवाज सम्बन्धी अडियो , फ्ल्यास कार्ड, रङ, सेतो कागज	● मौखिक प्रश्नोत्तर गर्ने ● परियोजना कार्य, ● बहुवैकल्पिक प्रश्नोत्तर	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
३	वातावरण संरक्षण	● जलस्रोत र फोहोरमैला व्यवस्थापन	● स्थानीय पानीको स्रोतको परिचय र फोहोरमैला व्यवस्थापन	●पानीको स्रोतको पहिचान गरी महत्त्व बताउन । ● फोहोरमैलाको बर्गिकरण र व्यवस्थापनका उपाय बताउन ● फोहोरले जीवजन्तु र वातावरणमा पार्ने असर भन्न (जस्तैः कमल पोखरी स्युचाटारको) अवस्था पहिचान गर्न ● विद्यालय र घर वरपरको सफाइमा सहयोग गर्न ।	● स्थानीय पानीका स्रोत पोखरी, खोला, कुवा, ईनारको परिचय, महत्त्व र संरक्षणका उपाय जस्तै – (स्युचाटारको कमल पोखरीअवस्था युवतीले संरक्षणका लागि गरेका काम) ● स्थानीय क्षेत्रमा निस्कने फोहोरमैलाको व्यवस्थापन सम्बन्धि जानकारी । ● विद्यालय, घर, बाटोघाटोको फोहोर व्यवस्थापनका तरिका जस्तो फोहोर संकलन, छुट्याउने, गाडीमा पठाउने, फोहोरबाट मोहोर कमाउने, मल बनाउने, पुनःप्रयोग गर्ने आदि)	● फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी समस्या उठान गरी कथा वाचन र छलफल गर्ने ● विद्यालय नजिकै रहेका कुनै एउटा कुवा, पोखरी वा खोलाको भ्रमण गराइ त्यसको महत्त्व, सरसफाइ र संरक्षणका उपाय भनि दिने , ● त्यहाँ फालिएका फोहोरहरुको सूची बनाउने, वर्गिकरण गर्ने ● कक्षाकोठा सरसफाइ गर्ने बानीको विकास गराउने ।	● कमल पोखरीको चित्र, (सफा र फोहोर) ● पानीका विभिन्न स्रोतका चित्र, प्रयोग सम्बन्धी पम्पलेट ● सरसफाइ सम्बन्धी भिडियो, ● फोहोरबाट बनाएका सामानहरु	● कथा बुझे नबुझेको जाँच ● पानीका स्रोतको नाम भन्न लगाउने र महत्त्वबारे वर्णन गर्न लगाउने ● आफ्नो घरमा निस्केका ● फोहोरको सूची बनाउन, फोहोर व्यवस्थापनका उपाय भन्न लगाउने ● अवलोकन, रुब्रिक र परियोजना कार्य गराउने । ● व्यवहारिक अभ्यासमा सहभागि गराउने ।	१२
४	प्रकोप र विपद्	● प्राकृतिक र मानव निर्मित प्रकोप	● स्थानीय क्षेत्रमा सडक दुर्घटना (कारणहरु, असरहरु, बच्ने उपायहरु , ट्राफिक वा सडक	● स्थानीय क्षेत्रमा सडक दुर्घटनाको कारणहरु, असरहरु र ट्राफिक वा सडक नियमहरू र ट्राफिक चिह्नहरू	● स्थानीय क्षेत्रमा सडक दुर्घटनाको कारणहरु, असरहरु र ट्राफिक वा सडक नियमहरू र	● सवारी दुर्घटनाको परिचय दिइ सवारी दुर्घटनाले स्थानीय क्षेत्रमा हुनसक्ने क्षतिको बारेमा	● सडक, सवारी दुर्घटना सम्बन्धी फोटो, चित्रहरु ● सडक	● स्थानीयस्तरमा सवारी दुर्घटनाका असरहरू के के हुन सक्छन्	१५

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
			नियमहरू र ट्राफिक चिह्नहरू)	पहिचान गरी सावधानी अपनाउन	ट्राफिक चिह्नहरू पहिचान र सावधानीका उपायहरु	समूहगत छलफल गरी निष्कर्ष प्रस्तुत गराउने । ● सवारी दुर्घटना कम गर्नका लागि अपनाउन सकिने उपायहरूका बारेमा भिडियो प्रस्तुत गर्ने र सूची बनाइ प्रस्तुत गर्ने । ● विद्यार्थीहरुलाई व्यस्त सडक वा सहरबजारमा बाटो काट्दा अपनाउनुपर्ने उपायहरुबारे सिकाउने । ● विद्यार्थीहरुलाई व्यस्त सडकमा लगि ट्राफिक वा सडक नियमहरू र ट्राफिक चिह्नहरूमा अव्यस्त गराउने	दुर्घटनाबाट हुने क्षति, असर न्यूनीकरण र सावधानी सम्बन्धी श्रव्य दृष्य सामग्री	सोध्ने । ● मानवीय कारणले हुने प्रकोप/दुर्घटना कम गर्नका लागि अपनाउनुपर्ने उपायहरूको बारेमा सूची बनाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● सडक दुर्घटना कम गर्न अपनाउनुपर्ने उपायहरुबारे अभिनय गर्न लगाउने । ● बाटोमा हिँड्दा, खेल्दा दैनिक क्रियाकलापहरु अवलोकन गर्ने	
५	धार्मिक ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थल	● स्थानीय धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलको परिचय	● सहिष्णुता, समाजिक एकता, प्रमुख स्थलहरूको विशेषता	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलहरुको महत्त्वबोध गरी संरक्षणमा सहयोग गर्न	● नगरपालिका भित्रका धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलहरुको नाम र तिनीहरुको महत्त्व, हालको अवस्था र संरक्षणका उपयाहरुबारे जानकारी	● विद्यालय नजिकको कुनै एक मठमन्दिर, गुम्बा, चर्च, पाटीपौवा, मस्जिदको अवलोकन भ्रमण गराइ महत्त्व सहित परिचय दिने । जस्तैः भैरव मन्दिर, छोलिङ गुम्वा, चर्च आदि । ● स्थानीय कुनै धार्मिक, ऐतिहासिक स्थालको फोटो वा त्यससँग सम्बन्धीत भिडीयो देखाइ परिचय, महत्त्व, हालको अवस्था र	● स्थानीय धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलहरुसँग सम्बन्धीत ब्रोसर, लेख, रचना, फोटो आदि । ● श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु, भिडीयो, डकुमेन्ट्री आदि । ● स्थानीय	● फोटो देखाइ स्थानीय ऐतिहासिक, धार्मिक स्थल चिन्न लगाउने र त्यसको महत्त्व बताउन लगाउने । ● आफ्नो घर वरपर वा विद्यालय नजिकैको कुनै एक धार्मिक वा ऐतिहासिक स्थलको चित्र	१८

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						संरक्षणका उपायहरुबारे छलफल गर्ने ● स्थानीय जानकार व्यक्तिसँग अन्तरक्रिया गराउने ।	बुढापाका, संस्कृतिविद तथा इतिहास विदसँग सम्बन्धित व्यक्ति, फोटा, चित्र र भिडियो	बनाइ त्यसको छोटो परिचय लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● नजिकको एक स्थलको सरसफाइमा विद्यार्थीलाई सहभागी गराई उनीहरुको कार्य मूल्याङ्कन गर्ने ।	
		● स्थानीय पर्यटकीय स्थलको परिचय	● नगरपालिका भित्रका प्राकृतिक तथा ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थानहरूको परिचय र महत्त्व संरक्षण र विकासका उपायहरू	● प्राकृतिक पर्यटकीय क्षेत्र सहिद पार्कको परिचय दिन र त्यसको महत्त्वबोध गरी संरक्षणमा सहयोग गर्न	● प्राकृतिक पर्यटकीय क्षेत्र सहिद पार्कको परिचय, महत्त्व र त्यसको संरक्षणका लागि गर्नुपर्ने कार्यहरुको जानकारी	● विद्यार्थीहरुलाई सहिद पार्कको र त्यसको वरपरको क्षेत्रको अवलोकन भ्रमण गराइ वा फोटो देखाइ वा त्यस सम्बन्धी जानकार व्यक्तिसँग भेट गराउने र उक्त पार्कको के महत्त्व छ, स्थानीय समुदायले कसरी उपयोग गरिरहेको छ भन्ने बारेमा छलफल गरी निष्कर्ष दिने । ● सहिद पार्कको संरक्षणका लागि हाल भइ रहेका कार्यहरुको सूची बनाइ प्रस्तुत गर्ने र त्यसको दिगो उपयोग र संरक्षणका लागि हामीले गर्नुपर्ने कार्यहरु समेत छलफल गर्ने । ● विद्यालय नजिकको पर्यटकीय ठाउँको	● सहिद पार्कको फोटो, त्यस सम्बन्धी ब्रोसर ● श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु, भिडियो, डकुमेन्ट्री आदि । ● स्थानीय विज्ञ	● आफ्नो विद्यालय वा घर नजिक रहेका पर्यटकीय क्षेत्रहरूको सूची बनाइ महत्त्व र संरक्षणका कार्यहरु बताउन लगाउने । ● सहिद पार्कको परिचय र महत्त्व लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● घर वा विद्यालय नजिकको पर्यटकीय ठाउँको सरसफाइमा सहभागी गराउने र त्यसको संरक्षणका लागि गर्नुपर्ने कार्यहरुका बारेमा प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● विद्यार्थीको सहभागिता तथा क्रियाकलाप	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						अवलोकन भ्रमण गराइ सरसफाइमा विद्यार्थीहरुलाई सहभागी गराउने ।		अवलोकन गर्ने ।	
६	हाम्रो भाषा, भेषभूषा, संस्कृति	• स्थानीय जातजाती, भाषा र भेषभूषा	• स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने जातजातिले बोल्ने भाषा र भेषभूषाको महत्त्व र संरक्षण	• स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिको नाम, बोल्ने भाषा र भेषभूषाको महत्त्वबोध गरी संरक्षणमा सहयोग गर्न	• स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजाति (नेवार, मगर, गुरुङ, ब्राहमण, क्षेत्री, तामाङ, विश्वकर्मा, परियार) आदि र उनीहरुले बोल्ने भाषा र लगाउने भेषभूषाको महत्त्व र संरक्षण सम्बन्धी जानकारी	• विद्यार्थीहरुलाई आफ्नो र कक्षामा भएका साथीहरुको नाम थर भन्न लगाउने । • विद्यार्थीहरूलाई स्थानीय जातजातिको नाम र उनीहरुले बोल्ने भाषाको चार्ट प्रस्तुत गर्ने । • विभिन्न जातजातिको भाषा, भेषभूषा संस्कृति सम्बन्धी भिडियो प्रस्तुत गर्ने । • कुनै सङ्ग्राहलयको भ्रमण गरी त्यहाँ राखिएका विभिन्न जातजातिका मानिसहरुले लगाउने परम्परागत भेषभूषाबारे जानकारी लिने • नेवार, गुरुङ, मगर, तामाङ, ब्राहमण आदि जातिहरुको भाषा तथा भेषभूषाको महत्त्व र संरक्षण बारे प्रष्ट पार्ने	• स्थानीय जातजातिको सूची । • विभिन्न जातजातिको भाषा, भेषभूषा र संस्कृति सम्बन्धी भिडियो, पम्पलेट, ब्रोसर • स्थानीय विभिन्न जातजातिको भेषभूषा सहितको फोटो • नागार्जुन क्षेत्रभित्र रहेका विभिन्न जातजातिका भेषभूषाका नमूना • विभिन्न जातका भाषाको लिपी सम्बन्धी लेख, रचना, ब्रोसर आदि	• फोटोहरू देखाइ विभिन्न जातजातिको भेषभूषाका नामहरू भन्न लगाउने । • नागार्जुन नगरपालिका क्षेत्रभित्र बस्ने जातजाति नामको सूची तयार पार्न लगाउने • बहुवैकल्पिक प्रश्नहरू गर्ने । • कक्षाका आफ्ना साथीहरुको नाम, थर लेख्न लगाउने ।	१८
		• स्थानीय मेला, जात्रा, चाडपर्वमा बजाइने बाजाहरु	• स्थानीय मेला, जात्रा, चाडपर्वमा बजाइने बाजाहरु	• स्थानीय मेला, जात्रा, चाडपर्वमा बजाइने बाजाहरुको पहिचान गर्न बाजा बजाउने सीप प्रस्तुत गर्न	• स्थानीय क्षेत्रमा लाग्ने मेला, जात्राहरुको परिचय र उक्त अवसरमा बजाइने बाजाहरुको	• स्थानीय मेलाजात्रा, पर्वहरुको परिचय र त्यस अवसरमा गरिने क्रियाकलापहरुबारे छलफल गर्ने ।	• विभिन्न मेलाजात्रा सम्बन्धी फोटो, चित्र तथा श्रव्यदृष्य	• आफ्नो बस्ती वा विद्यालयको नजिकमा लाग्ने मेला वा जात्राको छोटो परिचय	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
					जानकारी	● स्थानीय मेला जात्रामा बजाइने बाजाहरु देखाउने र तिनीहरु बजाउने सीपबारे छलफल गर्ने । जस्तैः नेवारी चाडपर्वहरुमा धिमे बाजा बजाइन्छ । ● स्थानीय मेला जात्रा, चाडपर्वहरुमा बजाइने बाजाहरुको सूची बनाइ प्रस्तुत गर्ने वा प्रत्यक्ष देखाइ केही बाजाहरु सामान्य बजाउने अभ्यास गराउने । जस्तैः धिमे, मादल, सनाई, घण्टी, डम्फू ।	सामग्रीहरु ● स्थानीय परम्परागत बाजाहरुको चित्र, फोटो ● स्थानीय बाजा बजाउन जान्ने व्यक्ति	दिन लगाउने । ● उक्त जात्राहरुमा के गरिन्छ बताउन लगाउने । ● स्थानीय क्षेत्रमा लाग्ने मेला जात्रा, पर्वहरुमा बजाइने बाजाहरुको सूची प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● केही बाजाहरु बजाउन लगाउने र अवलोकन गर्ने ।	
७	हाम्रा आनीबानी तथा शिष्टाचार	● व्यक्तिगत स्वास्थ्य र सरसफाइ तथा वातावरणीय सरसफाइ	● व्यक्तिगत सरसफाइ, सामानहरुको हिफाजत र वातावरणीय सरसफाइ	● आफ्नो सामानहरुको हिफाजत तथा सरसफाइ गर्न र व्यक्तिगत सरसफाइ गर्न	● आफ्नो दैनिक कार्यमा चाहिने सामानहरुको हिफाजत र व्यक्तिगत सरसफाइका लागि आवश्यक वस्तुहरुको प्रयोग र हिफाजत सम्बन्धी जानकारी जस्तैः किताव, कलम, कापीको सुरक्षा, कपडा, जुत्ता सफा राख्ने, नुहाउने, दाँत माझ्न, नङ काट्ने तरिका र सामानहरुको सुरक्षा	● आफ्नो दैनिक कार्यमा चाहिने सामानहरुको हिफाजत गर्न सिकाउने स जस्तैः कपडामा जथाभावी फोहोर नगर्ने, कपडा तथा जुत्ता चप्पल बेलाबेलामा धोएर सफा लगाउने ● व्यक्तिगत सरसफाइका लागि आवश्यक वस्तुहरुको प्रयोग र हिफाजत सम्बन्धी जानकारी दिने जस्तैः किताव, कलम, कापीको सुरक्षा, नुहाउने, दाँत माझ्न, नङ काट्ने तरिका र सामानहरुको	● व्यक्तिगत सरसफाइ र आवश्यक सामग्री सम्बन्धी फोटो, पम्प्लेट, ब्रोसर ● सामग्री सुरक्षा सम्बन्धी श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु	● हामीले हाम्रो कपडा, जुत्ता किन सफा राख्नुपर्छ सोध्ने । ● आफ्नो व्यक्तिगत सरसफाइका लागि आवश्यक सामग्रीहरुको कसरी हिफजत गर्ने गरिएको छ प्रस्तुत गर्न लगाउने ● विद्यार्थीहरुको सरसफाइ सम्बन्धी दैनिक अवलोकन गर्ने	१२

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						सुरक्षाबारे सिकाउने । ● विद्यार्थीहरुलाई व्यक्तिगत सरसफाइको महत्त्वबारे बताइ दिने ।			
८	हाम्रो पेसा तथा व्यवसाय	स्थानीय कृषि पेसा	● स्थानीय स्तरमा गर्ने कृषि पेसाः कुखुरा पालन, कौसी खेती, गड्यौला पालन सम्बन्धी पेसाको विवरण	● स्थानीय स्तरमा संचालन हुने कृषि पेशाअन्तर्गत कुखुरा पालन, कौसी खेती, गड्यौला पालन सम्बन्धी कामको पहिचान गरी विवरण भन्न	● स्थानीय स्तर, घरपरिवार, टोल र छरछिमेकमा गरिने कृषि पेशा(कुखुरा पालन, कौसी खेती, गड्यौला पालन) सम्बन्धी कामको फाइदा, महत्त्व र आय आर्जन	● स्थानीय क्षेत्रमा गर्न सकिने कौसी खेती, गड्यौला पालन, कुखुरा पालन तथा सिजनल तरकारीको नामाकरण गरी सूचि बनाउन । ● कौसी खेती गर्ने तरिका भिडियो मार्फत जानकारी लिने, स्कुल, घर परिवारका सदस्यलाई त्यसको महत्त्व, फाइदा र आय आर्जनका बारेमा बताउन । ● चित्र र भिडियो मार्फत पेसाको विस्तार गर्ने सोचको विकास गर्न ।	● स्थानीय स्तरका मानिसले गर्दै आएका फरक प्रकृतिका पेशा(कुखुरा पालन, गड्यौला पालन, कौसी खेती) लगायत अन्य फरक प्रकृतिका फोटो, चित्रहरु र श्रव्य दृष्यका वस्तुहरु	● आफ्नो घर, टोल, छरछिमेक वरिपरी भएका र गर्ने गरेका पेसाको नाम लेखी कक्षामा छलफल गर्न । ● चित्र र फोटो मार्फत पेसाको पहिचान गरी त्यसको महत्त्व, आवश्यकता भन्न । ● मानिसले फरक फरक पेशारोज्नुको कारण सहित कक्षामा प्रश्नोत्तर गर्ने ।	१८
		पेशाव्यवसायको वर्गिकरण	● परम्परागत र आधुनिक सीपमा आधारित काम (डोकाडाला बुन्ने, आरनमा फलाम पिट्ने र खुकुरी, खुर्पा, हँसिया बनाउने, छालाको जुत्ता बनाउने, रेडियो टिभी मर्मत गर्ने, कपाल काट्ने)	● गाउँघर र टोलछिमेकमा गरिने परम्परागत र आधुनिक सीपमा आधारित पेशाव्यवसाय जस्तै (डोकाडाला बुन्ने, आरनमा फलाम पिट्ने र खुकुरी, खुर्पा, हँसिया बनाउने, छालाको जुत्ता बनाउने, रेडियो टिभी मर्मत गर्ने, कपाल	● गाउँघर र टोलछिमेकमा गरिने परम्परागत र आधुनिक सीपमा आधारित पेशाव्यवसाय जस्तै डोकाडाला बुन्ने, आरनमा फलाम पिट्ने र खुकुरी, खुर्पा, हँसिया बनाउने, छालाको	● गाउँघर, टोलछिमेकमा गरिने परम्परागत र आधुनिक सीपमा आधारित काम जस्तै डोकाडाला बुन्ने, आरनमा फलाम पिट्ने र खुकुरी, खुर्पा, हँसिया बनाउने, छालाको जुत्ता बनाउने, रेडियो टिभी मर्मत गर्ने, कपाल काट्ने	● स्थानीय स्तरका मानिसले गर्दै आएका परम्परागत र आधुनिक पेशाव्यवसाय जस्तै (डोकाडाला बुन्ने, आरनमा फलाम पिट्ने	● टोल छिमेकका मानिसले कुन कुन पेशाव्यवसाय गर्दछन् भनी प्रश्न सोध्ने । ● परम्परागत र आधुनिक पेशाव्यवसायको महत्त्व लेखी	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
			व्यवसायको महत्त्व	काट्ने) व्यवसायको पहिचान गरेर भन्न	जुत्ता बनाउने, रेडियो टिभी मर्मत गर्ने, कपाल काट्ने पेशाव्यवसायको महत्त्व र भिन्नता	पेशाव्यवसायको महत्त्व र भिन्नतालाई समूहगत छलफल गरी निष्कर्ष प्रस्तुत गराउने । ● परम्परागत पेशाव्यवसायबाट लिन सकिने फाइदाको सूची बनाइ प्रस्तुत गर्ने । ● आधुनिक पेशाप्रवर्धनका उपायहरुबारे कक्षामा लेखेर भन्न । ● पेशाव्यवसायबाट स्वराजगार कसरी भइन्छ ? कक्षामा समुहगत छलफल गर्ने ।	र खुकुरी, खुर्पा, हँसिया बनाउने, छालाको जुत्ता बनाउने, रेडियो टिभी मर्मत गर्ने, कपाल काट्ने) लगायत अन्य फरक व्यवसाय झल्कने फोटो, चित्रहरु र श्रव्य दृष्यका सामग्रीहरु	प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● कपाल काट्ने र आरनमा फलाम चुट्ने पेसामा के के भिन्नता छ लेखेर प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● समुदायमा गरिने कुनै पाँचवटा पेशाव्यवसायको अवलोकन गरी समुहमा छलफल गर्ने ।	
९	स्थानीय खेलकुद, योग र सन्तुलित भोजन	स्थानीय खेलहरु, योग व्यायाम र सन्तुलित भोजन	● स्थानीय स्तरमा खेलिने भाले जुधाइ तथा अन्य स्थानीय खेलको अभ्यास ● योग ध्यान अर्न्तगत श्वासप्रश्वासको अभ्यास ● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने खानाको परिचय र स्रोतहरु	● स्थानीय स्तरमा खेलिने खेलहरुको परिचय दिन र भाले जुधाइ खेल तथा अन्य स्थानीय खेलको अभ्यास गर्न ● योग ध्यान अर्न्तगत श्वासप्रश्वासको अभ्यास गर्न ● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने खानाको परिचय दिन र स्रोतहरु पहिचान गर्न	● स्थानीय स्तरमा खेलिने खेलहरुको परिचय तथा भाले जुधाइ खेल तथा अन्य स्थानीय खेलको परिचय, खेल्ने तरिकाको वर्णन र खेल अभ्यास ● दैनिक जीवनमा प्रयोग गरीने योग ध्यान अर्न्तगत श्वासप्रश्वासको अभ्यास ● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने खानाको परिचय दिन र स्रोतहरु पहिचान	● स्थानीय क्षेत्रमा खेलिने विभिन्न खेलहरु खेल्ने तरिकाबारे छलफल गर्ने र खेल्ने अभ्यास गराउने । ● भाले जुधाइ खेल सम्बन्धी जानकारी दिने र खेल्ने प्रक्रियाबारे वर्णन गरी खेल अभ्यास गराउने । ● स्थानीय खेलहरुको महत्त्वबारे बताइ दिने । ● श्वासप्रश्वास सम्बन्धी खेल खेलाउने । ● योग गर्ने तरिकाहरुबारे भिडियो देखाइ अभ्यास गराउने ।	● स्थानीय क्षेत्रमा खेलिने विभिन्न खेलहरुको सूची, ब्रोसर, फोटो ● भाले जुधाइ खेल खेल्ने तरिकाबारे जानकारी चार्ट वा श्रव्यदृष्य सामग्री ● श्वासप्रश्वास योग अभ्यास सम्बन्धी चित्र, फोटो, भिडियो, बृत्तचित्र ● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने विभिन्न	● आफ्नो विद्यालय तथा गाउँघरमा खेलिने खेलहरुको परिचय दिन लगाउने । ● भाले जुधाइ खेल्ने तरिकाबारे वर्णन गर्न लगाउने । ● भाले जुधाइ खेल खेल्ने अभ्यास गराइ विद्यार्थीहरुको प्रदशर्नीका आधारमा मूल्याङ्कन गर्ने । ● श्वासप्रश्वास योग अभ्यास गराइ	१४

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने विभिन्न प्रकारका खानाको महत्त्वबारे छलफल गर्ने र त्यसले हाम्रो शरीरमा पुग्ने फाइदाहरुका बारेमा छलफल गर्ने । ● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने विभिन्न प्रकारका खानाको स्रोतहरु पहिचान गराउने ।	प्रकारका खानाका परिकारहरुको सूची र फोटो ● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने विभिन्न प्रकारका खानाका स्रोतहरुको सूची, चित्र, फोटो, भिडियो, बृत्तचित्र	विद्यार्थीहरुको प्रदशर्नीका आधारमा मूल्याङ्कन गर्ने । ● विभिन्न प्रकारका खानाहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने विभिन्न प्रकारका खानाका स्रोतहरुको सूची बनाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	
१०	स्थानीय संघसंस्था तथा समाज सेवा	स्थानीय क्षेत्रमा भएका संघसंस्था तथा समाज सेवा	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका संघसंस्था तथा समाज सेवा	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका संघसंस्था तथा समाज सेवाका क्षेत्रको पहिचान गरी नाम र कार्य बताउन	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका संघसंस्था तथा समाज सेवाका क्षेत्रको नाम र कार्य	● विभिन्न पत्रपत्रिकाहरू तथा पोष्टरहरूमा प्रकाशित भएका स्थानीय क्षेत्रमा भएका संघसंस्था तथा समाज सेवाका क्षेत्रको चित्रहरू प्रर्दशन गर्ने र चिनाउने । ● विद्यार्थीहरूलाई विद्यालय नजिकैको संघसंस्था तथा समाज सेवाका क्षेत्रको अवलोकन गराउने । सो सम्बन्धी भिडियो देखाउने ।	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका संघसंस्था तथा समाज सेवाका क्षेत्र सम्बन्धी फोटो, चित्रहरु ● श्रव्य दृश्य सामग्री	● फोटोहरू देखाइ संघसंस्था तथा समाज सेवाका क्षेत्रका नामहरू भन्न लगाउने । ● संघसंस्था तथा समाज सेवाका क्षेत्रको नाम सम्बन्धित फोटोहरू सित जोडा मिलाउन लगाउने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरू गर्ने । ● छोटो उत्तर आउने प्रश्नहरू गर्ने । ● संघसंस्था तथा	१०

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
								समाज सेवाका क्षेत्रका बारेमा छलफल गराउने ।	
११	स्थानीय भाषा	स्थानीय भाषा	• स्थानीय क्षेत्रमा भएका भाषा तथा स्थानीय भाषाको शव्दको अर्थ	• स्थानीय क्षेत्रमा भएका भाषाको पहिचान गर्न • स्थानीय भाषाको शव्द र अर्थ बताउन	• स्थानीय क्षेत्रमा भएका भाषा तथा स्थानीय भाषाको शव्दको अर्थ बताउन	• स्थानीय भाषा र त्यसको शव्द अर्थ • आवश्यकता अनुसार शिक्षकले तयार गर्ने र छलफल गर्ने	• भाषा र शव्द अर्थ • आवश्यकता अनुसार शिक्षकले तयार गर्ने र कक्षामा बोल्न लगाउने	• आवश्यकता अनुसार शिक्षकले तयार गर्ने र शव्द सोधी अर्थ भन्न लागाउने	१०

कक्षा ४

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
१	नागार्जुन नगरपालिकाको परिचय	• नगरपालिका वडा नं. ३,४ को भूगोल, सिमाना, टोल, वस्ती • वडा बासिको पेशा व्यवसाय र वडाले प्रवाह गर्ने सेवाहरु	• वडा नं.३ र ४ को सिमा सहितको नक्सा • वडामा रहेका टोल बस्तीको नाम • वडा बासिको धार्मिक, सांस्कृतिक पहिचान सहित वडाबाट प्रवाह हुने सेवा सुविधाहरु	• वडा नं.३ र ४ को सिमाना सहितको सामान्य नक्सा बनाउन • वडामा रहेका टोल बस्तीको परिचय दिन • वडामा रहेका धार्मिक सांस्कृतिक महत्त्व बताउन	• वडा नं.३ र ४ को परिचय,चार सिमाना • वडा नं.३ र ४ को धार्मिक सांस्कृतिक अवस्था • वडा नं.३ र ४ को बासिन्दाको पेशा, व्यवसाय, शिक्षा अवस्था	• वडा नं.३ र ४ को सिमा सहितको नक्सा देखाइदिने • धार्मिक, सांस्कृतिक पहिचानका चित्रहरु देखाउने • वडा बासिको पहिचान झल्कने तस्बिर, तथ्याङ्क सूची बनाइ देखाइ दिने	• वडाको सिमा सहितको नक्सा • वडाको परिचय सम्बन्धी लेख,रचना, चित्र • वडा बासिको जमघट, टोल बस्ती झल्कने तस्बिर	• वडाको सिमा सहितको नक्सा बनाउन लगाउने • वडाको परिचय बताउन लगाउने • वडामा रहेका टोल, बस्तीको प्रश्न निर्माण गरी सोध्ने • क्रियाकलाप गराउने	१०
२	जैविक विविधता	• स्थानीय बोटबिरुवा	• स्थानीय क्षेत्रमा पाइने जडिबुटीहरुको नाम	• स्थानीय क्षेत्रमा पाइने जडिबुटीहरुको पहिचान गर्न र सूची बनाउन, चित्रसहित नाम लेख्न	• स्थानीय क्षेत्रमा पाइने जडिबुटीहरुको परिचय (जस्तै:सयपत्री, निम, घिउकुमारी, वनमारा, चरीअमिलो आदि),	• पूर्व ज्ञान जाँच गर्ने जस्तै घरमा हुने जडिबुटी • स्थानीय क्षेत्रमा पाइने जडिबुटीहरु जस्तै:सयपत्री, निम, घिउकुमारी, वनमारा, चरीअमिलो, कपुर, दालचिनी, टिमुर,	• स्थानीय जडिबुटीका वास्तविक बिरुवाहरु • जडिबुटीजन्य बिरुवाहरुका चित्रहरु,उपयोग सम्बन्धी श्रव्य दृश्य सामाग्री	• स्थानीय जडिबुटीहरुको चित्र बनाउन लगाउने • नाम लेख्न • सूची बनाउन • नाम, आकृति, उपयोग, महत्त्व	१२

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
					• जडिबुटीहरुको औषधीय महत्त्व र लाभ • जडिबुटीहरुको संरक्षण सम्बन्धी ज्ञान सेयरिङ	सिस्नो, अकबरे, असुरो, तितेपाती आदिको चित्र बनाउने • ती बिरुवाको उपयोग र कहाँ पाइन्छन् सम्बन्धी अनुभव आदान प्रदान गराउने • ती वास्तविक बिरुवाहरु चिनाउने • विद्यालय वा घरमा रोप्न लगाउने । • मेरो मन पर्ने जडिबुटी विषयमा लेख लेख्न लगाउने ।	• प्रोजेक्ट कार्य	सम्बन्धी प्रश्नोत्तर • आफ्नो वरपर भएका कुनै ५ वटा वनस्पत्तिको नाम लेखी कहाँ पाइन्छ भन्न लगाउने • आफुलाई मनपर्ने कुनै २ वटा बोटविरुवाको चित्र बनाई कक्षामा छलपल गर्न लगाउने	
		• स्थानीय जीवजन्तु	• स्थानीय वनमा पाइने वन्यजन्तुहरुको परिचय	• स्थानीय वनमा पाइने वन्यजन्तुको नाम पहिचान गर्न, परिचय दिन • बाँदर, चितुवा र हात्तीको विशेषता बताउन • जनावर र तिनका बच्चा सचित्र पुस्तक बनाउन ।	• स्थानीय वनमा पाइने वन्यजन्तुको पहिचान, परिचय (ध्वाँसे चितुवा, बाँदर, चितुवा, मृग, बँदेल, हात्ती, आदि) • स्थानीय वनमा पाइने वन्यजन्तुको विशेषता, जनावर र तिनका बच्चाहरु	• संवाद र हाउभाउ सहित पढ्न लगाउने • स्थानीय वनमा पाइने वन्यजन्तु जस्तैः ध्वाँसे चितुवा, बाँदर, चितुवा, मृग, बँदेल, हात्ती, आदि को चित्र बनाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने • वनमा पाइने जीव,जनावरको बासस्थान, खाना, र तिनको संरक्षण बारे स्थाीनय विज्ञ, परिवारका अग्रजको सहयोगमा छलफल गर्ने • चित्र देखाएर जनावरका विशेषतामा छलफल गर्ने • जनावर र तिनका	• वन्यजन्तुको चित्र जस्तैःहात्ती, बाँदर र ध्वाँसे चितुवा) • जनावर र बच्चाको नाम लेखिएको चार्ट भिडियो,	• मौखिक प्रश्नोत्तर • परियोजा कार्य • जनावरको चित्र सहित परिचय प्रस्तुत गर्न लगाउने • जनावर र तिनका बच्चाको पुस्तक •अवलोकन • संवादमा भाग लिदा विद्यार्थीले देखाएको सक्रियता हेर्ने	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						बच्चा शीर्षकमा पुस्तक बनाउन लगाउने			
३	वातावरण संरक्षण	● जलस्रोत र फोहोरमैला व्यवस्थापन	● पानी तथा फोहोरमैला	● पानीको महत्त्व, पानीको स्वच्छता पानीको बचत, सफा राख्ने तरिका भन्न ● फोहोरमैलाको व्यवस्थापन गर्ने तरिका वर्णन गर्न ● प्रदुषणका कारण र असर पहिचान गर्न, ● फोहोरमैलाको पहिचान ● प्रदुषणका क्षेत्रको पहिचान र बच्ने तरीका	● पानीको स्रोत - (नदी, खोला, ताल, बर्षा, हिउँ, ईनार, कुवा) ● पानीको महत्त्व र प्रयोग जीवनका लागि, सरसफाइ, खेती, उद्योग आदि) ● पानीको बचत गर्ने तरिका (फारो गरेर प्रयोग गर्ने, धारो बन्द गर्ने, हात धुदा वा भाँडा माँझ्दा धारो सानो खोल्ने) ● फोहोरमैलाको परिचय, प्रयोग, प्रदुषण (जल, वायु, माटो र ध्वनी) ● प्रदुषणका कारण र असर	● पानीको स्रोत, महत्त्वबारे छलफल गर्ने ● पानी बचत गर्ने तरिका बताउने ● फोहोरमैला व्यवस्थानका तरिका बताइ दिने ● प्रदुषणका क्षेत्र , कारण र असर बारे जानकारी दिने । ● कक्षाकोठामा हुने फोहोर छुट्याउन लगाउने, ती फोहोरबाट के के बन्न सक्छ भनि दिने ।	● पानी तथा फोहोरमैला सम्बन्धी चित्र, भिडियो ● प्रदुषणको परिभाषा र प्रकार लेखिएको चार्ट, न्युज प्रिन्ट ● प्रदुषण सम्बन्धी श्रव्यदृश्य सामाग्री	● पानीका स्रोतहरू फोहोर हुने कारणहरूको सूची बनाउन लगाउने । ● विभिन्न फोटोहरू देखाइ पानीको स्रोत परिपरी के भइ रहेको चिन्न, भन्न, लेख्न लगाउने । ● पानीको स्रोत फोहोर हुँदा त्यसबाट हामीलाई पर्न सक्ने असरहरूको सूची बनाउन लगाउने । ● आफ्नो घर वा विद्यालय वरिपरी भएका पानीका स्रोतहरूमा फोहोर मिसिएको छ छैन् बताउन लगाउने । ● सिमसार क्षेत्रको संरक्षणको आवश्यकता बारे सोध्ने । ● नजिकैको पानीको स्रोतको संरक्षण र सरसफाइमा विद्यार्थीहरु परिचालन गरी उनीहरुको	८

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
								क्रियाकलाप अवलोकन गर्ने । ● पानीको वचत गर्ने तरीका र अभ्यास बताउन लगाउने । ● फोहोरमैलाबाट के के बनाउन सकिन्छ जस्ता प्रश्न गर्ने	
४	प्रकोप र विपद्	● प्राकृतिक र मानव निर्मित प्रकोप	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका तथा हुनसक्ने भूकम्प, आगलागी र हुरीबतास (कारणहरु, असरहरु, रोकथामका उपायहरु)	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका तथा हुनसक्ने भूकम्प, आगलागी र हुरीबतासको पहिचान गरी सावधानी अपनाउन	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका तथा हुनसक्ने भूकम्प, आगलागी र हुरीबतासका कारण र सावधानीका उपायहरु	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका तथा हुनसक्ने भूकम्प, आगलागी र हुरीबतास आदिका कारण र असरहरुबारे छलफल गरी सावधानीका उपायहरुको सूची प्रस्तुत गर्ने । ● भूकम्प, हावाहुरी, आगलागी/डढेलो, घर आगलागी सम्बन्धी भिडियो प्रस्तुत गर्ने र सावधानीका उपायहरुको अभ्यास गराउने ।	● भूकम्प, हावाहुरी, आगलागी/डढेलो, घर आगलागी सम्बन्धी फोटो, चित्रहरु ● प्रकोपबाट हुन सक्ने क्षति, असर न्यूनीकरण र सावधानी सम्बन्धी श्रव्य दृष्य सामग्री	● स्थानीय स्तरमा आगलागीका कारण र असरहरू के के हुन सक्छन् सोध्ने । ● स्थानीय स्तरमा हुरीबतासका कारण र असरहरू के के हुन सक्छन् सोध्ने । ● आगलागी र हुरीबतास कम गर्नका लागि अपनाउनुपर्ने उपायहरूको बारेमा सूची बनाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● भूकम्पबाट बच्नका लागि अपनाउनुपर्ने उपायहरुबारे अभिनय गर्न लगाउने ।	१०

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
								● दैनिक क्रियाकलापहरु अवलोकन गर्ने ।	
५	धार्मिक ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थल	● स्थानीय धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलको परिचय	● प्राकृतिक सौन्दर्य र पर्यटकीय महत्त्व	● नगरपालिका भित्रका धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलहरु नागार्जुन जामाचो, बरवलडाँडा मन्दिर र बद्री नारायण धामको परिचय दिन र तिनीहरुको महत्त्व बोध गरी संरक्षणमा सहभागिता जनाउन	● नगरपालिका भित्रका धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलहरुको नाम र ऐतिहासिक स्थलहरु नागार्जुन जामाचो, बरवलडाँडा मन्दिर र बद्री नारायण धामको परिचय, महत्त्व, हालको अवस्था र संरक्षणका उपायहरुबारे जानकारी	● नागार्जुन, जामाचो, बरुवालडाँडा मन्दिर र बद्री नारायण धामको अवलोकन भ्रमण गराइ त्यसको फोटो वा त्यससँग सम्बन्धित भिडियो देखाइ त्यसको परिचय, महत्त्व, हालको अवस्था र संरक्षणका उपयाहरुबारे छलफल गर्ने । ● नागार्जुन जामाचो, बरवलडाँडा मन्दिर र बद्री नारायण धाम आदिबारे जानकार व्यक्तिसँग त्यसको उत्पति, व्यवस्थापन तथा संरक्षणबारे विद्यार्थीहरुलाई छलफल गराउने । ● विद्यालय नजिकको कुनै एक मठमन्दिर, गुम्बा, चर्च, पाटीपौवा, मस्जिदको अवलोकन भ्रमण गराइ त्यसको सरसफाइ कार्यमा सहभागी गराउने ।	● नागार्जुन जामाचो, बरवलडाँडा मन्दिर र बद्री नारायण धामसँग सम्बन्धीत ब्रोसर, लेख, रचना, फोटो आदि । ● श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु, भिडियो, डकुमेन्ट्री आदि ● स्थानीय संस्कृतिविद् तथा इतिहासविद्	● आफ्नो घर वरपर रहेको मन्दिर तथा धार्मिक स्थलको महत्त्व र संरक्षणका लागि हामीले गर्न सक्ने कार्यहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● फोटो देखाइ स्थानीय ऐतिहासिक, धार्मिक स्थल चिन्न लगाउने र त्यसको महत्त्व बताउन लगाउने । ● नागार्जुन जामाचो, बरवलडाँडा मन्दिर र बद्री नारायण धामको चित्र बनाइ तिनीहरुको छोटो परिचय लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● बद्री नारायण धाममा लाग्ने मेलामा गरिने कार्यहरुबारे सोध्ने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरु गर्ने ।	१२
		● स्थानीय पर्यटकीय स्थलको	● पर्यटन विकास र संरक्षणका उपायहरू	● पुष्पलाल पार्क लगायत वरपरका पर्यटकीय	● पर्यटकीय क्षेत्र पुष्पलाल पार्क परिचय, महत्त्व र	● विद्यार्थीहरुलाई पुष्पलाल पार्क क्षेत्र अवलोकन भ्रमण	● पुष्पलाल पार्क क्षेत्रको फोटो, त्यस सम्बन्धी	● आफ्नो विद्यालय वा घर नजिक रहेका पर्यटकीय	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
		परिचय		स्थलहरुको परिचय दिन र त्यसको महत्त्वबोध गरी संरक्षणमा सहयोग गर्न	त्यसको संरक्षणका लागि गर्नुपर्ने कार्यहरुको जानकारी	गराइ वा फोटो देखाइ वा त्यस सम्बन्धी जानकार व्यक्तिसँग भेट गराउने र उक्त पार्कको के महत्त्व छ, स्थानीय समुदायले कसरी उपयोग गरिरहेको छ भन्ने बारेमा छलफल गरी निष्कर्ष दिने । ● पुष्पलाल पार्क क्षेत्रमा पर्यटकीय गतिविधिका लागि हाल भइरहेका कार्यहरुको सूची बनाइ प्रस्तुत गर्ने र त्यसको दिगो उपयोग र संरक्षणका लागि हामीले गर्नुपर्ने कार्यहरु समेत छलफल गर्ने । ● विद्यालय नजिकको पर्यटकीय ठाउँको अवलोकन भ्रमण गराइ सरसफाइमा विद्यार्थीहरुलाई सहभागी गराउने ।	ब्रोसर ● श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु, भिडियो, डकुमेन्ट्री आदि ● स्थानीय विज्ञ व्यक्तिको प्रत्यक्ष भेटघाट	क्षेत्रहरूको सूची बनाइ महत्त्व र संरक्षणका कार्यहरु बताउन लगाउने । ● पुष्पलाल पार्क क्षेत्रको पर्यटकीय महत्त्व लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● घर वा विद्यालय नजिकको पर्यटकीय ठाउँको सरसफाइमा सहभागी गराउने र त्यसको संरक्षणका लागि गर्नुपर्ने कार्यहरुका बारेमा प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● विद्यार्थीको सहभागिता तथा क्रियाकलाप अवलोकन गर्ने ।	
६	हाम्रो भाषा, भेषभूषा, संस्कृति	● स्थानयि जातजाति, भाषा र संस्कृति	● स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने जातजातिले बोल्ने भाषा र संस्कृतिको परिचय	● स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिको नाम, बोल्ने भाषा र भेषभूषा तथा संस्कृतिको पहिचान र महत्त्वबोध गरी संरक्षण गर्न	● नागाजुर्न क्षेत्रमा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजाति (नेवार, मगर, गुरुङ, ब्राहमण, क्षेत्री, तामाङ, विश्वकर्मा, परियार) आदिको सूची बनाइ तिनीहरुले बोल्ने भाषा र लगाउने	● विद्यार्थीहरुलाई आफ्नो र कक्षामा भएका साथीहरुको नाम थर भन्न लगाउने । ● विद्यार्थीहरूलाई स्थानीय जातजातीको नाम र उनीहरुले बोल्ने भाषाको चार्ट प्रस्तुत गर्ने ।	● विभिन्न स्थानीय जातजातिको सूची । ● स्थानीय विभिन्न जातजातिको भाषा, भेषभूषा र संस्कृति सम्बन्धी भिडियो, पम्पलेट, ब्रोसर ● यथासंभव	● फोटोहरू देखाइ विभिन्न जातजातिको नामहरू भन्न लगाउने । ● फोटो देखाइ भेषभूषा चिन्न लगाउने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरू गर्ने ।	१४

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
					भेषभूषा तथा संस्कृतिको महत्त्व र संरक्षण सम्बन्धी जानकारी	• विभिन्न जातजातिको भाषा, भेषभूषा संस्कृति सम्बन्धी भिडियो प्रस्तुत गर्ने । • स्थानीय कुनै संग्राहलयको भ्रमण गरी उक्त संग्रहालयमा राखिएका विभिन्न जातजातिका मानिसहरुले लगाउने परम्परागत भेषभूषा बारे जानकारी लिने • स्थानीय भाषा, भेषभूषा र हाम्रो संस्कृतिको के महत्त्व छ र किन संरक्षण गर्नु पर्छ भन्ने कुराको छलफल गरी निष्कर्ष दिने • कक्षामा भएका विभिन्न जातजातिका भाषामा केही आदरार्थी शब्दहरुको प्रयोग गरी वाक्य बनाउन लगाउने	स्थानीय विभिन्न जातजातिको भाषाको लिपी सम्बन्धी लेख, रचना आदि	• कक्षाका आफ्ना साथीहरुको नाम,थर लेख्न लगाउने । • हाम्रो भाषा, भेषभूषा र संस्कृति संरक्षणाकालागि हामीले गर्नु पर्ने कार्यहरुको सूची बनाउन लगाउने । • आफ्नो समुदायमा भएको भेषभुषाको चित्र बनाई त्यसलाई कक्षमा टाँस्न लगाउने ।	
		• विभिन्न चाडपर्व मध्ये ल्होसारका विशेषताहरु	• नागार्जुन नगरपालिका भित्र बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिले मनाउने चाडपर्व मध्ये ल्होसारको महत्त्व	• गुरुङ जातिले मनाउने तमु ल्होसार, तामाङ जातिले मनाउने सोनाम ल्होसार र शेर्पा जातिले मनाउने ग्याल्बो ल्होसारको बारेमा बुझ्न	• नागार्जुन नगरपालिका भित्र बसोबास गर्ने विभिन्न जातजाति मध्ये गुरुङ, तामाङ र शेर्पा जातिले मनाउने ल्होसारको बारेमा जानकारी	• विद्यार्थीहरुलाई हामीले मनाउने विभिन्न चाड, पर्व (दसैं, तिहार, माघी, होली, छठ) आदिको बारेमा बताउँदै ल्होसार पर्वको बारेमा पनि स्पष्ट पारिदिने । • नेपालमा बौद्ध मार्गीले तीन प्रकारका ल्होसार	• विभिन्न चाडपर्व सम्बन्धी लेख, रचना, फोटो, चित्र तथा श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु • गुरुङ, तामाङ, शेर्पा विभिन्न जातिले मनाउने ल्होसारको छुट्टा	• ल्होसार पर्व मनाउने तरिका लेख्न लगाउने । • ल्होसार कति प्रकारका हुन्छन् ? र यो पर्व कुन कुन जातिले कसरी मनाउँछन् ? लेख्न लगाउने । • स्थानीय मेला	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						धुमधामसँग मनाउँछन् भन्ने कुरा भिडियो देखाइ प्रष्ट पारिदिने । ● गुरुङ जातिले मनाउने तमु ल्होसार, तामाङ जातिले मनाउने सोनाम ल्होसाार र शेर्पा जातिले मनाउने ग्याल्बो ल्होसार को बारेमा तथा परम्परागत चालचलनको बारेमा भिडियो मार्फत वा अन्य कुनै श्रव्यदृष्य सामग्री मार्फत विद्यार्थीहरुलाई प्रष्ट पारिदिने ।	छुट्टै भिडियो	पर्वमा सहभागिता जनाउँदा ध्यान दिनु पर्ने कुराहरुको सूची बनाउन लगाउने ।	
७	हाम्रा आनीबानी तथा शिष्टाचार	● स्वस्थ र ताजा खानेकुरा तथा पत्रु खानाको परिचय	● प्राकृतिक र पत्रु खानाको परिचय	● प्राकृतिक र पत्रु खानाको पहिचान गरी उपयोग गर्न	● घरमा बनेका प्राकृतिक र चिल्लो रहित स्वस्थकर खानाहरुबारे जानकारी ● बजारमा पाइने पत्रुखाना जंक फुड सम्बन्धी जानकारी	● स्थानीय क्षेत्रमा उत्पादन हुने अन्न, सागपात, आलु, फलफूलको सेवनबाट फाइदा हुन्छ भन्ने कुरा बताउने । ● चिल्लोरहित, ताजा, रेसादार खानाले, रसायन नमिसाइएको खानाले हामीलाई हुने फाइदाहरुबारे छलफल गर्ने ● बजारमा पाइने पत्रुखाना जंक फुडहरुको सूची बनाइ त्यसले हामीलाई गर्ने असरहरुबारे प्रस्तुत गर्ने । ● प्राकृतिक खाना र पत्रु	● स्वस्थकर, प्राकृतिक खाना र पत्रु खानाहरुको सूची, फोटो, पोस्टर ● स्वस्थकर, प्राकृतिक खाना र पत्रु खाना सम्बन्धी भिडियो, बृत्तचित्र ● स्थानीय पोषण विज्ञ	● प्राकृतिक र पत्रु खानाको परिचय दिन लगाउने । ● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने पत्रु खानाहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● पत्रु खानाको असरबारे वर्णन गर्न लगाउने । ● दैनिक खाजाको अवलोकन गर्ने । ● विद्यार्थीहरुलाई आफ्नो घरमा एक हप्ता सम्म खाइने खानेकुराको सूची	१०

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						खाना सम्बन्धी भिडियो प्रस्तुत गर्ने ।		बनाउन लगाउने । • स्वस्थ खाना र पत्रु खानाको नाम संकलन गर्न लगाउने ।	
८	हाम्रो पेशा तथा व्यवसाय	उद्यमशीलताको विकास	• स्थानीय क्षेत्रमा गरिने व्यवसायिक काम (कौसीमा तरकारी खेती, सानो लगानीको कपडा कारखाना) र यसबाट स्वरोजगार सिर्जना	• स्थानीय क्षेत्रमा गरिने व्यवसायिक काम कौसी तरकारी खेती, सानो लगानीको कपडा कारखाना) र यसबाट हुने स्वरोजगार सिर्जनाको स्वरुप पहिचान गरी उल्लेख गर्न	• स्थानीय क्षेत्रमा गरिने व्यवसायिक काम मध्ये कौसी तरकारी खेती, सानो लगानीको कपडा कारखाना संचालनबाट हुने फाइदा र स्वरोजगारको सिर्जना	• टोल छरछिमेकमा गरिने व्यवसायिक काम मध्ये कौसीमा तरकारी खेती, सानो लगानीको कपडा कारखाना संचालन गर्दा हुने आर्थिक फाइदा र रोजगारी सिर्जना सम्बन्धी बुँदाहरु टिपोट गरी प्रस्तुत गर्ने । • खेतीपाती र व्यापार व्यासाय गर्दा घर परिवारमा पुग्ने सहयोग र आय आर्जनको बारेमा समुहगत छलफल गर्न र त्यसको महत्त्व बताउन ।	• टोल छिमेकमा गर्ने कौसी तरकारी खेती, कपडा पसल तथा कपडा कारखाना सम्बन्धी फोटो, चित्रहरु • कौसी तरकारी खेती र कपडा पसल व्यवसाय प्रवर्धन गर्ने, त्यसको फाइदा र महत्त्व दर्शाउने सम्बन्धी श्रव्य दृष्य सामग्रीहरु	• स्थानीय स्तरमा कौसी तरकारी खेती के कसरी गरिन्छ र त्यसको फाइदाहरू के के हुन सक्छन् सोध्ने । • तपाईंको टोल छिमेकमा कपडा पसल छ भने त्यहाँ भएका कपडाको उपायहरूको सूची बनाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने । • स्वरोजगारी हुन गर्ने कामको अभिनय गर्न लगाउने । • टोलमा भएका पसल र कपडा कारखानाको अवलोकन गर्ने ।	१४
		स्थानीय स्तरमा गर्ने परम्परागत सीपमा आधारित कामको महत्त्व	• परम्परागत सीपमा आधारित स्थानीय काम (पराल, खोस्टा, बाँस तथा छालाबाट बन्ने सामग्रीहरु) को पहिचान, फाइदा, महत्त्व र नामाकरण गर्ने	• स्थानीय क्षेत्रमा गरिने परम्परागत सीपमा आधारित काम (पराल, खोस्टा, बाँस तथा छालाबाट बन्ने सामग्रीहरु) को पहिचान गरी त्यसबाट हुने फाइदा महत्त्व लेख्न	• स्थानीय क्षेत्रमा गरिने परम्परागत सीपमा आधारित काम (पराल, खोस्टा, बाँस तथा छालाबाट बन्ने सामग्रीहरु) को पहिचान गरी त्यसबाट हुने फाइदा र महत्त्व	• स्थानीय क्षेत्रमा भएका तथा हुनसक्ने परम्परागत सीप जस्तै डोका डाला, मान्द्रो, सुकुल, चकटी बनाउन आवश्यक वस्तु तथा सीपको बारेमा छलफल गरी सूची प्रस्तुत गर्ने ।	• परम्परागत सीप र आधुनिक सीप दर्शाउने प्लेकार्ड, फोटो, चित्रहरु । • पेशाव्यवसायबाट हुन सक्ने फाइदा, रोजगारी सिर्जना र पारिवारीक सहयोग सम्बन्धी	• स्थानीय स्तरमा सिक्न सकिने हाते सीपहरु के के हुन सक्छन् सोध्ने । • तपाईंले चकटी, डोका, डाला, गुन्द्री, मान्द्रो बुनेको देख्नु भएको छ ? त्यो सामग्री के कसरी	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						● टोल छिमेक र गाउँघरमा हातबाट बनेका सामग्रीहरुको नाम लेख्न, प्रयोग गर्न, त्यसको सीप सिक्ने सम्बन्धी भिडियो प्रस्तुत गर्ने र घरायसी उपयोगिता वर्णन गर्न ।	श्रव्य दृष्य सामग्रीहरु	बन्दो रहेछ समुहमा छलफल गराउने । ● मकैको खोस्टा र बाँसको तामाको उपयोगिता के के छन् सूची बनाइ कक्षामा छलफल गर्न लगाउने । ● स्थानीय सीपको फाइदा र महत्त्वबारे प्रश्नोत्तर गराउने ।	
९	स्थानीय खेलकुद, योग र सन्तुलित भोजन	स्थानीय खेलहरु, योग व्यायाम र सन्तुलित भोजन	● सन्तुलित भोजन र पोसिला खानेकुराको परिचय	● सन्तुलित भोजन र पोसिला खानेकुराको पहिचान गरी उपयोग गर्न	● सन्तुलित भोजन र पोसिला खानेकुराको पहिचान र उपयोग	● स्थानीय क्षेत्रमा उत्पादन हुने अन्न, सागपात, आलु, फलफूलको सेवनबाट फाइदा हुन्छ भन्ने कुरा बताउने । ● सन्तुलित भोजन र पोसिला खानेकुराका सम्बन्धी भिडियो प्रस्तुत गर्ने । ● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने विभिन्न प्रकारका खानाको महत्त्वबारे छलफल गर्ने र त्यसले हाम्रो शरीरमा पुग्ने फाइदाहरुका बारेमा छलफल गर्ने । ● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने (अन्न, फलफूल, हरियो सागपात, गेडागुडी, मासुजन्य) खानाको पहिचान गराउने र प्रयोग	● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने (अन्न, फलफूल, हरियो सागपात, गेडागुडी, मासुजन्य) खानाको सूची, ब्रोसर, फोटो ● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने (अन्न, फलफूल, हरियो सागपात, गेडागुडी, मासुजन्य) खानाको उपयोग गर्ने तरिकाबारे जानकारी चार्ट वा श्रव्यदृष्य सामग्री ● सन्तुलित भोजन र पोसिला खानेकुराका सम्बन्धी चित्र, फोटो, भिडियो, बृत्तचित्र	● सन्तुलित भोजन र पोसिला खानेकुराको परिचय दिन लगाउने । ● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने सन्तुलित भोजन र पोसिला खानेकुराको खानाहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● सन्तुलित भोजन र पोसिला खानेकुराको फाइदाबारे वर्णन गर्न लगाउने । ● दैनिक खाजाको अवलोकन गर्ने । ● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने (अन्न, फलफूल, हरियो सागपात, गेडागुडी, मासुजन्य) खानाको पहिचान गरी सूची बनाउन लगाउने ।	१०

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						बताउने । ● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने (काँचै खाने पकाएर वा उसिनेर खाने) खानाको पहिचान गराउने र प्रयोग बताउने ।	● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने विभिन्न प्रकारका खानाका परिकारहरुको सूची र फोटो ● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने (काँचै खाने पकाएर वा उसिनेर खाने) खानाको सूची, चित्र, फोटो, भिडियो, वृत्तचित्र	● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने (अन्न, फलफूल, हरियो सागपात, गेडागुडी, मासुजन्य) खानाको प्रयोगको वर्णन गर्न लगाउने । ● स्थानीय स्तरमा प्रयोग गरिने (काँचै खाने पकाएर वा उसिनेर खाने) खानाको सूची बनाउन लगाउने ।	
१०	स्थानीय संघसंस्था तथा समाज सेवा	स्थानीय क्षेत्रमा भएका सघं संस्था तथा समाज सेवा	● समाजसेवा, रक्तदान, कपडा बैंक, सामाजिक संस्थाहरू, मुट्ठीदान, अङ्गदान	● स्थानीय क्षेत्रमा हुने गरेका समाजसेवा, रक्तदान, कपडा बैंक, सामाजिक संस्थाहरू, मुट्ठीदान, अङ्गदानको पहिचान गरी परिचय दिन ● स्थानीय क्षेत्रमा हुने गरेका समाजसेवा, रक्तदान, कपडा बैंक, सामाजिक संस्थाहरू, मुट्ठीदान, अङ्गदानको कार्यहरु बताउन	● स्थानीय क्षेत्रमा हुने गरेका समाजसेवा, रक्तदान, कपडा बैंक, सामाजिक संस्थाहरू, मुट्ठीदान, अङ्गदानको परिचय र कार्यहरु	● स्थानीय क्षेत्रमा हुने गरेका समाजसेवा, रक्तदान, कपडा बैंक, सामाजिक संस्थाहरू, मुट्ठीदान, अङ्गदानको बारेमा छलफल गरी सूची बनाउने । ● स्थानीय क्षेत्रमा हुने गरेका समाजसेवा, रक्तदान, कपडा बैंक, सामाजिक संस्थाहरू, मुट्ठीदान, अङ्गदान सम्बन्धी भिडियो प्रस्तुत गर्ने र कार्यहरुको अभ्यास गराउने । ● स्थानीय क्षेत्रमा हुने गरेका समाजसेवा, रक्तदान, कपडा बैंक, सामाजिक संस्थाहरू, मुट्ठीदान, अङ्गदान गरिने क्षेत्रको	● स्थानीय क्षेत्रमा हुने गरेका समाजसेवा, रक्तदान, कपडा बैंक, सामाजिक संस्थाहरू, मुट्ठीदान, अङ्गदान सम्बन्धी फोटो, चित्रहरु ● स्थानीय क्षेत्रमा हुने गरेका समाजसेवा, रक्तदान, कपडा बैंक, सामाजिक संस्थाहरू, मुट्ठीदान, अङ्गदान सम्बन्धी श्रव्य दृष्य सामग्री ● सम्बन्धित क्षेत्रको	● स्थानीय समाजसेवा, रक्तदान, कपडा बैंक, सामाजिक संस्थाहरू, मुट्ठीदान, अङ्गदान के के हुन सक्छन् सोध्ने । ● स्थानीय स्तरमा भएका समाजसेवा, रक्तदान, कपडा बैंक, सामाजिक संस्थाहरू, मुट्ठीदान, अङ्गदान जस्ता कार्यको सूची बनाउन लगाउने । ● दैनिक क्रियाकलापहरु अवलोकन गर्ने । ● संघसंस्था तथा समाज सेवाका क्षेत्रको नाम	१०

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						अवलोकन गराउने ।	अवलोकन ।	सम्बन्धित फोटोहरू सित जोडा मिलाउन लगाउने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरू गर्ने । ● छोटो र लामो उत्तर आउने प्रश्नहरू गर्ने । ● संघसंस्था तथा समाज सेवाका क्षेत्रका बारेमा छलफल गराउने ।	
११	स्थानीय भाषा	स्थानीय भाषा	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका भाषा तथा स्थानीय भाषाको शब्दकोष	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका भाषाको पहिचान गर्न ● स्थानीय भाषाको शब्द बताउन	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका भाषा तथा स्थानीय भाषाको शब्दकोष	● आवश्यकता अनुसार शिक्षकले तयार गर्ने	● आवश्यकता अनुसार शिक्षकले तयार गर्ने	● आवश्यकता अनुसार शिक्षकले तय गर्ने	९
१२	कम्प्युटर शिक्षा	कम्प्युटर शिक्षा	● कम्प्युटरको विकासक्रम ● कम्प्युटरको प्रयोग ● कम्प्युटरका कार्यहरु	● कम्प्युटरको विकासक्रम (पुस्ताहरु) पहिचान गरी परिचय दिन ● कम्प्युटरको प्रयोगका क्षेत्रहरुको पहिचान गरी उपयोगिता बताउन ● कम्प्युटरका कार्यहरु बताउन	● कम्प्युटरको विकासक्रम (पहिलो पुस्ता, दोश्रो पुस्ता, तेस्रो पुस्ता, चौथो पुस्ता र वर्तमान पुस्ता)को पहिचान र परिचय ● कम्प्युटरको प्रयोगका क्षेत्रहरुको पहिचान र परिचय ● कम्प्युटरका कार्यहरु (इनपुट, प्रोसेसिङ, भण्डारण र आउटपुट)	● कम्प्युटरको विकासक्रम (पहिलो पुस्ता, दोश्रो पुस्ता, तेस्रो पुस्ता, चौथो पुस्ता र वर्तमान पुस्ता)को छोटो परिचय दिने । ● कम्प्युटरको विकासक्रम (पहिलो पुस्ता, दोश्रो पुस्ता, तेस्रो पुस्ता, चौथो पुस्ता र वर्तमान पुस्ता) सम्बन्धी भिडियो प्रस्तुत गर्ने । ● विद्यार्थीहरुलाई कम्प्युटरको प्रयोगका क्षेत्रहरुको सूची बनाउन	● कम्प्युटरको विकासक्रम (पहिलो पुस्ता, दोश्रो पुस्ता, तेस्रो पुस्ता, चौथो पुस्ता र वर्तमान पुस्ता)को छोटो परिचय दिने सूची, ब्रोसर, फोटो, चार्ट वा श्रव्यदृष्य सामग्री र सम्बन्धित भिडियो ● कम्प्युटरको प्रयोगका क्षेत्रहरु	● कम्प्युटरको विकासक्रम (पहिलो पुस्ता, दोश्रो पुस्ता, तेस्रो पुस्ता, चौथो पुस्ता र वर्तमान पुस्ता)को छोटो परिचय दिन लगाउने । ● कम्प्युटरको प्रयोगका क्षेत्रहरुको पहिचान गरी सूची बनाउन लगाउने । ● कम्प्युटरको प्रयोगका क्षेत्रहरुको वर्णन गर्न लगाउने । ● विद्यालयमा	९

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						लगाउने । • विद्यालयमा के के कामको लागी कम्प्युटरको प्रयोग भएको छ ? टिपोट गर्न लगाउने । • कम्प्युटरका कार्यहरु (इनपुट, प्रोसेसिङ, भण्डारण र आउटपुट) बयान गर्ने । • विद्यार्थीहरुलाई कम्प्युटर प्रयोगशालामा लगी कम्प्युटरका कार्यहरु (इनपुट, प्रोसेसिङ, भण्डारण र आउटपुट) अवलोकन गराउने ।	सगँ सम्बन्धी चित्र, फोटो, भिडियो, बृत्तचित्र • विद्यार्थीहरुलाई कम्प्युटरको प्रयोगका क्षेत्रहरुको सूची, चित्र, फोटो, भिडियो, बृत्तचित्र • कम्प्युटरका कार्यहरु (इनपुट, प्रोसेसिङ, भण्डारण र आउटपुट) सूची, चित्र, फोटो, भिडियो, • किम्प्युटर प्रयोगशाला	कम्प्युटरको प्रयोगको अवलोकन गर्ने । • कम्प्युटरको प्रयोगका क्षेत्रहरु बारेमा लेख्न लगाउने । • कम्प्युटरका कार्यहरुको तालिका बनाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने । • विद्यार्थीहरुको प्रदशर्नीका आधारमा मूल्याङ्कन गर्ने ।	

कक्षा ५

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
१.	नागार्जुन नगरपालिकाको परिचय	• नागार्जुन नगरपालिका वडा नं.५ र ६ को भूगोल र राजनैतिक विभाजन सहितको परिचय	• वडा नं.५ र ६ को क्षेत्रको भू-बनोट, वनजंङ्गल, खेती योग्य भूमि • वडा नं.५ र ६ को चार सिमाना, गाउँ टोल वस्ती • वडा नं.५ र ६	• नागार्जुन नगरपालिका वडा नं.५ र ६ को भू-बनोट, प्राकृतिक अवस्था बारे बताउन • वडा नं.५ र ६ को चार सिमाना	• वडा नं.५ र ६ को क्षेत्रको भू-बनोट, वनजङ्गल, कृषिको परिचय • टोल बस्ती, चार सिमानाको परिचय • वडा नं.५ र ६ को धार्मिक, सांस्कृतिक, जनसंख्याको अवस्था	• भू-बनोट र सिमाना बारे बताउने • वडा नं.५ र ६ मा रहेको टोल बस्तीको नाम बताउने • वडा नं.५ र ६ को धार्मिक	• नगरपालिका वडाको प्राकृतिक नक्सा • टोल बस्ती झल्कने चित्र • धार्मिक, सांस्कृतिक फोटो/चित्र/	• वडा नं. ५ र ६ को भू-बनोट, प्राकृतिक अवस्थाको प्रश्न गर्ने • मुख्य टोल बस्तीको नाम र सिमानाको प्रश्न सोध्ने	१०

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
			को धार्मिक, सांस्कृतिक परिचय, जनसंख्या र सेवा प्रवाह	टोल बस्ती बताउन ● वडा नं.५र ६ को धार्मिक, सांस्कृतिक, जनसंख्याबारे बताउन		सांस्कृतिक, जनसंख्याबारे बताइदिने	वृत्तचित्र भिडियो, लेख रचना	● वडा ५ र ६ को धार्मिक,सांस्कृतिक ठाउँको सूची बनाउन लगाउने क्रियाकलाप गराउने	
२	जैविक विविधता	● स्थानीय बोटबिरुवा	● स्थानीय बोटबिरुवाको महत्त्व र उपयोगिता	● स्थानीय बोटबिरुवाको महत्त्वबोध गरी उपयोग गर्न	● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने बिरुवा जस्तै घोडताप्रे बोझ्रो, , तितेपाती, पुदिना, अदुवा,बेसार आदिको महत्त्व र उपयोग सम्बन्धी ज्ञान	● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने बिरुवाको सूची बनाउने ● तिनीहरुको महत्त्व र उपयोग सम्बन्धी चित्र सहित प्रस्तुत गर्ने ● विद्यालय वरपर पाइने बिरुवाको उपयोगको फाइदा सम्बन्धी अनुभव आदान प्रदान गराउने ● ती वास्तविक बिरुवाहरु चिनाउने, छलफल गर्ने ● विद्यालय वा घरमा रोप्न लगाउने ।	● स्थानीय बोटबिरुवाको उपयोग गर्दाको फाइदाको सूची ● वास्तविक बिरुवाहरुको पात, जरा, फूल, फल आदि टाँसेको चार्ट, चित्रहरु ● स्थानीय बोटबिरुवाको उपयोग सम्बन्धी श्रव्य दृश्य सामाग्री आदि ।	● स्थानीय बिरुवाहरुको चित्र बनाउन ,नाम लेख्न, सूची बनाउन लगाउने ● स्थानीय बिरुवाहरुको उपयोग बारे प्रश्नोत्तर ● स्थानीय बिरुवाहरुको विभिन्न भागको चित्र बनाइ छुट्याउन लगाउने ● वास्तविक,विभिन्न बिरुवाका भाग चार्ट पेपरमा टाँसी प्रस्तुत गर्न लगाउने	१२
		● स्थानीय जीवजन्तु	● स्थानीय जीवजन्तु तथा चराचुरुङ्गीको परिचय, महत्त्व र संरक्षण	● स्थानीय जीवजन्तु तथा चराचुरुङ्गीको परिचय दिन ● घरपालुवा र जंगली जनावर छुट्याउन ● चराचुरुङ्गीको महत्त्व व्याख्या गर्न वा सूची बनाउन	●जीवजन्तु तथा चराचुरुङ्गीको चिनारी ● घरपालुवा र जंगली जनावर, चराचुरुङ्गीको नाम र महत्त्व ● जीवजन्तु तथा चराचुरुङ्गीको संरक्षणका उपाय	● चित्र अवलोकन गराइ जीवजन्तु तथा चराचुरुङ्गीहरु चिनाउने ● घरपालुवा र जंगली जनावर छुट्याउने खेल खेलाउने ● चराचुरुङ्गीको नामको सूची बनाउन	● जीवजन्तु तथा चराचुरुङ्गीहरु को चित्र वा चार्ट, चित्रपत्ती तथा नामपत्ती, पाठ्यपुस्तक, अडियो तथा भिडियो,रङ	● मौखिक प्रश्नोत्तर ● चित्र पहिचान ● समुह प्रस्तुति ● परीक्षा ● व्यवहार अवलोकन,	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
				● जीवजन्तु तथा चराचुरुङ्गीको संरक्षणप्रति सकारात्मक व्यवहार देखाउन ।		लगाउने, चराचुरुङ्गी किन आवश्यक छन्? भनेर समूह छलफल गराउने, चराको चित्र कोर्न लगाउने ● चराको बारेमा छोटो वर्णन गर्न लगाउने ● घरवरपर पाइने र जंगली जीवजन्तु तथा चराचुरुङ्गीको संरक्षणका उपाय बताउन लगाउने ।	कागज,		
३	वातावरण संरक्षण	● जलस्रोत र फोहोरमैला व्यवस्थापन	● मनमती खोलाको अवस्था ● खोलानाला फोहोर हुने कारण र प्रभाव, ● फोहोरमैलाको वर्गिकरण (कुहिने र नकुहिने फोहोर) ● प्रदुषण रोक्ने उपाय, फोहोरमैलाको व्यवस्थापनमा विद्यालयको भूमिका	● मनमती खोलाको अवस्था पहिचान गरी स्थानीय खोलानालाको फोहोर हुने कारण भन्न ● प्रदुषणका प्रकार पहिचान गर्न ● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने फोहोरमैलाको वर्गिकरण गर्न (कुहिने र नकुहिने फोहोर) ● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने फोहोरमैलाको व्यवस्थापनमा सहयोग गर्न	● खोलानाला पोहोर हुने कारण ● प्रदुषणका प्रकार, प्रभाव, फोहोरमैला व्यवस्थापन किन, कसरी र कसले ? गर्ने । ● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने फोहोरमैलाको वर्गिकरण, व्यवस्थापन सम्बन्धी जानकारी ● कुहिने र नकुहिने फोहोर छुट्ट्याएर राख्न	● स्थानीय खोलाको प्रदुषणबारे विद्यार्थीको अनुभव सुन्ने, कस्ताखालका फोहोर छन्? टिपोट गर्न लगाउने, ● फोहोर हुन नदिने वा भएका फोहोर कसरी सफा गर्न सकिन्छ ? भन्न लगाउने । ● मनमति खोलो र कुनै सफा नदीको तुलना गर्न लगाइ त्यो कुराको कारण खोज्न लगाउने ● विद्यालय कम्पाउण्ड भित्र ,क्यान्टीन वा विद्यालय वरपरको अवलोकन गरी त्यहाँ के कस्ता फोहोर छन् टिपोट	● सफा र फोहोर नदीको चित्र ● प्रदुषण सम्बन्धी चित्र ● फोहोरमैलाको वर्गिकरण चार्ट, पम्पलेट श्रव्यदृश्य सामाग्री ● कुहिने र नकुहिने फोहोरबाट कुन कुन सामान वा उपयोग गर्न सकिन्छ भन्ने श्रव्यदृश्य सामाग्री, ● फोहोरमैलाको व्यवस्थापनमा विद्यालय, समाज र	● मौखिक प्रश्नोत्तर ● सरसफाइमा सहभागिताको अवलोकन ● बहुबैकल्पिक प्रश्न दिएर जाँच गर्ने ● फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी परियोजना कार्य गर्न लगाउने	८

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						गर्न लगाउने वा ती फोहोरहरु कुहिने र नकुहिने कुन हुन छुट्याउन लगाउने । ● फोहोरको सूची चार्ट बनाइ छलफल गराउने ● फोहोर व्यवस्थापन किन, कसरी, कसले गर्ने तरिका सिकाइ दिने ● फोहोरबाट कसरी फाइदा लिन सकिन्छ बताइ दिने	विद्यार्थीको भूमिका लेखेको चार्ट ।		
४	प्रकोप र विपद्	● प्राकृतिक र मानव निर्मित प्रकोप	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका तथा हुनसक्ने भूक्षय, बाढी र पहिरो (कारणहरु, असरहरु, रोकथामका उपायहरु)	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका तथा हुनसक्ने भूक्षय, बाढी र पहिरोको पहिचान गरी सावधानी अपनाउन	● स्थानीय क्षेत्रमा भूक्षय, पहिरो, बाढी तथा डुबान हुनसक्ने क्षेत्रहरुको पहिचान, सूची र सावधानीका लागि अपनाउनु पर्ने उपायहरु	● भूक्षय, पहिरो, बाढी तथा डुबान संभावित स्थानीय स्थानहरूको प्रत्यक्ष भ्रमण गराइ त्यसबारे परिचय दिने ● स्थानीय क्षेत्रमा भएका प्राकृतिक प्रकोपहरूको सूची बनाइ त्यसले पारेको असरबारे छलफल तथा पत्रपत्रिका लगायतका सूचनाको स्रोतहरूबारे प्रस्तुती दिने । ● भूक्षय, भूक्षय, पहिरो, बाढी तथा डुबान सम्बन्धी भिडियो प्रस्तुत गर्ने र सावधानीका उपायहरुको अभ्यास गराउने ।	● भूक्षय, पहिरो, बाढी तथा डुबान सम्बन्धी फोटो, चित्रहरु ● प्रकोपबाट हुन सक्ने क्षति क्षति, असर न्यूनीकरण र सावधानी सम्बन्धी श्रव्य दृष्य सामग्री	● भूक्षय, पहिरो, बाढी तथा डुबानका बारेमा छोटो वर्णन गर्न लगाउने ● भूक्षय, पहिरो, बाढी तथा डुबानका कारण निम्तिने असरहरुको सूची बनाइ असर कम गर्नका लागि अपनाउनुपर्ने उपायहरूको बारेमा प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● विद्यालय नजिकको खाली जग्गामा वृक्षारोपण गरी त्यसको रेखदेख गर्न लगाउने ।	१०

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
५	धार्मिक ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थल	● स्थानीय धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलको परिचय	● स्थानीय धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलका बनावट र महत्त्व ● २०७२ सालको भुकम्पले पारेको प्रभाव ● पचली भैरवको विशेषता ● ऐतिहासिक धार्मिक संरक्षणको आवश्यकता	● नगरपालिका भित्रका धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलहरु ह्वाइट गुम्बा, पचली भैरव मन्दिर र भुवनेश्वरी मन्दिरको परिचय दिन र महत्त्व बोध गरी, हालको अवस्था बुझेर संरक्षणमा सहभागिता जनाउन	● नगरपालिका भित्रका धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलहरु ह्वाइट गुम्बा, पचली भैरव मन्दिर र भुवनेश्वरी मन्दिर परिचय, महत्त्व, हालको अवस्था र संरक्षणका उपायहरुबारे जानकारी	● ह्वाइट गुम्बा, पचली भैरव मन्दिर र भुवनेश्वरी मन्दिर अवलोकन भ्रमण गराइ वा तिनीहरुको फोटो वा ती क्षेत्रहरुसँग सम्बन्धित भिडियो देखाइ तिनीहरुको उत्पति, जनविश्वास, परिचय, महत्त्व, हालको अवस्था र संरक्षणका उपयाहरुबारे छलफल गर्ने । ● ह्वाइट गुम्बा, पचली भैरव मन्दिर र भुवनेश्वरी मन्दिरबारे जानकार व्यक्तिसँग उत्पति, व्यवस्थापन तथा संरक्षणबारे विद्यार्थीहरुलाई छलफल गराउने । ● विद्यालय नजिकको कुनै एक मठमन्दिर, गुम्बा, चर्च, पाटीपौवा, मस्जिदको अवलोकन भ्रमण गराइ त्यसको सरसफाइ कार्यमा सहभागी गराउने ।	● ह्वाइट गुम्बा, पचली भैरव मन्दिर र भुवनेश्वरी मन्दिरसँग सम्बन्धित ब्रोसर, लेख, रचना, फोटो आदि । ● श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु, भिडीयो, डकुमेन्ट्री आदि ● स्थानीय बुढापाका, संस्कृतिविद तथा इतिहास विद	● आफ्नो घर वरपर रहेको मन्दिर तथा धार्मिक स्थलको महत्त्व र संरक्षणका लागि हामीले गर्न सक्ने कार्यहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● फोटो देखाइ स्थानीय ऐतिहासिक, धार्मिक स्थल चिन्न लगाउने र त्यसको महत्त्व बताउन लगाउने । ● ह्वाइट गुम्बा, पचली भैरव मन्दिर र भुवनेश्वरी मन्दिरको चित्र बनाइ त्यसको छोटो परिचय लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● पचली भैरवमा गरिने पूजाबारे बुझेर लेख्न लगाउने ।	१२
		● स्थानीय पर्यटकीय स्थलको परिचय	● स्थानीय पर्यटकीय स्थलको नामाकरण इतिहास र पृष्ठभूमि ● प्राकृतिक स्रोत र जैविक विविधता	● रानीवन क्षेत्र लगायत वरपरका पर्यटकीय स्थलहरुको परिचय दिन र त्यसको महत्त्वबोध	● रानीवन क्षेत्र लगायत वरपरका पर्यटकीय स्थलहरुको परिचय, महत्त्व, फाइदा र त्यसको हालको अवस्था र संरक्षणका लागि	● विद्यार्थीहरुलाई रानीवन क्षेत्र अवलोकन भ्रमण गराइ वा फोटो देखाइ वा त्यस सम्बन्धी जानकार	● रानीवन क्षेत्रको फोटो, त्यस सम्बन्धी ब्रोसर ● श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु, भिडीयो,	● आफ्नो विद्यालय वा घर नजिक रहेका पर्यटकीय क्षेत्रहरूको सूची बनाइ महत्त्व र संरक्षणका कार्यहरु	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
			● इको टुरिजम (पर्यावरणमैत्री पर्यटन) महत्त्व	गरी संरक्षणमा सहयोग गर्न	गर्नुपर्ने कार्यहरुको जानकारी	व्यक्तिसँग भेट गराउने र उक्त क्षेत्रको के महत्त्व छ, स्थानीय समुदायले कसरी उपयोग गरिरहेको छ भन्ने बारेमा छलफल गरी निष्कर्ष दिने । ● रानीवन क्षेत्रमा पर्यटकीय गतिविधिका लागि हाल भइरहेका कार्यहरुको सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने र त्यसको दिगो उपयोग र संरक्षणका लागि हामीले गर्नुपर्ने कार्यहरु समेत छलफल गर्ने ● विद्यालय नजिकको पर्यटकीय ठाउँको अवलोकन भ्रमण गराइ त्यसको महत्त्वबारे बताउने र सरसफाइमा विद्यार्थीहरुलाई सहभागी गराउने ।	डकुमेन्ट्री आदि ● स्थानीय विज्ञ	बताउन लगाउने । ● रानीवन क्षेत्रको पर्यटकीय महत्त्व लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● घर वा विद्यालय नजिकको पर्यटकीय ठाउँको सरसफाइमा सहभागी गराउने र त्यसको संरक्षणका लागि गर्नुपर्ने कार्यहरुका बारेमा प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● विद्यार्थीको सहभागिता तथा क्रियाकलाप अवलोकन गर्ने । ● स्थानीय धार्मिक ऐतिहासिक स्थलको नामावली लेख्न लगाई कक्षामा छलफल गराउने ।	
६	हाम्रो भाषा, भेषभूषा, संस्कृति	● स्थानीय विभिन्न जातजाति तथा मगर जातिको परिचय	● स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने मगर जातिको विभिन्न थर, उपथरको परिचय तथा मगर जातिको भाषा, भेषभूषा, चाडपर्व, जन्म ,मृत्यु, विवाह संस्कार	● स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने मगर जातिको भाषा, भेषभूषा चाडपर्व,जन्म, मृत्यु, आदि संस्कारको परिचय दिन र स्थानीय चाडपर्व, र संस्कृतिको सम्मान	● स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने मगर जातिका विभिन्न थर, उपथरका भाषा, भेषभूषा, चाडपर्व, जन्म, मृत्यु, विवाह आदि संस्कारको परिचय तथा महत्त्व र संरक्षण सम्बन्धी जानकारी	● विद्यार्थीहरुलाई स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने मगर जातिको भाषा, भेषभूषा, संस्कार, संस्कृति सम्बन्धी भिडियो बनाइ प्रस्तुत गर्ने । ● विद्यार्थीहरूलाई	● स्थानीय क्षेत्रमा बस्ने मगर जातजातिको सूची । ● स्थानीय ठाउँमा बस्ने मगरका विभिन्न थर, उपथरका धर्म, संस्कार, संस्कृति	● स्थानीय क्षेत्रमा बस्ने मगर जातिका जन्म, मृत्यु, विवाह का संस्कारहरु लेख्न लगाउने । ● फोटो देखाइ मगर जातिको भेषभूषा चिन्न लगाउने । ● बहुबैकल्पिक	१४

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
				गर्न ।		स्थानीय कुनै संग्राहलयको भ्रमण गरी उक्त संग्राहलयमा राखिएका मगर लगायत विभिन्न जातजातिका मानिसहरुले लगाउने परम्परागत भेषभूषा बारे जानकारी लिने । ● स्थानीय विज्ञको सहयोगमा मगर जातिको भाषा, भेषभूषा, जन्म, मृत्यु, विवाह आदिको संस्कार सम्बन्धी र त्यस्को सम्बर्धनमा समुदायले गर्नु पर्ने कार्यहरुबारे छलफल गर्ने ।	सम्बन्धी भिडियो, पम्प्लेट, ब्रोसर आदि । ● स्थानीय विज्ञसँगको प्रत्यक्ष भेटघाट	प्रश्नहरू गर्ने । ● आफ्नो घर वा समुदायमा मगर जातिको विवाह उत्सवमा गरिने क्रियाकलापहरुका बारेमा अभिभावकहरुसगँ सोधेर लेखि प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	
		● विभिन्न जातजातिका मानिसहरुले मनाउने चाडपर्व, रितीरिवाज र संस्कार	● मगर समुदायले मनाउने माघी पर्व, भूमे पूजा, मारुनी नाच	● स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने मानिसहरुले मनाउने भूमे पूजा, माघी पर्व तथा मारुनी नाचको (स्थानीय मगर समुदायको) परिचय दिइ, त्यसका विभिन्न क्रियाकलापहरुमा सहभागी हुन र स्थानीय चाडपर्वको सम्मान गर्न	● स्थानीय क्षेत्रमा लाग्ने मेला, जात्राहरुको परिचय र गरिने क्रियाकलापहरु	● स्थानीय मगर जातिहरुले परमपरागत रुपमा गर्दै आएको भूमे पूजा, माघी पर्व तथा मारुनी नाच सम्बन्धी भिडियो वा लेखहरु खोजी गरी त्यसको परिचय दिने र त्यस अवसरमा गरिने क्रियाकलापहरुबारे छलफल गर्ने । ● आफ्नो विद्यालय नजिकको कुनै एक मेला वा जात्राको प्रत्यक्ष अवलोकन गराउने वा त्यहाँ	● विभिन्न मेलाजात्रा सम्बन्धी लेख, रचना, फोटो, चित्र तथा श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु ● भूमे पूजा सम्बन्धी लेख, रचना, फोटो, चित्र तथा श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु	● ल्होसार र माघी पर्वको छोटो परिचय र महत्त्व लेखेर प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● भूमे पूजा किन गरिन्छ र उक्त पूजामा के के गरिन्छ बताउन लगाउने । ● स्थानीय मेला जात्रामा सहभागिता जनाउँदा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरुको सूची बनाउन लगाउने ।	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						कुन अवसरमा, किन, कहिलेदेखि मेला लाग्ने गरेको भन्नेबारेमा बताइ दिने ● स्थानीय क्षेत्रमा मनाइने विभिन्न चाडपर्वहरुमा लाग्ने मेलाजात्राहरुको महत्त्व प्रस्तुत गर्ने । ● पर्व, मेलाजात्रा मनाउँदा हामीले ध्यान दिनुपर्ने कुराहरुबारे छलफल गर्ने ।		● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरु गर्ने । ● मारुनी नाच सम्बन्धी परियोजना कार्य गर्न लगाउने ।	
७	हाम्रा आनीबानी तथा शिष्टाचार	● असल परिवारमा नैतिक मूल्य मान्यता	● असल परिवारमा अभिभावकको भूमिका	● समूदाय तथा समाजमा सभ्य परिवारको परिचय दिइ, असल परिवारमा अभिभावकले खेल्नुपर्ने भूमिकाको वणर्न गर्न र अनुसरण गर्न अभिभावकलाई प्रेरित गर्न	● परिवारको आधारणा, परिचय र परिवारका सदस्यहरु बीचको मेलमिलाप, अनुशासन तथा एक अर्कामा सम्मान र अभिभावकको भूमिका सम्बन्धी वर्णन	● असल परिवार, अनुशासन र परिवारमा अभिभावकले निभाउनुपर्ने सकारात्मक भूमिका सम्बन्धी भिडियो वा बृतचित्र प्रस्तुत गर्ने । ● विद्यार्थीहरुलाई आफ्नो घरमा को को सदस्यहरु छन् र उनीहरुसँग आफूले कसरी व्यवहार गर्ने गरेको छ भन्ने बारेमा पालैपालो भन्न लगाउने । ● असल अभिभावक भएर छोराछोरी, परिवारका अन्य सदस्यहरु र	● असल परिवार, समाज तथा समुदायमा असल मानिसको भूमिका सम्बन्धी लेख रचना, पम्पप्लेट, ब्रोसर ● श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु ● स्थानीय समाजसेवी	● असल वा सभ्य परिवारको परिचय दिन लगाउने । ● असल परिवारका लागि असल अभिभावक बन्न के कस्ता कुराहरुमा ध्यान दिनुपर्छ सूची बनाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● हामी किन अनुशासनमा बस्नुपर्छ र त्यसबाट के फाइदा हुन्छ लेख्न लगाउने । ● दैनिक क्रियाकलापको अवलोकन गर्ने । ● असल विद्यार्थी र	१०

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						समाजमा गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची बनाइ प्रस्तुत गर्ने । ● असल अभिभावकबाट असल परिवार र असल परिवारबाट असल समाज बन्छ भन्ने कुरा देखाउन कुनै नाटक वा भिडियो खोजीगरी प्रर्दशन गर्ने । ● विद्यार्थीहरुले घर तथा विद्यालयमा पालन गर्नुपर्ने अनुशासनबारे सूची बनाई प्रस्तुत गर्ने ।		असल अभिभावकमा हुनुपर्ने गुणहरुबारे सूची बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	
८	हाम्रो पेसा तथा व्यवसाय	उद्यमशीलताको विकास	● स्थानीय क्षेत्रमा गरिने कृषि तथा पशुपालन बाट रोजगार (कुखुरा, गाईभैसी, गड्यौला पालन र तरकारी खेती) काठबाट बनाइने फर्निचरका उपकरणहरु	● स्थानीय क्षेत्रमा गरिने व्यवसायिक कार्य अन्तर्गत कृषि तथा पशुपालनबाट उत्पन्न हुने रोजगार (कुखुरा, गाईभैसी, गड्यौला पालन र तरकारी खेती तथा काठबाट बनाइने फर्निचरका उपकरणको प्रयोग यसको फाइदा दर्शाउन	● टोलछिमेकमा गरिने व्यवसायिक कार्य कृषि तथा पशुपालनबाट उत्पन्न हुने रोजगार (कुखुरा, गाईभैसी, गड्यौला पालन र तरकारी खेती तथा काठबाट बनाइने फर्निचरका उपकरणको प्रयोग र यसको फाइदा	● टोलछिमेकमा गरिने व्यवसायिक कृषि तथा पशुपालनबाट कार्यबाट उत्पन्न हुने रोजगारको प्रकार सहित महत्त्व बुझाउने । ● कुखुरा, गाईभैसी, तथा गड्यौला पालन व्यवसाय गर्दा जीवनमा हुने फाइदा र रोजगार सिर्जना सम्वन्धी सीप सिक्ने बानीको विकास गर्ने । ● तरकारी खेती तथा काठबाट बनाइने फर्निचरका उपकरणको प्रयोग र	● टोलछिमेकमा गरिने व्यवसायिक कार्य (कृषि तथा पशुपालन, कुखुरा, गाईभैसी, गड्यौला पालन, तरकारी खेती तथा काठबाट बनाइने फर्निचरका उपकरणको फोटो, चित्रहरु, भिडियो सम्बन्धी श्रव्य दृष्य सामग्री र फर्मको स्थलगत भ्रमण कार्य	● टोल छरछिमेकमा गरेका पशुपालन तथा कृषि कार्यको छोटकरीमा वर्णन गर्न लगाउने ● तरकारी खेतीबाट उत्पादन हुने तरकारीहरुको नामाकरण सहित सूची बनाइ यसको फाइदा बारेमा प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● विद्यालय नजिक भएको कुनै तरकारी खेती, पशुपालन फर्म वा फर्निचर उद्योगको अलवोकन गराइ	१४

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						यसको फाइदा सम्बन्धी विगवरण कक्षामा छलफल गर्न ।	गरेका तस्बिरहरु	त्यसबाट सिर्जना भएको रोगजार र कामको अवस्था छलफल गर्न लगाउने ।	
		स्थानीय स्तरमा गर्ने परम्परागत सीपमा आधारित कामको महत्त्व	● टडेल तरकारी खेती, च्याउ खेती, गाईपालन तथा पशुपालन व्यवसायबाट हुने फाइदा, महत्त्व र स्वरोजगार सिर्जना	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका टडेल तरकारी खेती, च्याउ खेती, गाईपालन तथा पशुपालन व्यवसायबाट परिवार र समुदायमा हुने फाइदा सहित स्वरोजगार बन्ने आधारहरु बताउन	● आफू बस्ने टोलमा भएका टडेल तरकारी खेती, च्याउ खेती, गाईपालन तथा पशुपालन व्यवसायबाट परिवार र समुदायमा हुने आय आर्जन र स्वरोजगारका आधार	● आफू बस्ने टोलमा भएका टडेल तरकारी खेती, च्याउ खेती, गाईपालन तथा पशुपालन सम्बन्धी कामको वर्णन गर्न । ● तरकारी खेती, च्याउ खेती, गाईपालन तथा पशुपालन सम्बन्धी कामको सीप सिकेर घर परिवालाई सहयोग गर्न । ● व्यवसायिक कामको सीप, महत्त्व, फाइदा र रोजगारी सिर्जना सम्बन्धी विश्लेषण गर्न । ● घर तथा छरछिमेकमा गरिने व्यवसायिक फर्मको अवलोकन गरी समुहमा छलफल गर्न ।	● टडेल खेती, च्याउ खेती, गाईपालन सम्बन्धी कार्यको फोटाहरु, चित्रहरु, भिडियो, पोष्टर, सम्बन्धी श्रव्य दृष्यका सामग्री	● टडेल खेती र च्याउ खेती महत्त्व छोटो वर्णन गर्न लगाउने । ● तरकारी खेती र पशुपालन कार्य विचको भिन्नताहरु सूची बनाइ कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● विद्यालय नजिकको रहेको कुनै गाईपालन फर्म वा च्याउ खेतीको वारेमा वर्णन गर्न लगाउने ।	
९	स्थानीय खेलकुद, योग र सन्तुलित भोजन	स्थानीय खेलहरु, योग व्यायाम र सन्तुलित भोजन	● प्राकृतिक र पत्रु खानाको परिचय ● खाना तथा पानी खाने सहि तरिका ● शारीरिक व्यायामका	● प्राकृतिक र पत्रु खानाको पहिचान गरी उपयोग गर्न ● खाना तथा पानी खाने सहि	● घरमा बनेका प्राकृतिक र चिल्लो रहित स्वस्थकर खानाहरुबारे जानकारी ● बजारमा पाइने पत्रुखाना	● स्थानीय क्षेत्रमा उत्पादन हुने अन्न, सागपात, आलु, फलफूलको सेवनबाट फाइदा हुन्छ भन्ने कुरा	● स्वस्थकर, प्राकृतिक खाना र पत्रु खानाहरुको सूची, फोटो, पोस्टर	● प्राकृतिक र पत्रु खानाको परिचय दिन लगाउने । ● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने पत्रु	१०

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
			लागि स्थानीय स्तरमा प्रचलित अभ्यास	तरिकाको अनुसरण गर्न ● स्थानीय स्तरमा खेलिने खेलकुद तथा योग व्यायामको महत्त्वबोध गरी खेल तथा योगहरुको अभ्यास गर्न	(Junk food) सम्बन्धी जानकारी ● खाना खाने तथा पानी पिउने सहि मात्रा र तरिका सम्बन्धी वर्णन ● स्थानीय स्तरमा शारीरिक अभ्यासका लागि खेलिने खेलहरु खेल्ने तरिकाको वर्णन तथा खेल अभ्यास र योगको महत्त्व सम्बन्धी वर्णन	बताउने । ● चिल्लोरहित, ताजा, रेसादार खानाले, रसायन नमिसाइएको खानाले हामीलाई हुने फाइदाहरुबारे छलफल गर्ने । ● बजारमा पाइने पत्रुखाना (Junk food) हरुको सूची बनाई त्यसले हामीलाई गर्ने असरहरुबारे प्रस्तुत गर्ने । ● प्राकृतिक खाना र पत्रु खाना सम्बन्धी भिडियो प्रस्तुत गर्ने । ● शरीरलाई स्वस्थ्य राख्नको लागि पानीको महत्त्वबारे बताइ दिने । पानी पिउने सहि मात्रा र समयबारे तालिका बनाई प्रस्तुत गर्ने । ● ताजा, रेसादार खानाले, रसायन नमिसाइएका खानाले हामीलाई हुने फाइदाहरुबारे छलफल गर्ने । ● खाना खाने सहि मात्रा र तरिकाबारे छलफल गर्ने । ● खानापानी बढी वा कम भएमा हाम्रो	● स्वस्थकर, प्राकृतिक खाना र पत्रु खाना सम्बन्धी भिडियो, वृत्तचित्र ● पोषण विज्ञसँगको भेट ● स्वस्थकर, प्राकृतिक खाना र पत्रु खाना सम्बन्धी भिडियो, वृत्तचित्र ● खाना र पानी खाने सहि तरिकाबारे तालिका, सूची, पोस्टर, भिडीयो आदि ● स्थानीय क्षेत्रमा प्रचलित विभिन्न खेलहरुको सूची, ब्रोसर, फोटो ● खेल खेल्ने विभिन्न योगका तरिकाबारे जानकारी चार्ट वा श्रव्यदृष्य सामग्री	खानाहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● पत्रु खानाको असरबारे वर्णन गर्न लगाउने । ● दैनिक खाजाको अवलोकन गर्ने । ● स्वस्थ शरीरका लागि पानी र खाना किन आवश्यक छ भन्नेबारेमा लेख्न लगाउने । ● विद्यार्थीहरुलाई आफ्नो पानी र खाना खाने तालिका बनाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● पत्रु खानाको असरबारे वर्णन गर्न लगाउने । ● दैनिक खाजाको अवलोकन गर्ने । ● स्थानीय क्षेत्रमा खेलिने खेलहरूको महत्त्वको सूची बनाउन लगाउने ● योग ध्यानका फाइदा बताउन लगाउने । ● कुनै दुई वटा स्थानीय खेलहरुको प्रतिस्पर्धा गराउने । ● सामान्य योगका	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						स्वास्थ्यमा पर्ने असरहरुका बारेमा स्थानीय जानकार व्यक्तिसँग छलफल गराउने । ● स्थानीय क्षेत्रमा खेलिने खेलहरूको महत्त्वको सूची तयार पारी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने । जस्तैः परम्परागत अभ्यास कायम, शारीरिक तन्दुरुस्ती आदि । ● सूक्ष्म व्यायामको भिडियो देखाउने, शिक्षकले गरेर देखाउने र विद्यार्थीहरूलाई अभ्यास गराउने । ● योग ध्यानका फाइदाहरूबारे चर्चा गर्ने (शारीरिक तथा मानसिक फाइदा) स्थानीय विज्ञको सहयोगमा विभिन्न योग व्यायामहरु गराउने ।		आसनहरु गर्न लगाउने र विद्यार्थीहरुको प्रदशर्नीका आधारमा मूल्याङ्कन गर्ने ।	
१०	स्थानीय संघसंस्था तथा समाज सेवा	स्थानीय क्षेत्रमा भएका संघसंस्था तथा समाज सेवा	● मानव सेवा आश्रमको परिचय, विकास, संस्थापक र संस्थाका कार्यहरु	● स्थानीय क्षेत्रमा भएको मानव सेवा आश्रमको पहिचान गरी परिचय दिन ● मानव सेवा आश्रमको कार्यहरु बताउन ● मानव सेवा	● स्थानीय क्षेत्रमा भएको मानव सेवा आश्रमको परिचय, विकास, संस्थापक र संस्थाका कार्यहरु	● स्थानीय क्षेत्रमा भएको मानव सेवा आश्रमको बारेमा छलफल गर्ने । ● मानव सेवा आश्रमको बारेमा भिडियो प्रस्तुत गर्ने र कार्यहरुको अभ्यास गराउने ।	● स्थानीय क्षेत्रमा भएको मानव सेवा आश्रमको परिचय, विकास, संस्थापक र संस्थाका कार्यहरु सम्बन्धी फोटो, चित्रहरु, श्रव्य	● मानव सेवा आश्रमको परिचय सोध्ने । ● स्थानीय स्तरमा भएको मानव सेवा आश्रमको कार्यहरुको सूची बनाउन लगाउने ।	१०

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
				आश्रमको विकासक्रम बारे बताउन		• स्थानीय क्षेत्रमा भएको मानव सेवा आश्रमको अवलोकन गराउने । • मानव सेवा आश्रमको बिकासक्रम बारे बणर्न गर्ने । • मानव सेवा आश्रमको संस्थापकको परिचय दिने • मानव सेवा आश्रमको कार्यहरु बताउने ।	दृष्य सामग्री • स्थानीय क्षेत्रमा मानव सेवा आश्रमको भिडियो • मानव सेवा आश्रम क्षेत्रको अवलोकन ।	• दैनिक क्रियाकलापहरु अवलोकन गर्ने । • मानव सेवा आश्रमको कार्य र सम्बन्धित फोटोहरू सित जोडा मिलाउन लगाउने । • बहुबैकल्पिक प्रश्नहरू गर्ने । • छोटो र लामो उत्तर आउने प्रश्नहरू गर्ने । • संघसंस्था तथा समाज सेवाका क्षेत्रका बारेमा छलफल गराउने ।	
११	स्थानीय भाषा	स्थानीय भाषा	• स्थानीय क्षेत्रमा भएका भाषा तथा स्थानीय भाषाको शब्दकोष र शब्दार्थ	• स्थानीय क्षेत्रमा भएका भाषको पहिचान गर्न • स्थानीय भाषाको शब्द बताउन	• स्थानीय क्षेत्रमा भएका भाषा तथा स्थानीय भाषाको शब्दकोष बनाई शब्दार्थ बुझ्न	• प्रमुख स्थानीय भाषाको शब्दार्थ आवश्यकता अनुसार शिक्षकले तयार गर्ने र विद्यार्थी माफ्र्त अन्तरक्रिया गराउने	• शब्दार्थ पत्ती आवश्यकता अनुसार शिक्षकले तयार गरी थप कार्य विद्यार्थीलाई गराउने	• शब्दार्थ सम्बन्धी पत्ती देखाई शिक्षकले कक्षामा सोध्ने	९
१२	कम्प्युटर शिक्षा	कम्प्युटर शिक्षा	• कम्प्युटर हार्डवेयर र सफ्वेयर प्रणाली	• कम्प्युटर प्रणालीको पहिचान गरी परिचय दिन • कम्प्युटर हार्डवेयरको क्षेत्रहरुको पहिचान गरी उपयोगिता बताउन • कम्प्युटर	• कम्प्युटर प्रणालीको पहिचान र परिचय • कम्प्युटर इनपुट हार्डवेयर (किर्बोड, माउस, स्क्यानर, माइक्रोफोन र डिजिटल क्यामेरा)को परिचय र कार्य • कम्प्युटर प्रोसेसिङ हार्डवेयर (CPU, CU र ALU) को परिचय	• कम्प्युटर प्रणालीको परिचय दिने । • कम्प्युटर प्रणाली सम्बन्धी भिडियो प्रस्तुत गर्ने । • विद्यार्थीहरुलाई विद्यालयमा प्रयोग भएका कम्प्युटर हार्डवेयरको सूची बनाउन लगाउने ।	• कम्प्युटर प्रयोगशाला ब्रोसर, फोटो, चार्ट वा श्रव्यदृष्य सामग्री • (किर्बोड, माउस, स्क्यानर, माइक्रोफोन र डिजिटल क्यामेरा) (मनिटर, स्पिकर र प्रिन्टर)को चित्र,	• कम्प्युटर प्रणालीको परिचय दिन लगाउने । • इनपुट हार्डवेयर (किर्बोड, माउस, स्क्यानर, माइक्रोफोन र डिजिटल क्यामेरा) वर्णन गर्न लगाउने । • कम्प्युटर प्रोसेसिङ	९

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
				सफ्वेयरको क्षेत्रहरुको पहिचान गरी उपयोगिता बताउन	र कार्य ● कम्प्युटर आउटपुट हार्डवेयर (मनिटर, स्पिकर र प्रिन्टर)को परिचय र कार्य ● कम्प्युटर सफ्वेयर (सिस्टम र एप्लिकेसन) को परिचय र कार्य	● विद्यार्थीहरुलाई विद्यालयमा प्रयोग भएका कम्प्युटर सफ्वेयरको सूची बनाउन लगाउने । ● कम्प्युटर हार्डवेयरका कार्यहरु बयान गर्ने । ● कम्प्युटर सफ्वेयरका कार्यहरु बयान गर्ने । ● विद्यार्थीहरुलाई कम्प्युटर प्रयोगशालामा लगी कम्प्युटर हार्डवेयर र सफ्वेयरको अवलोकन गराउने ।	फोटो, भिडियो, ● कम्प्युटर प्रोसेसिङ हार्डवेयर (CPU, CU र ALU)को चित्र, फोटो, भिडियो	हार्डवेयर (CPU, CU र ALU)को वर्णन गर्न लगाउने । ● कम्प्युटर आउटपुट हार्डवेयर (मनिटर, स्पिकर र प्रिन्टर)को वर्णन गर्न लगाउने । ● कम्प्युटर सफ्वेयर (सिस्टम र एप्लिकेसन) को बारेमा लेख्न लगाउने । ● कम्प्युटर प्रयोगशालाको अवलोकन गरी हार्डवेयर र सफ्वेयरको सूची बनाउन लगाउने ।	

कक्षा ६

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
१.	नागार्जुन नगरपालिकाको परिचय	● नगरपालिका वडा नं.७ र ८ को भूगोल, धार्मिक, सांस्कृतिक परिचय र वडा बासिको	● वडा नं.७ र ८ को चार सिमाना, भू-बनोट, वनजङ्गल खेतीयोग्य भूमि,गाउँ,टोल, बस्ती ● वडा नं. ७ र ८ को जनसंख्या, धार्मिक,सांस्कृतिक	● वडा नं.७ र ८ को चार सिमाना भू-बनोट, गाउँ टोल बस्तीका वारेमा बताउन ● वडा नं. ७ र ८ को जनसंख्या धार्मिक, सांस्कृतिक	● वडा नं.७ र ८ को चार सिमाना, भू-बनोट, गाउँ टोल बस्तीको परिचय ● नागार्जुन नगरपालिका वडा नं. ७ र ८ को जनसंख्या, धार्मिक,	● वडा नं ७ र ८ को भू-बनोट, गाउँ टोल बस्तीका बारे जानकारी दिने ● वडाको जनसंख्या, धार्मिक, सांस्कृतिक क्षेत्रको नाम सहित जानकारी गराउने ● वडाको काम, सेवा	● नगरपालिका वडा सिमाना छुट्टिने नक्सा ● जनसंख्या धार्मिक, सांस्कृतिक क्षेत्रको चित्र ● वडाबाट प्रवाह हुने सेवाको	● वडा नं ७ र ८ को चार सिमाना, गाउँ टोलको प्रश्न सोध्ने ● धार्मिक सांस्कृतिक र जनसंख्या अवस्थाको प्रश्न	१०

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
		पेशा व्यवसाय	अवस्था, ● वडाबाट प्रवाह हुने सेवाहरु	अवस्था बताउन ● वडाबाट प्रवाह हुने सेवा सुविधा बारे भन्न	सांस्कृतिक क्षेत्रको अवस्था ● वडा बासिका लागि वडाबाट प्रवाह हुने सेवा सुविधा	प्रवाहका सम्बन्धमा बताइदिने	सूची	निर्माण गरी सोध्ने ● वडा बाट प्रवाह हुने सेवाको सूची वनाउ लगाउने ● परियोजना कार्य गर्न लगाउने	
२.	जैविक विविधता	● स्थानीय बोटबिरुवा	● वनको प्रकार (राष्ट्रिय, सामुदायिक, धार्मिक,नीजि आदि)नागार्जुनमा रहेका सामुदायिक वनको नाम र क्षेत्रफल, ● वनको महत्त्व (जैविक विविधता, पानी, माटो, जलवायू) र संरक्षण का प्रयास	● स्थानीय वनका पहिचान र प्रकार भन्न ● सामुदायिक वनको नाम र क्षेत्रफल भन्न ● वनको महत्त्व र संरक्षणका प्रयास पहिचान गर्न । ● सामुदायिक वन र नीजि वन बीच तुलना गर्न । ● वन संरक्षणका उपायको व्याख्या गर्न ।	● वनको प्रकार सहित परिचय ● सामुदायिक वनको नाम र क्षेत्रफल ● वनको महत्त्व	● नागार्जुन नगरपालिका क्षेत्रमा भएका व्यवस्थापनका आधारमा वनका प्रकारहरूको सूची बनाइ छोटकरीमा वर्णन गर्ने । जस्तैः निजी वन, सामूदायिक वन, संरक्षित वन, धार्मिक वन आदि) ● विद्यालय नजिकैको वन कार्यालय वा वनका पदाधिकारीसँग भेट गराइ उक्त वनको व्यवस्थापन र संरक्षणका कार्यहरुबारे छलफल गर्ने । ● वनबाट हुने फाइदाहरूको बारेमा छलफल गरी निष्कर्ष दिने । ● स्थानीय सामुदायिक वन भ्रमण गर्ने, त्यहाँ भएको जैविक विविधता पहिचान	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका वनहरुको सूची ● वनका प्रकार सम्बन्धी चार्ट विभिन्न श्रव्य दृष्य सामग्रीहरु ● स्थानीय नक्सा ● सामुदायिक वन बारे जानकारी पुस्तिका ● तुलना चार्ट	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका विभिन्न वनहरुको नामको सूची प्रस्तुत गर्ने लगाउने । ● वनका प्रकारहरु छुट्याउन लगाउने । ● वनको महत्त्वसम्बन्धी सोध्ने । ● नजिकको वनको अवलोकन भ्रमणका आधारमा परियोजना कार्य गर्न लगाउने । ● भ्रमणम देखेको राम्रा पक्ष समेटेर एउटा प्रतिवेदन लेख्न लगाउने ।	१२

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						गर्ने, सामुदायिक वन संरक्षणमा स्थानीयको प्रयास टिपोट गर्ने ।			
		● स्थानीय जीवजन्तु	● स्थानीय वन्यजन्तु, वन्यजन्तुको हालको अवस्था ● वन्यजन्तु संरक्षणका उपाय	● स्थानीय वनमा पाइने वन्यजन्तुको महत्त्व वर्णन गर्न । ● स्थानीय वनमा पाइने वन्यजन्तुको हालको अवस्था तथा संरक्षणका उपाय व्याख्या गर्न ● स्थानीय वनमा पाइने वन्यजन्तुको सूची बनाउन, ● नागार्जुन स्थित ऐनडाँडाको ऐतिहासिक र जैविक महत्त्वको वर्णन गर्न ● जैविक विविधता लोप हुँदा पर्ने असर अनुमान गर्न	● ऐनडाँडाको परिचय, ऐतिहासिक महत्त्व, जैविक विविधता, वर्तमान अवस्था चुनौती, संरक्षणका उपाय	● स्थानीय वन्यजन्तुको , अवस्था र संरक्षण बारे स्थानीय बुढापाकासंग सोधपुछ गर्ने । ● ऐनडाँडा भ्रमण गरी वन्यजन्तु पहिचान, र सूची निर्माण ● वन्यजन्तुलाई परेको असर, संरक्षणका उपाय, संरक्षणमा स्थानीयको भूमिका ● ऐनडाँडाको शिलालेख आदिबारे छलफल गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने ● ऐनडाँडाको विषयमा प्रोजेक्ट कार्य गर्न लगाउने	● वन्यजन्तुका पोष्टर, चित्र, चार्ट, पुस्तक, ● वन्यजन्तु संरक्षणमा स्थानीयको भूमिका सम्बन्धी चार्ट ● प्रोजेक्ट कार्यको रिपोर्ट	● ऐनडाँडा/स्थानीय जंगलमा भ्रमण गरेको रिपोर्ट कक्षामा प्रदर्शन गर्न लगाउने ● परियोजना कार्यको प्रतिवेदन ● वन्यजन्तु संरक्षणमा स्थानीयको भूमिका विषयक वक्तृत्वकला र निबन्ध लेखन गर्ने ● प्रश्नोत्तर गर्ने ● परीक्षा लिने आदि ।	
३	वातावरण संरक्षण	● जलस्रोत	● खानेपानीका स्रोत र नागार्जुन क्षेत्रमा खानेपानीको अवस्था ● पानी शुद्धिकरणको तरिका	● खानेपानीका स्रोत र समस्या पहिचान गर्न ● पानी शुद्धिकरणका सरल विधिहरु प्रदर्शन गर्न ● स्वच्छ पानी र सफा वातावरणको महत्त्वबारे सचेत हुन	● स्थानीय पानीका स्रोतको सूची, सर्वेक्षण ● पानी शुद्धिकरणका अभ्यास ● पानीको महत्त्वको बारेमा छलफल	● खानेपानीका लागि उपयोग गरिने स्रोतहरुको सूची बनाइ प्रस्तुत गर्ने । ● नजिकको खानेपानी व्यवस्थापनको कार्यालय वा उपभोक्ता समितिका व्यक्तिसँग भेट गराइ स्थानीय क्षेत्रमा पानीको वितरण र व्यवस्थापन कसरी	● पानीको वितरण र व्यवस्थापन सम्बन्धी फोटो, लेख, ब्रोसर वा भिडियो ● पानी शुद्धिकरणका उपायह सम्बन्धी ब्रोसर, भिडियो आदि	● आफ्नो घर नजिकैको कुनै एक जलस्रोत क्षेत्रको अवलोकन गरी त्यसको संरक्षण र व्यवस्थापनका लागि गरेका प्रयासहरूको खोजी गरी बुँदागत रुपमा लेखेर कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	७

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						गरिएको छ भन्ने बारेमा छलफल गर्ने । ● स्थानीय स्तरमा पानी शुद्धीकरणका लागि अपनाइने परम्परागत उपायहरूबारे स्थानीय बूढापाकासँग छलफल गराउने र उनीहरूका अनुभव आदानप्रदान गर्ने । जस्तैः पानी सफा गर्न सामान्य छान्ने, बालुवा अंगार मिसाइ फिल्टर बनाउने आदि । ● पानी शुद्धीकरणका उपायहरूको बारेमा वर्णन गर्ने । जस्तैः उमाल्ने, फिल्टर गर्ने, बजारमा पाइने पानी शुद्धीकरण गर्ने विभिन्न औषधीहरूको प्रयोग गर्ने विधिबारे जानकारी गराउने । ● पानीको सुद्दिकरणका उपायहरूबारे बृत्तचित्र वा भिडियो देखाइ कक्षामा छलफल गरी बुँदागत रुपमा सूची तयार गर्ने ।		● आफ्नो घरमा खानेपानीको शुद्धीकरणका लागि अपनाइएका विधिहरूको बारेमा वर्णन गर्न लगाउने । ● पानी शुद्धीकरणका विधिहरूमध्ये कुनै एक बिधिको सचित्र वर्णन गर्न लगाउने । ● आफ्नो घर र टोलमा पानीको व्यवस्थापन कसरी गरिएको छ र शुद्धिकरणका कुन कुन उपायहरु अवलम्बन गरिएको छ बुझेर लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	
		● फोहोरमैला व्यवस्थापन	● फोहोरको परिचय, प्रकार र व्यवस्थापन	● फोहोर व्यवस्थापनको लागि 4R को व्यवहारिक अभ्यास गर्न ● जैविक र अजैविक	● फोहोरमैलाको परिचय, प्रकार, व्यवस्थापनको उपाय (4R को सिद्धान्त)	● प्रदुषणको परिचय सहित विभिन्न प्रदूषणका प्रकारहरूबारे जानकारी दिइ त्यसको कारण, असर	● प्रदुषण सम्बन्धी चार्ट, ब्रोसर, पम्पप्लेट ● फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी भिडीयो	● आफ्नो घर वरिपरि देखिने प्रदूषण झल्किने किसिमको चित्र बनाउन लगाइ त्यो प्रदूषण कम गर्न	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
				फोहोर वर्गीकरण गर्न		र रोकथामका उपायहरू बारे छलफल गरी बताइदिने । ● स्थानीय क्षेत्रमा भएका प्रदूषणहरूको सूची बनाइ प्रस्तुत गर्ने । ● नजिकैको खोला, नदी, पोखरी, खोल्सा वा डम्पिङ्ग साइटको भ्रमण गराइ त्यहाँ देखिएका प्रदूषणहरूको बारेमा बताइ त्यसबाट समुदायमा परेका असरहरू र त्यसको रोकथामका उपायहरूबारे बुँदागत रुपमा बताइदिने । ● कक्षाकोठाबाट निस्कने फोहरलाई व्यवस्थापन गर्न लगाउने । ● ठोस फोहोरहरूको पुनः प्रयोग गरेर बनाइएका सामानहरू देखाएर कम गर्ने, पुनः प्रयोग, प्रशोधन तथा प्रयोग अगाडि एकपटक सोच्ने (4R: Reduce, Reuse, Recycle, Rethink) को सिद्धान्तबारे बुझाउने । ● स्थानीय कागज बनाउने केन्द्रको	वा स्थानीय फोहोर व्यवस्थापन केन्द्रको ब्रोसर ● श्रव्य दृष्य सामग्रीहरु ● अवलोकन फाराम	हामीले गर्न सकिने कार्यहरूको बारेमा लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● नजिकैको खोलानाला, ताल मठमन्दिरको भ्रमण गरी त्यहाँको प्रदूषणको अवस्थाको बारेमा एउटा परियोजना तयार पारेर कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाइ पृष्ठपोषण दिने । ● आफ्नो घरबाट निस्कने फोहोरहरूलाई कसरी व्यवस्थापन गरीएको छ कक्षामा छलफल गर्न लगाइ निचोडलाई समूहगत रुपमा प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● पुन : प्रयोग गरेर कागज वा प्लाष्टिकको कुनै एक सामग्री तयार पारेर प्रदर्शन गर्न लगाउने ● तरल फोहोर व्यवस्थापनका उपायहरूको सूची बनाउन लगाउने ।	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						भ्रमण गराउने । ● कागजहरूको पुन प्रयोग गरेर फोटो फ्रेम लगायत विभिन्न सामग्रीहरूको निर्माण गर्न सिकाउने । ● तरल फोहोरको व्यवस्थापन गर्न सिकाउने । जस्तैः सब्जी पखालेको पानी करेसाबारीमा प्रयोग गर्ने । ● प्रदुषण नियन्त्रण र फोहोर व्यवस्थापन सम्बन्धी बृत्तचित्र वा भिडियो प्रस्तुत गर्ने ।			
४	प्रकोप र विपद्	● प्रकोप विपद् व्यवस्थापन	● नगरपालिका क्षेत्रमा हुन सक्ने प्रकोप, भूकम्प, बाढी, पहिरो, आगलागी र सडक दुर्घटना आदिको जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका उपायहरू	● नगरपालिका क्षेत्रमा हुन सक्ने प्रकोप, भूकम्प, बाढी, पहिरो, आगलागी र सडक दुर्घटनामा सावधानी अपनाउन र रोकथाम तथा क्षति न्यूनीकरणमा सहयोग गर्न	● नगरपालिका क्षेत्रमा हुन सक्ने प्रकोप, भूकम्प, बाढी, पहिरो, आगलागी र सडक दुर्घटनामा सावधानी अपनाउनका लागि गर्नुपर्ने उपायहरु र रोकथाम तथा क्षति न्यूनीकरणका उपायहरु	● स्थानीय स्तरमा भूकम्प , बाढी पहिरो, आगलागी र सडक दुर्घटना जस्ता विपद्हरू भोगेका मानिसहरूसँग अन्तरक्रिया गर्ने र अनुभव सुन्ने जस्तैः भूकम्प , बाढी, पहिरो, आगलागी र सडक दुर्घटना हुनको मुख्य कारण, रोकथाम तथा क्षति न्यूनीकरण गर्ने उपायहरू । ● स्थानीय विज्ञहरूसँग प्रकोप/विपद् सम्बन्धी छलफल गरी त्यसको असर न्यूनीकरणका लागि स्थानीयस्तरमा गर्न सकिने	● भूकम्प , बाढी पहिरो, आगलागी र सडक दुर्घटनासम्बन्धी फोटो, चित्रहरु ● प्रकोपबाट हुन सक्ने क्षति क्षति, असर न्यूनीकरण र सावधानी सम्बन्धी श्रव्य दृष्य सामग्री	● मानवीय कारणबाट निम्तिन सक्ने विपद्हरूको सूची तयार पारी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● भूकम्प , बाढी पहिरो, आगलागी र सडक दुर्घटनाबाट आइपर्न सक्ने खतराहरूलाई कम गर्न हामीले गर्न सक्ने कार्यहरूको सूची बनाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● वि.सं. २०७२ सालको भूकम्पबारे अभिभावकलाई सोधेर छोटकरीमा लेखी प्रस्तुत गर्न	१०

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						क्रियाकलापहरूको सूची प्रस्तुत गर्ने । ● नजिकैको प्रकोपजन्य क्षेत्रको अवलोकन भ्रमण गराइ त्यहाँ देखिएका समस्याहरूबारे छलफल गर्ने ● विद्यालय प्राङ्गणमा वा अन्य क्षेत्रमा अरु स्थानीयहरू सहित विभिन्न अवसर पारेर विद्यार्थीहरूको र्‍याली गर्ने ।		लगाउने । ● विपद्बाट बच्नका लागि अपनाइने उपायहरुको अभिनय गर्न लगाउने । ● स्थानीय सडक सुरक्षा सम्बन्धी योजना बनाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● क्रियाकलाप गर्दा कुन विद्यार्थी कति सक्रिय हुन्छ, नयाँ कुरा सिक्न कति उत्साहित हुन्छ, प्रश्नोत्तर कति गर्छन् ख्याल गरेर ।	
५	धार्मिक ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थल	● स्थानीय धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलको परिचय	● पार्कमा हुने गतिविधिहरू (घुमफिर, वनभोज, दृश्यावलोकन आदि) स्थानीय समुदाय र पर्यटकमा पर्ने प्रभाव संरक्षण तथा व्यवस्थापन	● पार्कमा हुने गतिविधिहरूको जानकारी हासिल गर्न पार्क संरक्षणको आवश्यकता बोध गर्न	● नगरपालिका भित्रका धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलहरु हसनटार गुम्बा, पञ्चकन्या मन्दिर,कौडु भगवती मन्दिर र भुवनेश्वरी मन्दिरको परिचय, महत्त्व, हालको अवस्था र संरक्षणका उपायहरु बारे जानकारी	● हसनटार गुम्बा, पञ्चकन्या मन्दिर,कौडु भगवती मन्दिर र भुवनेश्वरी मन्दिर अवलोकन भ्रमण गराइ वा तिनीहरुको फोटो वा ती क्षेत्रहरुसँग सम्बन्धित भिडियो देखाइ तिनीहरुको उत्पत्ति जनविश्वास, परिचय, महत्त्व, हालको अवस्था र संरक्षणका उपायाहरु बारे छलफल गर्ने । ● हसन्टार गुम्बा, पञ्चकन्या	● स्थानीय मठ, मन्दिर, गुम्बा/विहारसँग सम्बन्धित ब्रोसर, लेख, रचना, फोटो आदि । ● श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु, भिडियो, डकुमेन्ट्री आदि । ● स्थानीय बुढापाका, संस्कृतिविद तथा इतिहास विद्	● आफ्नो बस्ती नजिक रहेको कुनै एक गुम्बा वा कुनै एक धार्मिक स्थानको परिचय सहित संरक्षणका लागि हामीले गर्न सक्ने कार्यहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● नगरपालिका क्षेत्र भित्रको सबभन्दा पुरानो गुम्बाको परिचय दिन लगाउने ● हामीले हाम्रा	१२

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						मन्दिर,कौडु भगवती मन्दिर र भुवनेश्वरी मन्दिरबारे जानकार व्यक्तिसँग उत्पति, व्यवस्थापन तथा संरक्षणबारे विद्यार्थीहरुलाई छलफल गराउने । ● विद्यालय नजिकको कुनै एक मठमन्दिर, गुम्बा, चर्च, पाटीपौवा, मस्जिदको अवलोकन भ्रमण गराइ त्यसको सरसफाइ कार्यमा सहभागी गराउने ।		धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलको संरक्षण किन गर्नुपर्छ सोध्ने ।	
		● स्थानीय पर्यटकीय स्थलको परिचय	● नागार्जुन नगरपालिकाको प्रमुख धार्मिक स्थलहरूको पर्यटन संभावना, स्थानीय समुदायको सहभागिता र भूमिका	● धार्मिक स्थलहरू समाज र पर्यटनमा पार्ने प्रभाव बताउन	● गणेशमान स्मृति पार्क र स्वीजरल्याण्ड पार्क क्षेत्रको परिचय, महत्त्व, फाइदा र त्यसको हालको अवस्था र संरक्षणका लागि गर्नुपर्ने कार्यहरुको जानकारी	● विद्यार्थीहरुलाई गणेशमान स्मृति पार्क र स्वीजरल्याण्ड पार्क क्षेत्र अवलोकन भ्रमण गराइ वा फोटो देखाइ वा तिनीहरु सम्बन्धी जानकार व्यक्तिसँग भेट गराउने र उक्त क्षेत्रको के महत्त्व छ, स्थानीय समुदायले कसरी उपयोग गरिरहेको छ भन्ने बारेमा छलफल गरी निष्कर्ष दिने । ● गणेशमान स्मृति पार्क र स्वीजरल्याण्ड पार्क क्षेत्रमा पर्यटकीय गतिविधिका लागि हाल भइरहेका कार्यहरुको सूची	● गणेशमान स्मृति पार्क र स्वीजरल्याण्ड पार्क क्षेत्रको फोटो, त्यस सम्बन्धी ब्रोसर ● श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु, भिडियो, डकुमेन्ट्री आदि । ● स्थानीय विज्ञसँगको भेटघाट तथा छलफल	● आफ्नो विद्यालय वा घर नजिक रहेका पर्यटकीय क्षेत्रहरूको सूची बनाइ महत्त्व र संरक्षणका कार्यहरु बताउन लगाउने । ● गणेशमान स्मृति पार्क र स्वीजरल्याण्ड पार्क क्षेत्रको पर्यटकीय महत्त्व लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● घर वा विद्यालय नजिकको पर्यटकीय ठाउँको सरसफाइमा सहभागी गराउने र त्यसको संरक्षणका लागि गर्नुपर्ने	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						बनाइ प्रस्तुत गर्ने र त्यसको दिगो उपयोग र संरक्षणका लागि हामीले गर्नुपर्ने कार्यहरु समेत छलफल गर्ने । ● विद्यालय नजिकको पर्यटकीय ठाउँको अवलोकन भ्रमण गराइ त्यसको महत्त्वबारे बताउने र सरसफाइमा विद्यार्थीहरुलाई सहभागी गराउने ।		कार्यहरुका बारेमा प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● विद्यार्थीको सहभागिता तथा क्रियाकलाप अवलोकन गर्ने । ● सामुदायिक पार्क वा स्थानीय पर्यटकीय स्थलको अवलोकन भ्रमण गराई रिपोर्ट लेख्न लगाउने ।	
६	हाम्रो भाषा, भेषभूषा र संस्कृति	● नेवार जातिका भाषा, भेषभूषा र संस्कृति	● स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने नेवार जातिको भाषा, भेषभूषा र संस्कृति	● स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने नेवार जातिको भाषा, भेषभूषा,चाडपर्व, जन्म, मृत्यु, विवाह आदिको संस्कार बताउन र स्थानीय चाडपर्व, संस्कृतिको सम्मान गर्न	● स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने नेवार जातिको भाषा, भेषभूषा, चाडपर्व, जन्म, मृत्यु आदि संस्कारहरुको परिचय तथा स्थानीय चाडपर्व, संस्कृतिको महत्त्व र संरक्षण सम्बन्धी जानकारी	● स्थानीय नेवार जातिको भाषा, भेषभूषा, संस्कृति सम्बन्धी भिडियो वा चार्ट बनाइ प्रस्तुत गर्ने । ● स्थानीय कुनै संग्राहलयको भ्रमण गरी उक्त संग्राहलयमा राखिएका नेवार लगायत विभिन्न जातजातिका मानिसहरुले लगाउने परम्परागत भेषभभूषा बारे जानकारी लिने । ● स्थानीय विज्ञको सहयोगमा नेवार जातिको भाषा, भेषभूषा, जन्म, मृत्यु, विवाह आदि संस्कार सम्बन्धी छलफल गर्ने र त्यसको सम्बर्धनमा	● स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने नेवार जातजातिको सूची । ● नेवार जातिको भाषा, भेषभूषा र संस्कृति सम्बन्धी फोटो,भिडियो, पम्पलेट, ब्रोसर ● नेवार जातिको विज्ञ परामर्श ● नेवारी संग्राहलय ● नेवार जनसङ्ख्या उल्लेख गरिएको चार्ट	● चित्रहरु देखाइ नेवार जातिको भाषा, भेषभूषा, र संस्कृतिका बारेमा सोध्ने ● नेपाल भरिमा र नागार्जुन नगरपालिकामा नेवारहरुको कुल जनसंङ्ख्या कति छ प्रश्न सोध्ने	१४

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						समुदायले गर्नु पर्ने कार्यहरुबारे पनि छलफल गर्ने ।			
		● नेवार जातिले मनाउने चाडपर्वहरु सकिमिला पुन्ही, सिथी,पञ्चदान पर्व, गुँला पर्व, सिथि नखःआदिको परिचय	● स्थानीय नेवार समुदायले मनाउने चाडपर्वहरु (सकिमिला पुन्ही, गुँला,पुन्ही, सिथी, पञ्चदान, सिथी नःख, आदि)को परिचय	● स्थानीय नेवार समुदायले मनाउने चाडपर्वहरु (सकिमिला पुन्ही, गुँला, पञ्चदान, सिथी नःख, आदि)को परिचय दिई उक्त पर्वहरुमा गरिने क्रियाकलापहरुमा सहभागी हुन र चाडपर्वहरुको सम्मान गर्न	● स्थानीय नेवार समुदायले मनाउने चाडपर्वहरु (सकिमिला पुन्ही, गुँला, पञ्चदान, सिथी नःख, आदि तथा स्थानीय क्षेत्रमा लाग्ने मेला, जात्राहरुको परिचय र गरिने क्रियाकलापहरु	● स्थानीय नेवार समुदायले मनाउने चाडपर्वहरु (सकिमिला पुन्ही, गुँला, पञ्चदान, सिथी नःख, आदि) को परिचय र त्यस अवसरमा गरिने क्रियाकलापहरुबारे छलफल गर्ने । ● विद्यालय नजिकैको कुनै एक नेवार समुदायको घरमा गई कुनै एक पर्वबारे उक्त घरका मानिससँग अन्तरक्रिया गराउने । ● आफ्नो विद्यालय नजिकको कुनै एक मेला वा जात्राको प्रत्यक्ष अवलोकन गराउने वा त्यहाँ कुन अवसरमा, किन, कहिलेदेखि मेला लाग्ने गरेको भन्नेबारेमा बताइदिने ● स्थानीय क्षेत्रमा विभिन्न चाडपर्वहरुमा लाग्ने मेलाजात्राहरुको महत्त्व प्रस्तुत गर्ने । ● पर्व, मेलाजात्रा मनाउँदा हामीले ध्यान दिनुपर्ने कुराहरुबारे छलफल गर्ने ।	● विभिन्न मेलाजात्रा सम्बन्धी लेख, रचना, फोटो, चित्र तथा श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु ● स्थानीय पर्व सम्बन्धी लेख, रचना, फोटो, चित्र तथा श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु	● योमरी पुन्ही र गाईजात्रा पर्वको छोटो परिचय र महत्त्व लेखेर प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● उक्त पर्वहरुमा के गरिन्छ बताउन लगाउने । ● स्थानीय मेला जात्रामा सहभागिता जनाउँदा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● बहुवैकल्पिक प्रश्नहरु गर्ने । ● स्थानीय कुनै एक पर्व सम्बन्धी परियोजना कार्य गर्न लगाउने । ● सकिमिला पुन्ही, गुँला पर्व, पञ्चदान पर्व, सिथि नखः कसरी मनाइन्छ ? लेख्न लगाउने ।	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
७	हाम्रा आनीबानी तथा शिष्टाचार	● सामाजिक कुरीति (लैङ्गिक विभेद, वर्गीय विभेद झुमा प्रथा, देउकी प्रथा, दाइजो प्रथा, छाउपडी प्रथा, बोक्सी प्रथा बाल विवाह) आदिको बारेमा जान्न	● समाजमा विद्यमान सामाजिक कुरीतिका बारेमा बुझि त्यसलाई हटाउन	● नेपाली समाजमा विद्यमान सामाजिक कुरीतिका बारेमा बुझि त्यसलाई हटाउन	● नेपाली समाजमा विद्यमान रहेका सामाजिक कुप्रथा तथा सामाजिक कुरीतिहरु वर्गीय विभेद लैङ्गिक विभेद, झुमा प्रथा, देउकी प्रथा, दाइजो प्रथा, छाउपडी प्रथा, बोक्सी प्रथा , बाल विवाह आदिको बारेमा बुझि यसको अन्त्य गर्ने	● नागार्जुन नगरपालिका भित्र बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिहरुमा भएका सामाजिक कुरीतिहरुको बारेमा सोधपुछ गरी डाटा संकलन गर्ने । ● शिक्षकले सामाजिक कुरीतिका बारेमा प्रष्ट पारिदिने । ● यदि स्थानीय क्षेत्र भित्र सामाजिक कुरीति तथा कुप्रथा विद्यमान छन् भने त्यसको निराकरणकालागि पहल गर्नु पर्ने कुरामा जोड दिने । ● विद्यार्थीहरुलाई आफ्नो समाजमा यदि सामाजिक कुरीतिले जरा गाडेको छ भने त्यसको अन्त्य गर्न सबै जना लाग्नु पर्छ भन्ने कुरामा जोड दिने ।	● सामाजिक कुरीति झल्काउने चित्र, लेख, रचना, भिडियो, फोटो ● स्थानीय क्षेत्रमा भएका सामाजिक व्यक्तित्व ● स्थानीय क्षेत्रको अवलोकन	● स्थानीय क्षेत्रको अवलोकन भ्रमण गरी यदि कुनै समाजमा सामाजिक कुरीति विद्यमान रहेछ भने त्यसको अन्त्य गर्न पहल गर्ने । ● विद्यार्थीहरुलाई आफ्नो घरमा अथवा समाजमा यदि सामाजिक कुरीति तथा कुप्रथा रहेछ भने त्यसको डाटा संकलन गर्न लगाउने ● विद्यार्थीहरुलाई समाजमा रहेका कुप्रथा हटाउन प्रेरित गर्ने ।	१०
८	हाम्रो पेसा तथा व्यवसाय	स्थानीय उत्पादन, कला र सीप	● नगरपालिका क्षेत्रमा हुने स्थानीय उत्पादन (कृषिजन्य, पशुजन्य तथा सीपमा आधारित उत्पादन) जस्तैः तरकारी, चुकअमिलो, चाना, गुन्द्रुक, बाँस तथा चोयाबाट बन्ने सामग्रीहरु	● स्थानीय क्षेत्रमा हुने उत्पादन (कृषिजन्य, पशुजन्य तथा सीपमा आधारित उत्पादन) जस्तैः तरकारी, चुकअमिलो, चाना, गुन्द्रुक, बाँस तथा चोयाबाट बन्ने सामग्रीहरुको सीप सीकेर उत्पादन, प्रयोग र आय आर्जन गर्न	● स्थानीय क्षेत्रमा हुने उत्पादन (कृषिजन्य, पशुजन्य तथा सीपमा आधारित उत्पादन) जस्तैः तरकारी, चुकअमिलो, चाना, गुन्द्रुक, बाँस तथा चोयाबाट बन्ने सामग्रीहरुको आधारभूत ज्ञान सहित सहितको	● स्थानीय क्षेत्रमा हुन सक्ने कृषिजन्य, पशुजन्य तथा सीपमा आधारित उत्पादनको सूची बनाइ त्यसको महत्त्व, फाइदा प्रस्तुत गर्ने । ● चुकअमिलो, चाना, गुन्द्रुक, डोका, डाला बनाउने कामको, चित्र, भिडियो प्रस्तुत	● स्थानीय क्षेत्रमा हुने कृषिजन्य, पशुजन्य उत्पादन र तरकारी, चुकअमिलो, चाना, गुन्द्रुक,बाँस तथा चोयाबाट बन्ने सामग्रीहरुका सम्बन्धी चित्र, पोष्टर, प्लेकार्ड	● स्थानीय स्तरमा उत्पादन हुने कृषि तथा पशुजन्य उत्पादन बढाउन के के गर्न सकिन्छ ? सोध्ने । ● चुकअमिलो, चाना, गुन्द्रक बनाउन के गर्नपर्छ ? टिपोट गरी वर्णन गर्न लगाउने ।	१४

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
					वर्णन	गर्ने र घरमा उक्त कामको अभ्यास गर्ने ।	र श्रव्य दृष्य सामग्री	● बाँसबाट बन्ने सामग्रीको नाम प्लेकार्डमा लेख्न लगाइ व्याख्या गर्न लगाउने । ● सीप सिकेर गर्न सकिने व्यवसायिक कामको फाइदाहरु टिपोट गर्दै छलफल गराउने ।	
		व्यवसायिक कार्य	● कुखुरा पालन, यसका मुख्य प्रजाति, उत्पादन, फाइदा र महत्त्व	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका तथा हुनसक्ने कुखुरा पालन, यसका मुख्य प्रजाति, उत्पादन, फाइदा, महत्त्व र सीपबारे वर्णन गर्न	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका र हुनसक्ने कुखुरा पालन व्यवसायका अवस्था मुख्य प्रजाति, उत्पादन, फाइदा, महत्त्व र सीप	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका र हुनसक्ने कुखुरा पालन व्यवसायको वर्तमान अवस्थाको सूची बनाइ प्रस्तुत गर्ने र वर्णन गर्न । ● कुखुरा पालनका प्रजातिहरु बारे जानकारी दिने भिडियो प्रस्तुत गर्ने र उक्त व्यवसायबाट पारिवारिक लाभका बारेमा अभ्यास गराउने । ● यस व्यवसाय गर्न आवश्यक पर्ने कच्चा सामग्रीको पहिचान गरी व्यवसायिक सीप विकासको महत्त्व र फाइदाको विवरण प्रस्तुत गर्ने ।	● कुखुरा पालन व्यवसाय सम्बन्धी वृत्तचित्र, फोटो, भिडियो लगायतका सम्बन्धी श्रव्य दृष्य सामग्री	● स्थानीय स्तरमा गरिने कुखुरा पालन व्यवसायको कारण र महत्त्व र फाइदाहरु सोध्ने । ● टोल र छरछिमेकमा कुन कुन प्रजातिका कुखुरा पालेको देख्नु भएको छ र त्यसमध्ये कुन राम्रो मानिन्छ प्रश्न सोध्ने । ● पशुपालन र कुखुरा पालन व्यवसाय बिच हुने भिन्नताहरु कक्षामा समुहगत छलफल गर्न लगाउने ।	
९	स्थानीय खेल, योग र सन्तुलित	स्थानीय खेलहरु, योग व्यायाम र सन्तुलित भोजन	● प्राणीका आहार, मांसाहारी, शाकाहारी,	● प्राणीका आहार, मांसाहारी, शाकाहारी,	● प्राणीका आहार, मांसाहारी, शाकाहारी, सर्वहारी	● प्राणीका आहार, मांसाहारी, शाकाहारी, सर्वहारी सम्बन्धी	● प्राणीका आहार, मांसाहारी, शाकाहारी,	● प्राणीका आहार, मांसाहारी, शाकाहारी,	१०

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
	भोजन		सर्वहारीको परिचय ● हिताहार, मिताहार र ऋताहारको परिचय	सर्वहारीको पहिचान गरी प्रयोग गर्ने बानीको विकास गर्न ● हिताहार, मिताहार र ऋताहारको पहिचान गरी प्रयोग गर्ने बानीको विकास गर्न	सम्बन्धी जानकारी ● हिताहार, मिताहार र ऋताहार सम्बन्धी जानकारी	भिडियो प्रस्तुत गर्ने ● मांसाहारी, शाकाहारी, सर्वहारी खानाले हामीलाई हुने फाइदाहरुबारे छलफल गर्ने । ● मांसाहारी, शाकाहारी, सर्वहारी खानाले हामीलाई गर्ने असरहरुबारे प्रस्तुत गर्ने । ● हिताहार, मिताहार र ऋताहार खानाले हामीलाई हुने फाइदाहरुबारे छलफल गर्ने ।	सर्वहारीको सूची, फोटो, पोस्टर ● प्राणीका आहार, मांसाहारी, शाकाहारी, सर्वहारी खाना सम्बन्धी भिडियो, वृत्तचित्र ● स्थानीय पोषण विज्ञ ● हिताहार, मिताहार र ऋताहार खानाहरुको सूची, फोटो, पोस्टर ● हिताहार, मिताहार र ऋताहार खाना सम्बन्धी भिडियो, वृत्तचित्र	सर्वहारीको परिचय दिन लगाउने । ● स्थानीय क्षेत्रमा पाइने मांसाहारी, शाकाहारी, सर्वहारी खानाहरुको खानाहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● विद्यार्थीहरुलाई आफ्नो पानी र खाना खाने तालिका बनाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● हिताहार, मिताहार र ऋताहार खाना सम्बन्धी सूची तथा परियोजना कार्यगर्न लगाउने र विद्यार्थीहरुको प्रस्तुतीका आधारमा मूल्याङ्कन गर्ने ।	
		स्थानीय खेलहरु, योग व्यायाम र सन्तुलित भोजन	● स्थानीय क्षेत्रमा गरिने योग अन्तरगत ध्यान (मन्त्र ध्यान, बोधि ध्यान, प्राणयाम ध्यान) र प्राणयाम (कपालभाती, अनुलोम विलोम, भस्त्रिका, भ्रामरी) को परिचय र अभ्यास	● स्थानीय क्षेत्रमा गरिने योग अन्तरगत ध्यान (मन्त्र ध्यान, बोधि ध्यान, प्राणयाम ध्यान) र प्राणयाम (कपालभाती, अनुलोम विलोम, भस्त्रिका, भ्रामरी) को परिचय र अभ्यास गर्न र अरुलाई सिकाउन	● स्थानीय क्षेत्रमा गरिने योग अन्तरगत ध्यान (मन्त्र ध्यान, बोधि ध्यान, प्राणयाम ध्यान) र प्राणयाम (कपालभाती, अनुलोम विलोम, भस्त्रिका, भ्रामरी) को परिचय र अभ्यास सिकाउने	● ध्यान (मन्त्र ध्यान, बोधि ध्यान, प्राणयाम ध्यान) र प्राणयाम (कपालभाती, अनुलोम विलोम, भस्त्रिका, भ्रामरी) को परिचय दिने ● ध्यान (मन्त्र ध्यान, बोधि ध्यान, प्राणयाम ध्यान) र प्राणयाम (कपालभाती, अनुलोम विलोम, भस्त्रिका, भ्रामरी) को अभ्यास	● मन्त्र ध्यान, बोधि ध्यान, प्राणयाम सम्बन्धी सूची, ब्रोसर, फोटो, श्रव्यदृष्य सामग्री ● स्थानीय योग, ध्यान केन्द्रका प्रशिक्षक	● ध्यान (मन्त्र ध्यान, बोधि ध्यान, प्राणयाम ध्यान) र प्राणयाम (कपालभाती, अनुलोम विलोम, भस्त्रिका, भ्रामरी) को परिचय दिन लगाउने । ● ध्यान (मन्त्र ध्यान, बोधि ध्यान, प्राणयाम ध्यान) र प्राणयाम	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						गराउने ● ध्यान (मन्त्र ध्यान, बोधि ध्यान, प्राणयाम ध्यान) र प्राणयाम (कपालभाती, अनुलोम विलोम, भस्त्रिका, भ्रामरी) को फाइदाहरु बताउने		(कपालभाती, अनुलोम विलोम, भस्त्रिका, भ्रामरी) को प्रभाव बारेमा सूची बनाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● ध्यान (मन्त्र ध्यान, बोधि ध्यान, प्राणयाम ध्यान) र प्राणयाम (कपालभाती, अनुलोम विलोम, भस्त्रिका, भ्रामरी) को बारेमा वर्णन गर्न लगाउने । ● विद्यार्थीहरुको क्रियाकलाप अवलोकन गर्ने ।	
१०	स्थानीय साहित्य तथा साहित्यकारहरु	स्थानीय साहित्य तथा साहित्यकारहरु	● कविता : नागार्जुन बस्ति (इचङ्गुनारायण मन्दिर, पचली भैरव मन्दिर, गुम्बा, भीमढुङ्गा, कालु पाण्डे सालिक....)	● नागार्जुन बस्ति कविताको वचन, बोध गरी मूलभाव पहिचान गर्न ● नागार्जुन बस्ति कविताको श्रुति लेखन तथा गद्यमा रूपान्तरण गर्न ● नागार्जुन बस्तिहरुको पहिचान गर्न	● कविता : नागार्जुन बस्ति (इचङ्गुनारायण मन्दिर, पचली भैरव मन्दिर, गुम्बा, भीमढुङ्गा, कालु पाण्डे सालिक....)	● नागार्जुन बस्ति कविताको लयबद्ध वाचन गर्न लगाउने र गर्ने । ● नागार्जुन बस्ति कविताको विषयवस्तु बोध गरी मूलभाव पहिचान गर्न लगाउने । ● नागार्जुन बस्ति कविताको लयबद्ध पठन संरचना पहिचान गर्न लगाउने । ● नागार्जुन बस्ति कविताको श्रुति लेखन तथा गद्यमा रूपान्तरण गर्न लगाउने । ● नागार्जुन बस्ति	● नागार्जुन क्षेत्र भित्रका बस्तिहरु (इचङ्गुनारायण मन्दिर, पचली भैरव मन्दिर, गुम्बा, भीमढुङ्गा, कालु पाण्डे सालिक....) झल्कने फोटो, चित्रहरु, श्रव्य दृष्य सामग्री, भिडियो । ● नागार्जुन क्षेत्र भित्रका बस्तिहरु (इचङ्गुनारायण मन्दिर, पचली भैरव मन्दिर,	● नागार्जुन बस्ति कविताको वाचन गर्न लगाउने । ● नागार्जुन बस्ति कविताको विषयवस्तु बोध गरी मूलभाव पहिचान गर्न लगाउने । ● नागार्जुन बस्ति कविताको लयबद्ध पठन संरचना पहिचान गर्न लगाउने । ● नागार्जुन बस्ति कविताको विषयवस्तुमा	८

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						कविताको बारेमा छलफल र अन्तरक्रिया, प्रश्नोत्तर, सन्देश लेखन, सम्बन्धित विषयवस्तुमा आधारित स्वतन्त्र रुपमा कविता रचना गर्न लगाउने ।	गुम्बा, भीमढुङ्गा, कालु पाण्डे सालिक....) क्षेत्रको अवलोकन ।	आधारित प्रश्न सोध्ने । ● नागार्जुन बस्ति कविताको विषयवस्तुमा आधारित पर्यायवाची शब्दको पहिचान र प्रयोग गर्न लगाउने । ● नागार्जुन बस्ति कविताको विषयवस्तुमा आधारित वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग गर्न लगाउने । ● नागार्जुन बस्ति कविताको विषयवस्तुमा आधारित स्वतन्त्र रुपमा कविता रचना गर्न लगाउने ।	
			● नागार्जुनका साहित्यकारहरु मध्ये कुनै दुई साहित्यकारहरुको परिचय, जीवनी र कृतिहरु	● नागार्जुनका साहित्यकारहरु मध्ये कुनै दुई साहित्यकारहरुको परिचय दिन ● नागार्जुनका साहित्यकारहरु मध्ये कुनै दुई साहित्यकारहरुको व्यक्तित्व वर्णन गर्न ● नागार्जुनका साहित्यकारहरु मध्ये कुनै दुई	● नागार्जुनका साहित्यकारहरु मध्ये कुनै दुई साहित्यकारहरुको परिचय, जीवनी र कृतिहरु	● नागार्जुनका साहित्यकारहरु मध्ये कुनै दुई साहित्यकारहरुको परिचय दिने । ● नागार्जुनका साहित्यकारहरु मध्ये कुनै दुई साहित्यकारहरुको व्यक्तित्व वर्णन गर्ने । ● नागार्जुनका साहित्यकारहरु मध्ये कुनै दुई	● नागार्जुनका कुनै दुई साहित्यकारहरुको अन्तरवार्ताको कृति, अडियो, भिडियो रेकर्डहरु । ● नागार्जुनका साहित्यकारहरु मध्ये कुनै दुई साहित्यकारहरुको परिवारका सदस्यहरुको अन्तरवार्ताको	● नागार्जुनका साहित्यकारको कृतिहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● नागार्जुनका साहित्यकारको जीवनीले दिने सन्देश लेख्न लगाउने । ● नागार्जुनका साहित्यकार पाठ बाट देखेका, सुनेका र अनुभवमा आधारित	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
				साहित्यकारहरुका कृतिहरु वर्णन गर्न		साहित्यकारहरुको कृतिहरुको वर्णन गर्ने ।	अडियो, भिडियो रेकर्डहरु ।	विषयवस्तुहरुको मौखिक वर्णन गर्न लगाउने । ● नागार्जुनका अन्य साहित्यकारहरुको अनुकरणात्मक जीवनी लेख्न लगाउने ।	
११	अनलाइन शिक्षा	अनलाइन शिक्षा	● इन्टरनेट र यसका फाइदा तथा बेफाइदाहरु ● वाइफाइ, वेवसाइट, सर्च इन्जिन र ब्राउजर ● सर्च इन्जिन र ब्राउजर बिचका भिन्नता	● इन्टरनेटको परिचय दिन ● इन्टरनेटका उपयोगिता, फाइदा तथा बेफाइदाहरु बताउन ● वाइफाइ, वेवसाइट, सर्च इन्जिन र ब्राउजर पहिचान गरी उपयोगिता बताउन ● सर्च इन्जिन र ब्राउजर बिचका भिन्नता बताउन	● इन्टरनेटको पहिचान र परिचय ● इन्टरनेटका उपयोगिता, फाइदा तथा बेफाइदाहरु ● वाइफाइ, वेवसाइट, सर्च इन्जिन र ब्राउजरको परिचय, उपयोगिता तथा कार्यहरु ● सर्च इन्जिन र ब्राउजर बिचका भिन्नता	● इन्टरनेटको परिचय दिने । ● इन्टरनेटका उपयोगिता, फाइदा तथा बेफाइदाहरु सम्बन्धी भिडियो प्रस्तुत गर्ने । ● विद्यार्थीहरुलाई विद्यालयमा प्रयोग भएको इन्टरनेट उपयोगिताको सूची बनाउन लगाउने । ● वाइफाइ, वेवसाइट, सर्च इन्जिन र ब्राउजरको परिचय दिने । ● विद्यार्थीहरुलाई विद्यालयमा प्रयोग भएका वाइफाइ, वेवसाइट, सर्च इन्जिन र ब्राउजरको सूची बनाउन लगाउने । ● वाइफाइ, वेवसाइट, सर्च इन्जिन र ब्राउजरको कार्यहरु बयान गर्ने ।	● इन्टरनेटको परिचय दिने सूची, ब्रोसर, फोटो, चार्ट वा श्रव्यदृष्य सामग्री र सम्बन्धित भिडियो ● वाइफाइ, वेवसाइट, सर्च इन्जिन र ब्राउजरको चित्र, फोटो, भिडियो, बृत्तचित्र ● विद्यालयमा इन्टरनेटको प्रयोग गरिने प्रयोगशाला	● इन्टरनेटको छोटो परिचय दिन लगाउने । ● इन्टरनेटका उपयोगिता क्षेत्रहरुको पहिचान गरी सूची बनाउन लगाउने । ● इन्टरनेटका फाइदा तथा बेफाइदाहरु लेख्न लगाउने । ● वाइफाइ, वेवसाइट, सर्च इन्जिन र ब्राउजरको परिचय दिन लगाउने । ● वाइफाइ, वेवसाइट, सर्च इन्जिन र ब्राउजरको वर्णन गर्न लगाउने । ● सर्च इन्जिन र ब्राउजर बिचका	८

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						● विद्यार्थीहरुलाई कम्प्युटर प्रयोगशालामा लगेर वाइफाइ, वेवसाइट, सर्च इन्जिन र ब्राउजरको अवलोकन गराउने । ● सर्च इन्जिन र ब्राउजर बिचका भिन्नता बयान गर्ने ।		भिन्नता बताउन र लेख्न लगाउने । ● विद्यार्थीहरुको प्रदशर्नीका आधारमा मूल्याङ्कन गर्ने । ● विद्यार्थीहरुलाई कम्प्युटर प्रयोगशालाको अवलोकन गरी वाइफाइ, वेवसाइट, सर्च इन्जिन र ब्राउजरको सूची बनाउन लगाउने । ● क्रियाकलाप गर्दा कुन विद्यार्थी कति सक्रिय हुन्छ, नयाँ कुरा सिक्न कति उत्साहित हुन्छ, प्रश्नोत्तर कति गर्छन् ख्याल गरेर ।	
१२	नागार्जुन नगरपालिका चिनारी	नागार्जुनको परिचर्चा र नगरपालिका नामाकरण	● विदेशी पाहुनालाई (होमस्टे, खाना र बस्न, पदयात्रा, स्थानीय संस्कृति, मठमन्दिर घुमाउने) जस्ता सेवा सत्कार, ठाउँ तथा व्यवसाय गर्दा देशको इज्जत राख्ने, विदेशीलाई	● टोल छिमेकमा घुम्न आउने विदेशी पाहुनालाई सेवा गर्न (होमस्टे, पदयात्रा, स्थानीय संस्कृति, मठमन्दिरको अवलोकन, खान र बस्ने ठाउँको व्यवस्था) मार्फत	● टोल छरछिमेकमा घुम्न आउने विदेशी तथा विदेशी पाहुनाको सेवा (होमस्टे, पदयात्रा, स्थानीय संस्कृति, मठमन्दिरको अवलोकन, खान र बस्ने ठाउँको	● टोल छरछिमेकमा घुम्न आउने विदेशी तथा स्वदेशी पाहुनाको सेवा, सत्कार (होमस्टे, पदयात्रा, स्थानीय संस्कृति, मठमन्दिरको अवलोकन, खान र बस्ने ठाउँको	● स्थानीय स्तरमा भएका मठमन्दिर, पर्यटकिय स्थल, पदमार्ग, होमस्टे, स्थानीय पर्व र संस्कृति झल्किने चित्र, फोटाहरु, पम्पप्लेट,	● टोल छरछिमेकमा घुम्न आउने विदेशी तथा स्वविदेशी पाहुनाको सेवा, सत्कार (होमस्टे, पदयात्रा, स्थानीय संस्कृति, मठमन्दिरको अवलोकन, खान र	६

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
			ठग्ने घृणित कामलाई निरुत्साहन गर्ने	देशको मायाँ र इज्जत राख्ने, विदेशीलाई ठग्ने घृणित कामलाई निरुत्साहन	व्यवस्था) टोलछिमेक र देशको मायाँ, इज्जत राख्ने, विदेशीलाई हुने ठगीको खबरदारी	व्यवस्था) माफर्त गरी व्यवसायिक फाइदा लिन । ● व्यवसायिक काम गर्दा टोलछिमेक र देशको इज्जत राख्ने र त्यसबाट हुने महत्त्वको वर्णन गर्न । ● स्थानीय स्तरमा घुम्न आउने विदेशी तथा स्वदेशी पर्यटकलाई व्यवसायिक ठगी नगर्ने उपायको पहिचान गरी विश्लेषण गर्न । ● व्यवसायिक दक्षता सम्बन्धी सीप सिकेर स्वरोजगार हुने उपाय खोज्न ।	भिडियो र श्रव्य दृष्यका सामग्रीहरु	बस्ने ठाउँको व्यवस्था) माफर्त गर्दा हुने व्यवसायिक फाइदाहरुको वर्णन गर्न लगाउने । ● व्यवसायिक काम गर्दा टोलछिमेक र देशको इज्जत कसरी राख्न सकिन्छ भनेर महत्त्व सहित वर्णन गर्न प्रश्न गर्ने । ● स्थानीय स्तरमा घुम्न आउने विदेसी तथा स्वदेशी पर्यटकलाई व्यवसायिक ठगी हुनबाट बचाउन के के गर्न सकिन्छ भनेर विश्लेषण गर्न लगाउने । ● व्यवसायिक दक्षता सम्बन्धी सीप सिकेर स्वरोजगार हुने उपाय टिपोट गरी वर्णन गर्न लागाउने ।	
१३	सुरक्षा शिक्षा	सुरक्षा शिक्षाको परिचय, उद्देश्य, महत्व, प्रकार	● सुरक्षा शिक्षा (सचेतना, सडक सुरक्षा, भवितव्य, घर आँगन, खेलमैदान, चोरी, डकैती, लुटपाट, विद्यालय, समुदाय सुरक्षा), सुरक्षाका उपायहरु	● सुरक्षा शिक्षा मध्ये सचेतना, सडक सुरक्षा, भवितव्य, घर आँगन, खेलमैदान, चोरी, डकैती, लुटपाट, विद्यालय, समुदाय सुरक्षा सुरक्षाका उपायहरु	● सुरक्षा शिक्षा मध्ये सचेतना, सडक सुरक्षा, भवितव्य, घर आँगन, टोल, छरछिमेक, खेलमैदान, चोरी, डकैती, लुटपाट, विद्यालय, समुदाय	● स्थानीय स्तरमा हुने सुरक्षा मध्ये सचेतना, सडक सुरक्षा, भवितव्य, घर आँगन, टोल, छरछिमेक र विद्यालयको सुरक्षा उपाय खोजी विश्लेषण गर्न ।	● सचेतना, सडक सुरक्षा, भवितव्य, घर आँगन, खेलमैदान, चोरी, डकैती, लुटपाट, विद्यालय, समुदाय सुरक्षा सम्बन्धी चित्र,	● स्थानीय स्तरमा गर्न सकिने सुरक्षाका काम मध्ये सचेतना, सडक सुरक्षा, भवितव्य, घर आँगन, टोल, छरछिमेक र	७

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
				अपनाइ सुरक्षित हुन	सुरक्षा सुरक्षाको वर्णन	● टोल र छिमेकमा हुने चोरी, डकैती, लुटपाट रोक्ने उपायहरु अवलम्बन गरी सुरक्षित हुन । ● स्थानीय सुरक्षाका लागि प्रहरी परिचालन र अन्य सुरक्षा उपाय अपनाइ सुरक्षित रहन ।	फोष्टर, सूचना बोर्ड र श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु	विद्यालयको कसरी कसले गर्न सक्छ भनी विश्लेषण गर्न लगाउने । ● टोल र छिमेकमा हुने चोरी, डकैती, लुटपाट रोक्ने तपाईंको भूमिका के हुन्छ त्यसका नियन्त्रणका उपायहरु भन्न लगाउने । ● स्थानीय सुरक्षाका लागि प्रहरी परिचालन गर्न र अन्य सुरक्षाका उपाय अपनाउन तपाईंले के के गर्न सक्नुहुन्छ भनेर प्रश्न सोधी कक्षामा छलफल गराउने ।	

कक्षा ७

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
१	नागार्जुन नगरपालिकाको परिचय	● नगरपालिका वडा नं.९ र १० को भूगोल, चार सिमाना, राजनैतिक विभाजन गाउँ, टोल बस्ती, धार्मिक सांस्कृतिक	● नगरपालिका वडा नं ९ र १० को भूगोल, गाउँ टोल बस्ती,जनसंख्या, जनजाति, धार्मिक सांस्कृतिक परिचय	● नागार्जुन नगरपालिकाका वडा नं. ९ र १० को भूगोल, जनसंख्या, गाउँटोल बस्ती, जनसंख्या धार्मिक, सांस्कृतिक अवस्थाको बारेमा बताउन पहिचान	● नागार्जुन नगरपालिका वडा नं.९ र १० को भूगोल, चार सिमाना, गाउँ टोल, जनसंख्या, धार्मिक, सांस्कृतिक ठाउँहरुको परिचय	● नगरपालिका, वडाको भूगोल, सिमाना बारे बताइ दिने । ● वडाको जनसंख्या गाउँ टोलका बारे छलफल गर्ने ● धार्मिक, सांस्कृतिक स्थलका बारेमा	● नगरपालिका वडा विभाजन गरेको नक्सा ● गाउँ, टोल जनसंख्या झल्कने सूची ● वडाको धार्मिक, सांस्कृतिक मठ मन्दिरको चित्र, तस्बिर	● वडाको नक्सा सहित चार सिमानाको नक्सा कोर्न लगाउने । ● कुन कुन गाउँ टोल कहाँ कहाँ पर्छ नक्सामा भर्न लगाउने ● वडाको मठ मन्दिरका बारेमा	१०

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
		परिचय		गर्न		तस्बिर सहित जानकारी गराउँदै विश्लेषण गर्ने		प्रश्न तयार पारी सोध्ने ● परियोजना कार्य गर्न लगाउने	
२	जैविक विविधता	● स्थानीय बोटबिरुवा	● वनको संरक्षण र व्यवस्थापनमा स्थानीय समुदाय र नगरपालिका	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका वनहरुका व्यवस्थापनका आधारमा वर्गीकरण गर्न ● वनको संरक्षणमा स्थानीय समुदायको दायित्व बोध गराइ सहभागीता जनाउने ● वन संरक्षणका उपायहरू अवलम्बन गर्न	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका वनहरुका व्यवस्थापन सम्बन्धी जानकारी, हालको अवस्था र संरक्षणका लागि स्थानीय समुदायले गर्नुपर्ने कार्यहरु	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका वनहरुको अवस्था र महत्त्वसम्बन्धी स्थानीय जानकार व्यक्तिसँग छलफल गराइ निष्कर्ष दिने । ● विद्यालय नजिकैको वन कार्यालय वा वनका पदाधिकारीसँग भेट गराइ उक्त वनको व्यवस्थापन र संरक्षणका कार्यहरुबारे छलफल गर्ने । ● वनको संरक्षण र दिगो उपयोगका लागि स्थानीय समुदायले गर्दै आएका प्रयासहरुको र नगरपालिकाको भूमिका बारेमा खोजी गरी बताइ दिने तथा संरक्षणको योजना बनाउन लगाउने ● वनको दिगो उपयोग र संरक्षणका लागि हामीले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची बनाइ प्रस्तुत गर्ने ।	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका वनहरुको सूची, र तिनीहरुको व्यवस्थापन/ उपयोग सम्बन्धी चार्ट ● स्थानीय वनको संरक्षण र प्रर्वधनका लागि हामीले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची ● विभिन्न श्रव्य दृष्य सामग्रीहरु ● वन संरक्षण योजना ढाँचा	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका वनको महत्त्वसम्बन्धी सोध्ने । ● नजिकको वनको अवलोकन भ्रमण गरी त्यसको उपयोग र संरक्षणमा भएका कार्यहरुबारे बुझेर परियोजना कार्य गर्न लगाउने । ● स्थानीय वनको संरक्षणमा विद्यार्थीले गर्नुपर्ने, समुदाय र नगरपालिकाले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● दैनिक व्यवहार अवलोकन गर्ने ।	१२

क.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
		● स्थानीय जीवजन्तु	● पारिस्थितीकीय प्रणालीको परिभाषा,प्रकार(जलीय र स्थलीय), खाद्य श्रृङ्खला, वन्यजन्तुको महत्त्व	● स्थानीय क्षेत्रमा पारिस्थितीकीय प्रणालीको अवधारणा, प्रकार र घटकको वर्णन गर्न ● खाद्य श्रृङ्खलाको निर्माण र व्याख्या गर्न, ● पारिस्थितीकीय प्रणालीको सन्तुलनमा वन्यजन्तुको महत्त्व बताउन	● पारिस्थितीकीय प्रणाली ● पारिस्थितीकीय प्रणालीका मुख्य घटक (उत्पादक, उपभोक्ता, अपघटक वा विघटन कर्ता) ● खाद्य श्रृङ्खला	● स्थानीय वन तथा वरपर पाइने वन्यजन्तुको महत्त्व बारे स्थानीय विज्ञसंग छलफल गर्ने ● पारिस्थितीकीय प्रणालीकाबारेमा नजिकको जंगल वा पोखरीमा अवलोकन गरी , भिडियो, वृत्तचित्र प्रस्तुत गरी छलफल गर्ने । ● खाद्य श्रृङ्खला बारे चित्र वनाउने ● पारिस्थितीकीय प्रणालीका सन्तुलनमा वन्यजन्तुको महत्त्व बताउने ● पारिस्थितीकीय प्रणालीका घटकहरूको छनौट गराउने	● खाद्य श्रृङ्खलाको चित्र,चार्ट, भिडियो, ● पारिस्थितीकीय प्रणालीको सन्तुलनमा वन्यजन्तुको महत्त्वको चार्ट	● अवलोकन रिपोर्ट/सोधपुछ ● परीक्षा ● पारिस्थितीकीय प्रणाली सन्तुलनको महत्त्वबारे निबन्ध लेखन	
३	वातावरण संरक्षण	● जलस्रोत	● जमिन मुनिको पानी र आकासे पानी सङ्कलन	● स्थानीय क्षेत्रमा जमिन मुनिको पानी सङ्कलन गर्ने तरिका र आकासे पानी सङ्कलनको महत्त्व बोध गरी पानी संकलन गर्ने सीप हासिल गर्न	● जमिन मुनिको पानी सङ्कलन गर्ने तरिका र प्रक्रियाबारे जानकारी तथा आकासे पानी सङ्कलन विधि	● नजिकको खानेपानी व्यवस्थापनको कार्यालय वा उपभोक्ता समितिका व्यक्तिसँग भेट गराइ स्थानीय क्षेत्रमा पानीको वितरण र व्यवस्थापन कसरी गरिएको छ भन्ने बारेमा छलफल गर्ने ।	● बोरिङ्ग निर्माण सम्बन्धी फोटो, लेख, ब्रोसर वा भिडियो ● आकासे पानी सङ्कलन विधिको फोटो, लेख, ब्रोसर वा भिडियो ● पानी शुद्धिकरणका उपायहरु झल्किने ब्रोसर, भिडियो आदि	● आफ्नो घर नजिकैको कुनै धारा वा इनारको निर्माण कसरी गरिएको हो र त्यहाँको पानी के का लागि उपयोग गरिन्छ अविभावकलाई सोधेर लेख्न लगाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	७

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						● स्थानीय स्तरमा पानी निकाल्नका लागि बनाइने बोरिङ्गका बारेमा स्थानीय विज्ञसँग छलफल गराउने र त्यसको निर्माण तथा कार्य प्रक्रियाबारे बताउने । ● आकासेपानी संकलन (Rainwater Harvesting) को अवधारणा, महत्त्व र संकलन गर्ने तरिकाबारे फोटो वा भिडियो मार्फत देखाउने । ● जमिन मुनिको पानी तान्न बोरिङ्ग गरेको ठाउँ वा आकाशे पानी सङ्कलन गरिरहेको ठाउँको अवलोकन भ्रमण गराइ त्यसको कार्य प्रक्रिया प्रत्यक्ष देखाउने वा तिनीहरुको कार्य प्रक्रियाको भिडियो खोजी गरी प्रर्दशन गर्ने ।		● आकासे पानी सङ्कलनको तरिकाहरुबारे वर्णन गर्न लगाइ त्यसको महत्त्वसमेत प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● जमिन मुनिको पानीलाई शुद्धीकरण गर्नका लागि अपनाइने विधिहरूमध्ये कुनै एक विधिको सचित्र वर्णन गर्न लगाउने ।	
		● फोहोरमैला व्यवस्थापन	● स्थानीय वातावरण प्रदुषणको न्यूनीकरण र फोहोरमैला	● स्थानीय वातावरण प्रदुषणको न्यूनीकरण र फोहोरमैला	● स्थानीय वातावरण प्रदुषणको न्यूनीकरण र फोहोरमैला	● स्थानीय क्षेत्रमा फोहोर व्यस्थापन र प्रदुषण नियन्त्रणमा	● प्रदुषण र फोहोर व्यवस्थापन सम्बन्धी भिडियो	● आफ्नो टोलमा प्रदुषण तथा फोहोर	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
			व्यवस्थापनमा समुदाय, संघसंस्थाहरू ● कम्पोष्टिङ -गड्यौले मल बनाउने, बिन कम्पोष्टिङ तथा पिट कम्पोष्टिङ गर्ने प्रक्रिया)	व्यवस्थापनमा समुदाय, संघसंस्थाहरूको भूमिका पहिचान गरी न्यूनीकरणका उपायहरु अवलम्बन गर्न ● घर तथा विद्यालयमा कम्पोष्टिङ -गड्यौले मल बनाउने, बिन कम्पोष्टिङ तथा पिट कम्पोष्टिङ गर्ने कार्य गर्न	व्यवस्थापनमा समुदाय, संघसंस्थाहरूको भूमिका ● घर तथा विद्यालयमा कम्पोष्टिङ -गड्यौले मल बनाउने, बिन कम्पोष्टिङ तथा पिट कम्पोष्टिङ गर्ने तरिकाहरु	काम गरिरहेका संघसंस्थाहरुको खोजी गरी सूची बनाइ तिनीहरुले गर्ने कार्यहरुको बारेमा प्रस्तुत गर्ने ● फोहोर व्यस्थापन र प्रदुषण नियन्त्रणमा स्थानीय समुदाय तथा विद्यार्थीले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची सहित छलफल गर्ने । ● कक्षाकोठाबाट निस्कने फोहोरलाई वर्गीकरण गरी जैविक फोहोरलाई कम्पोष्ट बनाउन सिकाउने । जस्तैः गड्यौले मल बनाउने, खाल्डे मल बनाउने, भाँडोमा मल बनाउने आदि । ● विज्ञको सहायता लिइ फोहोरलाई कसरी कम गर्न सकिन्छ र घरबाट निस्कने फोहोरले पार्ने असर तथा त्यसलाई कसरी व्यवस्थापन गर्न सकिन्छ भन्नेबारेमा छलफल गर्ने । ● मल बनाउने विधिहरू सम्बन्धी भिडियोहरू प्रस्तुत	वा स्थानीय फोहोर व्यवस्थापन केन्द्रको ब्रोसर ● फोहोर व्यवस्थापनका लागि गरिने कार्यहरुको सूची ● गड्यौले मल बनाउने, बिन कम्पोष्टिङ तथा पिट कम्पोष्टिङ गर्ने तरिकाहरु सम्बन्धी श्रव्य दृष्य सामग्रीहरु	व्यवस्थापनका लागि के कस्ता कार्यहरु गर्ने गरिएको छ, स्थानीय टोल विकास संस्थाका प्रतिनिधि वा वडाका जनप्रतिनिधिसँग सोधर लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● स्वच्छ वातावरणका लागि स्थानीय क्षेत्रमा समुदाय र विद्यार्थीले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची बनाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● पुन : प्रयोग गरेर कागज वा प्लाष्टिकको कुनै एक सामग्री तयार पारेर प्रदर्शन गर्न लगाउने । ● तरल फोहोर व्यवस्थापनका उपायहरूको सूची बनाउन लगाउने । ● विद्यालयमा निस्कने फोहोरलाई विन कम्पोष्टिङ गर्न लगाई मल करेसाबारीमा	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						गर्ने । ● प्रदुषण नियन्त्रण र फोहोर व्यवस्थापन सम्बन्धी बृत्तचित्र वा भिडियो प्रस्तुत गर्ने ।		हाल्न लगाउने ।	
४	प्रकोप र विपद्	प्रकोप विपद् व्यवस्थापन	● स्थानीय क्षेत्रमा प्रकोप तथा विपद् व्यवस्थापन, प्रकोप तथा विपद् व्यवस्थापनमा विद्यालयमा योजना निर्माण र कार्यान्वयन, विद्यालय, नेपाली सेना, प्रहरी र नेपाल रेडक्रस सोसाइटीको भूमिका	● नगरपालिका क्षेत्रमा हुन सक्ने विभिन्न विपद्हरूको असर पहिचान गरी असर न्यूनीकरण र सावधानीका लागि विद्यालयमा प्रकोप, विपद योजना निर्माण गर्न र कार्यान्वयनमा सहयोग गर्न तथा विद्यालय, नेपाली सेना, प्रहरी र नेपाल रेडक्रस सोसाइटीको भूमिका	● नगरपालिका क्षेत्रमा हुन सक्ने विभिन्न प्रकोप विपद्हरूको असर पहिचान, असर न्यूनीकरण र सावधानीका लागि विद्यालयमा प्रकोप, विपद योजना निर्माण र कार्यान्वयन तथा विद्यालय, नेपाली सेना, प्रहरी र नेपाल रेडक्रस सोसाइटीको भूमिका	● प्राकृतिक प्रकोपबाट उत्पन्न हुनसक्ने विपद्हरूको बारेमा छलफल गरी त्यसबाट सुरक्षित रहन हामीले अपनाउनु पर्ने उपायहरूका बारेमा भिडियो वा पोष्टरहरू प्रदर्शन गर्ने, विज्ञसँग छलफल गर्ने, परामर्श लिने । ● विज्ञको सुझावका आधारमा क्षति न्यूनीकरणका लागि तत्काल गनुपर्ने कार्यहरूको सूची तयार पारी सबैले देख्ने ठाउँमा टाँस्ने । जस्तैः विद्यालयमा हुँदा भूकम्प आएमा के गर्ने, हावाहुरी आएमा के गर्ने आदि । ● प्रकोपको पूर्व तयारीका लागि आवश्यक आधारभूत सामग्रीहरूको	● प्रकोपबाट हुन सक्ने क्षति क्षति, असर न्यूनीकरण र सावधानी सम्बन्धी श्रव्य दृष्य सामग्री ● विपद् व्यवस्थापन योजना निर्माण सम्बन्धी लेख, किताब, बृत्तचित्र आदि ● देशका विभिन्न क्षेत्रमा प्रकोप तथा विपद् व्यवस्थापनमा नेपाली सेना, प्रहरी र नेपाल रेडक्रस सोसाइटी जस्ता संघसंस्थाले गरेका कार्यहरुको श्रव्य दृष्य सामग्री	● विपद् व्यवस्थापनमा अल्पकालीन र दीर्घकालीन योजनाहरूबारे वर्णन गर्न लगाउने । ● समुहगत रुपमा विद्यालयको विपद् योजना सामग्री बनाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● भूकम्पको बेला हामीले सुरक्षित रहन गर्न सकिने कार्यहरूको बारेमा प्रस्तुती दिन लगाउने । ● समुहगत रुपमा जनचेतनामुलक सामग्रीहरू समुदायमा प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● विपद्बाट बच्नका लागि अपनाइने उपायहरुको अभिनय गर्न	१०

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						बारेमा छलफल गरी सूची तयार पार्ने र ती सामानहरू प्रदर्शन गर्ने । ● प्रकोप व्यवस्थापनको अल्पकालीन र दीर्घकालीन योजनाबारे छलफल गरी योजना निर्माण र त्यसको अभ्यास गर्ने । ● विद्यालय प्राङ्गणमा वा अन्य क्षेत्रमा अरु स्थानीयहरू सहित विभिन्न अवसर पारेर विद्यार्थीहरूको र्‍याली गर्ने । ● विद्यालयले प्रकोप र विपद् व्यवस्थापन नक्सा तयार गर्ने ।		लगाउने । ● विपद्बाट बच्नका लागि विद्यालयमा प्रकोप र विपद् व्यवस्थापन नक्सा तयार गर्न लगाउने । ● नगरपालिका क्षेत्रमा हुन सक्ने विभिन्न प्रकोप विपद् समयमा नेपाली सेना, प्रहरी र नेपाल रेडक्रस सोसाइटीले गरेका कार्यहरुको बारेमा प्रस्तुती दिन लगाउने । ● क्रियाकलाप गर्दा कुन विद्यार्थी कति सक्रिय हुन्छ, नयाँ कुरा सिक्न कति उत्साहित हुन्छ, प्रश्नोत्तर कति गर्छन् ख्याल गर्ने ।	
५	धार्मिक ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थल	● स्थानीय धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलको परिचय	● समुदायमा पर्ने प्रभाव आर्थिक र सामाजिक विकास	● धार्मिक स्थलबाट हुने सामुदायिक विकास पहिचान गर्न सक्ने	● नगरपालिका भित्रको छोर्तेन गुम्बा, तारकेश्वर मन्दिर, गणेशथोक वनदेवी मन्दिर लगायत पुरानो चर्च र मस्जिदको परिचय, त्यहाँ गरिने	● छोर्तेन गुम्बा, तारकेश्वर मन्दिर, गणेशथोक वनदेवी मन्दिरको अवलोकन भ्रमण गराइ वा तिनीहरुको फोटो देखाइ वा भिडियो	● छोर्तेन गुम्बा, तारकेश्वर मन्दिर, गणेशथोक वनदेवी मन्दिर, स्थानीय चर्च, मस्जिदसँग सम्बन्धित ब्रोसर, लेख,	● छोर्तेन गुम्बा, तारकेश्वर मन्दिर, गणेशथोक वनदेवी मन्दिरको प्रवर्धनका लागि स्थानीय समुदाय र विद्यार्थीले	१२

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
					क्रियाकलापहरु र उक्त क्षेत्रहरुको ऐतिहासिक तथा धार्मिक महत्त्व तथा संरक्षण र प्रवर्धनमा स्थानीयको भूमिका	देखाइ उक्त क्षेत्रहरुको परिचय दिने त्यहाँ गरिने क्रियाकलापहरु र उक्त क्षेत्रहरुको ऐतिहासिक तथा धार्मिक महत्त्व तथा संरक्षण र प्रवर्धनमा स्थानीय मानिसहरुले के गरिरहेका छन् र हामीले उक्त क्षेत्रहरुको संरक्षण र प्रवर्धनका लागि के के गर्न सकिन्छ भन्नेबारेमा अन्तरक्रिया गर्ने । ● विद्यालय नजिकको कुनै एक चर्च वा मस्जिदको अवलोकन भ्रमण गराइ त्यसको परिचय, महत्त्व, हालको अवस्था र संरक्षणका उपायहरुबारे छलफल गर्ने । ● नगरपालिका क्षेत्रभित्र रहेका चर्च, मस्जिद, गुम्बा आदिको बारेमा खोजी गरी जानकार व्यक्तिसँग उत्पति, व्यवस्थापन तथा संरक्षणबारे	रचना, फोटो ● श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु, भिडियो, डकुमेन्ट्री ● स्थानीय संस्कृतिविद् तथा इतिहासविद्	गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची बनाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● आफ्नो बस्ती नजिक रहेको कुनै एक चर्च वा मस्जिद वा कुनै एक धार्मिक स्थानको परिचय सहित संरक्षणका लागि हामीले गर्न सक्ने कार्यहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● हामीले हाम्रा धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलको संरक्षण किन गर्नुपर्छ सोध्ने । ● आफ्नो घर वा बस्ती नजिकको चर्च वा मस्जिदमा गरिने क्रियाकलापहरु त्यहाँका जानकार व्यक्तिहरुसँग सोधेर लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● अवलोकन भ्रमण गराई परियोजना कार्य गराउने ।	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						विद्यार्थीहरुलाई छलफल गराउने । ● विद्यालय नजिकको कुनै एक मठमन्दिर, गुम्बा, चर्च, पाटीपौवा, मस्जिदको अवलोकन भ्रमण गराइ त्यसको महत्त्वबारे छलफल गर्ने ।			
		● स्थानीय पर्यटकीय स्थलको परिचय	● स्थानीय संस्कृति, परम्परा र जीवनशैली सरकार र स्थानीय निकायको भूमिका ● होमस्टे व्यवसायमा रोजगारी आयआर्जनको अवसरहरू चुनौती (प्राकृतिक विपत्तिहरू पूर्वाधारको कमी, तालिमको अभाव)	● होमस्टेको अवधारणा थाहा पाउन ● पर्यटनबाट आयआर्जनका अवसर पहिचान गर्न ● प्राकृतिक विपत्तिहरूको सामनाका लागि पूर्व तयारी जानकारी पुराना शैलीका घरबासको निर्माणसम्बन्धी जानकारी दक्ष जनशक्ति निर्माण अतिथि सत्कारको महत्त्व बताउन	● पर्यटकीय सहिद पार्क र मनमोहन स्मृति पार्क क्षेत्रको परिचय, महत्त्व, फाइदा र त्यसको हालको अवस्था, संरक्षण र प्रवर्धनका लागि गर्नुपर्ने कार्यहरुको जानकारी	● विद्यार्थीहरुलाई सहिद पार्क क्षेत्र र मनमोहन स्मृति पार्क अवलोकन भ्रमण गराइ वा फोटो देखाइ वा त्यस सम्बन्धी जानकार व्यक्तिसँग भेट गराउने र उक्त क्षेत्रको के महत्त्व छ, स्थानीय समुदायले कसरी उपयोग गरिरहेको छ भन्ने बारेमा छलफल गरी निष्कर्ष दिने । ● सहिद पार्क र मनमोहन स्मृति पार्क क्षेत्रमा पर्यटकीय गतिविधिका लागि हाल भइरहेका कार्यहरुको सूची बनाइ प्रस्तुत गर्ने र त्यसको दिगो उपयोग र संरक्षणका	● सहिद पार्क र मनमोहन स्मृति पार्क क्षेत्रको फोटो, त्यस सम्बन्धी ब्रोसर ● श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु, भिडीयो, डकुमेन्ट्री आदि । ● स्थानीय विज्ञ	● आफ्नो विद्यालय वा घर नजिक रहेका पर्यटकीय क्षेत्रहरूको सूची बनाइ महत्त्व र संरक्षणका कार्यहरु बताउन लगाउने । ● सहिद पार्क र मनमोहन पार्क क्षेत्रको पर्यटकीय महत्त्व र त्यसको व्यवस्थापनमा स्थानीय समुदाय वा नगरपालिकाले के गरिरहेको छ भन्ने बारेमा परियोजना कार्य गराउने । ● घर वा विद्यालय नजिकको पर्यटकीय ठाउँको सरसफाइमा सहभागी गराउने र त्यसको संरक्षणका लागि	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						लागि हामीले गर्नुपर्ने कार्यहरु समेत छलफल गर्ने । ● विद्यालय नजिकको पर्यटकीय ठाउँको अवलोकन भ्रमण गराइ त्यसको परिचय लगायत व्यवस्थापनका पक्षहरु समेटेर परियोजना कार्य गराइ निष्कर्ष दिने ।		गर्नुपर्ने कार्यहरुका बारेमा प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● विद्यार्थीको सहभागीता तथा क्रियाकलाप अवलोकन गर्ने ।	
६	हाम्रो भाषा, भेषभूषा र संस्कृति	● तामाङ जातिको भाषा, भेषभूषा, धर्म, संस्कार र संस्कृति	● स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने तामाङ जातजातिको भाषा, भेषभूषा, धर्म, संस्कार र संस्कृति	● स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने तामाङ जातजातिको बोल्ने भाषा, भेषभूषा , धर्म संस्कार र संस्कृति बताउन	● स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने तामाङ जातिको भाषा, भेषभूषा, धर्म, जन्म, मृत्यु विवाह, चाडपर्व आदिको पहिचान	● विद्यार्थीहरुलाई आफ्नो र कक्षामा भएका साथीहरुको नाम थर भन्न लगाउने । ● विद्यार्थीहरूलाई ● स्थानीय जातजातिको नाम र उनीहरुले बोल्ने भाषाको चार्ट प्रस्तुत गर्ने । ● तामाङ जातजातिको भाषा, भेषभूषा संस्कृति सम्बन्धी भिडियो प्रस्तुत गर्ने । ● स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने तामाङ जातिले मान्ने धर्म, जन्म, मृत्यु, विवाहका संस्कार, संस्कृति आदिका बारेमा छलफल गर्ने । ● स्थानीय क्षेत्रमा विभिन्न चाडपर्वहरुमा	● विभिन्न स्थानीय जातजातिको सूची । ● स्थानीय विभिन्न जातजातिको तथा तामाङ जातिको भाषा, भेषभूषा, धर्म र संस्कार, संस्कृति सम्बन्धी भिडियो, पम्पलेट, ब्रोसर ● स्थानीय विभिन्न जातजातिको भेषभूषा सहितको फोटो ● स्थानीय संस्कृति विद्सँगको अन्तरक्रिया ● नजिकको सङ्ग्राहलय भ्रमण	● फोटोहरू देखाइ विभिन्न जातजातिको नामहरू भन्न लगाउने । ● फोटो देखाइ भेषभूषा चिन्न लगाउने । ● बहुबैकल्पिक प्रश्नहरू गर्ने । ● कक्षामा तामाङ जातिको भाषा, भेषभूषा, धर्म, जन्म, मृत्यु, विवाह आदिका बारेमा छलफल गर्दै लेख्न लगाउने । ● तामाङ जातिको संस्कार, संस्कृति सम्बन्धी परियोजना कार्य दिने ।	१४

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						लाग्ने मेलाको बारेमा परिचय दिदैं सोनाम ल्होसारको बारेमा छलफल गर्ने ● धार्मिक सहिष्णुता, एक अर्काका धार्मिक क्रियाकलापका सम्मान गर्ने बानीको विकास गर्न चाडपर्वहरुमा सहभागी हुन प्रेरित गर्ने ● भाषा र संस्कृतिसगँ सम्बन्धीत स्थानीय विज्ञसगँ सहयोग लिने ।			
		● नागार्जुन नगरपालिकाभित्र लाग्ने मेला, जात्रा र पर्वहरु	● स्थानीय क्षेत्रमा लाग्ने विभिन्न मेला तथा जात्राहरु जस्तै बिस्केट जात्रा, गाईजात्रा,रथ जात्रा, अजिमा र गणेश जात्रा आदिको परिचय दिन	● बिस्केट जात्रा, गाईजात्रा, नागार्जुनमा लाग्ने मेला लगायत स्थानीय क्षेत्रमा लाग्ने मेलाहरुको परिचय दिइ त्यहाँ हुने क्रियाकलापहरुमा सहभागी हुन र चाडपर्वहरुको सम्मान गर्न	● बिस्केट जात्रा, गाईजात्रा, नागार्जुनमा लाग्ने मेला लगायत स्थानीय क्षेत्रमा लाग्ने मेलाहरुको परिचय दिइ त्यहाँ हुने क्रियाकलापहरु प्रवर्द्धन र संरक्षण	● बिस्केट जात्रा, गाईजात्रा, नागार्जुनमा लाग्ने मेलाका बारेमा परिचय दिइ त्यस अवसरमा गरिने क्रियाकलापहरु, बनाइने परिकार त्यसको महत्त्वबारे छलफल गर्ने । ● विभिन्न जात्राहरुको भिडियो प्रस्तुत गरी स्थानीय जानकार व्यक्तिसँग छलफल गर्ने । ● आफ्नो विद्यालय नजिकको कुनै एक मेला वा जात्राको प्रत्यक्ष अवलोकन गराउने वा त्यहाँ	● विभिन्न मेलाजात्रा सम्बन्धी लेख, रचना, फोटो, चित्र तथा श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु ● बिस्केट जात्रा, गाईजात्रा, सम्बन्धी लेख, रचना, फोटो, चित्र तथा श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु ● स्थानीय विज्ञसँगको भेटघाट तथा परामर्श	● बिस्केट जात्रा र गाई जात्राको छोटो परिचय र महत्त्व लेखेर प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● उक्त पर्वहरुमा के गरिन्छ बताउन लगाउने । ● स्थानीय मेला जात्रामा सहभागिता जनाउँदा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● स्थानीय चाडपर्व सम्बन्धी परियोजना कार्य	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						कुन अवसरमा, किन, कहिलेदेखि मेला लाग्ने गरेको भन्नेबारेमा बताइदिने । ● स्थानीय क्षेत्रमा विभिन्न चाडपर्वहरुमा लाग्ने मेलाजात्राहरुको महत्त्व प्रस्तुत गर्ने । ● पर्व, मेलाजात्रा मनाउँदा हामीले ध्यान दिनुपर्ने कुराहरुबारे छलफल गर्ने । ● धार्मिक सहिष्णुता, एक अर्काका धार्मिक क्रियाकलापहरुको सम्मान गर्ने बानीको विकास गर्न चाडपर्वहरुमा सहभागी गराउने ।		गर्न लगाउने ।	
७	हाम्रा आनीबानी तथा शिष्टाचार	● सामाजिक तथा नैतिक मूल्य मान्यता र असल संस्कार	● कुलत र दुर्व्यसनीको असर पहिचान गरी तिनीहरुबाट टाढा रहन र नियन्त्रकालागि स्थानीय समुदायलाई सहयोग गर्ने	● कुलत तथा दुर्व्यसनीको परिचय असर र तिनीहरुबाट बच्न हामीले अपनाउनु पर्ने उपायहरु र दुर्व्यसनी नियन्त्रणकालागि परिवार र स्थानीय समुदायको भूमिका	● कुलत र दुर्व्यसनीको परिचय, असर तिनीहरुबाट बच्न हामीले अपनाउनुपर्ने उपायहरु र दुर्व्यसनी नियन्त्रणका लागि परिवार र स्थानीय समुदायको भूमिका	● कुलत र दुर्व्यसनीको परिचय तथा असर र त्यसको न्यूनीकरणका उपायहरू सम्बन्धी छलफल गरी बुँदागत रुपमा प्रस्तुत गर्ने । त्यसता कार्यबाट सतर्क रहन सुसूचित गर्ने । जस्तैः जाँड,रक्सी, गाँजा, अफिम,	● कुलत र दुर्व्यसनी सम्बन्धी लेख रचना, पम्पप्लेट, ब्रोसर र श्रव्यदृष्यका सामग्रीहरु	● विभिन्न खराब बानी, कुलतहरुको सूची बनाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● कुलत र दुर्व्यसनी विरुद्ध हामीले स्थानीयस्तरमा गर्न सकिने कियाकलापहरूका बारेमा लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	१०

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						खैनी, चरेस आदिको असरबारे छलफल । ● कुलत र दुर्व्यसनी नियन्त्रण सम्बन्धी काम गर्ने स्थानीय संघसंस्थाका प्रतिनिधिहरूसँग छलफल, अन्तरक्रिया गर्ने/गराउने । ● कुलत र दुर्व्यसनी सम्बन्धी चेतनामूलक भिडियो प्रस्तुत गर्ने । ● कुलत विरुद्ध स्थानीय क्षेत्रमा गर्न सकिने कार्यक्रमहरू गर्ने (घरदैलो, सचेतना, पोष्टरिङ्ग, ऱ्याली, सडक नाटक आदि) संचालन गर्ने ।		● कुलत र दुर्व्यसनीको विरुद्ध हामीले स्थानीयस्तरमा गर्न सकिने कियाकलापहरूका बारेमा स्थानीय ठाउँ तथा अन्य विद्यार्थीहरूलाई बुझाउन समुहगत रुपमा नाटक प्रदर्शन गर्न लगाउने ● घरदैलो कार्यक्रम संचालन गरी दैनिक क्रियाकलाप अवलोकन गर्ने ।	
८	हाम्रो पेशा तथा व्यवसाय	स्थानीय उत्पादन, कला र सीप	● पुर्खाको सीपमा आधारित कार्यहरु (मूर्तिकला, धातुकला, काष्ठकला, शिल्पकला) स्थानीय सीपमा आधारित कार्य (सुकुल बुन्ने, डोका,डाला, नाम्ला, घुम, गुन्द्री) तेलिया ईट्टा बनाउने, चुनढुङ्गा पोल्ने, मादल, ढ्याङ्गो	● पुर्खाको सीपमा आधारित कामहरु (मूर्तिकला, धातुकला, काष्ठकला, शिल्पकला) र स्थानीय सीपमा आधारित कार्य (सुकुल बुन्ने, डोका डाला, नाम्ला, घुम, गुन्द्री) तेलिया ईट्टा बनाउने, चुनढुङ्गा	● पुर्खाको सीपमा आधारित कामहरु (मूर्तिकला, धातुकला, काष्ठकला, शिल्पकला) र स्थानीय सीपमा आधारित कार्य (सुकुल बुन्ने, डोका डाला, नाम्ला, घुम, गुन्द्री) तेलिया ईट्टा बनाउने, चुनढुङ्गा पोल्ने, मादल, ढ्याङ्गो बनाउने)	● पुर्खाको सीपमा आधारित कामहरु (मूर्तिकला, धातुकला, काष्ठकला, शिल्पकला) को सीप विकास गर्न व्यवहारीक जीवनमा प्रयोग गर्ने । ● स्थानीय सीपमा आधारित कामहरु (सुकुल बुन्ने, डोका डाला, नाम्ला, घुम,	● मूर्तिकला, धातुकला, काष्ठकला, शिल्पकला र स्थानीय सीपमा आधारित काम जस्तै सुकुल, डोका डाला, नाम्ला, घुम, गुन्द्री) तेलिया ईट्टा बनाउने, चुनढुङ्गा पोल्ने, मादल, ढ्याङ्गो सम्बन्धी	● पुर्खाको सीपमा आधारित कामहरु (मूर्तिकला, धातुकला, काष्ठकला, शिल्पकला) सीप विकासले व्यवहारीक जीवनमा पुग्ने फाइदाको बारेमा वर्णन गर्न लगाउने ।	१४

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
			बनाउने सीप सहितको व्यवसाय	पोल्ने, मादल, ढ्याङ्ग्रो बनाउने) सीपबाट गरिने व्यवसायिक कार्यको फाइदा र महत्त्व	सीपबाट व्यवसायमा हुने फाइदा, महत्त्व र रोजगारी सिर्जना, सीप विकास	गुन्द्री) बनाउने कार्य गरी घरपरिवारलाई सहयोग गर्न । ● तेलिया ईट्टा बनाउने, चुनढुङ्गा पोल्ने, मादल, ढ्याङ्ग्रो बनाउने) सीपबाट व्यवसायमा पुग्ने फाइदा, महत्त्व र रोजगारी सिर्जना जस्ता क्रियाकलाप गर्ने सम्बन्धी जानकारी दिन । ● स्थानीय उत्पादनलाई वृद्धि गराउन सीप विकासको कार्यहरु बताउन ।	चित्र, पोष्टर र श्रव्य दृष्य सामग्री	● स्थानीय सीपमा आधारित काम जस्तैः सुकुल बुन्ने, डोका डाला, नाम्ला, घुम, गुन्द्री बनाउँदा चाहिने सामग्रीको सूचि तयार पारी घरायसी प्रयोग बारे प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● तेलिया ईट्टा, चुनढुङ्गा, मादल, ढ्याङ्ग्रो बनाउने सीपबाट सिर्जना हुने रोजगारी सम्बन्धी विषयमा वर्णन गर्न लगाउने । ● स्थानीय उत्पादनबाट के के फाइदा लिन सकिन्छ भनेर वर्णन गर्न लगाउने ।	
		व्यवसायिक कार्य र अतिथि सत्कार	फूल खेती र यसको व्यवसाय, हाम्रा धार्मिक पर्यटकिय स्थलहरु (छापेचौर, ह्वाईट गुम्बा, भिमसेनस्थान, रानीवन, ईचङ्गुनाराण, जामाचो, गणेशमानपार्क, तारकेश्वर, हसन्टार गुम्बा) र पदमार्ग	● व्यवसायिक फलफूल खेती, हाम्रा स्थानीय धार्मिक पर्यटकिय स्थलहरु (छापेचौर, ह्वाईट गुम्बा, भिमसेनस्थान, रानीवन, ईचङ्गुनारायण जामाचो, गणेशमानपार्क,	● व्यवसायिक फलफूल खेतीका स्थल, हाम्रा स्थानीय धार्मिक तथा पर्यटकिय स्थल (छापेचौर, ह्वाईट गुम्बा, भिमसेनस्थान, रानीवन, ईचङ्गुनाराण, जामाचो, गणेशमानपार्क, तारकेश्वर, हसन्टार	● व्यवसायिक फलफूल खेतीका सम्भावित स्थानीय स्थानहरूको भ्रमण गराइ त्यसबारे परिचय दिने । ● स्थानीय धार्मिक तथा पर्यटकिय स्थल (छापेचौर, ह्वाईट गुम्बा, भिमसेनस्थान, रानीवन,	● व्यवसायिक फलफूल खेतीका स्थल, हाम्रा स्थानीय धार्मिक तथा पर्यटकिय स्थल जस्तै (छापेचौर, ह्वाईट गुम्बा, भिमसेनस्थान, रानीवन, ईचङ्गुनाराण,	● व्यवसायिक फलफूल खेतीका सम्भावित स्थानीय स्थानहरूको भ्रमण पश्चात त्यहाँ देखिएका विषवस्तु टिपोट गरी भन्न लगाउने । ● स्थानीय धार्मिक तथा पर्यटकिय स्थल (छापेचौर,	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
				तारकेश्वर, हसन्टार गुम्बा) र स्थानीय पदमार्गको वर्णन गर्न	गुम्बा) र स्थानिय रुपमा भएका पदमार्ग स्थल	ईचङ्गुनाराण, जामाचो, गणेशमान पार्क, तारकेश्वर, हसन्टार गुम्बा जस्ता ठाउँको भ्रमण गरी त्यहाँको महत्त्व र जीवनसँग जोडिएका विषयको वर्णन गर्न । ● स्थानीय रुपमा रहेका पदमार्गले पर्यटन विकास र रोजगारी सिर्जनामा पुग्ने योगदान उल्लेख गर्न ।	जामाचो, गणेशमानपार्क, तारकेश्वर, हसन्टार गुम्बा) र स्थानीय पदमार्गको फोटो, चित्रहरु, भिडियो सम्बन्धी सामग्री	ह्वाईट गुम्बा, भिमसेनस्थान, रानीवन, ईचङ्गुनाराण, जामाचो, गणेशमानपार्क, तारकेश्वर, हसन्टार गुम्बा जस्ता ठाउँको महत्त्व, फाइदा र जीवनसँग जोडिएका विषयको बारेमा वर्णन गर्न लगाउने । ● स्थानीय रुपमा रहेका पदमार्गले पर्यटन विकास र रोजगारी सिर्जनामा के कसरी योगदान दिएको छ भनी उल्लेख गर्न लगाउने ।	
९	स्थानीय खेल, योग र सन्तुलित भोजन	स्थानीय खेलहरु, योग, व्यायाम र सन्तुलित भोजन	● सन्तुलित भोजनले स्वास्थ्यमा पार्ने सकरात्मक प्रभाव ● खानाको उपयोग तथा स्थानीय स्तरमा उत्पादित खानामा पाइने तत्वहरु र पिउने पानीको प्रयोग	● सन्तुलित भोजनले स्वास्थ्यमा पार्ने सकरात्मक प्रभाव बोध गर्न ● खानाको उपयोग तथा स्थानीय स्तरमा उत्पादित खानामा पाइने तत्वहरुले हुने फाइदाहरुको महत्त्वबोध गरी	● सन्तुलित भोजनले स्वास्थ्यमा पार्ने सकरात्मक प्रभाव सम्बन्धी जानकारी ● खानाको उपयोग तथा स्थानीय स्तरमा उत्पादित खानामा पाइने तत्वहरुले हुने फाइदाहरु सम्बन्धी जानकारी ● पिउने पानीको प्रयोग गर्ने तरिका सम्बन्धी	● सन्तुलित भोजनले स्वास्थ्यमा पार्ने सकरात्मक प्रभाव सम्बन्धी भिडीयो प्रस्तुत गर्ने । ● स्थानीय स्तरमा उत्पादित खानामा पाइने तत्वहरुले हामीलाई हुने फाइदाहरुबारे छलफल गर्ने । जस्तैः रोग क्षमता	● सन्तुलित भोजनको सूची, फोटो, पोस्टर ● स्थानीय स्तरमा उत्पादित खानामा पाइने तत्वहरुको सूची, फोटो, पोस्टर र वृत्तचित्र ● पिउने पानीको प्रयोग गर्ने तरिका सम्बन्धी भिडियो, बृत्तचित्र	● सन्तुतिल भोजनको महत्त्व लेख्न लगाउने । ● सन्तुतिल भोजनको फाइदाहरुबारे लेख लेख्न लगाउने । ● स्थानीय स्तरमा उत्पादित खानामा पाइने तत्वहरुको सूची	१०

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
				प्राकृतिक खानाखाने बानीको विकास गर्न ● पिउने पानीको प्रयोग गर्ने तरिका बोध गरी सहि बानीको विकास गर्न	जानकारी	बढाउने । ● स्थानीय स्तरमा उत्पादित खानामा पाइने तत्वहरुको सूची बनाइ त्यसले हामीलाई गर्ने प्रभाबहरुबारे प्रस्तुत गर्ने । ● हाम्रो दैनिक जीवनमा सन्तुलित भोजन र पिउने पानीको अन्तरसम्बन्धबारे विज्ञसँग छलफल गरी बुँदागत रुपमा प्रस्तुत गर्ने । ● पिउने पानीको प्रयोग गर्ने तरिकाहरुको बारेमा विज्ञसँग छलफल गरी बुँदागत रुपमा प्रस्तुत गर्ने ।		बनाउन लगाउने । ● स्थानीय स्तरमा उत्पादित खानामा पाइने तत्वहरु सम्बन्धी समुहमा मिलेर नाटक देखाउन लगाउने । ● पिउने पानीको प्रयोग गर्ने तरिका बताउन लगाउने । ● सन्तुतिल भोजन र पिउने पानीको अन्तरसम्बन्धबारे लेख लेख्न लगाइ कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	
		स्थानीय खेलहरु, योग, व्यायाम र सन्तुलित भोजन	● स्थानीय क्षेत्रमा गरिने चक्र साधना अन्तरगत मूलाधार चक्र, स्वाधिष्ठान चक्र, मणिपुर चक्र, अनाहद चक्र, विशुद्धि चक्र, आज्ञा चक्र र सहस्रार चक्रको परिचय र अभ्यास	● स्थानीय क्षेत्रमा गरिने चक्र साधना अन्तरगत मूलाधार चक्र, स्वाधिष्ठान चक्र, मणिपुर चक्र, अनाहद चक्र, विशुद्धि चक्र, आज्ञा चक्र र सहस्रार चक्रको परिचय र अभ्यास गर्न र अरुलाई सिकाउन	● स्थानीय क्षेत्रमा गरिने चक्र साधना अन्तरगत मूलाधार चक्र, स्वाधिष्ठान चक्र, मणिपुर चक्र, अनाहद चक्र, विशुद्धि चक्र, आज्ञा चक्र र सहस्रार चक्रको परिचय र अभ्यास सिकाउने	● मूलाधार चक्र, स्वाधिष्ठान चक्र, मणिपुर चक्र, अनाहद चक्र, विशुद्धि चक्र, आज्ञा चक्र र सहस्रार चक्रको परिचय दिने ● मूलाधार चक्र, स्वाधिष्ठान चक्र, मणिपुर चक्र, अनाहद चक्र, विशुद्धि चक्र, आज्ञा चक्र र सहस्रार चक्रको अभ्यास	● मूलाधार चक्र, स्वाधिष्ठान चक्र, मणिपुर चक्र, अनाहद चक्र, विशुद्धि चक्र, आज्ञा चक्र र सहस्रार चक्र सम्बन्धी सूची, ब्रोसर, फोटो, श्रव्यदृष्य सामग्री ● मूलाधार चक्र, स्वाधिष्ठान चक्र, मणिपुर चक्र, अनाहद चक्र,	● मूलाधार चक्र, स्वाधिष्ठान चक्र, मणिपुर चक्र, अनाहद चक्र, विशुद्धि चक्र, आज्ञा चक्र र सहस्रार चक्रको परिचय दिन लगाउने । ● मूलाधार चक्र, स्वाधिष्ठान चक्र, मणिपुर चक्र, अनाहद चक्र, विशुद्धि चक्र,	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						गराउने ● मूलाधार चक्र, स्वाधिष्ठान चक्र, मणिपुर चक्र, अनाहद चक्र, विशुद्धि चक्र, आज्ञा चक्र र सहस्रार चक्रका फाइदाहरु बताउने ● मूलाधार चक्र, स्वाधिष्ठान चक्र, मणिपुर चक्र, अनाहद चक्र, विशुद्धि चक्र, आज्ञा चक्र र सहस्रार चक्रहरु सक्रिय गर्ने उपायहरु बताउने	विशुद्धि चक्र, आज्ञा चक्र र सहस्रार चक्र सम्बन्धी प्रशिक्षण अभ्यास ● स्थानीय चक्र साधना केन्द्रका प्रशिक्षक	आज्ञा चक्र र सहस्रार चक्रको प्रभाव बारेमा सूची बनाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● मूलाधार चक्र, स्वाधिष्ठान चक्र, मणिपुर चक्र, अनाहद चक्र, विशुद्धि चक्र, आज्ञा चक्र र सहस्रार चक्रको बारेमा वर्णन गर्न लगाउने । ● विद्यार्थीहरुको क्रियाकलाप अवलोकन गर्ने ।	
१०	स्थानीय साहित्य तथा साहित्यकारहरु	स्थानीय साहित्य तथा साहित्यकारहरु	● कविता : नागार्जुन महिमा (बाइस दिव्य धारा, नागार्जुन तपोभूमि, इचङ्गुनारायण धाम, नागार्जुन दरबार, मठ मन्दिर, गुम्बा, धारा कुवा, पाटि पौवा, पशुपंक्षि ....)	● नागार्जुन महिमा कविताको वाचन गर्न ● नागार्जुन महिमा कविताको विषयवस्तु बोध गरी मूलभाव पहिचान गर्न ● नागार्जुन महिमा कविताको लयबद्ध पठन संरचना पहिचान गर्न ● नागार्जुन महिमा कविताको श्रुति लेखन तथा गद्यमा रूपान्तरण गर्न	● कविता : नागार्जुन महिमा (बाइस दिव्य धारा, नागार्जुन तपोभूमि, इचङ्गुनारायण धाम, नागार्जुन दरबार, मठ मन्दिर, गुम्बा, धारा कुवा, पाटि पौवा, पशुपंक्षि ....) का आधारमा पठन तथा बोध	● नागार्जुन महिमा कविताको लयबद्ध वाचन गर्न लगाउने र गर्ने । ● नागार्जुन महिमा कविताको विषयवस्तु बोध गरी मूलभाव पहिचान गर्न लगाउने । ● नागार्जुन महिमा कविताको लयबद्ध पठन संरचना पहिचान गर्न लगाउने । ● नागार्जुन महिमा कविताको श्रुति लेखन तथा गद्यमा रूपान्तरण गर्न	● नागार्जुन क्षेत्र ● नागार्जुनको भाव देखिने फोटो, चित्रहरु, श्रव्य दृष्य सामग्री, भिडियो ।	● नागार्जुन महिमा कविताको वाचन गर्न लगाउने । ● नागार्जुन महिमा कविताको विषयवस्तु बोध गरी मूलभाव पहिचान गर्न लगाउने । ● नागार्जुन महिमा कविताको लयबद्ध पठन संरचना पहिचान गर्न लगाउने । ● नागार्जुन महिमा कबिताको विषयवस्तुमा	८

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						लगाउने । ● नागार्जुन महिमा कविताको बारेमा छलफल र अन्तरक्रिया, प्रश्नोत्तर, सन्देश लेखन, सम्बन्धित विषयवस्तुमा आधारित स्वतन्त्र रुपमा कविता रचना गर्न लगाउने ।		आधारित प्रश्न सोध्ने । ● नागार्जुन महिमा कविताको विषयवस्तुमा आधारित पर्यायवाची शब्दको पहिचान र प्रयोग गर्न लगाउने । ● नागार्जुन महिमा कविताको विषयवस्तुमा आधारित वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग गर्न लगाउने । ● नागार्जुन महिमा कविताको विषयवस्तुमा आधारित स्वतन्त्र रुपमा कविता रचना गर्न लगाउने ।	
		स्थानीय साहित्य तथा साहित्यकारहरु	● नागार्जुनका साहित्यकारहरु मध्ये कुनै दुई साहित्यकारहरुको परिचय, जीवनी र कृतिहरु	● नागार्जुनका साहित्यकारहरु मध्ये कुनै दुई साहित्यकारहरुको परिचय दिइ वर्णन गर्न ● नागार्जुनका साहित्यकारहरु मध्ये कुनै दुई साहित्यकारहरुका कृतिहरु वर्णन गर्न	● नागार्जुनका साहित्यकारहरु मध्ये कुनै दुई साहित्यकारहरुको परिचय, जीवनी र कृतिहरु	● नागार्जुनका साहित्यकारहरु मध्ये कुनै दुई साहित्यकारहरुको परिचय दिने । ● नागार्जुनका साहित्यकारहरु मध्ये कुनै दुई साहित्यकारहरुको व्यक्तित्व वर्णन गर्ने । ● नागार्जुनका	● नागार्जुनका साहित्यकारहरु मध्ये कुनै दुई साहित्यकारहरुको अन्तरवार्ताको अडियो, भिडियो, कृति रेकर्डहरु । ● नागार्जुनका साहित्यकारहरु मध्ये कुनै दुई साहित्यकारहरुको जीवनी पुस्तक ।	● नागार्जुनका साहित्यकारको कृतिहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● नागार्जुनका साहित्यकारको जीवनीले दिने सन्देश लेख्न लगाउने । ● नागार्जुनका साहित्यकार पाठ बाट देखेका, सुनेका	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						साहित्यकारहरु मध्ये कुनै दुई साहित्यकारहरुको कृतिहरुको वर्णन गर्ने । ● जीवन र साहित्यलाई जोड्ने कार्यमा साहित्यकारको योगदान दर्शाउन		र अनुभवमा आधारित विषयवस्तुहरुको मौखिक वर्णन गर्न लगाउने । ● नागार्जुनका अन्य साहित्यकारहरुको अनुकरणात्मक जीवनी लेख्न लगाउने ।	
११	अनलाइन शिक्षा	अनलाइन शिक्षा	● साइबर अपराध, साइबर बुलिङ, ह्याकिङ, फिसिङ, साइबर जासुसी ● अनलाइन सुरक्षाका उपायहरु, फायरवाल, एन्टिभाइरस, पासवर्ड र ओटिपी	● साइबर अपराध, साइबर बुलिङ, ह्याकिङ, फिसिङ, साइबब जासुसीको परिचय दिन ● साइबर अपराध, साइबर बुलिङ, ह्याकिङ, फिसिङ, साइबर जासुसीको उपयोगिता, फाइदा तथा बेफाइदाहरु बताउन ● फायरवाल, एन्टिभाइरस, पासवर्ड र ओटिपी पहिचान गरी उपयोगिता बताउन ● अनलाइन सुरक्षाका उपायहरु	● साइबर अपराध, साइबर बुलिङ, ह्याकिङ, फिसिङ, साइबर जासुसीको पहिचान र परिचय ● साइबर अपराध, साइबर बुलिङ, ह्याकिङ, फिसिङ, साइबर जासुसीको उपयोगिता, फाइदा तथा बेफाइदाहरु ● फायरवाल, एन्टिभाइरस, पासवर्ड र ओटिपी पहिचान, परिचय, उपयोगिता तथा कार्यहरु ● अनलाइन सुरक्षाका उपायहरु	● साइबर अपराध, साइबर बुलिङ, ह्याकिङ, फिसिङ, साइबर जासुसीको परिचय दिने । ● साइबर अपराध, साइबर बुलिङ, ह्याकिङ, फिसिङ, साइबर जासुसीको उपयोगिता, फाइदा तथा बेफाइदाहरु सम्बन्धी भिडियो प्रस्तुत गर्ने । ● अनलाइन सुरक्षाका उपायहरु बताउने । ● विद्यार्थीहरुलाई विद्यालयमा प्रयोग भएको फायरवाल र एन्टिभाइरस	● साइबर अपराध, साइबर बुलिङ, ह्याकिङ, फिसिङ, साइबर जासुसीको परिचय दिने सूची, ब्रोसर, फोटो, चार्ट वा श्रव्यदृष्य सामग्री र सम्बन्धित भिडियो ● फायरवाल, एन्टिभाइरस, पासवर्ड र प्रयोगशाला ओटिपीको चित्र, फोटो, भिडियो, बृत्तचित्र ● साइबर अपराध, साइबर बुलिङ, ह्याकिङ, फिसिङ, साइबर जासुसी	● साइबर अपराध, साइबर बुलिङ, ह्याकिङ, फिसिङ, साइबर जासुसीको छोटो परिचय दिन लगाउने । ● साइबर अपराध, साइबर बुलिङ, ह्याकिङ, फिसिङ, साइबर जासुसीको उपयोगिता क्षेत्रहरुको पहिचान गरी सूची बनाउन लगाउने । ● फायरवाल,	८

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
				बताउन		उपयोगिताको सूची बनाउन लगाउने । ● पासवर्ड र ओटिपीको परिचय दिने । ● पासवर्ड र ओटिपीको कार्यहरु बयान गर्ने । ● विद्यार्थीहरुलाई कम्प्युटर प्रयोगशाालामा लगि फायरवाल र एन्टिभाइरसको अवलोकन गराउने । ● पासवर्ड र ओटिपी बिचका भिन्नता बयान गर्ने ।	सम्बन्धित स्थानीय तहमा भएका घटनाहरु	एन्टिभाइरस, पासवर्ड र ओटिपीका फाइदा तथा बेफाइदाहरु लेख्न लगाउने । ● फायरवाल, एन्टिभाइरस, पासवर्ड र ओटिपीको परिचय दिन लगाउने । ● फायरवाल, एन्टिभाइरस, पासवर्ड र ओटिपीको वर्णन गर्न लगाउने । ● फायरवाल र एन्टिभाइरस बिचका भिन्नता बताउन र लेख्न लगाउने । ● विद्यार्थीहरुको प्रदशर्नीका आधारमा मूल्याङ्कन गर्ने । ● विद्यार्थीहरुलाई कम्प्युटर प्रयोगशाालाको अवलोकन गरी फायरवाल र एन्टिभाइरसको सूची बनाउन	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
								लगाउने । ● क्रियाकलाप गर्दा कुन विद्यार्थी कति सक्रिय हुन्छ, नयाँ कुरा सिक्न कति उत्साहित हुन्छ, प्रश्नोत्तर कति गर्छन् ख्याल गर्ने ।	
१२	नागार्जुन नगरपालिका चिनारी	नागार्जुनको परिचर्चा र नगरपालिका नामाकरण	नागार्जुन डायरी (धार्मिक, सांस्कृतिक, पर्यटकीय र ऐतिहासिक) स्थलहरुको संवाद मार्फत जानकारी आदान प्रदान	● स्थानीय स्तरका (धार्मिक, सांस्कृतिक, पर्यटकीय र ऐतिहासिक स्थलहरु) को संवाद मार्फत डायरी तयार पारी जानकारी आदान प्रदान गर्न	● नागार्जुनमा भएका (धार्मिक, सांस्कृतिक, पर्यटकीय र ऐतिहासिक स्थलहरु) को संवाद मार्फत डायरी तयार पार्ने	● नागार्जुनमा भएका धार्मिक, सांस्कृतिक, पर्यटकीय र ऐतिहासिक स्थलहरुको भ्रमण गरी संवाद तयार पार्न । ● स्थानीय स्तरमा भएका धार्मिक, सांस्कृतिक, पर्यटकीय र ऐतिहासिक स्थलहरुको पहिचान गरी संवाद डायरी तयार पार्न । ● स्थानीय क्षेत्रमा भएका धार्मिक, सांस्कृतिक, पर्यटकीय र ऐतिहासिक स्थलहरुको जानकारी अन्यत्र भएका मानिसमा लाने र त्यसबाट फाइदा लिन ।	● स्थानीय स्तरका धार्मिक, सांस्कृतिक, पर्यटकीय र ऐतिहासिक स्थलहरुको जानकारी दिने चित्र, फोटो, पोष्टर र श्रव्यदृष्यका सामग्रीहरु	● नागार्जुनमा भएका धार्मिक, सांस्कृतिक, पर्यटकीय र ऐतिहासिक स्थलहरुको बारेमा विवरण प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● स्थानीय स्तरमा भएका धार्मिक, सांस्कृतिक, पर्यटकीय र ऐतिहासिक स्थलहरुको जानकारी दिन संवाद डायरी तयार पार्न लगाउने । ● स्थानीय क्षेत्रमा भएका धार्मिक, सांस्कृतिक, पर्यटकीय र ऐतिहासिक क्षेत्रको जानकारी अन्य ठाउँमा लाग्दा त्यसबाट पुग्ने	६

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
								फाइदा र रोजगारी सिर्जना के कसरी हुन्छ भनेर वर्णन गर्न लगाउने ।	
१३	सुरक्षा शिक्षा	सुरक्षा शिक्षाको परिचय, उद्देश्य, महत्त्व, प्रकार	सुरक्षा र आत्मरक्षा (आगो, सडक, पैदलयात्री, खेलमैदान, विद्यालय बस, अपरिचित व्यक्ति साइबर बुलिङ्ग, विशेष सुरक्षा) को जानकारी	● सुरक्षा र आत्मरक्षा (आगो, सडक, पैदलयात्री, खेलमैदान, विद्यालय बस, अपरिचित व्यक्ति साइबर बुलिङ्ग) बाट सुरक्षित रहने विषयको ज्ञान र धारणा विकास	● सुरक्षा र आत्मरक्षा (आगो, सडक, पैदलयात्री, खेलमैदान, विद्यालय बस, अपरिचित व्यक्ति साइबर बुलिङ्ग) बाट सुरक्षित रहन गरिने कृयाकलाप	● सुरक्षा र आत्मरक्षाको व्यवस्था मिलाउन । ● आगो, सडक, पैदलयात्री, खेलमैदान, विद्यालय बस, अपरिचित व्यक्ति र साइबर बुलिङ्गबाट सुरक्षित रहन गरिने कृयाकलापको वर्णन गर्न । ● सुरक्षा शिक्षाको महत्त्व, फाइदा र सामाजिक दायित्व बारे भन्न ।	● सुरक्षा र आत्मरक्षा (आगो, सडक, पैदलयात्री, खेलमैदान, विद्यालय बस, अपरिचित व्यक्ति साइबर बुलिङ्ग, विशेष सुरक्षा) को जानकारी दिने चित्र, फोटाहरु, पोष्टर लगायत श्रव्यदृष्यका सामग्रीहरु	● सुरक्षा र आत्मरक्षाको व्यवस्था मिलाउन के के गर्न सकिन्छ भनेर वर्णन गर्न लगाउने । ● आगो, सडक, पैदलयात्री, खेलमैदान, विद्यालय बस, अपरिचित व्यक्ति र साइबर बुलिङ्गबाट सुरक्षित रहन घरपरिवार, विद्यालय र समाजको काम कर्तव्य र अधिकार उल्लेख गर्न लगाउने । ● सुरक्षा शिक्षाको महत्त्व, आवश्यकता, फाइदा र सामाजिक दायित्व के कस्ता छन् भनेर समुहगत छलफल गराउने ।	७

कक्षा ८

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
१	नागार्जुन नगरपालिकाको परिचय	• नगरपालिकाको भूगोल, अवस्थिति, चार सिमाना राजनैतिक विभाजन, नगरपालिकाका सेवा सुविधाहरु	• नगरपालिकाको अवस्थिति,चार सिमाना • व्यवस्थापिका, कार्यपालिका र न्यायपालिका सम्बन्धी वर्णन	• नगरपालिकाको भूगोल अवस्थिति,चार सिमाना बताउन • स्थानीय व्यवस्थापिका, कार्यपालिका र न्यायपालिकाले गर्ने कार्य र गठन प्रक्रिया बारे बताउन	• नगरपालिकाको भूगोल, चार सिमाना बारे जानकारी • स्थानीय तहमा व्यवस्थापिका, कार्यपालिका,न्यायपालिकाको गठन र कार्यहरु	• नागार्जुन नगरपालिकाको भूगोल, अवस्थिति र सिमानाका बारेमा बताउने/ छलफल गर्ने । • स्थानीय तहमा व्यवस्थापिका, कार्यपालिका, न्यायपालिकाको गठन, तिनका कार्यहरुको सूची बनाइ छलफल गराउने • नगरपालिकाबाट सम्पादन हुने कार्यहरु बारे छलफल गर्ने ।	• नगरपालिकाको नक्सा, परिचय र सेवा सुविधा सम्बन्धी लेख रचना, भिडियो, वृत्त चित्र • व्यवस्थापिका, कार्यपालिका, न्यायपालिका सम्बन्धी तस्विर,वृत्त चित्र	• नगरपालिकाको भूगोल, सिमानाका बारे प्रश्न निर्माण गरी लेख्न लगाउने । • नगरपालिकाको संरचनाको तालिका बनाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने • व्यवस्थापिका, कार्यपालिका, न्यायपालिकाको गठन कार्यहरुको सूची वनाउन लगाउने • परियोजना कार्य गर्न लगाउने	१३
२	जैविक विविधता	• स्थानीय बोटबिरुवा	• शिवपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्ज परिचय, • वनको अवस्था र संरक्षण	• शिवपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्ज क्षेत्रको परिचय दिइ त्यसको महत्त्व, त्यसबाट समुदायलाई भएको फाइदा पहिचान गरी वन संरक्षणका कार्यहरुमा सहभागीता जनाउन • जैविक विविधता संरक्षणमा निकुञ्जको भूमिका व्याख्या गर्न	• शिवपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्ज क्षेत्रको परिचय, महत्त्व, त्यसबाट समुदायलाई भएको फाइदा र वन संरक्षणका लागि विद्यार्थी, समुदाय, नगरपालिकाले गर्नुपर्ने कार्यहरु	• राष्ट्रिय निकुञ्ज क्षेत्र भनेको के हो र त्यसको के महत्त्व छ भन्नेबारेमा बताइ दिने । • शिवपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्जसँग सम्बन्धीत ब्रोसर, लेखद्धारा वा निकुञ्ज क्षेत्रको प्रत्यक्ष अवलोकन गराइ राष्ट्रिय	• शिवपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्जसँग सम्बन्धित ब्रोसर, चार्ट, बृत्तचित्र, भिडियो आदि • स्थानीय वन संरक्षण र प्रर्वधनका लागि हामीले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची • नक्सा • राष्ट्रिय निकुञ्ज	• शिवपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्जको परिचय दिन लगाउने । • शिवपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्जबाट स्थानीय क्षेत्रमा भएका फाइदाहरुको सूची बनाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	१२

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
				● स्थानीय समुदाय र निकुञ्ज बीचको सम्बन्ध मूल्याङ्कन गर्न ● निकुञ्ज संरक्षणको लागि योजना निर्माण गर्न		निकुञ्जको बारेमा छलफल गर्ने । ● विद्यालय नजिकैको वन कार्यालय वा वनका पदाधिकारीसँग भेट गराइ उक्त वनको व्यवस्थापन र संरक्षणका कार्यहरुबारे छलफल गर्ने । ● वनको संरक्षण र दिगो उपयोगका लागि स्थानीय समुदायले गर्दै आएका प्रयासहरु र नगरपालिकाको भूमिका बारेमा खोजी गरी बताइ दिने । ● निकुञ्जको भ्रमण गराउने, प्रतिवेदन लेखन र संरक्षणको योजना बनाउन लगाउने ● वनको दिगो उपयोग र संरक्षणका लागि हामीले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची बनाइ प्रस्तुत गर्ने ।	तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका वनको संरक्षणका लागि विद्यार्थीले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● नजिकको वनको अवलोकन भ्रमण गरी त्यसको उपयोग र संरक्षणमा भएका कार्यहरुबारे बुझेर परियोजना कार्य गर्न लगाउने ।	
		● स्थानीय जीवजन्तु	● वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण र कानुनी व्यवस्था	● स्थानीय क्षेत्रमा वन्यजन्तु अपराध सम्बन्धी कानुनी प्रावधान बुझेर	● स्थानीय क्षेत्रमा वन्यजन्तु अपराध सम्बन्धी कानुनी प्रावधान, न्यूनीकरण, सतर्कता र	● स्थानीय वन तथा वरपर पाइने वन्यजन्तुहरुको महत्त्व सम्बन्धी	● वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण सम्बन्धी कानुनहरुको संगालो र चार्ट	● वन्यजन्तु अपराध सम्बन्धी दण्ड सजायहरुको बारेमा लेखेर	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
				सतर्कता अपनाउन ● समाजमा सुसूचित गर्न र वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण गर्न अपनाउनुपर्ने उपायहरुको खोजी र पहिचान गरी संरक्षणमा सहभागी हुन ● वन्यजन्तु अपराध (शिकार, तस्कर, व्यापार) व्याख्या गर्न ● अपराध नियन्त्रणमा समुदाय र सरकारको भूमिका विश्लेषण गर्न ● वन्यजन्तु संरक्षण योजना बनाउन	वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण गर्न अपनाउनुपर्ने उपायहरु	स्थानीय विज्ञको सहयोगमा छलफल गर्ने । ● वन्यजन्तुहरुको शिकार गरेमा, मारेमा वा त्यसलाई असर गरेमा, बेचविखन गरेमा हुने कानुनी कारबाहीहरुबारे बताइदिने र स्थानीय विज्ञसँग छलफल गराउने । ● वन संरक्षणका योजना बारे सहजीकरण गर्ने ● मानव र वन्यजन्तु बिच हुने द्वन्दहरुका बारेमा छलफल गरी त्यसलाई न्यूनीकरण गर्नका लागि स्थानीय क्षेत्रमा अपनाउन सकिने कार्यहरुको सूची प्रस्तुत गर्ने । ● वन्यजन्तुको अपराध सम्बन्धी कानुनी प्रावधानहरुबारे बृत्तचित्र प्रस्तुत गरी छलफल गर्ने ।	● लेख, रचना, ब्रोसर, भिडियो आदि ● वन्यजन्तुको संरक्षणमा स्थानीय समुदायले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची, चार्ट ● वन्यजन्तु अपराधसम्बन्धी तथ्याङ्क	प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● मानव र वन्यजन्तुको द्वन्द किन हुन्छ र यसलाई कम गर्न हामीले स्थानीय स्तरमा अपनाउनुपर्ने कार्यहरुको सूची प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● वन्यजन्तु मार्नु वा तिनीहरुलाई असर पार्नु कानुनी अपराध हो भन्ने कुरा बुझाउन एउटा सामुहिक नाटक तयार पारी समुदायमा प्रस्तुत गर्ने लगाउने ।	
३	वातावरण संरक्षण	● जलस्रोत	● स्थानीय क्षेत्रका खानेपानीको	● नगरपालिका क्षेत्रका खानेपानीका	● नगरपालिका क्षेत्रका खानेपानीका स्रोतहरुको	● खानेपानीका लागि उपयोग भएका	● पानी वितरण र व्यवस्थापन	● जलस्रोत तथा स्थानीय	७

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
			स्रोतहरुको वितरण	स्रोतहरुको पहिचान र अवस्थाको वर्णन गर्न ● जलस्रोत संरक्षणको योजना बनाउन	सूची, ● स्थानीय समुदायमा खानेपानी वितरणको अवस्था र प्रक्रियाबारे जानकारी	स्रोतहरुको सूची बनाइ प्रस्तुत गर्ने ● नजिकको खानेपानी कार्यालयमा गई वा उपभोक्ता समितिको व्यक्तिसँग भेटेर पानीको वितरण र व्यवस्थापन बारे छलफल गर्ने ● स्थानीय स्तरमा पानीको वचत गर्ने तरिका पहिचान गरी विद्यालय वा घरमा पानी वचत गर्ने गरेका अभ्यासको अनुभव आदान प्रदान गर्ने ।	सम्बन्धी फोटो, लेख, भिडियो, ● पानी वचत गर्ने तरिका लेखेको मेटाकार्ड ,श्रव्यदृश्य सामाग्रीहरु	खानेपानीको स्रोतबारे छलफल र प्रश्नोत्तर गर्ने ● पानीको महत्त्व, वितरण,समस्या, पानी वचत गर्ने तरिकाबारे वर्णन गर्न लगाउने ● आफ्नो घर वा छिमेकमा पानीको व्यवस्थापन कसरी गरिएको छ प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● परियोजना कार्य गराई प्रतिवेदन लेख्न लगाउने	
		● फोहोरमैला व्यवस्थापन	● स्थानीय वातावरण प्रदुषणको न्यूनीकरण र फोहोरमैला व्यवस्पथापनमा नगरपालिकाको भूमिका ● स्थानीय क्षेत्रमा जलवायु परिवर्तन	● स्थानीय वातावरण प्रदुषणको न्यूनीकरण र फोहोरमैला व्यवस्पथापनमा नगरपालिकाको भूमिका पहिचान गरी प्रदुषण र फोहोर व्यवस्थापनमा सहयोग गर्न ● स्थानीय क्षेत्रमा जलवायु परिवर्तनको असर पहिचान तथा विश्लेषण गरी न्यूनीकरणका उपायहरु अवलम्बन गर्न तथा	● स्थानीय वातावरण प्रदुषणको न्यूनीकरण र फोहोरमैला व्यवस्पथापनमा नगरपालिकाले संचालन गर्दै आएका कार्यहरु ● स्थानीय क्षेत्रमा जलवायु परिवर्तनको परिचय, असर पहिचान र न्यूनीकरणका उपायहरु	● स्थानीय क्षेत्रमा फोहोर व्यस्थापन र प्रदुषण नियन्त्रणमा नगरपालिकाले गरिहेका कार्यहरुको खोजी गरी सूची बनाइ प्रस्तुत गर्ने । ● फोहोर व्यस्थापन र प्रदुषण नियन्त्रणमा स्थानीय समुदाय तथा विद्यार्थीले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची सहित छलफल गर्ने । ● प्रदुषण नियन्त्रण र फोहोर व्यस्थापन	● प्रदुषण र फोहोर व्यवस्थापन सम्बन्धी भिडियो वा स्थानीय फोहोर व्यवस्थापन केन्द्रको ब्रोसर ● फोहोर व्यवस्थापनका लागि गरिने कार्यहरुको सूची तालिका ● गड्यौले मल बनाउने, बिन कम्पोष्टिङ तथा पिट कम्पोष्टिङ गर्ने तरिकाहरु सम्बन्धी श्रव्य दृष्य	● आफ्नो टोलमा प्रदुषण तथा फोहोर व्यवस्थापनका लागि के कस्ता कार्यहरु गर्ने गरिएको छ, स्थानीय टोल विकास संस्थाका प्रतिनिधि वा वडाका जनप्रतिनिधिसँग सोधर लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● पुन : प्रयोग गरेर	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
				आलोचनात्मक मूल्याङ्कन गर्न		सम्बन्धी बृत्तचित्र वा भिडियो प्रस्तुत गर्ने । ● मौसम र जलवायुको परिचय दिइ जलवायु परिवर्तन बारे बताइ दिने । ● स्थानीय वातावरण प्रदुषण र जलवायु परिवर्तनले स्थानीय क्षेत्रमा पारेको असरहरूको बारे स्थानीय विज्ञहरुसँग छलफल गर्ने । ● विभिन्न व्यक्तिका विचारको अध्ययन गराउने ● पहिले र अहिलेको मौसममा भएको भिन्नताको बारेमा स्थानीय अग्रजहरूसँग सोधखोज गर्ने/गराउने । ● विद्यार्थीहरूलाई चित्र प्रदर्शन छलफल र श्रव्यदृश्यबाट हरित गृह ग्याँस र विश्वव्यापी तापक्रमका बारेमा जानकारी दिने । ● वैकल्पिक ऊर्जा, वृक्षरोपण,	सामग्रीहरु ● जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी श्रव्य दृष्य सामग्रीहरु	कागज वा प्लाष्टिकको कुनै एक सामग्री तयार पारेर प्रदर्शन गर्न लगाउने । ● फोहोर व्यवस्थापनका उपायहरूको सूची बनाउन लगाउने । ● मौसम, जलवायु र जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी परिचय दिन लगाउने । ● जलवायु परिवर्तनले स्थानीय क्षेत्रमा पारेका असरहरू खोजी गरी त्यसको न्यूनीकरण र अनुकुलनका लागि स्थानीयस्तरमा गर्न सकिने क्रियाकलापहरू समेटेर परियोजना प्रतिवेदन तयार पार्न लगाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						औद्योगिक ठोस फोहोरमैला व्यवस्थापन, आगलागी आदि न्यूनीकरणसँग सम्बन्धित कुराहरूबारे छलफल गर्ने र परियोजना बनाउने ।			
४	प्रकोप र विपद्	विपद् व्यवस्थापन	● विपद् व्यवस्थापन, विपद् व्यवस्थापन चक्र,स्थानीय क्षेत्रमा प्रकोप तथा विपद् व्यवस्थापनको योजना निर्माण र कार्यान्वयनमा नगरपालिकाको भूमिका वा स्थानीय तहमा विपद् व्यवस्थापन, यसका समस्याहरु, नीति तथा कार्यक्रमहरु र सहयोगहरु	● विपद् व्यवस्थापन, विपद् व्यवस्थापन चक्र, स्थानीय क्षेत्रमा प्रकोप तथा विपद् व्यवस्थापनको योजनाका सीपहरु पहिचान गरी विद्यालय तथा समुदायमा प्रकोप, विपद योजना निर्माण गर्न र कार्यान्वयनमा सहयोग गर्न	● विपद् व्यवस्थापन, विपद् व्यवस्थापन चक्र, नगरपालिका क्षेत्रमा हुन सक्ने विभिन्न प्रकोप विपद्हरूको असर पहिचान, असर न्यूनीकरण र सावधानीका लागि समुदायमा प्रकोप, विपद योजना निर्माण र कार्यान्वयनमा नगरपालिकाको भूमिका वा स्थानीय तहमा विपद् व्यवस्थापन, यसका समस्याहरु, नीति तथा कार्यकमहरु र सहयोगहरु	● विपद् व्यवस्थापन र विपद् व्यवस्थापन चक्रबारे छलफल गर्ने ● प्राकृतिक प्रकोपबाट उत्पन्न हुनसक्ने विपद्हरूको बारेमा छलफल गरी त्यसबाट सुरक्षित रहन हामीले अपनाउनु पर्ने उपायहरूका बारेमा भिडियो वा पोष्टरहरू प्रदर्शन गर्ने, विज्ञसँग छलफल गर्ने, परामर्श लिने । ● विज्ञको सुझावका आधारमा क्षति न्यूनीकरणका लागि तत्काल गनुपर्ने कार्यहरूको सूची तयार पारी सबैले देख्ने ठाउँमा टाँस्ने । जस्तैः विद्यालयमा हुँदा भूकम्प आएमा	● प्रकोपबाट हुन सक्ने क्षति, असर न्यूनीकरण र सावधानी सम्बन्धी श्रव्य दृष्य सामग्री ● विपद् व्यवस्थापन योजना निर्माण सम्बन्धी लेख, किताव, बृत्तचित्र र नगरपालिकाको विपद् व्यवस्थापन योजना पुस्तिका	● स्थानीय क्षेत्रमा विपद व्यवस्थापन र शहरी सुरक्षा सम्बन्धी नगरपालिकाले के गरिरहेको छ वा योजना के छ भन्ने बारेमा आफ्नो बस्ती भएका वडाका प्रतिनिधि वा नगरपालिकाका प्रतिनिधिसँग छलफल गरी बुँदागत रुपमा लेखेर प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● समुहगत रुपमा विद्यालयको विपद् योजना सामग्री बनाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● भूकम्पको बेला हामीले सुरक्षित रहन गर्न सकिने कार्यहरूको बारेमा	१२

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						के गर्ने, हावाहुरी आउमा के गर्ने आदि । ● प्रकोपको पूर्व तयारीका लागि नगरपालिकाले के गरिरहेको छ र त्यस कार्यमा हामीले कसरी सहयोग गर्न सक्छौं भन्नेबारेमा नगरपालिकाका प्रतिनिधीसँग अन्तरक्रिया गराउने । ● प्रकोप व्यवस्थापनको अल्पकालीन र दीर्घकालीन योजनाबारे छलफल गरी योजना निर्माण र त्यसको अभ्यास र प्रचारप्रसार गर्ने । ● शहरी सुरक्षा सम्बन्धी विज्ञसँग छलफल गर्ने ।		प्रस्तुती दिन लगाउने । ● स्थानीय सडक र शहरी सुरक्षा सम्बन्धी योजना बनाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● समुहगत रुपमा जनचेतनामुलक सामग्रीहरू समुदायमा प्रस्तुत र अभिनय गर्न लगाउने । ● क्रियाकलाप गर्दा कुन विद्यार्थी कति सक्रिय हुन्छ, नयाँ कुरा सिक्न कति उत्साहित हुन्छ, प्रश्नोत्तर कति गर्छन् ख्याल गर्ने ।	
५	धार्मिक ऐतिहासिक पर्यटकीय स्थल	● स्थानीय पर्यटकीय स्थलको परिचय	● भीमढुङ्गा , रानीवन, जामाचो थाप्लेलगायतका पर्यटकीय क्षेत्रहरूको परिचय र व्यवस्थापन ● पदयात्राको अनुभव ज्ञान र संदेश जङ्गल, प्रकृति र जैविक विविधताको अवलोकन	● भीमढुङ्गा रानीवन, थाप्ले, जामाचोलगायका पर्यटकीय क्षेत्रहरूको परिचय दिइ व्यवस्थापनमा स्थानीय समुदाय सरकार र आफ्नो भूमिकाको पहिचान गरी संरक्षण र प्रवर्धनका कार्यहरूमा सहभागी पदयात्राको	● भीमढुङ्गा रानीवन, थाप्ले, जामाचोलगायतका पर्यटकीय क्षेत्रहरूको परिचय र व्यवस्थापनमा स्थानीय समुदाय, स्थानीय सरोकारवाला, स्थानीय सरकार र विद्यार्थीको भूमिका हुन ।	● भीमढुङ्गा रानीवन, थाप्ले, जामाचोलगायतका क्षेत्रहरूको अवलोकन भ्रमण गराइ त्यहाँ भइरहेका पर्यटकीय गतिविधिहरू सम्बन्धित स्थानीय सरोकारवाला व्यक्तिहरूसँग अन्तरक्रिया र छलफल गराउने ।	● भीमढुङ्गा रानीवन, थाप्ले, जामाचोलगायतका स्थानीय पर्यटकीय क्षेत्रको फोटो त्यस सम्बन्धी ब्रोसर, होमस्टे । ● पर्यटकीय क्षेत्र व्यवस्थापन सम्बन्धी नगरपालिकाको योजना/भिडियो र वित्त चित्र	● छोर्तेन गुम्बा, तारकेश्वर मन्दिर, गणेशथोक वनदेवी मन्दिरको प्रवर्धनका लागि स्थानीय समुदाय र विद्यार्थीले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची बनाइ प्रस्तुत	१३

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
			• धार्मिक तथा सांस्कृतिक महत्त्व	महत्त्व थाहा पाउन समूहमा अवलोकन तथा अनुभवबाट सिक्ने क्षमतामा वृद्धि		• विद्यार्थीहरूलाई समूहमा विभाजन गरी अतिथि सत्कार अभ्यास सम्बन्धी भूमिकाविधि प्रयोग गर्ने गराउने । • विद्यार्थीहरूलाई समूहमा विभाजन गरी विद्यालय नजिकको कुनै एक पर्यटकीय क्षेत्रको नमुना व्यवस्थापन योजना समूहगत रूपमा बनाउन लगाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने र निष्कर्ष दिने । • स्थानीय स्तरमा रहेको होमस्टे एकदिने अवलोकन भ्रमण गराएर त्यसको अनुभव साटासाट गरी प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्न लगाउने । • पर्यटकीय स्थानहरूको प्रवर्धन र संरक्षणमा स्थानीय सरकारले चालेका कदमहरूका बारेमा नगरपालिकाका पदाधिकारी वा स्थानीय विज्ञसँग अन्तरक्रिया तथा छलफल गराउने । • पर्यटकीय स्थलहरूको प्रवर्धनसँग सम्बन्धित		गर्न लगाउने । • आफ्नो बस्ती नजिक रहेको कुनै एक चर्च वा मस्जिद वा कुनै एक धार्मिक स्थानको परिचय सहित संरक्षणका लागि हामीले गर्न सक्ने कार्यहरुको सूची बनाउन लगाउने । • हामीले हाम्रा धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलको संरक्षण किन गर्नुपर्छ सोध्ने । • आफ्नो घर वा बस्ती नजिकको चर्च वा मस्जिदमा गरिने क्रियाकलापहरु त्यहाँका जानकार व्यक्तिहरुसँग सोधेर लेखी प्रस्तुत गर्न लगाउने । • अवलोकन भ्रमणको परियोजना कार्य गराउने ।	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						भिडियो वा वृत्तचित्र खोजी गरी देखाउने र स्थानीय क्षेत्रको प्रवर्धन गर्न अभिप्रेरित गर्ने ।			
		● स्थानीय धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलको परिचय	● इचङ्गुनारायणको ऐतिहासिक (उत्पत्ति) परिचय धार्मिक महत्त्व विशेषता इचङ्गुनारायण मन्दिरमा लाग्ने मेला र पर्व	● इचङ्गुनारायणको ऐतिहासिक उत्पत्तिको बारे जानकारी हासिल गर्न ● इचङ्गुनारायणमा हुने मेला पर्व बताउन र त्यस वरपर रहेको धार्मिक स्थलहरू जानकारी लिन	● इचङ्गुनारायण मन्दिरको स्थानीय धार्मिक ऐतिहासिक परिचय र महत्त्व त्यहाँ लाग्ने मेला पर्व र विभिन्न क्रियाकलापहरू तथा उक्त क्षेत्रको संरक्षण एवम् प्रवर्धनमा स्थानीय समुदाय, विद्यार्थीको भूमिका	● इचङ्गुनारायण क्षेत्रको अवलोकन गराइ वा भिडियो,फोटो देखाइ त्यसको परिचय, महत्त्व हालको अवस्था संरक्षण र प्रवर्धनका लागि अपनाउनुपर्ने उपायहरू बारे समूहमा छलफल गर्ने । ● विद्यालय नजिकको कुनै एकको मन्दिर मस्जिद, गुम्बा वा चर्चको अवलोकन भ्रमण गराइ त्यसको परिचय महत्त्व व्यवस्थापन र प्रवर्धनका उपायहरू बारे सम्बन्धित व्यक्तिसँग छलफल गराउने । ● स्थानीय इतिहासविद्, संस्कतिविद्सँग इचङ्गुनारायण मन्दिरको स्थानीय धार्मिक, ऐतिहासिक	● इचङ्गुनारायण मन्दिरलगायत आ–आफ्नो स्थानीय क्षेत्रमा पर्ने धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलसँग सम्बन्धित लेख रचना फोटो ब्रोसर चार्टपेपर श्रव्यदृश्य सामग्रीहरू र डकुमेन्ट्री आदि । ● स्थानीय संस्कृतविद् तथा इतिहासविद्, सरोकारवाला जानकार व्यक्तित्वहरू ।	● टोलमा भएका धार्मिक, ऐतिहासिक स्थलको नाम भनी व्याख्या गर्न लगाउने । ● आफ्नो बस्ती, क्षेत्र नजिक रहेको कुनै एक धार्मिक स्थानको परिचय सहित संरक्षणका लागि हामीले गर्न सक्ने कार्यहरूको समूह विभाजन गरी सूची बनाउन लगाउने । ● हामीले हाम्रा धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलको संरक्षण किन गर्नुपर्छ भन्ने महत्त्व बताउन लगाउने । ● अवलोकन भ्रमणको आधारमा परियोजना कार्य गराउने ।	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						क्षेत्रहरूको महत्त्व र व्यवस्थापन संम्बन्धी अन्तरक्रिया गराउने ।			
६	हाम्रो भाषा, भेषभूषा र संस्कृति	● स्थानीय जातजाति, भाषा, भेषभूषा र संस्कृति	● स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने जातजातिको भाषा, भेषभूषा र संस्कृति संरक्षण र सम्बर्धनमा स्थानीय सरकारको भूमिका	● स्थानीय भाषा तथा भेषभूषा संरक्षण र सम्बर्धनमा स्थानीय सरकार तथा समुदायको भूमिका पहिचान गरी संरक्षण र प्रवर्द्धनमा सहभागी हुन र संस्कृतिको सम्मान गर्न	● स्थानीय भाषा तथा भेषभूषा संरक्षण र सर्म्बधनमा स्थानीय सरकार तथा समुदायको भूमिका तथा संस्कृतिको सम्मान	● नगरपालिका क्षेत्रभित्र बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिको भाषा, भेषभूषा, संस्कृति सम्बन्धी भिडियो वा चार्ट बनाइ प्रस्तुत गर्ने र विद्यार्थीहरुलाई लेख्न लगाउने ● स्थानीय भाषा, भेषभूषा, धर्म, संस्कृति, कला आदिको प्रवर्धन र संरक्षणका लागि स्थानीय सरकार तथा स्थानीय समुदायले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची बनाइ प्रस्तुत गर्ने । ● स्थानीय भाषा, धर्म, संस्कृतिको हामीले किन सम्मान गर्नुपर्छ भन्ने बारेमा सोध्ने । ● स्थानीय संस्कृतिको सम्बर्धन सम्बन्धी एउटा सडक	● स्थानीय संग्रहालय, जातजातिको भाषा, भेषभूषा, चापपर्व, बाजागाजा सम्बन्धी भिडीयो, पम्पलेट, ब्रोसर आदि ● स्थानीय संस्कृति विज्ञसँगको भेटघाट	● स्थानीय संस्कृति प्रवर्धन र संरक्षणका लागि नगरपालिकाले गर्दै आएका कार्यहरुबारे खोजी गरी बुँदागत रुपमा लेख्न लगाउने । ● विभिन्न चाडपर्वमा बजाउने बाजाहरुको सूची र चित्र बनाउन लगाउने । ● हाम्रो भाषा, भेषभूषा, संस्कृति संरक्षणका लागि हामीले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● विद्यार्थीहरुको सडक नाटकमा सहभागिताको अवलोकन गर्ने । ● विद्यार्थीहरुको व्यवहारिक परिवर्तन अवलोकन गर्ने	१४

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						नाटक तयार पारी विद्यार्थीहरुको सहभागितामा समुदायमा प्रस्तुत गर्ने ।			
		● स्थानीय चाडपर्व रितीरिवाज र संस्कार संस्कृति	● दसैं, तिहार, बुद्ध जयन्ती, क्रिसमस, इद लगायतका स्थानीय क्षेत्रमा मनाइने चाडहरुको महत्त्वबोध गरी चाडपर्वहरुमा सहभागी हुन र हाम्रा धार्मिक, सांस्कृतिक, सामाजिक सहिष्णुता कायम राखि संरक्षण गर्न	● स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातिका विभिन्न भाषा,धर्म,चाडपर्वहरुमा गरिने क्रियाकलापहरु र हाम्रा धार्मिक, सांस्कृतिक, सामाजिक सहिष्णुता	● दशैं, तिहार, बुद्ध जयन्ती, क्रिसमस, इद लगायतका स्थानीय क्षेत्रमा मनाइने चाडहरुमा गरिने क्रियाकलापहरु र हाम्रो धार्मिक, साँस्कृतिक, सामाजिक सहिष्णुता	● दशैं, तिहार, बुद्ध जयन्ती, क्रिसमस, इद लगायतका स्थानीय क्षेत्रमा मनाइने चाडहरुमा गरिने क्रियाकलापहरु र बनाइने परिकारहरुबारे छलफल गरी निष्कर्ष दिने । ● पर्व, मेलाजात्रा मनाउँदा हामीले ध्यान दिनुपर्ने कुराहरुबारे छलफल गर्ने । ● धार्मिक सहिष्णुता र सम्मानको महत्त्वबारे छलफल गर्ने । ● धार्मिक सहिष्णुता, एक अर्काका धार्मिक क्रियाकलापहरुको सम्मान गर्ने बानीको विकास गर्न चाडपर्वहरुमा सहभागी गराउने ।	● विभिन्न चाडपर्व, मेलाजात्रा सम्बन्धी लेख, रचना, फोटो, चित्र तथा श्रव्यदृष्य सामग्रीहरु	● स्थानीय क्षेत्रमा मानाइने चाडहरुको छोटो परिचय र महत्त्व लेखेर प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● धार्मिक सहिष्णुता भनेको के हो र समुदायमा सहिष्णुता कायम गर्न हामीले गर्नुपर्ने कार्यहरुको सूची बनाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● स्थानीय मेला जात्रामा सहभागीता जनाउँदा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरुको सूची बनाउन लगाउने ।	
७	हाम्रा आनीबानी	स्वावलम्बनको परिभाषा,	● मानिसलाई स्वावलम्बी हुन	● सबै मानिसहरुलाई स्वावलम्बी बन्न	● यथासम्भव स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने	● स्वावलम्बनको परिभाषा र महत्त्व	● आत्मनिर्भर भएर स्वतन्त्र र	● विद्यार्थीहरुलाई आफ्नो टोलमा	८

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
	तथा शिष्टाचार	आवश्यकता, अपरिहार्यता र यसका फाइदाहरु	आजको अपरिहार्य आवश्यकता हो भन्ने कुराको बोध गराउन ● युवाहरुको विदेश पलायन हुने गतिलाई रोक्न ● स्वावलम्बी बन्न स्थानीय तहमा सञ्चालन भएका योजनाहरुका बारेमा जानकार हुन ।	असल प्रवृतिको विकास गर्नु पर्ने कुरामा जोड दिदैं स्थानीय क्षेत्रमा बसोबास गर्ने युवा शक्तिलाई विदेश पलायन हुनबाट रोक्न गरिएका प्रयासहरु	मानिसहरुलाई स्वावलम्बी बनाइ व्यक्ति, समाज र राष्ट्रलाई सफलता तिर डोऱ्याउन स्थानीय तहले गर्नु पर्ने प्रयासहरु	बारे शिक्षकले स्पष्ट पारिदिने । ● स्वावलम्बी बनी व्यक्ति, समाज र राष्ट्र सफलता तिर लागेको लघु नाटक, भिडियो आदि प्रस्तुत गर्ने । ● नागार्जुन नगरपालिका भित्र बसोबास गर्ने स्थानीय बासीहरुलाई नगरपालिकाले स्वावलम्बी बन्न के कस्ता योजनाहरु सञ्चालन गरेको छ ? नगरपालिकासँग तथ्याङ्क लिइ त्यसको बारेमा विद्यार्थीहरुलाई जानकारी गराउने । ● स्वावलम्बनको आवश्यकता बारे विद्यार्थीहरुका मनमा के कस्ता प्रतिक्रियाहरु उब्जिएका छन् ? टिपोट गर्न लगाउने ● आफ्नो गाउँ वा टोलमा घरेलु उद्योग सञ्चालन भएमा हुने फाइदा र बेफाइदाका बारेमा प्रष्ट पारि दिने ।	स्वाभिमानिपूर्वक बाँची घर, परिवार, समाज र राष्ट्रलाई योगदान दिइरहेको भिडियो, लघु नाटक, पम्पलेट, पर्चा आदि । ● नागार्जुन नगरपालिकाबाट नगरबासीकालागि सञ्चालन गरिएका योजनाहरुको तथ्याङ्क ।	विदेशिन बाध्य भएका युवायुवतीको तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न परियोजना कार्य दिने । ● स्वावलम्बनको परिभाषा र महत्त्व सोध्ने । ● स्थानीय तहले नगरबासीकालागि स्वावलम्बी बन्न सञ्चालन गरिएका योजनाहरुको अभिलेख सङ्कलन गरि प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● आफ्नो टोलमा घरेलु उद्योग भएमा के फाइदा हुन्छ ? प्रश्न सोध्ने ।	
८	हाम्रो पेसा तथा	स्थानीय उत्पादन, कला र सीप	● रोजगारी सिर्जना र आयमूलक	● स्थानीय क्षेत्रमा गर्न सकिने आयमूलक	● स्थानीय क्षेत्रमा गर्न सकिने आयमूलक	● स्थानीय क्षेत्रमा गर्न सकिने आयमूलक	● आयमुलक रोजगारी सिर्जना हुने (चामल	● स्थानीय क्षेत्रमा गर्न सकिने	१५

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
	व्यवसाय		कार्यहरु (चामल तथा पिठो पिस्ने, अचार बनाउने, जडिबुटी सङ्कलन, सक्खर चाकु बनाउने, तेल तथा उखु पेल्ने) जस्ता पेशाव्यवसाय संचालन गरी स्वरोजगारी हुने	काम (चामल तथा पिठो पिस्ने, अचार बनाउने, जडिबुटी संकलन, सक्खर चाकु बनाउने, तेल तथा उखु पेल्ने) लगायत पेशाव्यवसाय सञ्चालनबाट रोजगारी सिर्जना गर्न	कार्यहरु (चामल तथा पिठो पिस्ने, अचार बनाउने, जडिबुटी संकलन, सक्खर चाकु बनाउने, तेल तथा उखु पेल्ने) लगायत पेशाव्यवसायबाट सिर्जना हुने रोजगारी	कार्यहरुको परिचय सहित यसको महत्त्व बुझाउने कार्यहरु गराउने । ● आयमुलक कार्य (चामल तथा पिठो पिस्ने, अचार बनाउने, जडिबुटी संकलन, सक्खर, चाकु बनाउने, तेल तथा उखु पेल्ने) पेसाको सीप सिकी व्यवहारमा प्रयोग गर्न । ● स्थानीय पेशाव्यवसायबाट सिर्जना हुने रोजगारको प्रकार सहित कामको महत्त्वबोध गराउन	तथा पिठो पिस्ने, अचार बनाउने, जडिबुटी संकलन, सक्खर चाकु बनाउने, तेल तथा उखु पेल्ने) जस्ता पेशाव्यवसाय झल्किने चित्र, पोष्टर र भिडियोका सामग्रीहरु ● स्थानीय स्तरमा उपलब्ध हुने अन्य सीप र आयमूलक कार्य झल्कने पोस्टर तथा पम्प्लेट	आयमूलक कार्यहरुको परिचय दिदै यसको आवश्यकता, महत्त्व उल्लेख गर्दै प्रस्तुत गराउने । ● आयमुलक कार्य जस्तैः चामल तथा पिठो पिस्ने, अचार बनाउने, जडिबुटी संकलन, सक्खर ,चाकु बनाउने, तेल तथा उखु पेल्ने पेसाको सीप र यसले पारेको प्रभावलाई वर्णन गर्न लगाउने । ● स्थानीय पेशाव्यवसायबाट घर परिवारमा सिर्जना हुने रोजगारको सूचि बनाइ कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	
		व्यवसायिक कार्य र अतिथि सत्कार	स्थानीय सहकारी र रोजगारी सिर्जना, पर्यटकीय गन्तव्यका क्षेत्रहरु र आतिथ्य सत्कारमा स्थानीय परिकार	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका तथा हुनसक्ने रोजगारी सिर्जनाका लागि सहकारी, पर्यटन र पर्यटकीय गन्तव्यका क्षेत्रहरु, आतिथ्य सत्कार	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका तथा हुनसक्ने रोजगारी सिर्जना गर्न सहकारी, पर्यटन र पर्यटकीय गन्तव्यका क्षेत्रहरुको पहिचान तथा आतिथ्यता सत्कार	● स्थानीय क्षेत्रमा रोजगारी सिर्जना सहकारी र पर्यटकयि स्थलहरुको परिचय र आवश्यकता प्रस्तुत गर्न । ● टोलछिमेक र घर	● स्थानीय सहकारी,रोजगारी सिर्जना, पर्यटकीय गन्तव्य लगायतका विषय वस्तु झल्किने चित्र, भिडियो, पोस्टर र अन्य श्रव्य दृष्य	● टोलछिमेक र घर वरपर भएका पर्यटकीय गन्तव्यको सूची तयार पारी कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● स्थानीय स्तरमा	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						वरिपरि भएका पर्यटकीय गन्तव्यको सूची तयार पारी प्रस्तुत गर्न । ● पर्यटकीय गन्तव्यका क्षेत्रहरुको पहिचान गरी आतिथ्यता सत्कार गर्ने कार्यहरु स्थानीय स्तरमा गर्न	सामग्री	पर्यटकीय गन्तव्यका क्षेत्रहरुको पहिचान कसरी गर्ने र आतिथ्यता सत्कारमा के के गर्न सकिन्छ भनी वर्णन गर्न लगाउने ।	
९	स्थानीय खेल, योग र सन्तुलित भोजन	स्थानीय खेलहरु, योग व्यायाम र सन्तुलित भोजन	● स्थानीय क्षेत्रमा गरिने योग अन्तरगत चक्रासन, सेतुबन्ध आसन, मर्कटासन, कट्टी उत्तानासन, मकरासन, भुजङ्गासन र धनुरासनको परिचय र अभ्यास	● स्थानीय क्षेत्रमा गरिने योग अन्तरगत चक्रासन, सेतुबन्ध आसन, मर्कटासन, कट्टी उत्तानासन, मकरासन, भुजङ्गासन र धनुरासनको परिचय र अभ्यास गर्न र अरुलाई सिकाउन	● स्थानीय क्षेत्रमा गरिने योग अन्तरगत चक्रासन, सेतुबन्ध आसन, मर्कटासन, कट्टी उत्तानासन, मकरासन, भुजङ्गासन र धनुरासनको परिचय र अभ्यास सिकाउने	● चक्रासन, सेतुबन्ध आसन, मर्कटासन, कट्टी उत्तानासन, मकरासन, भुजङ्गासन र धनुरासनको परिचय दिने ● चक्रासन, सेतुबन्ध आसन, मर्कटासन, कट्टी उत्तानासन, मकरासन, भुजङ्गासन र धनुरासनको अभ्यास गराउने ● चक्रासन, सेतुबन्ध आसन, मर्कटासन, कट्टी उत्तानासन, मकरासन, भुजङ्गासन र धनुरासनको फाइदाहरु बताउने	● चक्रासन, सेतुबन्ध आसन, मर्कटासन, कट्टी उत्तानासन, मकरासन, भुजङ्गासन र धनुरासन सम्बन्धी सूची, ब्रोसर, फोटो, श्रव्यदृष्य सामग्री ● चक्रासन, सेतुबन्ध आसन, मर्कटासन, कट्टी उत्तानासन, मकरासन, भुजङ्गासन र धनुरासन सम्बन्धी प्रशिक्षण अभ्यास ● स्थानीय योग, ध्यान केन्द्रका प्रशिक्षक	● चक्रासन, सेतुबन्ध आसन, मर्कटासन, कट्टी उत्तानासन, मकरासन, भुजङ्गासन र धनुरासनको परिचय दिन लगाउने । ● चक्रासन, सेतुबन्ध आसन, मर्कटासन, कट्टी उत्तानासन, मकरासन, भुजङ्गासन र धनुरासनको प्रभाव बारेमा सूची बनाई प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● चक्रासन, सेतुबन्ध आसन, मर्कटासन, कट्टी उत्तानासन, मकरासन, भुजङ्गासन र धनुरासनको बारेमा वर्णन गर्न लगाउने । ● विद्यार्थीहरुको	८

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
								क्रियाकलाप अवलोकन गर्ने ।	
		स्थानीय खेलहरु, योग व्यायाम र सन्तुलित भोजन	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका योग तथा ध्यान केन्द्रको परिचय र सञ्चालित गतिविधीहरू	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका योग तथा ध्यान केन्द्रको परिचय र सञ्चालित गतिविधीहरूको पहिचान गरी तिनीहरुको प्रर्वधनमा सहयोग गर्न तथा योग ध्यानको अभ्यास गर्न र अरुलाई सिकाउन	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका योग तथा ध्यान केन्द्रको परिचय र सञ्चालित गतिविधीहरू र तिनीहरुको प्रर्वधन	● स्थानीय क्षेत्रमा भएका योग, व्यायाम, जिम, खेलकुद प्रशिक्षण केन्द्र आदिको खोजी गरी सूची बनाउने र तिनीहरुले सञ्चालन गर्दै आएका क्रियाकलापहरुबारे बताउने । ● विद्यालय नजिकैको कुनै एक योग, व्यायाम, जिम, खेलकुद प्रशिक्षण केन्द्रको अवलोकन भ्रमण गराइ त्यसको सेवा सुविधा सम्बन्धी सञ्चालकसँग छलफल गरी प्रतिवेदन तयार पार्न लगाउने । ● खेल, योग ध्यानका फाइदाहरूबारे चर्चा गर्ने (शारीरिक तथा मानसिक फाइदा) बारेमा चर्चा गर्ने । ● दैनिक अभ्यासको तालिका बनाउन लगाउने र कुनै प्रसिद्ध व्यक्तिहरूले बनाएको नमूना प्रदर्शन गर्ने र त्यसै	● विभिन्न खेल, योगा र प्रणायाम सम्बन्धी सूची, ब्रोसर, फोटो, श्रव्यदृष्य सामग्री ● योग ध्यानको फाइदा सम्बन्धी सूची, ब्रोसर, फोटो, श्रव्यदृष्य सामग्री ● स्थानीय योग, ध्यान, जिम लगायत विभिन्न खेल प्रशिक्षण केन्द्रहरुको ब्रोसर	● स्थानीय कुनै एक खेलकुद, योग, व्यायाम प्रशिक्षण केन्द्रको परिचय दिन लगाउने । ● योग ध्यानले कसरी हाम्रो स्वास्थ्यमा राम्रो प्रभाव पार्दछ भन्ने बारेमा सूची बनाइ प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● कुनै एउटा योग तथा आशनको बारेमा वर्णन गर्न लगाउने । ● विद्यार्थीहरुले योग सम्बन्धी क्रियाकलापहरुको अवलोकन गर्ने ।	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						अनुरुप दैनिक अभ्यास गर्ने ।			
१०	स्थानीय साहित्य तथा साहित्यकारहरु	स्थानीय साहित्य तथा साहित्यकारहरु	● कविता : नागार्जुनको संस्कृति (नागार्जुनका चाड पर्व, विभिन्न जातजातिका चाड पर्व, भेषभुषा र संस्कारहरु)	● नागार्जुनको संस्कृति कविताको वाचन गर्न ● नागार्जुनको संस्कृति कविताको विषयवस्तु बोध गरी मूलभाव पहिचान गर्न ● नागार्जुनको संस्कृति कविताको लयबद्ध पठन संरचना पहिचान गर्न ● नागार्जुनको संस्कृति कविताको श्रुति लेखन तथा गद्यमा रूपान्तरण गर्न ● नागार्जुन मुख्य संस्कृतिहरुको पहिचान गर्न	● कविता : नागार्जुनको संस्कृति (नागार्जुनका चाड पर्व, विभिन्न जातजातिका चाड पर्व भेषभूषा र संस्कारहरु)	● नागार्जुनको संस्कृति कविताको लयबद्ध वाचन गर्न लगाउने र गर्ने । ● नागार्जुनको संस्कृति कविताको विषयवस्तु बोध गरी मूलभाव पहिचान गर्न लगाउने । ● नागार्जुनको संस्कृति कविताको लयबद्ध पठन संरचना पहिचान गर्न लगाउने । ● नागार्जुनको संस्कृति कविताको श्रुति लेखन तथा गद्यमा रूपान्तरण गर्न लगाउने । ● नागार्जुनको संस्कृति कविताको बारेमा छलफल र अन्तरक्रिया, प्रश्नोत्तर, सन्देश लेखन, सम्बन्धित विषय वस्तुमा आधारित स्वतन्त्र रुपमा कविता रचना गर्न लगाउने ।	● नागार्जुन क्षेत्र भित्रका मुख्य संस्कृतिहरु (चाड पर्व, भेषभूषा र संस्कारहरु) झल्कने फोटो, चित्रहरु, श्रव्य दृष्य सामग्री, भिडियो । ● नागार्जुन क्षेत्र भित्रका मुख्य संस्कृतिहरु झल्कने क्षेत्रको अवलोकन ।	● नागार्जुनको संस्कृति कविताको वाचन गर्न लगाउने । ● नागार्जुनको संस्कृति कविताको विषयवस्तु बोध गरी मूलभाव पहिचान गर्न लगाउने । ● नागार्जुनको संस्कृति कविताको लयबद्ध पठन संरचना पहिचान गर्न लगाउने । ● नागार्जुनको संस्कृति कविताको विषय वस्तुमा आधारित प्रश्न सोध्ने । ● नागार्जुनको संस्कृति कविताको विषयवस्तुमा आधारित पर्यायवाची शब्दको पहिचान र प्रयोग गर्न लगाउने । ● नागार्जुनको संस्कृति कविताको विषयवस्तुमा आधारित वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग गर्न लगाउने । ● नागार्जुनको संस्कृति कविताको विषयवस्तुमा	६

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
								आधारित स्वतन्त्र रुपमा कविता रचना गर्न लगाउने ।	
		स्थानीय साहित्य तथा साहित्यकारहरु	● नागार्जुनका साहित्यकारहरु श्रीप्रसाद घिमिरे (एस. पि. आसा) र बमवहादुर थापा (जिताली)को परिचय, जीवनी र कृतिहरु	● नागार्जुनका साहित्यकार श्रीप्रसाद घिमिरे (एस. पि. आसा) र बमबहादुर थापा (जिताली)को परिचय दिइ व्यक्तित्व वर्णन गर्न एस. पि. आसा र बमबहादुर थापा (जिताली) का कृतिहरुको वर्णन गर्न	● नागार्जुनका साहित्यकारहरु श्रीप्रसाद घिमिरे (एस. पि. आसा) र बमबहादुर थापा (जिताली)को परिचय, जीवनी र कृतिहरु	● नागार्जुनका साहित्यकार श्रीप्रसाद घिमिरे (एस. पि. आसा) र बमबहादुर थापा (जिताली)को परिचय दिने । ● नागार्जुनका साहित्यकार श्रीप्रसाद घिमिरे (एस. पि. आसा) र बमबहादुर थापा (जिताली)को व्यक्तित्व वर्णन गर्ने । ● नागार्जुनका साहित्यकार श्रीप्रसाद घिमिरे (एस. पि. आसा) र बमबहादुर थापा (जिताली)को कृतिहरुको वर्णन गर्ने ।	● नागार्जुनका साहित्यकार श्रीप्रसाद घिमिरे (एस. पि. आसा) र बमबहादुर थापा (जिताली)को अन्तरवार्ताको अडियो, भिडियो रेकर्ड र कृतिहरु । ● नागार्जुनका साहित्यकार श्रीप्रसाद घिमिरे (एस. पि. आसा) र बमबहादुर थापा (जिताली)को जीवनी पुस्तक ।	● नागार्जुनका साहित्यकार श्रीप्रसाद घिमिरे (एस. पि. आसा) र बमबहादुर थापा (जिताली)को कृतिहरुको सूची बनाउन लगाउने । ● नागार्जुनका साहित्यकार श्रीप्रसाद घिमिरे (एस. पि. आसा) र बमबहादुर थापा (जिताली)को जीवनीले दिने सन्देश लेख्न लगाउने । ● श्रीप्रसाद घिमिरे (एस. पि. आसा) र बमबहादुर थापा (जिताली) पाठ बाट देखेका, सुनेका र अनुभवमा आधारितविषय वस्तुहरुको मौखिक वर्णन गर्न लगाउने । ● नागार्जुनका अन्य साहित्यकारहरुको अनुकरणात्मक जीवनी लेख्न लगाउने ।	

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
११	अनलाइन शिक्षा	अनलाइन शिक्षा	• आर्टिफिसियल इन्टेलिजेन्स, यसका क्षेत्रहरु, फाइदा तथा बेफाइदाहरु • डिजिटल फुटप्रिन्ट र डिजिटल आरोग्यता • नेपालमा साइबर अपराध सम्बन्धी कानुनी व्यवस्था र नेपाल प्रहरी	• आर्टिफिसियल इन्टेलिजेन्सको परिचय दिन • आर्टिफिसियल इन्टेलिजेन्सको उपयोगिता, फाइदा तथा बेफाइदाहरु बताउन • डिजिटल फुटप्रिन्ट र आरोग्यता पहिचान गरी उपयोगिता बताउन • नेपालमा साइबर अपराध सम्बन्धी कानुनी व्यवस्था बताउन • नेपाल प्रहरी साइबर व्यूरो सम्बन्धित जानकारी दिन	• आर्टिफिसियल इन्टेलिजेन्सको पहिचान र परिचय • आर्टिफिसियल इन्टेलिजेन्सको उपयोगिता, फाइदा तथा बेफाइदाहरु • डिजिटल फुटप्रिन्ट र डिजिटल आरोग्यता पहिचान परिचय, उपयोगिता तथा कार्यहरु • नेपालमा साइबर अपराध सम्बन्धी कानुनी व्यवस्था • नेपाल प्रहरी साइबर व्यूरो सम्बन्धित जानकारी	• आर्टिफिसियल इन्टेलिजेन्सको परिचय, उपयोगिता, फाइदा तथा बेफाइदा प्रस्तुत गर्ने । • अनलाइन सुरक्षाका उपायहरु डिजिटल फुटप्रिन्ट र डिजिटल आरोग्यताको परिचय दिने । • डिजिटल फुटप्रिन्ट र डिजिटल आरोग्यताका कार्यहरु बयान गर्ने । • विद्यार्थीहरुलाई कम्प्युटर प्रयोगशालामा लगि डिजिटल फुटप्रिन्ट र डिजिटल आरोग्यताको भिडियो अवलोकन गराउने । • नेपालमा साइबर	• आर्टिफिसियल इन्टेलिजेन्सको परिचय दिने सूची, ब्रोसर, फोटो, चार्ट वा श्रव्यदृष्य सामग्री • अनलाइन सुरक्षाका उपायहरु सम्बन्धी भिडियो • डिजिटल फुटप्रिन्ट र डिजिटल आरोग्यता सम्बंधित चित्र, फोटो, भिडियो, बृत्तचित्र • साइबर अपराध, साइबर बुलिङ, ह्याकिङ, फिसिङ, साइबर जासुसी सम्बन्धी स्थानीय तहमा भएका घटनाहरु • नेपालमा साइबर अपराध सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था • नेपाल प्रहरी साइबर व्यूरो सम्बन्धी जानकारी	• आर्टिफिसियल इन्टेलिजेन्सको छोटो परिचय सहित यसको उपयोगिताको पहिचान गरी सूची बनाउन लगाउने । • आर्टिफिसियल इन्टेलिजेन्सको फाइदा तथा बेफाइदाहरु लेख्न लगाउने । • डिजिटल फुटप्रिन्ट र डिजिटल आरोग्यताको परिचय सहित वर्णन गर्न लगाउने । • विद्यार्थीहरुलाई कम्प्युटर प्रयोगशाला लगि अनलाइनबाट नेपालमा साइबर अपराध सम्बन्धी घटनाहरुको सूची बनाउन लगाउने ।	७

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
						अपराध सम्बन्धी कानुनी व्यवस्था बयान गर्ने । ● नेपाल प्रहरी साइबर व्यूरो सम्बन्धी जानकारी बताउने ।			
१२	नागार्जुन नगरपालिका चिनारी	नागार्जुनको परिचर्चा र नगरपालिका नामाकरण	नागार्जुनको नामाकरण, यसको तथ्य र ऐतिहासिक प्रमाण, नागार्जुन र जामाचो सम्बन्ध	● नागार्जुनको नामाकरण, यसको तथ्य र ऐतिहासिक प्रमाण, नागार्जुन र जामाचो सम्बन्धको वर्णन गर्न	● नागार्जुनको नामाकरण, यसको तथ्यको ऐतिहासिक प्रमाण, नागार्जुन र जामाचो सम्बन्धको वर्णन र यस तथ्यको पुष्टि गराउने विषयवस्तु	● नागार्जुनको परिचय सहित विवरण प्रस्तुत गर्न । ● नागार्जुनको नामाकरण, यसको ऐतिहासिक तथ्य प्रमाण बारे भन्न, वर्णन गर्न । ● नागार्जुन र जामाचोको सम्बन्ध तथ्यमा आधारित रहि वर्णन गर्न	● नागार्जुन र जामाचो सम्बन्धी चित्र, तस्बिर, पोस्टर, जीवनी तथा श्रव्यदृष्य सामग्री	● नागार्जुन को थिए ? उनको वर्णनात्मक विधिमा परिचय प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● नागार्जुनको नामाकरण, यसको ऐतिहासिक तथ्य र प्रमाणका आधारमा वर्णन गर्न लगाउने । ● नागार्जुन जामाचोमा किन आएका थिए ? त्यसको वर्णन गरी कक्षामा छलफल गराउन लगाउने ।	७
१३	सुरक्षा शिक्षा	सुरक्षा शिक्षाको परिचय, उद्देश्य, महत्त्व, प्रकार	सुरक्षा शिक्षा (परिचय, उद्देश्य र महत्त्व) सुरक्षाको प्रकार (भौतिक, सामाजिक, भावनात्मक वा व्यक्तिगत, दुरुपयोग विरुद्ध, साइबर सुरक्षा) विद्यालयमा	● सुरक्षा शिक्षाको (परिचय, उद्देश्य र महत्त्व) सुरक्षाको प्रकार (भौतिक, सामाजिक, भावनात्मक वा व्यक्तिगत, दुरुपयोग विरुद्ध, साइबर सुरक्षा) विद्यालयमा	● सुरक्षा शिक्षाको (परिचय, उद्देश्य र महत्त्व), सुरक्षाको प्रकार (भौतिक, सामाजिक, भावनात्मक वा व्यक्तिगत, दुरुपयोग विरुद्ध, साइबर सुरक्षा) विद्यालयमा अप्नाउने सुरक्षा सम्बन्धी उपाय र महत्त्व	● सुरक्षा शिक्षाको परिचय, उद्देश्य र महत्त्व वर्णन गर्न । ● सुरक्षाको प्रकार (भौतिक, सामाजिक, भावनात्मक वा व्यक्तिगत, दुरुपयोग विरुद्ध, साइबर सुरक्षा) को फाइदा	● सुरक्षा शिक्षा सम्बन्धी विभिन्न प्रकारका चित्र, फोटा, पोष्टर र श्रव्यदृष्यका सामग्रीहरु ● सुरक्षा शिक्षा सम्बन्धी विभिन्न प्रकारका अभ्यास	● सुरक्षा शिक्षाको परिचय, उद्देश्य र महत्त्व वर्णन गरी बुँदा टिपोट गर्न लगाउने । ● सुरक्षाको प्रकार (भौतिक, सामाजिक, भावनात्मक वा व्यक्तिगत, दुरुपयोग	६

क्र.सं.	क्षेत्र	मुख्य विषयवस्तु	समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरु	सिकाइ उपलब्धी	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप	शिक्षण सामग्री	मूल्याङ्कन प्रक्रिया	पाठ्य घण्टा
			अप्नाउने सुरक्षा सम्बन्धी जानकारी दिने	अप्नाउने सुरक्षा सम्बन्धी उपाय र भूमिका विश्लेषण गर्न		महत्त्व र आवश्यकता उल्लेख गर्न । ● विद्यालय, घर परिवारमा अप्नाउने सुरक्षा सम्बन्धी उपाय र महत्त्व टिपोट गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्न ।	रोलप्ले तथा सचेतना	विरुद्ध, साइबर सुरक्षा) को फाइदा महत्त्व र आवश्यकता प्रस्तुत गर्न लगाउने । ● विद्यालय, घरपरिवार वा टोलछिमेकमा अप्नाउने सुरक्षा सम्बन्धी उपाय, यसका कार्य र महत्त्व प्रस्तुत गर्न लगाउने ।	

९. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियाका लागि केही मार्गदर्शन

९.१ सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया देहायबमोजिम सञ्चालन गर्नुपर्ने छ :

बालबालिकाको व्यक्तिगत भिन्नता र क्षमताका आधारमा स्वतन्त्र रूपले सिक्ने मौका प्रदान गर्ने किसिमले कक्षा सञ्चालन गर्नुपर्ने छ । विविधतालाई ध्यानमा राखेर बालबालिकाको सिकाइलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्ने छ । खेल, गीत, कविता, कथाकथन, प्रदर्शन, श्रव्यदृश्य सामग्रीको प्रदर्शनमार्फत सिकाइका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरिनुपर्ने छ । यसका अतिरिक्त अवलोकन, समूहकार्य, परियोजना कार्य, छलफल जस्ता विधिहरूका माध्यमबाट बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासमा जोड दिनुपर्ने छ ।

१) सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया सञ्चालन गर्दा विद्यार्थीकेन्द्रित र बालमैत्री शिक्षण विधि अपनाई निरन्तर सिकाइमा जोड दिनुपर्ने छ ।

२) विद्यार्थीको सिकाइलाई केन्द्रबिन्दु मानी सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सहभागितामा योजना निर्माण, परियोजना कार्य, क्षेत्र भ्रमण, समस्या समाधान, खोजमूलक अध्ययन, प्रवर्तनमुखी शिक्षण पद्धतिलाई सिकाइ सहजीकरण विधिका रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने छ ।

३) सिकाइ प्रक्रिया सैद्धान्तिक पक्षमा भन्दा बढी गरेर सिक्ने अवसर प्रदान गर्ने क्रियाकलापमा आधारित हुनुपर्ने छ ।

४) शिक्षकले सहजकर्ता, उत्प्रेरक, प्रवर्धक र खोजकर्ताका रूपमा भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने छ ।

५) पठनपाठनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई उपलब्ध साधन, स्रोत र आवश्यकताअनुसार उपयोग गर्नुपर्ने छ ।

६) सबै प्रकारका सिकाइ आवश्यकता र चाहना भएका (अपाङ्गता, अशक्त, असहाय, कमजोर आदि) विद्यार्थीलाई समेट्ने गरी कक्षामा समावेशी सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया अपनाउनुपर्ने छ ।

७) भाषिक कठिनाइका कारण सिकाइमा बाधा नहुने सुनिश्चित गर्न यथासम्भव बालबालिकाको मातृभाषा, घरमा बोल्ने भाषामा सञ्चार गरी सिकाइ क्रियाकलापमा सक्रिय सहभागी हुन सक्ने वातावरण तयार गर्नुपर्ने छ ।

८) सिकाइ क्रियाकलापमा शिक्षक र सिकारु तथा सिकारु र सिकारु बिचको अन्तरक्रिया, समूह सिकाइ, सिकाइका लागि मूल्याङ्कन, शिक्षक शिक्षक सहकार्य, शिक्षक-समुदाय सहकार्य जस्ता सहकार्यलाई बढावा दिनुपर्ने छ।

९) सिकाइ र दैनिक जीवनसँग विषयवस्तुको तालमेल, पूर्वअनुभवमा आधारित ज्ञान तथा सिप विकास, व्यवहारकुशल सिप र सिकाइबिचको सहसम्बन्ध हुने गरी जीवन्त अनुभवसँगको तादात्म्य कायम गर्नुपर्ने छ ।

१०) बालकेन्द्रित, सिकाइकेन्द्रित, अनुभवकेन्द्रित, उद्देश्यमूलक र विविधतामा आधारित सिकाइ सहजीकरण विधिको प्रयोग (परियोजना कार्य, घटना अध्ययन, खोज अनुसन्धानमा आधारित शिक्षण, सहपाठी सिकाइ आदि) गरी सक्रिय सिकाइ सहजीकरण विधि प्रयोग गर्नुपर्ने छ ।

११) सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापमा सिकारुको सिकाइ अनुगमन, विद्यालय तथा परिवारमा सहज सिकाइ वातावरण विकास, पूर्वज्ञानमा आधारित विषयवस्तुको छनोट, समुदाय परिचालन जस्ता कार्यबाट विद्यालय समुदाय सहसम्बन्ध जोड्नुपर्ने छ ।

१२) सिकारुको रुचि र सिकाइ गति एवम् सिकारुको सक्रिय सहभागितामा सिकाइ क्रियाकलाप चयन र कार्यान्वयन गर्दै स्वस्फूर्त सिकाइमा जोड दिनुपर्छ ।

१३) शिक्षक, विद्यालय तथा विद्यार्थीलाई सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप चयन, सञ्चालन र मूल्याङ्कनमा आवश्यक सहयोग, निरन्तर पेसागत छलफल, सहकार्य र अनुभव आदान प्रदान गर्दै शैक्षिक परिवर्तनका लागि सहयोगमा प्राथमिकता दिनुपर्ने छ।

१४) सिकाइलाई दैनिक जीवन पद्धतिसँग आबद्ध गर्दै व्यवहारकुशल सिप हासिल गर्न सिकाइको खण्डीकरण हुन नदिई एक विषयक्षेत्रको सिकाइले अर्को विषयक्षेत्रको सिकाइलाई सहयोग गर्ने गरी अन्तरसम्बन्धित गरी एकीकृत सिकाइमा जोड दिनुपर्ने छ।

१५) पाठ्यक्रमले सिकाइका लागि सरलबाट जटिलतिरको स्पष्ट मार्ग निर्धारण गर्छ । सरल विषयक्षेत्रबाट क्रमशः जटिल विषयक्षेत्रमा प्रवेश गर्दै जान मार्ग प्रशस्त गर्ने र सिकाइ सहजीकरण पनि विद्यार्थीको सिकाइ गतिबमोजिम गर्न स्वगतिमा हुने सिकाइमा जोड दिनुपर्ने छ ।

विषयक्षेत्रको प्रकृति र स्वरूपका आधारमा शिक्षण विधि तथा प्रविधि तथा कक्षा क्रियाकलापमा विविधता कायम गरिनु आवश्यक छ । शिक्षण सिकाइ प्रक्रियालाई वैज्ञानिक, व्यावहारिक र सिकारुअनुकूल बनाउनका लागि विविध शिक्षण विधि र प्रविधिको उपयोग, स्थानीय साधन र स्रोत तथा उपलब्ध उपकरण एवम् आवश्यकताका आधारमा स्थानीय परिवेशअनुसार भिन्न भिन्न ढङ्गले व्यवस्थापन गर्न सकिन्छ । सिकाइ प्रक्रियामा एकातिर आधुनिक शैक्षणिक प्रविधिको प्रयोग अत्यावश्यक हुन्छ भने अर्कातर्फ विद्यार्थीअनुकूलको शिक्षण प्रक्रिया सञ्चालन गर्न स्थानीय परिवेशअनुकूलका विधि तथा प्रविधिको प्रयोग पनि आवश्यक हुन्छ । त्यस्तै स्थानीय वातावरण, विद्यार्थीको रुचि, क्षमता, स्तर र आवश्यकताले पनि सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियालाई प्रभाव पार्ने गर्दछ । शिक्षण सिकाइमा विभिन्न विधिहरूको प्रयोग अपेक्षित उपलब्धि

प्राप्त गर्नका लागि गरिन्छ तर यस्ता विधिहरू विभिन्न पद्धति र प्रक्रियामा आधारित हुनुपर्छ र विभिन्न किसिमका अध्ययन, प्रयोग र अनुभवबाट सिद्ध भएका पनि हुनुपर्छ । यस प्रकार शिक्षण सिकाइ कुनै खास वैज्ञानिक,
मनोवैज्ञानिक वा शैक्षणिक सिद्धान्तहरूमा आधारित भए पनि ती विधि तथा प्रक्रियालाई व्यावहारिक र सान्दर्भिक शैक्षणिक प्रक्रियामा ढाल्नुपर्छ ।

९.२ सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रिया छनोट गर्दा ध्यान दिनुपर्ने पक्ष

सम्बन्धित विषयक्षेत्रमा प्रयोग हुने शिक्षण विधि तथा प्रविधि चयन गर्दा ध्यान दिनुपर्ने केही महत्त्वपूर्ण पक्षहरू यहाँ उल्लेख गरिएका छन् :

१. सक्षमता तथा सिकाइ उपलब्धिहरू : पाठ्यक्रममा उल्लिखित लक्ष्य तथा उद्देश्यहरूअनुसारका सिकाइ उपलब्धि प्राप्त गर्न सक्ने शिक्षण विधि छनोट गर्नुपर्छ ।

२. विषयवस्तुको स्वरूप : विषयवस्तुको स्वरूपअनुसार शिक्षण सिकाइका रणनीति, विधि तथा प्रक्रिया छनोट गर्नुपर्दछ ।

३. बालमनोविज्ञान : सिकारुको इच्छा, रुचि, क्षमता तथा योग्यता, प्रवृत्ति, पूर्वज्ञान आदिलाई ध्यान दिइ शिक्षण विधि छनोट गर्नुपर्दछ । त्यस्ता विधिले विद्यार्थीलाई उत्प्रेरित गर्न सक्नुपर्छ । नेपाली इतर मातृभाषी विद्यार्थीका लागि सिकाइ सहजिकरणमा सम्बन्धित मातृभाषाको प्रयोगसमेत गर्न सकिने छ ।

४. स्रोत साधनहरूको उपलब्धता : शिक्षण विधि तथा रणनीति आर्थिक, मानवीय, भौतिक आदि दृष्टिले उपयुक्त र स्थानीय स्रोत साधनको अधिकतम प्रयोग हुन सक्ने हुनुपर्छ ।

५. विद्यालय वातावरण र शिक्षण सिकाइ परिस्थिति : शिक्षण विधि तथा रणनीति छनोट गर्दा विद्यालय वातावरण र शिक्षण सिकाइ परिस्थितिसँग मेल खाने हुनुपर्दछ ।

६. समय र विद्यार्थी सङ्ख्या : उपलब्ध समय र विद्यार्थी सङ्ख्याले पनि शिक्षण विधि तथा रणनीति छनोटमा प्रभाव पार्दछ ।

७. शिक्षकको योग्यता, क्षमता र रुचि : शिक्षकको आफ्नो योग्यता, क्षमता, पूर्वज्ञान, आत्मविश्वास, तालिम, शिक्षणप्रतिको लगावजस्ता पक्षले पनि शिक्षण विधि तथा रणनीतिको छनोटमा प्रभाव पार्दछ ।

यसरी कुनै पनि विषयको शिक्षण गर्दा विषयको गहनताका साथै विषयवस्तुको प्रकृति, विद्यार्थीको पूर्वज्ञान, क्षमता, रुचि, स्वभाव, स्तर तथा उमेर एवम् उपलब्ध भौतिक सुविधा र शिक्षण सामग्रीका आधारमा शिक्षण विधिको छनोट गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

९.३ विद्यार्थीकेन्द्रित र क्रियाकलापमुखी सिकाइलाई सहयोग पुऱ्याउने सम्भाव्य केही शिक्षण सिकाइ विधिहरू

क्रियाकलापमुखी सिकाइमा जोड दिइ कक्षामा सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप सञ्चालनका लागि प्रयोग गर्न सकिने केही विधि र प्रक्रिया उदाहरणका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । शिक्षकले यी र अन्य क्रियाकलापमुखी र विद्यार्थीकेन्द्रित सिकाइ विधि तथा प्रक्रिया छनोट गरी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

१. कथाकथन एवम् गीत : यस विधिमा विषयवस्तुलाई कथाको रूपमा प्रस्तुति तथा अवधारणालाई गीतका माध्यमबाट प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

२. आगमन विधि : यसमा सूचनाहरूको सङ्कलन, अवलोकन, विश्लेषण, अनुमान, पुष्टि तथा निष्कर्षको प्रक्रिया प्रयोग गरिन्छ ।

३. भूमिका निर्वाह/अभिनय : यसमा सन्दर्भ र भूमिकाको बारेमा छलफल तथा निर्धारण, भूमिका बहन, छलफल र निष्कर्ष निकाल्ने कार्य गरिन्छ ।

४. निर्माणात्मक कक्षा : यस विधिमा मष्तिस्क मन्थन, पाठसम्बन्धी पूर्वज्ञानको पहिचान, अन्तरक्रियात्मक कार्य (जस्तै : वैयक्तिक चिन्तन, समूह कार्य, परियोजना कार्य, प्रश्नोत्तर), आवश्यकताअनुसार टेवा प्रदान र विचार आदान प्रदान गरी निष्कर्ष निकालिन्छ ।

५. सहयोगात्मक कक्षा : यसमा सामान्यतया समूह विभाजन, समस्या र विषयवस्तु प्रस्तुति, समूहमा छलफल र निष्कर्ष वा समाधान निकालिन्छ ।

६. परियोजना कार्य : विद्यार्थीको उमेर र स्तरअनुसारका विभिन्न परियोजना कार्य दिई विद्यार्थीले आफैँ खोज्ने तथा गरेर सिक्ने अवस्था सिर्जना गर्न सकिन्छ ।

७. छलफल र प्रश्नोत्तर : यसमा शिक्षक विद्यार्थी, विद्यार्थी शिक्षक, विद्यार्थी विद्यार्थी बिचमा प्रश्न र उत्तर गर्न सकिन्छ । प्रश्नहरूले स्मरणको प्रत्याह्वान भन्दा पनि विद्यार्थीलाई सोच्न, कारण खोज्न, सिर्जनात्मक तथा रचनात्मक सोचाइलाई प्रोत्साहन गर्न सक्नुपर्छ । त्यसै गरी प्रश्नोत्तर र छलफलमा कक्षामा सबैका अगाडि प्रश्न सोध्ने, एकछिन पर्खने, कुनै पनि विद्यार्थीलाई तोकेर उत्तर दिन लगाउने, उत्तर राम्रोसँग सुन्ने र अन्तमा छलफल र मूल्याङ्कन गर्ने प्रक्रिया प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

८. अन्वेषण, अनुसन्धान तथा खोज : यसमा समस्या वा प्रश्नको प्रस्तुति, गर्नुपर्ने र खोज कार्य र तरिकाको बारेमा छलफल गरी विद्यार्थीहरूद्वारा खोज गरी निष्कर्ष प्रस्तुति र पृष्ठपोषण दिइन्छ ।
९. प्रविधियुक्त कक्षा : मोबाइल, कम्प्युटर, प्रोजेक्टरआदिको उपयोग गरी धारणाहरूको दृश्याङ्कन गर्न सकिन्छ ।
१०. सिर्जनात्मक कार्य : यसमा चित्र निर्माण, रङ भर्ने, कागज काट्ने र पट्याउने, सम्बन्ध स्थापना जस्ता कार्यहरूद्वारा सिकाइ गर्न सकिन्छ ।
११. समस्या समाधान विधि : यस विधिमा समस्यालाई बुझ्ने, योजना निर्माण, योजना कार्यान्वयन, पछाडि फर्केर हेर्ने र परिणामलाई जाँच्ने प्रक्रियाद्वारा समस्या समाधान गरिन्छ ।
१२. खेल विधि : यसमा विषयवस्तुलाई खेलका माध्यमबाट प्रस्तुत गरी अभ्यास गराइन्छ ।
१३. प्रयोगात्मक विधि : यसमा कक्षाकोठा भित्र र बाहिर प्रयोगात्मक कार्यका माध्यमबाट सिकाइ कार्य गराइन्छ ।
१४. भ्रमण : विभिन्न स्थानको भ्रमण गराई त्यहाँका अनुभव र सिकेको कुरा छलफल तथा प्रत्यावर्तन गराइन्छ ।
१५. प्रदर्शन विधि : विषयवस्तुसँग सम्बन्धित तस्बिर वा अन्य दृश्य सामग्री तथा श्रव्यदृश्य सामग्री प्रदर्शन गरिन्छ ।
१६. स्वाध्ययन तथा छलफल : विभिन्न किसिमका सामग्रीका अध्ययनको माध्यमबाट सिकाइ गर्दा सामग्री छनोट, अध्ययन र धारणा वा विचार निर्माण गरिन्छ र यसलाई आवश्यकतानुसार विद्यार्थीबिच छलफल गराउन सकिन्छ ।
१७. अन्तरक्रिया : यसमा छलफलको योजना र तयारी, बृहत् समूहमा छलफल सञ्चालन वा समूह विभाजन, कार्यसूची बाँडफाँड तथा कार्य सञ्चालन, प्रस्तुतीकरण, तुलना, विश्लेषण तथा मूल्याङ्कन र निष्कर्ष निकालिन्छ ।
१८. उदाहरण र प्रयोग : पाठका विषयवस्तुबाट उदाहरण, प्रयोग र अभ्यासमा जोड दिनुपर्छ । यसलाई भाषा शिक्षणअन्तर्गत भाषिक सिप, शब्दभण्डार र अभिव्यक्तिको शिक्षणका लागि प्रयोग गर्नुपर्छ । भाषा सिकाइमा चित्र वा आकृति निर्माण, निर्देशित, व्यावहारिक लेखन वा स्वतन्त्र रचना, सस्वरवाचन तथा द्रुतपठन पनि यसअन्तर्गत उपयोग गर्न सकिन्छ ।
१९. श्रव्यवाच्यका आधारमा सिकाइ सहजीकरण : यसमा व्यक्ति, जोडी, सानो समूह र बृहत् समूहमा सुनाइ र छलफल, नमूना वाचन र अनुकरण, तुलना, विश्लेषण, मूल्याङ्कन र निष्कर्षको मौखिक प्रस्तुतीकरण क्रियाकलाप गर्नुपर्छ । यसलाई भाषा शिक्षणअन्तर्गत भाषिक सिप, शब्दभण्डार र अभिव्यक्तिको शिक्षणका लागि प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

१०. विद्यार्थी मूल्याङ्कन

आधारभूत तहको कक्षा १–५ मा औपचारिक प्रकृतिको आवधिक परीक्षा सञ्चालन गरी विद्यार्थीको सिकाइको मूल्याङ्कन अर्थात् निर्णयात्मक प्रयोजनको परम्परागत पद्धतिको मूल्याङ्कनले बालबालिकालाई सिकाइका लागि प्रोत्साहन गर्ने र सिकाइमा सहयोग गर्ने कार्यमा योगदान गर्न सक्दैन भन्ने कुरालाई आत्मसात् गरिएको छ । यस सन्दर्भमा विद्यार्थी मूल्याङ्कनले उनीहरूलाई सिकाइका लागि प्रोत्साहन गर्नुका साथै सिकाइ सुधारका लागि मार्गप्रशस्त गर्नुपर्दछ भन्ने दृष्टिकोणमा आधारित भई कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कनका प्रक्रिया, रणनीति तथा साधनहरू प्रयोग गर्नु आवश्यक छ । कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कनका लागि विभिन्न किसिमका साधनहरू प्रयोग गरेर विद्यार्थीको सिकाइको निरन्तर लेखाजोखा गरी शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाको अभिन्न अङ्गका रूपमा अभ्यास गरी सिकाइ सुधारमा उपयोग गरिन्छ ।

कक्षाकोठामा आधारित यस्तो मूल्याङ्कनको अभिलेखलाई सञ्चित गरी आवश्यकतानुसार सिकाइको मूल्याङ्कनका रूपमा अर्थात् विद्यार्थीको सिकाइस्तर पहिचान गर्ने प्रयोजनमा पनि प्रयोग गर्न सकिने हुन्छ । यसरी निर्माणात्मक उद्देश्यले गरिने कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कनको अभिलेखलाई निर्णयात्मक प्रयोजनमा पनि प्रयोग गर्न सकिने भएकाले यस्तो मूल्याङ्कन पद्धतिलाई निरन्तर मूल्याङ्कन पद्धति पनि भन्ने गरिन्छ । आधारभूत तहको कक्षा १–५ मा गरिने विद्यार्थी मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य सिकाइ सुधार गर्ने निर्माणात्मक हुने भए पनि आवश्यकतानुसार यसको अभिलेख व्यवस्थित गरी समग्र सिकाइस्तर निर्धारण गर्ने प्रयोजनमा पनि प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

कक्षा १–५ मा पाठ्यक्रमअनुसार विद्यार्थीको मूल्याङ्कनका लागि प्रयोग गरिने विधि, प्रक्रिया तथा साधनहरू पहिचान गरिने छ । त्यसै गरी यस मार्गदर्शनमा अपेक्षित सिकाइ उपलब्धिमा विद्यार्थीको सिकाइस्तरको मूल्याङ्कन तथा सुधारात्मक सिकाइको अभिलेखीकरण गर्ने तरिका र अभिलेखीकरण साधनसमेत समावेश गरिएको छ । यसैका आधारमा मातृभाषा तथा स्थानीय पाठ्यक्रममा विद्यार्थीको मूल्याङ्कनका लागि आवश्यक साधन तथा प्रक्रिया विकास गरी अभिलेखीकरण गर्न सकिने हुन्छ ।

१०.१ सिकाइका लागि मूल्याङ्कन

कक्षाकोठामा गरिने मूल्याङ्कनले सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया अर्थात् शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाकै एउटा अङ्गका रूपमा विद्यार्थीको नियमित लेखाजोखा गरी विद्यार्थीको सिकाइमा निरन्तर सुधार गरी न्यूनतम सिकाइस्तर प्राप्तिको सुनिश्चितता गर्दछ । यसले विद्यार्थीलाई न्यूनतम सिकाइ स्तर प्राप्तिका साथै उनीहरूलाई सिकाइमा निरन्तर प्रगति गर्ने अवसर सिर्जना

गर्न सहयोग गर्दछ । कक्षाकोठामा गरिने यस्तो मूल्याङ्कनले विद्यार्थीको सिकाइको वर्तमान अवस्था पत्ता लगाई सुधारका लागि मार्ग पहिचान गर्न सहयोग गर्नुका साथै अपेक्षित सिकाइ गर्ने विद्यार्थीका लागि अग्रिम सिकाइका लागि निर्देशित पनि गर्दछ । कक्षाकोठामा गरिने यस्तो मूल्याङ्कनलाई विद्यार्थीको स्तर वा ग्रेड निर्धारणका लागि गरिने सिकाइको मूल्याङ्कनका रूपमा नलिई सिकाइ सुधार गर्ने प्रयोजनका लागि गरिने मूल्याङ्कन अर्थात् यसलाई मूलतः सिकाइका लागि मूल्याङ्कनका रूपमा प्रयोग गरिनुपर्दछ । अर्को शब्दमा सिकाइको क्रममा कक्षाकोठामा गरिने यस्तो मूल्याङ्कन निर्माणात्मक प्रकृतिको हुनु पर्दछ । निर्माणात्मक प्रयोजनका लागि सञ्चालन गरिने यस्तो मूल्याङ्कनका लागि विद्यार्थीले के सिक्ने हो भन्ने कुरा निर्धारण गर्नु पर्दछ अर्थात् अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि तय गर्नु पर्दछ । विद्यार्थीले के सिक्ने भन्ने कुराको निर्धारण गरेपछि विद्यार्थीको सिकाइको वर्तमान अवस्था वा निश्चित सिकाइ क्रियाकलापपछिको

विद्यार्थीको सिकाइ अवस्था वा स्तर के कस्तो छ भनी विभिन्न साधन तथा माध्यम प्रयोग गरी पत्ता लगाउनुपर्छ । यसरी विद्यार्थीको वर्तमान सिकाइ अवस्था पहिचान गरिसकेपछि सिकाइको निर्धारित लक्ष्यमा कसरी पुग्ने भन्ने मार्ग तय गर्नुपर्दछ । यसरी विद्यार्थीको अपेक्षित सिकाइ स्तर तय गर्ने, सिकाइको वर्तमान अवस्था वा स्तर पत्ता लगाउने र कसरी अपेक्षित सिकाइस्तर प्राप्त गर्ने भनी तय गर्ने कार्यका लागि विद्यार्थीको निर्माणात्मक मूल्याङ्कन गरिन्छ ।

कक्षा १–५ मा गरिने विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई सिकाइ प्रक्रियाकै अभिन्न अङ्गका रूपमा प्रयोग गर्नु पर्दछ । यस्तो मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि तथा कमजोरीहरूको निरन्तर लेखाजोखा गरी सिकाइ सुधारका लागि पृष्ठपोषण प्रदान गर्नु हो । यस्तो पृष्ठपोषण दुई चरणमा हुन सक्दछ । पहिलो चरणमा शिक्षण सिकाइको क्रममा वा निश्चित विषयवस्तु सिकाइपश्चात् गरिएको मूल्याङ्कनमा अपेक्षित उपलब्धि प्राप्त गर्न नसकेका विद्यार्थीका कठिनाइका क्षेत्र पत्तालगाई सुधारात्मक सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु र दोस्रो चरणमा पटकपटकका सुधारात्मक सिकाइ क्रियाकलापबाट पनि सिकाइ सुधार हुन नसकेका विद्यार्थीहरूका लागि उपचारात्मक सिकाइ क्रियाकलाप तर्जुमा गरी सिकाइमा सुधार गर्नुपर्दछ । कक्षाकोठामा आधारित निर्माणात्मक मूल्याङ्कनले प्रत्येक विद्यार्थीलाई न्यूनतम सिकाइ स्तर प्राप्त गर्ने सुनिश्चितता गरी माथिल्लो सिकाइ स्तर प्राप्त गर्न सहयोग गर्नुपर्दछ ।

यसबाट विद्यार्थीहरूको कक्षा दोहऱ्याउने क्रमलाई न्यून गरी शैक्षिक क्षति घटाउन सहयोग पुग्नाका साथै न्यूनतम स्तरको सिकाइ सुनिश्चित भई थप सिकाइका लागि अवसर सृजना हुने छ ।

१०.२ मूल्याङ्कन विधि र प्रक्रिया

कक्षा १-५ मा निश्चित समयावधिमा विद्यार्थीको सिकाइको लेखाजोखा गर्ने नभई निरन्तर, नियमित तथा कक्षा क्रियाकलापको अङ्गका रूपमा प्रयोग गर्नुपर्दछ । कक्षाकोठामा सिकाइ क्रियाकलापको योजना तथा सञ्चालन निर्धारित सिकाइ उपलब्धि तथा तिनको विस्तृतीकरणका आधारमा ती सिकाइ उपलब्धि प्राप्त गर्न सक्ने किसिमले गर्नुपर्दछ । विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा पनि ती सिकाइ उपलब्धि विद्यार्थीले केकति हासिल गर्न सके भन्ने लेखाजोखा गर्न सकिने प्रक्रिया र साधन प्रयोग गर्नुपर्छ । यस्तो मूल्याङ्कन सिकाइ क्रियाकलापकै अभिन्न अङ्गका रूपमा नियमित रूपमा सञ्चालन गरी विद्यार्थीको सिकाइ सुधारका लागि निरन्तर पृष्ठपोषण प्रदान गर्नुपर्दछ ।

कक्षा १-५ का प्रत्येक विद्यार्थीको कार्यसञ्चयिका (Portfolio) व्यवस्थित गरी राखिनुपर्छ । कार्यसञ्चयिका फायललाई विद्यार्थीको कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, उपलब्धि परीक्षा, विद्यार्थीमा आएको व्यावहारिक परिवर्तनको अवलोकन, हाजिरी आदिका माध्यमले अद्यावधिक गर्नुपर्छ । विद्यालयमा पठनपाठन भएका विषयवस्तु र विद्यार्थीको उपलब्धिका बारेमा प्रत्येक महिना वा निश्चित विषयवस्तु वा विषयक्षेत्रको अध्ययन पूरा गरेपछि अभिभावकलाई जानकारी पठाउने व्यवस्था गरी कार्यसञ्चयिकामा त्यसको अभिलेख उल्लेख गर्नुपर्ने छ । यस तहमा गृहकार्यलाई अनिवार्य नगरी कक्षाकार्यमै बढी जोड दिने भए पनि आवश्यक भए केही गृहकार्य पनि दिन सकिने छ तर दैनिक र एकै दिनमा विभिन्न विषयक्षेत्रमा गृहकार्य दिनु भने उपयुक्त हुँदैन । विद्यार्थीको मूल्याङ्कनमा यथाशक्य वास्तविक कार्य (Authentic task) समावेश गर्नु उपयुक्त हुने छ ।

१०.२.१ कक्षा १–५ मा विद्यार्थी मूल्याङ्कनको प्रक्रिया सामान्यतया निम्नअनुसार हुने छ :

१. मूल्याङ्कनलाई सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा कक्षा क्रियाकलापसँगै एकीकृत गरी सिकाइ सुधारमा निरन्तर प्रयोग गर्नुपर्छ ।

२. सिकाइ उपलब्धि र तिनको विस्तृतीकरण तयार गरी सोहीअनुसार सम्भाव्य मूल्याङ्कन विधि, प्रक्रिया र साधनको तयारी गर्नुपर्छ ।

३. दैनिक कक्षा क्रियाकलापसँगै विद्यार्थीको सिकाइको लेखाजोखा गरी सिकाइमा पछि परेका विद्यार्थीलाई सुधारात्मक सिकाइ प्रक्रियाद्वारा निर्धारित न्यूनतम सिकाइ सुनिश्चित गरी सबै विद्यार्थीलाई थप सिकाइका लागि अवसर प्रदान गर्नुपर्छ ।

४. विद्यार्थीको सिकाइ स्तरको मूल्याङ्कन गर्दा मूलतः विद्यार्थीले विभिन्न सिकाइक्षेत्रमा अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि हासिल गरे वा नगरेको परीक्षण गर्नुपर्छ ।

५. विद्यार्थीको सिकाइको मूल्याङ्कनमा विषगत सिकाइ क्षेत्रमा अपेक्षित ज्ञान, बुझाइ, प्रयोग तथा आवश्यकतानुसार विश्लेषण, मूल्याङ्कन र सिर्जनालगायतका उच्च क्षमता परीक्षण गर्नका लगि उपयुक्त साधन तथा प्रक्रिया प्रयोग गर्नुपर्छ ।

६. मूल्याङ्कनका क्रममा आवश्यक व्यवहारकुशल सिप प्राप्तिमा विद्यार्थीले हासिल गरेका सक्षमताको पनि लेखाजोखा गरी आवश्यकतानुसार सिकाइ क्रियाकलापमा सुधार गर्नुपर्छ ।

७. मूल्याङ्कनपश्चात् कुनै विद्यार्थीले अपेक्षित नतिजा प्राप्त गर्न नसकेमा सुधारात्मक शिक्षण सिकाइको प्रक्रियाअनुरुप विद्यार्थीको सिकाइ सुधार गरी अपेक्षित सिकाइ सुनिश्चित गर्नुपर्छ । पटकपटकको सुधारात्मक शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाबाट पनि न्यूनतम सिकाइउपलब्धि हासिल गर्न नसक्ने विद्यार्थीका उपचारात्मक शिक्षणको प्रबन्ध गर्नुपर्छ ।

८. मूल्याङ्कनको नतिजालाई विषयक्षेत्र तथा सिकाइ उपलब्धिअनुसार अभिलेखीकरण गर्नुपर्छ । विद्यार्थीको व्यक्तिगत फायल खडा गरी मूल्याङ्कनको नतिजाका साथै अन्य सान्दर्भिक विवरणसहितको कार्यसञ्चयिका (Portfolio) व्यवस्थित गरेर राख्नुपर्छ ।

९. मूल्याङ्कन नतिजाको अभिलेखलाई विद्यार्थीको सिकाइ अवस्था पहिचान गर्न, भावि सिकाइको योजना निर्माण गर्न र सिकाइ उपलब्धिको प्रगतिको अभिलेखका रूपमा विद्यालय, शिक्षक, विद्यार्थी तथा अभिभावकले आवश्यकतानुसार प्रयोग गर्नुपर्छ ।

१०. विद्यार्थीलाई स्वमूल्याङ्कन तथा प्रतिविम्बन गर्न र सिकाइ सुधारको आवश्यकता तथा उपाय पहिचान गर्न शिक्षक तथा अभिभावकले प्रेरित गर्नुपर्छ ।

१०.२.२ मूल्याङ्कनका तरिका र साधन

परीक्षण गरिने सिकाइ उपलब्धि तथा विषयवस्तुको स्वरूप, विद्यार्थीको उमेर तथा रुचि, उपलब्ध स्रोत तथा साधन, कक्षामा भएका विद्यार्थी सङ्ख्या, शिक्षकको क्षमता तथा रुचि जस्ता पक्ष विचार गरेर मूल्याङ्कनका तरिका र साधनको छनोट तथा विकास गर्नुपर्छ । मूल्याङ्कनका साधनहरूले सिकाइ उपलब्धिअनुसारको सूचक अर्थात् विद्यार्थीको अपेक्षित क्षमता मापन गर्न सक्नुपर्ने भएकाले साधनहरू वैध हुनुपर्छ । मूल्याङ्कनका साधनहरूको अर्को गुण भनेको फरकफरक स्थान तथा व्यक्तिले परीक्षण गर्दा नतिजामा एकरूपता आउनुपर्दछ अर्थात् साधनहरू विश्वसनीय हुनुपर्छ । मूल्याङ्कन साधनहरूको अर्को महत्त्वपूर्ण गुण भनेको विविधताको सम्बोधन गर्न सक्नु हो । यहाँ विविधतालाई मूलतः दुई रूपमा लिन सकिन्छ । पहिलो, विद्यार्थीका विविध क्षमता मापन गर्नसक्ने गरी साधनमा विविधता कायम गर्नु हो भने अर्को एकभन्दा बढी साधन प्रयोग गर्नु वा एकभन्दा बढी साधन विकास गरी विद्यार्थीको रुचि तथा प्राथमिकताअनुरुपको साधन छनोट गरी प्रयोग गर्नु पनि विविधताको सम्बोधन हो ।

मूल्याङ्कनका विभिन्न तरिका तथा साधनहरू हुन्छन् । केकस्ता तरिका तथा साधनहरू प्रभावकारी हुन्छन् भन्ने कुरामा विभिन्न पक्षले प्रभाव पारेका हुन्छन् भन्ने कुरा अघिल्लो अनुच्छेदमा उल्लेख गरिसकिएको छ । त्यसैले यस्तै तरिका तथा साधन मात्र प्रयोग गर्नुपर्छ भन्नेकुरा उपयुक्त नहुने भएकाले मूल्याङ्कनका सम्भाव्य तरिका तथा साधनहरू मात्र यहाँ उल्लेख गरिएको छ । यसको थप विस्तृतीकरण विषयक्षेत्रगत रूपमा अनुसूचीमा समावेश गरिएको छ । शिक्षकले आवश्यकतानुसारका तरिका तथा साधन छनोट गरी विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

विद्यार्थी मूल्याङ्कनका लागि प्रयोग गर्न सकिने कार्य तथा साधनहरूबाट प्राप्त सूचनाहरूलाई निश्चित स्वरूपमा अभिलेखीकरण गरिनुपर्दछ । कक्षा कार्य, व्यवहार परिवर्तन, सिर्जनात्मक कार्य, कक्षा सहभागिता तथा विद्यार्थीका कार्यको प्रदर्शनको परीक्षणको अभिलेखीकरण शिक्षकको अवलोकनको माध्यमबाट गर्न सकिने भएकाले यसका लागि उपयुक्त अवलोकन फाराम तयार गर्नुपर्दछ । यसका लागि विभिन्न प्रकारका रुजु सूची तयार गरी विद्यार्थी परीक्षण तथा मूल्याङ्कन गरिन्छ । विद्यार्थीका कार्य तथा उपलब्धिसहित उनीहरूका विभिन्न विवरण व्यवस्थित तरिकाले राख्ने गरी कार्यसञ्चयिका (Portfolio) तयार गरी विद्यार्थीको प्रगति के कति मात्रामा र के कसरी भइरहेको छ, के कस्ता सिकाइ कमी कमजोरी रहेका छन् र ती कमी कमजोरीहरू हटाई सिकाइमा सुधार के कसरी गर्ने भन्ने कार्यका लागि यसबाट सहयोग पुग्दछ ।

कक्षा १–५ का विद्यार्थीको मूल्याङ्कनका लागि प्रयोग गर्न सकिने तरिका तथा साधनहरू निम्नअनुसार हुन सक्दछन् :

१०.२.३ तालिका : विद्यार्थीको मूल्याङ्कनका सम्भाव्य तरिका तथा साधनहरू

क्र. सं.	मूल्याङ्कनका तरिका मूल्याङ्कनका साधन	कैफियत
१	कक्षा सहभागिता अवलोकन, रुजू सूची, रुब्रिक्स र श्रेणी मापन, मौखिक प्रश्न, फाराम, घटना वर्णन	
२	मौखिक कार्य प्रश्न, चित्र, पठन सामग्री, सन्दर्भ, घटना, श्रव्य तथा दृष्य सामग्री	
३	लिखित कार्य प्रश्न, छोटा परीक्षा, घटना, सन्दर्भ, पठन सामग्री, श्रव्य तथा दृष्य सामग्री	
४	परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य रुजु सूची, रुब्रिक्स र श्रेणी मापन, मौखिक प्रश्न	
५	कार्य सम्पादन तथा प्रदर्शन अवलोकन, रुजू सूची, रुब्रिक्स वा श्रेणी मापन, मौखिक प्रश्न	
६	सहपाठी मूल्याङ्कन अवलोकन, रुजु सूची, श्रेणी मापन, फाराम	
७	स्वमूल्याङ्कन रुजू सूची, श्रेणी मापन, फाराम	
८	अभिभावकको प्रतिक्रिया रुजू सूची, श्रेणी मापन, फाराम	
९	कुराकानी, छलफल अवलोकन, रुजु सूची, श्रेणी मापन, फाराम	

उल्लिखित मूल्याङ्कन तरिका तथा साधनमध्ये उपयुक्त तरिका तथा साधन प्रयोग गरी प्रत्येक सिकाइ उपलब्धिमा विद्यार्थीको उपलब्धि परीक्षण गरेर उपलब्धिस्तरलाई निम्नअनुसार रेटिङ गर्नुपर्दछ :

१०.२.४ तालिका : विद्यार्थीको उपलब्धिस्तर र त्यसको सामान्य व्याख्या

उपलब्धिस्तर	मापन	उपलब्धिस्तरको सामान्य व्याख्या
कमजोर (Below basic)	१	मुख्य सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्न नसकेको, सबैजसो सिकाइ उपलब्धिका लागि सुधारात्मक सिकाइ आवश्यक भएको
सामान्य (Basic)	२	मुख्य सिकाइ उपलब्धि आंशिक रूपमा हासिल गरेको तर सुधारात्मक सिकाइ आवश्यक भएको
राम्रो (Proficient)	३	मुख्य सिकाइ उपलब्धि धेरै जसो हासिल गरेको र सुधारात्मक सिकाइ आवश्यक भएको
उच्च (Advanced)	४	मुख्य सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको साथै माथिल्लो स्तरको उपलब्धि हासिल गरेको

पहिलो चरणमा दैनिक कक्षा क्रियाकलापका रूपमा विद्यार्थीको सिकाइको मूल्याङ्कन गरी विद्यार्थीको सिकाइ सुधार गर्नुपर्दछ । मूल्याङ्कनको दोस्रो चरणमा कुनै सिकाइ उपलब्धि हासिल भयो वा भएन भनी उल्लिखित तरिका तथा साधनमध्ये उपयुक्त साधनहरू प्रयोग गरी विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गरी सिकाइस्तर अभिलेखीकरण गर्नुपर्दछ । यसरी अभिलेखित सिकाइस्तर १ वा २ मात्र भएमा सुधारात्मक सिकाइको योजना निर्माण गरी कम्तीमा उपलब्धिस्तर ३ पुऱ्याउने प्रयास गर्नुपर्दछ । उपलब्धिस्तर ३ प्राप्त गरेको विद्यार्थीलाई समेत ४ पुऱ्याउन सहयोग गर्नुपर्छ । यदि पटक पटकको प्रयासबाट पनि कुनै विद्यार्थीको उपलब्धिस्तरमा सुधार हुन नसकेमा यसको कारण खोजी गरी उपचारात्मक सिकाइको योजना बनाउनुपर्दछ भने अन्यलाई अग्रिम सिकाइमा सरिक गराउनुपर्दछ । सुधारात्मक सिकाइ पछि पुनः विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गरी उपलब्धिस्तर निर्धारण गरेर पुनःअभिलेखीकरण गर्नुपर्छ । निश्चित सिकाइक्षेत्रका सिकाइउपलब्धिहरूको सिकाइ परीक्षणपश्चात् सो सिकाइक्षेत्रको औसत सिकाइ उपलब्धिसमेत गणना गरी विद्यार्थी र अभिभावकसँग छलफल गरी विद्यार्थीका सबलता र सुधारका क्षेत्र र उपाय पहिचान गर्नुपर्छ ।

यही क्रममा सबै विषयक्षेत्रको सिकाइपश्चात् सबै सिकाइ उपलब्धिको परीक्षण गरी सिकाइ प्रत्येक सिकाइ उपलब्धिमा विद्यार्थीको सिकाइस्तरसहित विषयक्षेत्रगत औसत सिकाइ उपलब्धि निकाल्न सकिन्छ । त्यसै गरी मुख्य व्यवहारकुशल सिपमा विद्यार्थीको उपलब्धिस्तर पनि अभिलेखित गर्न सकिन्छ ।

यसरी तयार गरिएको अभिलेख नै विद्यार्थीको वार्षिक उपलब्धिको प्रतिवेदन हुने छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिको यस्तो अभिलेख तथा प्रतिवेदनको प्रयोग शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक तथा विद्यालयले विद्यार्थीको सिकाइस्तरको सुनिश्चितता गर्ने, सिकाइ सुधारका लागि पृष्ठपोषण प्रदान गर्न र भावी सिकाइका लागि योजनाका लागि गरिन्छ ।

विद्यार्थी मूल्याङ्कनका लागि नमूना साधन, साधन प्रयोग गर्ने तरिका तथा मूल्याङ्कनको अभिलेख व्यवस्थापनसम्बन्धी थप विवरण अनुसूचीमा समावेश गरिएको छ ।

१०.३ कक्षा ६ –८ मा विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

विद्यालय तहमा विद्यार्थी उपलब्धि मूल्याङ्कनका लागि आन्तरिक मूल्याङ्कन प्रक्रिया अवलम्बन गरी सिकाइ सुधारका लागि निरन्तर पृष्ठपोषण प्रदान गरिनुका साथै निर्णयात्मक मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई अवलम्बन गरी विद्यार्थीको सिकाइस्तर निर्धारण गर्नुपर्छ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन : आन्तरिक मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीहरूको सिकाइ स्तरमा सुधार गर्नु हो । यसका लागि शिक्षकले विद्यार्थीको व्यक्तिगत सिकाइ उपलब्धिका आधारमा पटक पटक सिकाइ अवसर प्रदान गर्नुपर्ने छ । विद्यालय तहको आन्तरिक मूल्याङ्कनमा कक्षागत सिकाइ सहजीकरणको अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक तथा त्रैमासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ । यस्तो मूल्याङ्कनमा विद्यार्थीको अभिलेख राखी सिकाइ अवस्था यकिन गरी सुधारात्मक तथा उपचारात्मक सिकाइबाट सुधार गर्ने पक्षमा जोड दिइने छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनको नतिजालाई विषयगत पाठ्यक्रममा तोकिएअनुसार अभिलेखीकरण गर्नुपर्छ ।

आन्तरिक मूल्याङ्कनको अङ्कको निश्चित भार आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा अभिलेखित गर्नुपर्छ । यसका लागि आन्तरिक मूल्याङ्कनलाई अभिलेखित गरी प्रत्येक विद्यार्थीको कार्यसञ्चयिका (Portfolio) व्यवस्थित गरी राख्नुपर्छ । यस्तो अभिलेखका आधारमा निम्नलिखित पक्षमा तोकिएअनुसारको भारको अङ्क आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा समावेश गरिने छ :

सि. नं.	मूल्याङ्कनका पक्ष	भार
१	सहभागिता तथा सक्रियता : कक्षामा उपस्थिति, कक्षा कार्य, गृहकार्य, तथा प्रयोगात्मक कार्यमा सक्रियता	४
२	प्रयोगात्मक/परियोजना कार्य	३६
३	त्रैमासिक परीक्षा	१०
	जम्मा	५०

(ख) निर्णयात्मक मूल्याङ्कन : आधारभूत तह (कक्षा ६ –८) मा निम्नानुसार निर्णयात्मक मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ :

(अ) आन्तरिक मूल्याङ्कनबाट प्राप्त नतिजामा आधारित आन्तरिक मूल्याङ्कन ५० प्रतिशत भार तथा अन्तिम परीक्षाको नतिजाका आधारमा ५० प्रतिशत भार निर्धारण गरी निर्णयात्मक मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ ।

(आ) निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका अन्य आधार विषयगत पाठ्यक्रममा तोकिएअनुसार हुने छन् ।

(इ) परीक्षामा अपाङ्गता भएका तथा विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीहरूलाई केही खास खास विषयहरूमा अरू साधारण विद्यार्थीहरूलाई दिइने प्रश्नभन्दा अलग प्रश्न बनाइ मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विशेष आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि परीक्षाको समय थप गर्न सकिने छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दा शिक्षकले अपाङ्गता भएका र विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीहरूका लागि उपयुक्त हुने मूल्याङ्कन प्रक्रिया अपनाउनुपर्ने छ ।

१०.४ अपाङ्गता भएका विद्यार्थीका लागि मूल्याङ्कनका तरिका तथा साधनको प्रयोग

विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएका विद्यार्थीका लागि उल्लिखित मूल्याङ्कनका तरिका तथा साधनहरूमध्ये कतिपय उपयोगी नहुन पनि सक्दछन् भने कतिपय तरिका तथा साधनहरूको प्रयोगमा भिन्नता ल्याउनुपर्ने हुन सक्दछ । शिक्षकले आफ्नो कक्षाकोठामा भएका विद्यार्थीको अपाङ्गताको किसिम तथा स्वरूपअनुरूप प्रयोग गर्न सकिने मूल्याङ्कनका वैकल्पिक तरिका तथा साधनहरूको तयारी गरी उपयुक्त तरिका तथा साधन प्रयोग गर्नुपर्छ । मूल्याङ्कनका कुनै साधन उपयुक्त नभएकै आधारमा कुनै पनि विद्यार्थीलाई सिकाइको मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण प्राप्त गर्ने अवसरबाट वञ्चित नहुने गरी शिक्षकले वैकल्पिक तरिकाहरूको खोजी तथा तयारी गर्नुपर्दछ । विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएका विद्यार्थीका लागि उपयोगी मूल्याङ्कनका वैकल्पिक तरिका तथा साधनहरूको विविधता र परिस्थितिजन्यतालाई विचार गर्दा सबै तरिका तथा साधनहरू उल्लेख गर्न सम्भव देखिँदैन र यसो गर्नु उपयुक्त पनि हुँदैन । त्यसैले यहाँ वैकल्पिक तरिका तथा साधनका केही उदाहरण मात्र प्रस्तुत गरिएको छ ।

- दृष्टि क्षमता कमजोर भएका विद्यार्थीका लागि पढ्नुपर्ने कार्य वा प्रश्न ठुलो आकारको अक्षरमा छाप्ने, अतिरिक्त प्रकाश भएको स्थानमा कार्य गर्ने वा परीक्षा दिने व्यवस्था गर्ने, परिस्थितिअनुरूप आवश्यक देखिए अतिरिक्त समय दिने इत्यादि ।

- दृष्टिविहीनमध्ये ब्रेललिपि पढ्न र लेख्न सक्नेहरूका लागि सोहीअनुसार व्यवस्था गरी आवश्यकतानुसार अतिरिक्त समय दिने । तर ब्रेललिपि प्रयोग नगर्नेका लागि सहयोगी व्यवस्था गर्ने वा मौखिक वा अन्य कुनै वैकल्पिक तरिका तथा साधन प्रयोग गर्ने । जस्तै विकल्पका रूपमा प्रश्न वा कार्यको निर्देशनको रेकर्ड दिएर उत्तर वा कार्यको विवरण रेकर्ड गर्न लगाउने । यस्ता विद्यार्थीहरूका लागि चित्र बनाउने तथा प्रयोगात्मक कार्यमा विकल्प तयार गर्ने ।
- दृष्टि क्षमता कमजोर भएका र दृष्टिविहीनका लागि लिखित कार्यको विकल्प कम्प्युटर प्रविधि तथा सफ्टवेयर उपलब्ध भएमा र प्रयोग गर्न सक्ने भएमा त्यसको उपयोग गर्न सकिन्छ ।
- कमजोर सुनाइ क्षमता भएकाहरूका लागि मौखिक प्रश्न तथा निर्देशनमा विशेष ध्यान दिई आवश्यक भए वैकल्पिक तरिका प्रयोग गर्नुपर्छ । यस्ता विद्यार्थीका लागि विकास गरिएका कम्प्युटर प्रविधि तथा सफ्टवेयर उपलब्ध भएमा र प्रयोग गर्न सकेमा त्यसको उपयोग गर्न सकिन्छ ।
- शारीरिक रूपमा कमजोर तथा अपाङ्गता भएकाहरूका लागि अपाङ्गताको स्वरूपअनुरूपको वैकल्पिक प्रबन्ध गर्ने ।
- बौद्धिक अपाङ्गता भएका लागि आवश्यकतानुसार वैकल्पिक तरिका तथा साधनहरूको पहिचान, तयारी तथा प्रयोग गर्ने ।

११. शिक्षण सिकाइका लागि माध्यम भाषाको छनोट

नेपालमा बहुसांस्कृतिक र बहुभाषिक समुदायको बसोवास रहेकाले यहाँ विभिन्न जातजाति र सांस्कृतिक पृष्ठभूमि भएका मानिसहरू बस्दछन् । नेपालका प्रायजसो समुदायमा मिश्रित प्रकारको बसोबास भएकाले विद्यालयहरूमा समेत विभिन्न भाषिक तथा सांस्कृतिक पृष्ठभूमिका विद्यार्थीहरू हुन सक्दछन् ।

नेपालमा धेरै प्रकारका भाषा बोलिने भएकाले धेरै जसो विद्यालयहरूमा भाषिक दृष्टिले मिश्रित कक्षा भएकाले धेरैजसो विद्यालयमा द्विभाषिक तथा बहुभाषिक अवस्था रहेको छ ।

विभिन्न भाषिक पृष्ठभूमि भएका बालबालिकाहरू विद्यालयमा भर्ना हुँदा घरपरिवार वा समुदायमा उनीहरूले प्रयोग गरिरहेको भाषा प्रयोग गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गरिएमा सिकाइ सहज र प्रभावकारी हुने छ । दोस्रो वा तेस्रो भाषामा शिक्षणसिकाइ सुरु गर्दा भाषा नबुझ्नाले बालबालिकाहरू विद्यालय तथा कक्षाकोठामा नरमाउने, कक्षा छाड्ने, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा सहभागी नहुने पनि हुन सक्दछन् । त्यस्तै भाषाको समस्याले गर्दा शिक्षणका क्रममा दिइने ज्ञान, सिप उनीहरूले सहज रूपमा प्राप्त गर्न नसक्नुका साथै उनीहरूमा निरासता सिर्जना भई कक्षा छाड्ने, विद्यालय आउन नमान्ने जस्ता समस्या सिर्जना हुन गई अन्ततः नियमित रूपमा विद्यालयमा पठाउन नसक्ने समस्या सिर्जना हुन जान्छ । बालबालिकालाई मातृभाषाका माध्यमले शिक्षण गर्न सकिएमा शिक्षण प्रक्रिया रुचिकर र प्रभावकारी हुन गई समग्रमा शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न सहयोग पुग्न जानुका साथै अन्य भाषाको सिकाइमा पनि मातृभाषा सिकाइको सकारात्मक प्रभाव पर्ने कुरा विभिन्न अनुसन्धानहरूले देखाएका छन् । यसरी प्रारम्भिक तहका विद्यार्थीले आफ्नो पहिलो भाषामा पढ्न पाएमा सिकाइ सहज हुनाका साथै पहिलो भाषामा आधारभूत दक्षता हासिल नगरेसम्म अपरिचित (दोस्रो वा तेस्रो भाषालाई शिक्षणको माध्यम भाषाको रूपमा प्रयोग गर्न उपयुक्त मानिँदैन । बालबालिकाले घरपरिवार तथा समुदायमा प्रयोग गर्ने भाषामा शिक्षण गर्दा कक्षामा बढीभन्दा बढी अन्तरक्रिया हुन गई सिकाइ सजिलो र छिटो हुनाका साथै अन्य भाषाको सिकाइमा पनि पहिलो भाषाको सिप सङ्क्रमण सहज हुने अनुसन्धानले देखाएका तथ्यहरूलाई दृष्टिगत गरी मातृभाषा वा घरपरिवार तथा समुदायमा बोलिने भाषाबाट सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न र द्वि वा बहुभाषी विद्यार्थी भएका कक्षामा सिकाइ सहजीकरणका लागि द्वि वा बहुभाषाको प्रयोग हुन सक्ने वातावरण तयार गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु उपयुक्त हुने छ ।

आधारभूत तह (कक्षा १–८) मा शिक्षणको माध्यम भाषा सामान्यतया मातृभाषा, बहुभाषा वा नेपाली भाषा हुने छ ।

१२. पाठ्यक्रम मूल्याङ्कन, परिमार्जन र सुधार

पाठ्यक्रम एक गतिशील प्रक्रिया हो । विकास गरिएको कुनै पनि पाठ्यक्रमको कार्यान्यन प्रारम्भ भएपछि प्राप्त हुने पृष्ठपोषणका आधारमा सुधार तथा परिमार्जन गर्ने कार्य निरन्तर हुने गर्दछ । कुनै पनि पाठ्यक्रमको विकास निश्चित मूल्य तथा मान्यतामा आधारित भई पाठ्यक्रमका वर्तमान सन्दर्भलाई विश्लेषण गरेर सोहीअनुरूप गरिएको हुन्छ । यस्ता सन्दर्भमा आएका परिवर्तनले स्वाभाविक रूपमा पाठ्यक्रम परिमार्जनको आधार सिर्जना गर्दछन् ।
पाठ्यक्रमको मूल्याङ्कनका आधार निम्नानुसार हुने छन् :
(क) विद्यार्थीको उपलब्धि स्तर
(ख) शिक्षकको कार्य सम्पादन स्तर
(ग) पठनपाठनमा उपयोग गरिएको समय
(घ) विद्यार्थीको वैयक्तिक तथा सामाजिक व्यवहार र प्रभाव

(ङ) अभिभावक तथा समाजको सिकाइप्रतिको अपेक्षा र प्रतिक्रिया
(च) सरोकारवालाको विद्यालयप्रतिको धारणा
उपर्युक्त पक्षका आधारमा प्रत्येक पाँच वर्षमा पाठ्यक्रमको मूल्याङ्कन गरिने छ । यसो गर्दा व्यक्ति, परिवार र समाजमा परेको प्रभाव समेतलाई हेरिने छ ।

पाठ्यक्रम मूल्याङ्कन, संशोधन, परिमार्जन र सुधार निरन्तर प्रक्रिया हो । परीक्षणपश्चात् लागू भएको पाठ्यक्रममा सामान्य सुधार तथा अद्यावधिक निरन्तर रूपमा हुने गर्दछ भने कार्यान्वयन भएको पाँच वर्षमा पुनरावलोकन गरिने छ । कार्यान्वयन भएको दस वर्षमा पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको मूल्याङ्कन गरी त्यसका आधारमा पाठ्यक्रममा आवश्यक परिमार्जन गरिने छ ।

१३. विशिष्टीकरण तालिका

पाठ्यक्रमका निर्दिष्ट उद्धेश्यहरु पूर्ति भए भएन्न भन्ने कुराको लेखाजोखा गर्ने प्रक्रिया मूल्याङ्कन हो भने मूल्याङकन प्रक्रियालाई योजनाबद्ध तथा प्रभावकारी बनाउने महत्त्वपूर्ण साधनमध्ये विशिष्टीकरण तालिका पनि एक हो । शिक्षाको गुणस्तर र प्रभावकारीता अभिवृद्धि गर्न मूल्याङ्कन प्रणलीमा सुधार गर्न अत्यावश्यक हुन्छ । मूल्याङ्कन प्रणालीमा सुधार गर्न पाठ्यकमका सम्पूर्ण पक्ष समेटेर मूल्याङ्कनका साधन निर्माण गरी मूल्याङ्कन प्रकृया सञ्चालन गर्नु अपरिहार्य हुन्छ । हाम्रो वर्तमान शैक्षिक प्रक्रियामा मूल्याङ्कनको अभिन्न अङ्गका रुपमा परीक्षालाई लिइने गरिएकाले परीक्षाका प्रश्नपत्र निर्माण गर्दा वैज्ञानिक आधार तय गरी प्रश्नपत्र निर्माण गर्नु आवश्यक छ । पाठ्यकमका उद्धेश्य प्राप्त हुने गरी पाठयकमका सबै विषयवस्तु समेटेर पाठयकमद्धारा निर्दिष्ट मूल्याङ्कन प्रकृया अपनाई मूल्याङ्कनका साधनका रुपमा परीक्षालाई प्रयोगमा ल्याउन विशिष्टकरण तालिकाको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । परीक्षा सञ्चालन गर्नु अगाडि प्रश्नपत्रहरु बनाउन कुन एकाइ वा पाठ्यकमबाट कुन प्रकारको प्रश्न सोध्ने, कुन उद्धेश्यको मुल्याङ्कन गर्ने कस्तो प्रश्नपत्र तयार गर्ने प्रश्नको अङ्कभार कति दिने कुन प्रश्नलाई कति समय निर्धारण गर्ने जस्ता कुराहरुको विचार गरेर प्रश्नपत्र निर्माण गर्नु आवश्यक हुन्छ । हरेक शिक्षकले परीक्षा सञ्चालन गर्नु अगाडि यिनै कुराहरु समावेश गरी तयार पारिने तालिकालाई नै विशिष्टकरण तालिका भनिन्छ । यसरी उक्त तालिकामा पाठ्यकमका उद्धेश्य विषयवस्तु, अङ्कभार समय, आदिलाईृ ख्याल गरि कुन एकाइबाट कस्ता र कतिओटा प्रश्नहरु सोध्ने, कुन प्रश्न कति अन्तरको राख्ने, कुन प्रश्नलाई कति समय दिने, प्रश्नमा ज्ञान, सिप र उच्च क्षमतालाई कुनकुन प्रश्नबाट मुल्याङकन गर्ने जस्ता कुराहरु समावेश गरिएको हुन्छ । विशिष्टकरण तालिकाकै अङ्गका रुपमा नमूना प्रश्नपत्र निर्माणकर्ता र उत्तर पुस्तिका परीक्षकका लागि एक प्रकारको मार्गदर्शन वा निर्देशिका पनि हो । त्यस्तै शिक्षकले शिक्षण प्रकृया सञ्चालन गर्दा पनि कुन विषयवस्तु कसरी कुनै उद्धेश्य प्राप्तीका लागि गर्ने भन्ने मार्गनिर्देश पनि यस तालिकाले गर्दछ ।

विशिष्टकरण तालिकाले शिक्षक तथा प्रश्नपत्र निर्माणकर्तालाई प्रश्नपत्र बनाउँदा विषयवस्तुगत वैधता निधारर्ण गर्न निर्देशित गर्दछ । जसमा पाठ्यकको उद्धेश्यअनुसार परीक्षा र मूल्याङ्कान प्रतिबिम्बत भएको हुन्छ । परीक्षाको स्तरिकरण एकरुपता र वैधताका लागि विशिष्टकरण तालिकाले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । यसमा सिकाईका सम्पूर्ण पक्ष समेटिएको हुनुपर्छ । पाठ्यकमका सम्पूर्ण क्षेत्रबाट प्रश्न निर्माण गर्न सकिने गरी ज्ञान, बोध र अन्य तहका प्रश्नपत्रहरु निर्माण गर्न, प्रश्न सङ्ख्या, समय र अङ्क निर्धारण गर्न तथा मुल्याङ्कन गर्ने प्रकृया समेतलाई निर्धारण गर्ने हुँदा शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा यसको अहम् भूमिका रहेको हुन्छ ।

कुनै पनि विषयको पाठ्यकमअनुसार विशिष्टकरण तालिकाका फरफरक ढङ्गले निर्माण गर्न सकिन्छ । त्यस्तै विषयको प्रकृति र स्वरुप अनुसार पनि विशिष्टकरण तालिका निर्माण हुन सक्दछ । तैपनि सामान्यतया विशिष्टकरण तालिका निर्माण गर्दा निम्नलिखित कुराहरमा विचार गर्न आवश्यक हुन्छ :
क) पाठ्यकमका साधारण र विशिष्ट उद्धेश्यहरु (ज्ञान, सिप अभिवृत्ति पक्ष)
ख) विषयवस्तुका क्षेत्र र विधाहरु
ग) सिकाइका विभिन्न तहहरु सम्झाइ, बुझाइ, प्रयोग, विश्लेषण, संयोजन आदि पक्षहरु
घ) पाठ्यकमद्धारा निर्दिष्ट पाठ्यभार र विषयवस्तुको व्यापकता
ङ) परीक्षामा सोधिने प्रश्नका प्रकार, प्रश्नका स्तर, प्रश्नका सङ्ख्या, अङ्कभार र समय
च) प्रश्न निर्माणका लागि स्पष्ट मार्गनिर्देशन
छ) विशिष्टकरण तालिकाअनुसारको नमूना प्रश्नपत्र एवं त्यसको उत्तर कुन्जिका ।

१३.१ विशिष्टकरण तालिकाको प्रयोग

वर्तमान मूल्याङ्कन प्रक्रियामा सुधार गरी पाठ्यकमको मूल्याङ्कन प्रकृयाअनुरुप विशिष्टकरण तालिका निर्माण गर्ने विशिष्टकरण तालिकाअनुसार नमूना प्रश्नपत्र बनाई परीक्षा सञ्चालन गर्ने र तदानुरुप शिक्षक तथा विद्यार्थीहरुमा यसको प्रयोग गर्दै जाने बानी बसाल्नु आज अपरिहार्य भैसकेको छ । पाठ्यकमले निधारर्ण गरेका लक्ष्य तथा उद्धेश्य पुरा गर्नका

लागि विशिष्टकरण तालिकाको निर्माण गरी सम्पूर्ण पक्षलाई समेट्ने गरी प्रश्नपत्र तयार गरी सो अनुसार परीक्षा सञ्चालन एवं परीक्षण र पृष्ठपोषण गर्न आवश्यक भएकाले यसको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको छ, मूलत विशिष्टकरण तालिकाको प्रयोग निम्नलिखित कार्यकालागि गर्न सकिन्छ :

क) **योजना निर्माण गर्न** : हरेक प्रकारका शैक्षणिक योजना निर्माण गर्न विशिष्टकरण तालिकाले सहयोग पुऱ्याँउदछ । विद्यार्थीहरुका सिकाइउपलब्धी मापन गर्न आवश्यक मूल्याङ्कन सामाग्री कस्तो खालको, कति भारको हुने र प्रश्न सङ्ख्या जस्ता कुराहरु अध्यापन योजनामा राख्न सहयोग पुग्ने हुँदा मूल्याङ्कनको अभिन्न अंगका रुपमा योजना निर्माणमा विशिष्टकरण तालिकाको प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

ख) **उपयुक्त प्रश्नपत्रको निर्माण गर्न** : एक निश्चित समयावधिभित्र पाठ्यक्रम वा उद्धेश्य अनुरुप विद्यार्थीहरुका सिकाइ उपलब्धी मूल्याङ्कन गर्न सिकाइ तह अनुरुप प्रश्नहरुका निश्चित प्रकार र सङ्ख्या, अंकभार , समय आदि यसमा राखिने हुँदा प्रश्नपत्र निर्माण गर्न यसले सघाँउछ ।तसर्थ मुल्याङ्कनलाई प्रभावकारी रुपमा प्रयोग गर्न यसले सघाँउछ ।

ग) **विद्यार्थीहरुको सिकाइमा अभिवृद्धि गर्न** : यस तालिकामा सिकाइका कुनकुन तहहरुलाई मापनगर्ने र हरेक तहका सिकाइलाइ कति भार दिने भन्ने जस्ता कुराहरु राखिएको हुन्छ । तसर्थ शिक्षणसिकाइ क्रियाकलापमा यी कुराहरुलाई सामञ्जसय कायम गराउन सकिएमा विद्यार्थीको सिकाइमा अभिवृद्धि हुन जान्छ । यस तालिकामा ज्ञान, बोध व्यवहारिक सीप तथा उच्च दक्षतामापन गर्ने गरी प्रश्नहरु तहअनुसार निर्माण गर्ने प्रक्रिया उल्लेख हुने हुनाले पनि यस तालिकाको प्रयोग सही रुपमा भएमा विद्यार्थीको सिकाइ अभिवृद्धिमा सहयोग पुग्न जान्छ ।

माथि उल्लेख गरिएका आधारमा बुँदागत रुपमा विशिष्टकरण तालिकाले शिक्षक, विद्यार्थी र प्रश्नपत्र निर्माणकर्तालाई परीक्षा र मूल्याङ्कन कार्य सञ्चालन गर्न निम्नानुसारको सहयोग पुऱ्याँउछ :

- पाठ्यक्रम उद्धेश्य एवम् विषयवस्तुका सम्पूर्ण क्षेत्र र विधा समेटेर प्रश्न निर्माण गर्न ।
- समय पूर्णाङ्क तथा प्रश्न सङ्ख्या यकिन गर्ने ।
- कुन विधि वा क्षेत्रबाट कस्ता र कति प्रश्न निर्माण गर्ने भन्नेबारेमा निर्देश गर्न ।
- सबै सीप र दक्षता समेट्ने गरी प्रश्नपत्र निर्माण गर्ने भन्नेबारेमा निर्देश गर्न ।
- प्रश्नपत्र निर्माणकर्ता र शिक्षकलाई पथ प्रदशर्न गर्न ।
- प्रश्नपत्रलाई बैज्ञानिक र व्यवस्थित बनाई एकरुपता ल्याउन ।
- परीक्षामा विश्वासनियता र ल्याउन र विद्यार्थी विद्यार्थीबीच को उपलब्धी तुलना गर्न
- पाठको उद्धेश्य र विद्यार्थीको उपलब्धिकाबीच तुलना गर्न ।
- विद्यार्थीमा सम्पूर्ण क्षेत्र र विधा समेटेर पढ्ने बानीको विकास गर्न ।
- शैक्षिणिक योजना निर्माणमा मुल्याङ्कनका प्रश्न तय गर्न ।

यसरी माथि उल्लेखित भएका बुँदाले विशिष्टीकरण तालिकाको प्रयोग र महत्त्वलाई स्पष्ट पार्दछ ।

१३.२ प्रश्नपत्र निर्माण गर्दा प्रयोग हुने मुख्य क्रियापदहरु :

प्रश्नपत्र निर्माण गर्दा प्रश्नलाई मापनिय वस्तुगत विश्वासनिय र वैद्य वनाउन धेरै कुरामा ध्यान पुऱ्याउन आवश्यक हुन्छ । त्यस्तै ज्ञान, बोध, प्रयोग र अन्य तहका प्रश्नपत्रहरु निर्माण गर्न निश्चित क्रियापदहरुको प्रयोग गर्नुपर्दछ । तसर्थ प्रश्नपत्र निर्माण गर्दा कुन तहको प्रश्नमा कस्ता क्रियापद प्रयोग गर्न उपयुक्त भन्ने जानकारीका लागि यहाँ केही क्रियाहरु उदाहरणस्वरुप प्रस्तुत गरिएको छ ।

१) **ज्ञान तह वा स्मरण गर्नु (Remembering) का लागि :** स्मरण गर्नु संज्ञानात्मक क्षेत्रको सबैभन्दा तल्लो तह हो । स्मरण गर्नुलाई दिगो स्मरणबाट पहिले जानेको कुरा पूनः प्राप्त गर्ने भनी परिभाषित गरिन्छ । यसमा सूचनाको पुनःस्मरण गर्ने, चिन्ने, पुनः प्राप्ति गर्ने जस्ता कार्यमा आधारित भई उद्देश्यको निमार्ण गरिन्छ । यस तहका उद्धेश्यहरुको निर्माण गर्न निम्न क्रियापदहरुको प्रयोग गरिन्छ ।

क) परिभाषित गर्नु	ख) सूची बनाउनु	ग) नामाकरण गर्नु	घ) रुपरेखा तयार गर्नु
ङ) पुनः स्मरण गर्नु	च) पुनः प्राप्त गर्नु	छ) देखाउनु	ज) भन्नु
झ) पुनः उत्पादन गर्नु	ञ) जनाउनु	ट) चिन्नु	ठ) जोडा मिलाउनु
ड) प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्नु			

२) **बोध तह वा बुझ्नु (Understanding) का लागि :** बुझ्नु संज्ञानात्मक क्षेत्रको दोश्रो तह हो । शिक्षण क्रियाकलापबाट अर्थको निमार्ण गर्नु बुझ्नु हो । मौखिक, लिखित र चित्रात्मक सञ्चारको माध्यामले अर्थको निमार्ण गर्ने उद्देश्य यसमा पर्दछन् । व्याख्या गर्नु, वर्गीकरण गर्नु, उदाहरण दिनु आदिले अर्थ बुझेको संकेत गर्छ । यस तहका उद्धेश्यहरुको निर्माण गर्न निम्न क्रियापदहरुको प्रयोग गरिन्छ ।

क) अर्थ बताउनु ख) उदाहरण दिनु ग) वर्गीकरण गर्नु घ) सारांशीकरण गर्नु
ङ) अनुमान गर्नु च) तुलना गर्नु छ) व्याख्या गर्नु ज) अनुवाद गर्नु
झ) देखाउनु ञ) फरक देखाउनु ट) पुनः गठन गर्नु ठ) पुनः क्रम मिलाउनु
ड) छलफल गर्नु

३) प्रयोग तह वा प्रयोग गर्नु (Applying) का लागि :
प्रयोग गर्नु संज्ञानात्मक क्षेत्रको तेस्रो तह हो । शिक्षण सिकाइमा सिकारुले सिकेका सम्पूर्ण कुरालाई मिल्दो किसिमको वातावरण पाउनसाथ कार्यान्वयन गर्न सक्नु प्रयोग हो । प्रयोग गर्नलाई विभिन्न तरिकाबाट आर्जन गरेका ज्ञान, तथ्य, विधि र नियम प्रयोग गरी नयाँ अवस्थामा समस्याको समाधान गर्न सक्नु हो । यस तहका उद्धेश्यहरुको निर्माण गर्न निम्न क्रियापदहरुको प्रयोग गरिन्छ ।

क) प्रयोग गर्नु ख) निमार्ण गर्नु ग) संरचना विकास गर्नु घ) विकास गर्नु
ङ) परीषण गर्नु च) अर्न्तवार्ता लिनु छ) नमूना देखाउनु ज) संगठित पार्नु
झ) रोज्नु ञ) योजना बनाउनु ट) छनोट गर्नु ठ) समाधान गर्नु
ड) उपयोग गर्नु

उच्च दक्षता तह : विश्लेषण, मूल्याङ्कन र सिर्जना उच्च दक्षता तह अर्न्तगत पर्दछ ।

४) विश्लेषण गर्नु (Analyzing) का लागि : विश्लेषण गर्नु संज्ञानात्मक क्षेत्रको चौथो तह हो । यस तहमा सिकारुले सिकेका, जानेका वा पहिचानगरेका कुरालाई विभिन्न दृष्टिकोणबाट विश्लेषण गर्ने, टुक्रा पार्ने जस्ता कार्य गर्न सक्ने उद्देश्यहरु राखिन्छ । यसलाई उद्देश्य र कारण चिनी सूचनालाई निरीषण गर्ने, साना साना एकाइमा टुक्राउने तथा सामान्यीकरणलाई सघाउ पुऱ्याउन अनुमान गर्ने कार्य भनि परिभाषित गरिन्छ । यस तहका उद्धेश्यहरुको निर्माण गर्न निम्न क्रियापदहरुको प्रयोग गरिन्छ ।

क) विश्लेषण गर्नु ख) मान्यता राख्नु ग) वर्गीकरण गर्नु घ) तुलना गर्नु
ङ) निष्कर्षमा पुग्नु च) फरक देखाउनु छ) पत्ता लगाउनु ज) फरक छुट्टाउनु
झ) भाग लगाउनु ञ) परीक्षण गर्नु ट) कार्य गर्नु ठ) निरीक्षण गर्नु
ड) सूची बनाउनु ढ) निर्धारण गर्नु

५) मूल्याङ्कन गर्नु (Evaluating) का लागि : निश्चित समुहको परिधिमा आधार बनाई सूचना, बिचारको वैधता वा कामको गुणस्तरको मूल्याङकन गरी धारणा प्रस्तुत गर्नु वा अर्काको धारणालाई प्रतिक्रिया गर्नु मूल्याङकन हो भनि परिभाषित गरिन्छ । शिक्षण सिकाइमा उद्धेश्य अनुसारको उपलब्धी हासिल भयो वा भएन भनी सिकारुद्वारा अन्तिम निर्णय दिन सक्नु मूल्याङकन हो । यस तहका उद्धेश्यहरुको निर्माण गर्न निम्न क्रियापदहरुको प्रयोग गरिन्छ ।

क) सहमत हुनु ख) असहमत हुनु ग) लेखाजोखा राख्नु घ) पुरस्कार दिनु
ङ) सम्मान गर्नु च) छनोट गर्नु छ) तुलना गर्नु ज) निष्कर्षमा पुग्नु
झ) आलोचना गर्नु ञ) निर्णय गर्नु ट) प्रतिवाद गर्नु ठ) अड्कल गर्नु
ड) व्याख्या गर्नु ढ) पुष्टि गर्नु ण) समर्थन गर्नु त) मूल्य दिनु

६) सिर्जना गर्नु (Creating) का लागि : सिर्जना गर्नु सज्ञानी क्षेत्रको सवैभन्दा उपल्लो तह हो । सिर्जना गर्नु मूल्याङ्कन गर्नुभन्दा पनि गाऱ्हो हुन्छ । विभिन्न तत्वलाई नयाँ संरचना जोडी कुनै समस्याको वैकल्पिक उपाय प्रस्तुत गर्नु वा सूचनाहरुलाई एकत्रित गर्नु हो । विद्यार्थीलाई नयाँ विचार उत्पन्न गर्न लगाउनु, नयाँ समस्या समाधान गर्न लगाउनु, नयाँ समस्या समाधान गर्ने तरिकाले सोधखोज गर्न लगाउनु जस्ता कार्य सिर्जना गर्नुमा पर्दछन् । यस तहका उद्धेश्यहरु निर्माण गर्न निम्न क्रियापदहरुको प्रयोग गरिन्छ ।

क) प्राप्त गर्नु ख) निर्माण गर्नु ग) परिवर्तन गर्नु घ) जोड्नु
ङ) सङग्रह गर्नु च) रचना गर्नु छ) निर्माण गर्नु ज) सिर्जना गर्नु
झ) हटाउनु ञ) ढाँचा निमार्ण गर्नु ट) छलफल गर्नु ठ) कल्पना गर्नु
ड) आविष्कार गर्नु ढ) भविष्यवाणी गर्नु ण) शुत्रपात गर्नु त) समाधान गर्नु
थ) परीक्षण गर्नु द) उत्पन्न गर्नु

१३.४ विशिष्टिकरण तालिका

विषय : हाम्रो नागार्जुन **पूर्णाङ्कः ५०**

कक्षा ८ **समय : २ घण्टा**

क.सं.	**एकाइ**	**कार्य घण्टा**	**संज्ञानात्मक तह**																**जम्मा अङ्कभार**
			ज्ञान (२०%) K				**बोध (३०%) U**				**प्रयोग (३०%) A**				**उच्च दक्षता (२०%) HA**				
			O	VS	S	L	O	VS	S	L	O	VS	S	L	O	VS	S	L	
१	हाम्रो नागार्जुन नगरपालिका	१३								१									५
२	शिवपुरी राष्ट्रिय निकुञ्जको परिचय	६	१													१			२
३	वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण र कानुनी व्यवस्था	६							१										३
४	पानी, फोहोरमैला व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तन	६	१				१												२
५	विपद् व्यवस्थापन	१२												१					५
६	जामाचोमा एक दिन	६					१					१							२
७	आस्थाको धरोहर इचंगुनारायण	७															१		३
८	जाती, भाषा र संस्कृति	८			१														३
९	हाम्रा चाडपर्व र सहिष्णुता	७											१						३
१०	स्वावलम्बनको आवश्यकता	७	१					१								१			३
११	हाम्रो स्थानीय उद्यमशीलता	९					१						१						४
१२	स्थानीय सहकारिता र अतिथि सत्कार	६		१							१								२
१३	योग शिक्षा	६						१				१							२
१४	नागार्जुनको संस्कृति	३		१															१
१५	हाम्रा साहित्यकार	६						१							१				२
१६	ऐतिहासिक नागार्जुन नगरपालिका	७			१														३
१७	सुरक्षा शिक्षा	६									१				१				२
१८	अनलाइन शिक्षा	७															१		३
	जम्मा	**१२८**	**३**	**२**	**२**		**३**	**३**	**१**	**१**	**२**	**२**	**२**	**१**	**२**	**२**	**२**		**५०**

समग्र प्रश्न निर्माण योजना								
क्र.सं.	प्रश्नको प्रकार	प्रति प्रश्न अङ्कभार	प्रश्न संख्या				जम्मा प्रश्न	जम्मा अङ्कभार
			ज्ञान	बोध	प्रयोग	उच्च दक्षता		
१	वहुवैकल्पिक प्रश्न	१ अङ्क	२	४	२	२	१०	१०
२	अति छोटो प्रश्न	१ अङ्क	२	३	२	२	९	९
३	छोटा प्रश्न	३ अङ्क	२	१	२	२	७	२१
४	लामा प्रश्न	५ अङ्क		१	१		२	१०
कुल			**७**	**८**	**७**	**६**	**२८**	**५०**

नोटः कक्षा ६ र ७ को प्रश्नपत्र निर्माण गर्दा कक्षा ८ को विशिष्टीकरण तालिकालाई आधार मानेर गर्ने ।

द्रष्टव्यः

- प्रश्न निर्माण गर्दा ज्ञान, बोध, प्रयोग र उच्च दक्षतालाई विशिष्टीकरण तालिकामा तोकिए बमोजिमको अङ्कभार अनुसार बनाउनुपर्नेछ ।
- बहुवैकल्पिक प्रश्न र अति छोटा प्रश्न १ अङ्कको हुने छन्, छोटो प्रश्न ३ अङ्कका र लामो प्रश्न ५ अङ्कका हुने छन् ।
- अङ्कभार ३ वा ५ भएका प्रश्नको उत्तर एउटै आउने गरी प्रमाणपत्र निर्माण गर्नु हुँदैन ।
- अत्यावश्यक अवस्थामा बाहेक कुनै पनि प्रश्न ०.५ मा मापन हुने गरी प्रश्नपत्र निर्माण गर्न पाइने छैन ।
- छोटा र लामो प्रश्न एउटै तहको एउटै पाठबाट भरसक एक भन्दा बढी बनाउनु हुँदैन तर समग्रमा दिएको अंकभार र क्षेत्रसँग मेल खाएको खण्डमा एकभन्दा बढी भएमा अवैध ठानिने छैन ।
- प्रश्न निर्माणकर्ताले कुनै पनि पाठबाट प्रश्न बनाउँदा दुविधा उत्पन्न हुने, दोहोरो अर्थ आउने वा मापन गर्न स्वविवेक प्रयोग गर्ने अर्थात् मापनमा अस्पष्टता हुने खालका प्रश्नहरु बनाउन पाउने छैनन् ।
- वस्तुगत प्रश्न बनाउँदा ४ वटा विकल्प दिएको हुनुपर्नेछ र विषयगत प्रश्न बनाउँदा १ अङ्कको लागि एउटा, ३ अङ्कको लागि ३ वटा र ५ अङ्कको लागि ५ वटा बुँदामा उत्तर दिन मिल्ने गरी तयार गर्नुपर्नेछ ।
- प्रश्नपत्र निर्माण गर्दा १० वटा वहुवैकल्पिक (वस्तुगत) प्रश्नका लागि १५ मिनेट र विषयगत प्रश्नका लागि १ भण्टा ४५ मिनेट गरी कुल जम्मा २ घण्टा समय सिमाभित्र सकिने गरी तयार गर्नुपर्ने हुन्छ ।

१४. कार्यसञ्चयिका वा पोर्टफोलियो

१४.१ आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा विद्यार्थी मूल्याङ्कन र अभिलेखीकरण प्रक्रिया सम्बन्धी मार्गदर्शन :

यस पाठ्यक्रमको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीको सिकाइ सुधार गर्नु हो। मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्गका रूपमा लिइन्छ । कक्षा १-५ मा शतप्रतिशत निर्माणात्मक मूल्याङ्कन प्रणाली लागू गरिएको छ । यसको अर्थ कुनै खास परीक्षा मात्र नभई हरेक 'थिम' (विषयवस्तु) सकिएपछि विद्यार्थीले के कति सिके भन्ने कुराको परीक्षण गर्नु हो । आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा विद्यार्थी मूल्याङ्कन र अभिलेखीकरण प्रक्रिया तलको आधारमा गर्नुपर्छ ।

क.सं.	चरण	के गर्ने हो ?	साधन
१	पोर्टफोलियो व्यवस्थापन	१. विद्यार्थीको व्यक्तिगत फाराम २. कार्यपुस्तिकाको चिमगत मूल्याङ्कनको साधन तथा शिक्षकले तयार गरेको साधन ३. सिकाइ श्रीङ्खला ४. विद्यार्थीका अन्य कार्यहरू ५. थिमगत सिकाइ उपलब्धिको फाराम ६. थिमको एकीकृत फाराम ७. जिपिए निकाल्ने फाराम ८. विद्यार्थीको ग्रेडसिट	पोर्टफोलियो फाइल
२	थिमगत उपलब्धि परीक्षण	हरेक थिमका सिकाइ उपलब्धिको आधारमा परीक्षण साधन निर्माण र प्रयोग गर्ने ।	परीक्षण साधन
३	थिमगत परीक्षणको अभिलेखीकरण	प्राप्त नतिजालाई अभिलेखीकरण फाराममा भर्ने र अभिभावकलाई जानकारी दिन	थिमगत फाराम
४	थिमको एकीकृत नतिजा	सबै थिमको नतिजा जोडेर विषयगत उपलब्धि तयार पार्ने ।	एकीकृत फाराम
५	जिपिए	विषयगत नतिजाबाट एकीकृत जिपिए निकाल्ने	जिपिए फाराम
६	समष्टिगत फारम	एकीकृत नतिजालाई IEMIS मा अपलोड गर्ने ।	समष्टिगत फारम
७	ग्रेड सिट तयार	ँ विद्यार्थीलाई अन्तिम ग्रेड सिट प्रदान गर्ने ।	ग्रेडसिट

१४.२ विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रियामा ध्यान दिनुपर्ने मुख्य कुराहरू :

मूल्याङ्कनलाई अङ्क (नम्बर) मा मात्र नभई विद्यार्थीको व्यवहार र सिकाइ सुधारको आधारमा हेर्नुपर्छ ।

- यस तहको मूल्याङ्कन शत प्रतिशत थिमगत मूल्याङ्कन हुन्छ । त्यसकारण परीक्षा वा परीक्षण नै नगर्ने भनेको होइन र ३ पटक परीक्षा वा परीक्षण मात्र गर्ने पनि भनेको होइन । अर्थात एउटा विषयमा जति वटा थिम रहेका छन्, त्यति नै पटक परीक्षण वा परीक्षा वा मूल्याङ्कन गर्ने भनेको हो ।
- सिकाइ सुनिश्चित गर्नका लागि मूल्याङ्कन वा परीक्षण गर्ने भनिएको हो ।
- हरेक थिमपश्चात गरिने परीक्षणका लागि तयार गर्ने प्रश्न सिकाइ उपलब्धिका आधारमा तयार गर्ने। अर्थात् जतिवटा सिकाइ उपलब्धि छन् त्यति वटा सिकाइ प्रश्न तयार गर्ने, सिकाइ उपलब्धिको आधारमा प्रश्न लिखित मात्र होइन मौखिक वा अवलोकन गर्नेको पनि अनिवार्य रूपमा बनाउने ।
- हरेक प्रश्नको मापन सिकाइ स्तरको ४ स्तरमा गर्नुपर्ने हुन्छ अर्थात् हरेक प्रश्नमा कि १ आउँछ कि २ कि ३ कि ४ आउँछ तर तोकेको वा मुख्य सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्यो भने ३ त्यो भन्दा राम्रो हासिल गर्यो भने ४ दिने र मुख्य सिकाइ उपलब्धि आंशिक रूपमा मात्र हासिल गर्यो भने २ र मुख्य सिकाइ उपलब्धि हासिल नै गरेन भने १ अङ्क दिने ।
- कुनै विद्यार्थीको १ र २ अङ्क आएको सिकाइ उपलब्धिलाई पुनः शिक्षण तथा पुनः परीक्षण अनिवार्य रूपमा गर्नु पर्छ । तर ३ अङ्क आए पुनः परीक्षण मात्र गरे पनि पुग्छ । साथै ४ आए पुनः शिक्षण र पुनः परीक्षण दुवै गर्नु पर्दैन। सिधै थप सहायतता पछिको कोलममा अङ्क राख्न सकिन्छ ।
- विद्यार्थीको सिकाइ स्तरको व्याख्या लेटर ग्रेडिङ पद्दति अनुसार गर्ने ।

समग्रमा एउटा थिममा तलका प्रक्रियाहरू गर्नुपर्छ :

- निश्चित समय सम्म एउटा थिमको शिक्षण गर्ने ।
- त्यसपश्चात सिकाइ उपलब्धिका आधारमा परीक्षण साधन तयार गर्ने ।
- परीक्षण गर्ने ।
- हरेक प्रश्नमा सिकाइका ४ स्तरअनुसार अङ्क प्रदान गर्ने ।
- त्यसपश्चात अभिलेखीकरण फाराममा अभिलेखीकरण गर्ने ।
- पहिलो चोटी १ र २ आए पुन शिक्षण गर्ने र १, २, ३ लाई पुनः परीक्षण गर्ने ।
- त्यसलाई पुनः अभिलेखीकरण गर्ने र उक्त थिमको सिकाइ उपलब्धि प्रतिशत निकाल्ने ।
- अभिभावकसँग छलफल गरी हस्ताक्षर गरी पोर्टफोलियो राख्ने ।

१४.३ विद्यार्थीको उपलब्धिस्तर र त्यसको सामान्य व्याख्या

उपलब्धिस्तर	मापन	उपलब्धिस्तरको सामान्य व्याख्या
कमजोर (Below basic)	१	मुख्य सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्न नसकेको, सबैजसो सिकाइ उपलब्धिका लागि सुधारात्मक सिकाइ आवश्यक भएको
सामान्य (Basic)	२	मुख्य सिकाइ उपलब्धि आंशिक रूपमा हासिल गरेको तर सुधारात्मक सिकाइ आवश्यक भएको
राम्रो (Proficient)	३	मुख्य सिकाइ उपलब्धि धेरै जसो हासिल गरेको र सुधारात्मक सिकाइ आवश्यक भएको
उच्च (Advanced)	४	मुख्य सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको साथै माथिल्लो स्तरको उपलब्धि हासिल गरेको

१४.४ क्षेत्रगत रूपमा मूल्याङ्कन गर्ने तरिका तथा अभिलेख फारामहरू :

१. मुख्य सिकाइ उपलब्धिलाई विद्यार्थीको सिकाइ स्तरअनुसार १ देखि ४ सम्म रेटिङ गर्नुपर्छ । शिक्षकले विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्दा प्रयोग गरेका साधनहरू (जस्तैः अवलोकन, कार्यसम्पादन) उल्लेख गर्नुपर्छ ।

२. हरेक मुख्य सिकाइ उपलब्धि हासिल भयो वा भएन भनी यकिन गर्नुपर्छ । एउटा सिकाइ उपलब्धिलाई परीक्षण गर्न एकभन्दा बढी साधनहरू आवश्यक पर्न सक्छन् ।

३. सबै विद्यार्थीले न्यूनतम सिकाइ स्तर प्राप्त गरी माथिल्लो स्तरको सिकाइको अवसर पाउनुपर्छ। सिकाइमा सुधार ल्याउन नियमित मूल्याङ्कन र उपचारात्मक शिक्षण आवश्यक छ ।

४. सामान्यतया सबै विद्यार्थीले सिकाइ स्तर न्यूनतम ४ पुर्‍याउने गरी क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्दछ । यदि कोही विद्यार्थी स्तर १ वा २ मा रहेमा उसलाई थप सहयोग र उपचारात्मक शिक्षण प्रदान गरी स्तर वृद्धि गर्नुपर्छ ।

५. क्षेत्रगत रूपमा कुल उपलब्धि प्रतिशत निकाल्ने ।

$$\text{क्षेत्रगत वा थिमगत उपलब्धि प्रतिशत} = \frac{\text{उपलब्धि स्तरको अङ्कको जोड}}{४ \times \text{मूल्याङ्कन गरिएका सिकाइ उपलब्धिहरुको संख्या}} \times १००$$

६. कक्षाको अन्तमा बिषयगत कुल उपलब्धि प्रतिशत निकाल्ने ।

$$\text{बिषयगत उपलब्धि प्रतिशत} = \frac{\text{उपलब्धि स्तरको अङ्कको जोड}}{४ \times \text{मूल्याङ्कन गरिएका सिकाइ उपलब्धिहरुको संख्या}} \times १००$$

१४.५ उपलब्धि प्रतिशत र अक्षराङ्कन (Grading) तालिका :

प्राप्त प्रतिशतलाई तल दिएको तालिका अनुसार ग्रेडमा रूपान्तरण गरिन्छ :

उपलब्धि प्रतिशत	अक्षरमा उपलब्धि स्तर	उपलब्धि स्तरको व्याख्या
३५ भन्दा कम	NG	वर्गीकृत (Not Graded)
३५ र सो भन्दा माथि ४० भन्दा कम	D	आधारभूत (Basic)
४० र सो भन्दा माथि ५० भन्दा कम	C	ग्राह्य (Acceptable)
५० र सो भन्दा माथि ६० भन्दा कम	C+	सन्तोषजनक (Satisfactory)
६० र सो भन्दा माथि ७० भन्दा कम	B	उत्तम (Good)
७० र सो भन्दा माथि ८० भन्दा कम	B+	उत्कृष्ट (Very Good)
८० र सो भन्दा माथि ९० भन्दा कम	A	अति उत्तम (Excellent)
९० र सो भन्दा माथि	A+	सर्वोत्तम (Outstanding)

१४.६ विद्यार्थीको व्यक्तिगत विवरण

१. विद्यार्थीको वैयक्तिक तथा पारिवारिक विवरण

Photo

(क) विद्यालयको नाम :
(ख) ठेगाना :
(ग) विद्यार्थीको नाम :
(घ) जन्म मिति :
(ङ) विद्यार्थीको घरको ठेगाना :
(च) पारिवारिक विवरण :
(अ) आमाको नाम: पेशा: सम्पर्क न :
(आ) बाबुको नाम: पेशा: सम्पर्क नं :
(छ) बाबुआमाबाहेक अरू कसैले अभिभावकत्व लिएको भएमा स्थानीय अभिभावकको
(अ) नाम: पेशा: सम्पर्क नं. :
(आ) विद्यार्थीसँगको नाता
(ज) विद्यालय भर्ना मिति र कक्षा:
(झ) मातृभाषा, घरपरिवारमा बोलिने भाषा र अन्य भाषिक क्षमता :
(ञ) अघिल्लो अनुभव :
(अ) कक्षा १ भर्ना भएको भए प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अनुभव भए नभएको:
(आ) अन्य कक्षामा भर्ना भएको भए अन्य विद्यालयको अन्य अनुभव

२. स्वास्थ्यसम्बन्धी विवरण :

(क) तौल र उचाइ

मिति	तौल (कि.ग्रा.मा)	उचाइ (से.मि.मा)	प्रतिक्रिया (यदि छ भने)

(ख) कुनै विशेष रोग भएमा सोबारे टिपोट :
(ग) कुनै अपाङ्गता भए सोको विवरण :

३. विद्यार्थी हाजिरीसम्बन्धी विवरण :

कक्षा	वैशाख	जेठ	असार	साउन	भदौ	असोज	कात्तिक	मंसिर	पुस	माघ	फागुन	चैत
१												
२												
३												
४												
५												

विद्यार्थीको हाजिरी प्रतिशत निकाली माथिको तालिकामा भर्ने ।

४ अन्य कुनै विवरण उल्लेख गर्न आवश्यक भए :

१४.७ विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि मूल्याङ्कन अभिलेख फाराम (कक्षा १ – ५) (नमुना फाराम)

क.सं.	क्षेत्र	कार्य घण्टा	एकाइ वा थिम	सिकाइ उपलब्धि	नियमित पढाइको मूल्याङ्कन		थप सहायता पछिको मूल्याङ्कन		कैफियत
					मिति	अङ्कन	मिति	अङ्कन	
कार्य घण्टा				जम्मा सिकाइ उपलब्धि सङ्ख्या	जम्मा प्राप्ताङ्क				
अभिभावकको दस्तखत					उपलब्धि प्रतिशत				
शिक्षकको दस्तखत					ग्रेड				
शिक्षकको सुझाव					मिति				

समष्टिगत मूल्याङ्कन अभिलेख फाराम (कक्षा १ – ५)

क.सं.	एकाइ वा थिम	कार्य घण्टा	सिकाइ उपलब्धि		बिद्यार्थीको प्राप्ताङ्क	सिकाइ उपलब्धि प्रतिशत	समग्र उपलब्धि स्तर
			सङ्ख्या	पूर्णाङ्क			
	जम्मा						
	पाठ्य घण्टा						

नोट :

- ३२ कार्य घण्टा बराबर १ पाठ्य घण्टा
- कक्षा १ – ३ को १६० कार्य घण्टा वा ५ पाठ्य घण्टा
- कक्षा ४ – ५ को १२८ कार्य घण्टा वा ४ पाठ्य घण्टा
- पाठ्यक्रममा उल्लेख भएको सिकाइ उपलब्धि सङ्ख्यामा शिक्षकले आवश्यकता अनुसार हरेक एकाइ वा थिममा अतिरिक्त सिकाइ उपलब्धि थप गर्न सक्नुहुनेछ ।